

ISSN 2617–0957  
ISSN 2663–0745

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

---

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

**ПРОБЛЕМИ  
ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО  
МОВОЗНАВСТВА**

**Проблемы общего и славянского языкознания  
Problems of General and Slavic Linguistics**

*Науковий журнал*

**№ 3**

•

**2019**

Дніпро  
«ЛІРА»  
2019

*Засновник:* Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У часописі представлено дослідження теоретичних і прикладних проблем загального та слов'янського мовознавства на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, французької, іспанської та ін. Адресовано широкому колу лінгвістів: науковцям, викладачам, перекладачам, аспірантам, студентам.

В журнале представлены исследования теоретических и прикладных проблем общего и славянского языкознания на материале разных языков: украинского, русского, английского, французского, испанского и др. Адресовано широкому кругу лингвистов: ученым, преподавателям, переводчикам, аспирантам, студентам.

The journal presents the research of theoretical and applied problems of general and Slavic linguistics on the material of different languages: Ukrainian, Russian, English, French, Spanish etc. It is addressed for a wide range of linguists: scientists, teachers, translators, aspirants, students.

*Головний редактор*  
Главный редактор  
Chief Editor

**Тамара Степанівна ПРИСТАЙКО**  
Тамара Степановна Пристайко  
Tamara S. Prystaiko

*Заступник головного редактора*  
Заместитель главного редактора  
Chief Editor Deputy

**Наталя Василівна ДЬЯЧОК**  
Наталя Васильевна Дьячок  
Natalia V. Diachok

*Відповідальний секретар*  
Ответственный секретарь  
Secretary

**Ірина Миколаївна ШПІТЬКО**  
Ирина Николаевна Шпитко  
Iryna M. Shpitko

**Редакційна колегія:**

канд. філол. наук Г. А. Донскова (Казахстан), канд. філол. наук Я. Кредатусова (Словацька Республіка), д-р філол. наук Х. Кусе (Німеччина), Ю. В. Кравцова (Україна), д-р філол. наук В. І. Ліпіна (Україна), д-р філол. наук І. І. Меньшиков (Україна), д-р філол. наук О. І. Панченко (Україна), д-р філол. наук Н. В. Підмогильна (Україна), канд. філол. наук О. О. Половинко (Франція), д-р філол. наук І. С. Попова (Україна), д-р філол. наук А. М. Поповський (Україна), д-р філол. наук Ю. О. Шепель (Україна)

**Редакційна колегія:**

Г. А. Донскова (Казахстан), Я. Кредатусова (Словацкая Республика), Х. Кусе (Германия), Ю. В. Кравцова (Украина), В. И. Липина (Украина), И. И. Меньшиков (Украина), Е. И. Панченко (Украина), Н. В. Подмогильная (Украина), Е. А. Половинко (Франция), И. С. Попова (Украина), А. М. Поповский (Украина), Ю. А. Шепель (Украина)

**The editorial board:**

Halyna Donskova (Kazakhstan), Yarmila Kredatusova (Slovak Republic), Yuliia Kravtsova (Ukraine), Holger Kuse (Germany), Viktoriia Lipina (Ukraine), Ihor Menshikov (Ukraine), Elena Panchenko (Ukraine), Nataliia Podmohylnaia (Ukraine), Elena Polovynko (France), Iryna Popova (Ukraine), Anatolii Popovskii (Ukraine), Yurii Shepel (Ukraine)

**Рецензенти:**

**Л. І. Білоконенко**, д-р філол. наук, доц. КДПУ (Україна); **Л. В. Давидюк**, канд. філол. наук, проф. НПУ ім. М. П. Драгоманова (Україна); **Г. П. Джинджолія**, канд. філол. наук, доц. Західночеського ун-ту в Пльзені (Чехія); **В. В. Дубичинський**, д-р філол. наук, наук. співробітник Варшавського ун-ту (Польща); **В. В. Зайцева**, канд. філол. наук, доц. ДНУ (Україна); **Г. П. Євсєєва**, проф., д-р наук держ. упр., канд. філол. наук ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» (Україна); **І. І. Ільченко**, канд. філол. наук, доц. ЗНУ (Україна); **Т. А. Космеда**, д-р філол. наук, проф. титул. Познанського ун-ту (Польща); **О. В. Кульбабська**, д-р філол. наук, проф. ЧНУ ім. Юрія Федьковича (Україна); **А. М. Нелюба**, д-р філол. наук, проф. ХНУ ім. В. Н. Каразіна (Україна); **С. Л. Попов**, д-р філол. наук, проф. ХНУ ім. В. Н. Каразіна (Україна); **А. М. Приходько**, д-р філол. наук, проф. ЗНТУ (Україна); **Т. В. Радзієвська**, д-р філол. наук, проф., провідний наук. співробітник Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (Україна); **Н. П. Тропіна**, д-р філол. наук, проф. ХДУ (Україна); **Т. О. Хейлик**, канд. філол. наук, доц. ЗНУ (Україна).

DOI 10.15421/251901

УДК 811.161.1

**ВЫСОЦКАЯ Татьяна Николаевна**

кандидат филологических наук, доцент кафедры перевода НТУ «Дніпровська політехніка»,  
пр. Д. Яворницького, 19, г. Днепр, Украина; тел.: +38(056) 744-73-39;  
e-mail: tshilovskaya1@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4184-4942

## **ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ НАИМЕНОВАНИЙ ТЕХНИЧЕСКИХ АРТЕФАКТОВ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ (на материале терминов понятийной субкатегории «Машины»)**

**Аннотация.** *Цель исследования* – выделить и описать лексико-семантические группы наименований горно-технических артефактов, входящих в понятийную субкатегорию «Машины». *Объект изучения* – русские термины-наименования горнотехнических артефактов, *предмет* – их лексико-семантические группировки. Цель исследования определила круг *задач*: 1) охарактеризовать методику формирования субкатегории «Машины»; 2) выделить лексико-семантические группы наименований машин; 3) определить опорные термины внутри выделенных лексико-семантических групп. *Материал* исследования – корпус номинаций горнотехнических артефактов общим объемом более 3600 единиц, сформированный на основе сплошной выборки из энциклопедических справочников горного дела, горной энциклопедии, политехнических словарей русского языка, учебников, учебных пособий и справочных изданий по горному делу, горным машинам, горным комплексам для открытой и подземной разработок и т. д. Используются следующие *методы*: аналитический метод, прием количественных подсчетов, метод компонентного анализа. В *результате* исследования выделены и описаны лексико-семантические группы наименований горнотехнических артефактов, отнесенных к понятийной субкатегории «Машины». *Практическое применение* результатов возможно в дальнейших исследованиях категории номинации в русском языке. **Выводы:** 1) внутри субкатегории «Машины», представленной в нашей выборке 1330 лексическими единицами, выделено 17 лексико-семантических групп; 2) наибольшим номинативным потенциалом в различных ЛСГ рассматриваемой субкатегории обладают опорные компоненты общетехнического характера *машина, станок, конвейер, комбайн* и более специализированные *экскаватор, драга*; 3) в целом каждая из ЛСГ и номинативных парадигм, входящих в них, представляет собой открытую систему, в составе которой можно выделить собственно номинацию субкатегории и многочисленные классы номенклатурных наименований.

**Ключевые слова:** лексико-семантическая группа, наименование, технический артефакт, номинативная парадигма, опорный термин.

**Постановка проблемы.** Тематическая группа «Наименования горнотехнических артефактов» представлена большим количеством субкатегорий и лексико-семантических групп (далее ЛСГ). Она охватывает свыше 3600 терминов, среди которых есть давно существующие наименования технических артефактов (их появление связано с первыми этапами развития терминосистемы), и новые термины, возникшие в настоящее время (их появление обусловлено научно-технической революцией, интенсивным развитием горного производства).

Тесная связь с внеязыковой действительностью, которая выражается в постоянном пополнении и увеличении ее состава, предопределяет открытость и незамкнутость исследуемой тематической группы (далее ТГ).

ТГ «Наименования горнотехнических артефактов» представляет собой сложную, но достаточно четкую микросистему, парадигматическая организация которой имеет гиперогипонимическую структуру. Она состоит из десяти субкатегорий [3], в которых вычленяются лексико-семантические группы, лексико-семантические парадигмы и оппозиции. Разграничение в составе ТГ подобных объединений терминов основывается на общих и различительных признаках их значений.

Выделение общих и различительных признаков значений терминов мы проводим: 1) опираясь на дефиниции терминов, данные в современных справочных пособиях, справочниках, монографиях и учебных пособиях по горному делу; 2) учитывая связи данных терминов с другими компонентами исследуемой ТГ. Таким образом, выделение в значении термина общих и различительных признаков подкрепляется его связями с другими терминами, то есть каждый член ТГ изучается не отдельно, а в составе групп терминов.

**Связь с предыдущими исследованиями.** Систематизация терминов как основного ряда специальной лексики основана на систематизации понятий, которая, в свою очередь, «начинается с выделения категорий понятий, т. е. наиболее широких понятий» [5, с. 84].

В терминологических исследованиях предлагаются различные категориально-понятийные классификации специальной лексики, в которых объекты на основе категориальных признаков объединяются в конечное число обобщающих микросистем (групп) категорий. Так, Д. С. Лотте выделяет широкие «семантические группы, выступающие важнейшими понятиями в организации специальной, терминологической лексики» [7, с. 48]; Т. Л. Канделаки говорит о том, что «особое положение в классификации занимают семантические категории, выделяемые внутри имён существительных...» [6, с. 135]. А. В. Суперанская, выделяя в конкретных терминологиях самые общие категории предметов, процессов, свойств, величин, описывает для каждой из них определенный набор наиболее характерных признаков [10].

Поскольку в научной литературе для обозначения выделяемых группировок лексики, в том числе и терминологической, применяются различные обозначения, целесообразно отметить, что в нашем исследовании мы будем использовать следующие термины: *семантическая поле, лексико-семантическая группа, тематическая группа, субкатегория*.

Общие признаки значений терминов определяются в процессе сопоставления субкатегорий, ЛСГ, а также при сопоставлении всех членов отдельно взятой лексико-семантической парадигмы. Дифференциальные признаки выявляются при сопоставлении лексико-семантических парадигм (внешнепарадигматические дифференциальные признаки), а также на основании сопоставления терминов-членов определенных оппозиций (внутрипарадигматические дифференциальные признаки).

Как показывает анализ, ЛСГ разных субкатегорий являются неоднородными как по количественному составу, так и по числу опорных терминов. Кроме того, в основе противопоставления членов лексико-семантических парадигм лежат различные дифференциальные признаки. Однако парадигматические отношения, основанные на общности одних и различии других признаков значений терминов, проявляющиеся в отношениях включения, пересечения, тождества и градации, характерны практически в равной степени для всех ЛСГ. В состав данных группировок входят термины, объединенные общностью интегрального признака, который присутствует в значениях всех терминов-членов той или иной ЛСГ.

Внутри ЛСГ термины располагаются вокруг ряда опорных терминов, возглавляющих номинативные ряды.

Группировка частных терминов вокруг опорного представляет собой терминологическую лексико-семантическую парадигму со строго заданным числом признаков. В каждой ЛСГ может быть представлено несколько лексико-семантических парадигм, которые выделяются на основе независимых дифференциальных признаков, обуславливающих противопоставленность самих лексико-семантических парадигм в составе определенной ЛСГ.

В лексико-семантических парадигмах термины-члены парадигм группируются согласно дифференциальным признакам (независимым и зависимым), образуя оппозиции (под оппозицией мы, вслед за Л. А. Новиковым, понимаем «противопоставление однородных единиц, семантически существенное, релевантное в языке» [8, с. 136]), в которых противопоставление может быть обусловлено:

а) соотношением «наличие – отсутствие» признака (инклюзивные отношения): *лопата – лопата карьерная, лопата карьерная – лопата карьерная механическая*;

- б) распределением однородных признаков (отношения пересечения / эквиполентности): *прямая лопата – обратная лопата*;
- в) нулевой оппозицией, в которой наблюдается отношение тождества: *установка бурильная – установка буровая*;
- г) градуальной оппозицией, основанной на градуальных отношениях: *цепь режущая одношарнирная – цепь режущая двухшарнирная*;
- д) дизъюнктивной оппозицией (отношением несовпадения): *гусеницы – ковши*.

Природа и характер выделенных оппозиций подтверждают положение, высказанное Д. Н. Шмелевым о том, что «в значениях парадигматически противопоставленных слов (целостных самих по себе) могут быть выделены отдельные семантические элементы – семантическая тема, объединяющая слова в тематическую группу или лексико-семантическую парадигму, и дифференциальные семантические признаки, т. е. признаки, по которым слова, входящие в данную группу, противопоставлены друг другу» [12, с. 189].

**Постановка заданий исследования.** *Цель исследования* – выделить и описать лексико-семантические группы наименований горнотехнических артефактов, входящих в понятийную субкатегорию «Машины». *Объект изучения* – русские термины-наименования горнотехнических артефактов, *предмет* – их лексико-семантические группировки. Цель исследования определила круг *задач*: 1) охарактеризовать методику формирования субкатегории «Машины»; 2) выделить лексико-семантические группы наименований машин; 3) определить опорные термины внутри выделенных лексико-семантических групп. *Материал* исследования – корпус номинаций горнотехнических артефактов общим объёмом более 3600 единиц, сформированный на основе сплошной выборки из энциклопедических справочников горного дела, горной энциклопедии, политехнических словарей русского языка, учебников, учебных пособий и справочных изданий по горному делу, горным машинам, горным комплексам для открытой и подземной разработок и т. д. Использованы следующие *методы*: аналитический метод, прием количественных подсчетов, метод компонентного анализа.

**Изложение основного материала.** Как уже было отмечено, по нашим данным тематическая группа «Наименования горнотехнических артефактов» включает свыше 3600 терминов, которые распределяются по 10 субкатегориям [3]. По количественному составу субкатегории далеко не равнозначны и располагаются по убывающей в следующем порядке: субкатегория «Машины» ≈ 1330 ед., субкатегория «Аппараты и приборы» ≈ 470 ед., субкатегория «Инструменты» ≈ 470 ед., субкатегория «Устройства» ≈ 380 ед., субкатегория «Детали» ≈ 280 ед., субкатегория «Конструкции» ≈ 230 ед., субкатегория «Сооружения» ≈ 190 ед., субкатегория «Вместилища» ≈ 120 ед., субкатегория «Механизмы» ≈ 100 ед., субкатегория «Транспортные системы» ≈ 100 ед. [2].

Субкатегория «Машины» – самая мощная по количественному составу (более 1300 НГТА) и самая разветвленная по представленным в ней ЛСГ и номинативным парадигмам.

Поскольку само имя рассматриваемой субкатегории относится к широкозначным терминам (см. об этом: [9]), считаем целесообразным предварительно охарактеризовать методику формирования данной субкатегории.

В своем исследовании мы исходим из того, что термин *машина*, как и многие другие термины-субкатегории, характеризующиеся высокой степенью абстрактности и, как следствие, широкой семантикой, в сфере фиксации определяется через другие имена-субкатегории, образуя логический круг. Таким, например, является соотношение имен субкатегорий *машина* ↔ *механизм*: «**Машина** (фр. machine). 1. Механизм или совокупность механизмов, совершающие какую-л. полезную работу путем преобразования энергии, материалов или информации. 2. Разг. Автомобиль, автомашина» [11, с. 1041]; «**Механизм** [от греч. mēchanē – машина, орудие] || машина, приспособление для чего-л.» [1, с. 539]. Компонентный анализ слов-идентификаторов в тексте дефиниций, определяющих термины с опорным компонентом *машина*, свидетельствует, что субкатегориальное понятие «машина» в горнотехнической сфере может определяться

через субкатегориальні конкретизатори «машина», «агрегат», «комбайн», «установка», «устройство». Наприклад: *Тоннелепроходческая машина – агрегат, предназначенный для механизированного разрушения забоя...* [4]; *Механогидравлическая машина – горный комбайн со средствами, обеспечивающими гидротранспорт разрушаемых им горных пород* [4]; *Камнерезная машина – установка для выпиливания из массива блоков стенового и облицовочного камня* [4]; *Холодильная машина – устройство для переноса тепла от объектов (веществ), охлаждаемых до температуры ниже температуры окружающей среды, в окружающую среду с затратой механической, тепловой или другой энергии* [4] і т. д. В свою чергу, лексема *машина* може виступати ідентифікатором в тексті дефініцій, визначаючих терміни – названі видів горнотехнічних агрегатів, ср.: *Турбодетандерный агрегат – турбинная лопаточная машина непрерывного действия...* [4]; *Опрессовочный агрегат – машина для закачки воды в трубопровод с целью создания в нём избыточного давления* [4] і др.

З урахуванням відміченого в субкатегорію «Машини» ми включали позначення власне машини як цілої одиниці техніки. Основним для віднесення горнотехнічного артефакта (ГТА) до категорії машин ми вважали наявність у текстах відповідних дефініцій лексем-ідентифікаторів *машина*, *установка* (= 'машина'), *агрегат* (= 'машина'), *механизм* (= 'машина'). До неї ж віднесені складні найменування ГТА з опорними компонентами *машина*, *агрегат*, *установка*. До субкатегорії машин ми віднесли і загальні позначення комплексних горнотехнічних об'єктів, що складаються з сукупності взаємопов'язаних машин і механізмів, виконуючих виробничі операції, наприклад: *Буровая установка – комплекс машин и механизмов, предназначенный для бурения, крепления скважин, а также шахтных стволов* [4] і др.

Перейдемо до характеристики виділених ЛСГ.

В субкатегорії «Машини» виділяються дві основні підкатегорії: 1) енергетичні машини і 2) робочі машини.

До енергетичних машин належать, як відомо, двигачі. В горнотехнічній галузі це частіше за все механізми, які забезпечують рух машин. ЛСГ найменувань двигачів невелика. Вона включає всього близько 30 загальних найменувань з опорними компонентами *двигатель* (*двигатель комбайна, забойный двигатель, забойный двигатель винтовой, пневмодвигатель, трехскоростной асинхронный двигатель, электродвигатель* і др.), *альтернатор, гидроцилиндр, дизель-генератор, турбобур, электробур* і др.

**Робочі машини** за функціональним призначенням діляться на технологічні, транспортні і змішаного типу, що поєднують технологічну видобуток горних копалин з їх транспортуванням.

НГТА, позначаючі **технологічні машини**, формують наступні ЛСГ:

1) ЛСГ «Грузопідіймальні машини», яка включає номінативні парадигми з опорними термінами *лебедка, ворот, драглайн, кран (подъемный кран, деррик-кран, кабель-кран), подъемная машина, трубоукладчик, путеукладчик*;

2) ЛСГ «Машини для дроблення, сортування і окомковання матеріалу за розміром», до якої входять номінативні парадигми, що керуються лексемами *дробилка, мельница, дробильный агрегат, дробильно-сортировочная установка, бегуны, грохот, гранулятор, центрифуга*;

3) ЛСГ «Камнерезні і камнеобробочні машини» включає парадигми, що керуються термінами: *камнерезный комбайн, камнерезная машина, камнеуборочная машина, штыбоуборщик, бучардовочный станок, камнекольный станок, камнеобрабатывающий станок* і др.;

4) ЛСГ «Машини для проходки горних стволів і тунелів» об'єднує номінативні парадигми з базовими номінаціями *стволопроходческий агрегат, тоннелепроходческая машина, проходческий комбайн, очистный комбайн, очистный комплекс, проходческий комплекс, блокоукладчик, крепеустановщик* і т. д.;

5) ЛСГ «Машины для добычи полезных ископаемых» охватывает номинативные парадигмы с опорными терминами *фронтальный агрегат, добычной комбайн, врубовая машина, струг, струговая установка, отбойный молоток, драга* и др.;

6) в ЛСГ «Машины для бурения» входят номинативные парадигмы, которые возглавляют термины *буровая установка, бурильная машина, буровая машина, бурильный молоток, перфоратор, сверло, бурильный станок, буровой станок* и пр.;

7) ЛСГ «Погрузочные и перегрузочные машины» включает номинативные парадигмы с родовыми терминами *буропогрузочная машина, горная машина, погрузочная машина, погрузчик, вибрационный питатель, перегружатель, навалочная машина* и т. д.

8) в ЛСГ «Землеройные машины» входят номинативные парадигмы с опорными терминами *грейдер, автогрейдер, отвалообразователь, землеройная машина, канавокопатель, обвалователь, рыхлитель, струг* и т. д.;

9) ЛСГ «Машины для всасывания/подачи жидкости/грунта» объединяет номинативные парадигмы с базовыми терминами *насосная установка, буровой насос, вакуум-насос, гидроэлеватор, землесос, землесосный снаряд, углесос, инжектор, станок-качалка* и др.;

10) ЛСГ «Машины для очистки воздуха и забоя от пыли и воды» включает номинативные ряды с опорными номинациями *оросительная установка, поливомоечная машина; дренажная машина, вентиляторная установка, обезвоживающая установка* и др.

Подкатегория «**Транспортные машины**» в свою очередь объединяет следующие ЛСГ:

1) ЛСГ «Грузовой автомобиль». Сюда входят номинативные парадигмы с опорными терминами *автосамосвал, дизель-троллейвоз, думпер, углевоз* и пр.;

2) ЛСГ «Гидротранспортные машины» включает номинативные ряды с опорными компонентами: *гидротранспортный агрегат, землесосная установка; механогидравлический комбайн* и др.;

3) ЛСГ «Грузонесущие машины непрерывного действия» включает номинативные парадигмы с опорными компонентами *конвейер и мост: конвейер, ленточный конвейер, скребковый конвейер, пластинчатый конвейер, отвальный мост* и др.

4) ЛСГ «Тяговое средство» объединяет номинативные ряды, которые возглавляют базовые номинации, включающие сему «рельсовый транспорт»: *локомотив, электровоз, гировоз, дизель-электровоз, дизелевоз, мотовоз, гировоз, тепловоз, паровоз, электровоз, тяговый агрегат*. В эту же ЛСГ входят номинативные ряды с семьей «тяговое средство гусеничного и колесного типа»: *тягач, тягач колесный, трактор, трактор-толкач*.

Подкатегория «**Транспортно-технологические машины**» включает три ЛСГ:

1) ЛСГ «Выемочно-транспортирующие машины», в которую входят номинативные ряды с опорными компонентами *бульдозер, выемочно-транспортирующая машина, струг, скреперно-струго-таранная установка, скреперная установка, конвейерно-струговая установка, скрепер* и др.;

2) ЛСГ «Выемочно-погрузочные машины» с опорным термином *экскаватор* и обозначениями его разновидностей: *обратная лопата, прямая лопата*;

3) ЛСГ «Погрузочно-транспортная машина», для которой название группы одновременно является и объединяющим компонентом.

**Выводы.** Внутри субкатегории «Машины», представленной в нашей выборке 1330 лексическими единицами, в ходе исследования выделено 17 лексико-семантических групп.

Наибольшим номинативным потенциалом в различных ЛСГ рассматриваемой субкатегории обладают опорные компоненты общетехнического характера *машина* (более 200 ед.), *станок* (более 100 ед.), *конвейер* (82 ед.), *комбайн* (более 50 ед.) и более специализированные *экскаватор* (более 120 ед.), *драга* (около 40 ед.).

В целом каждая из ЛСГ (а также каждая из входящих в нее номинативных парадигм) представляет собой открытую систему с общим именем субкатегории и объединенными вокруг него единицами различных номенклатурных классов.

## Библиографические ссылки

1. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт, 1998. 1536 с.
2. Высоцкая Т. Н. Номинация технических артефактов в системном и когнитивно-ономасиологическом аспектах (на материале русских терминов горной промышленности): дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык». Днепропетровск, 2014. 219 с.
3. Высоцкая Т. Н. Системная организация понятийной структуры номинативной категории «Горнотехнические артефакты». *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Мовознавство*. 2017. Вип. 11. С. 14–20.
4. Горная энциклопедия. URL: <http://www.mining-enc.ru/> (Дата обращения: 20.02.2019).
5. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение. Москва: Изд. центр «Академия», 2008. 304 с.
6. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов. Москва: Наука, 1977. 168 с.
7. Лотте Д. С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов. *Известия АН СССР. Отделение технических наук*. Москва, 1940, № 7. С. 9–15.
8. Новиков Л. А. Семантика русского языка. Москва: Высш. шк., 1982. 272 с.
9. Пристайко Т. С., Высоцкая Т. Н. О специфике классифицирующей функции широкозначных слов-конкретизаторов в тексте терминологических дефиниций. *Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium*: сб. материалов Междунар. науч. конф. «Современные проблемы лексикографии» (Минск, 23–24 ноября 2017 г.). Вып. 15. Минск: Четыре четверти, 2017. С. 321–325.
10. Суперанская А. В. Общая терминология. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 288 с.
11. Толковый энциклопедический словарь. Санкт-Петербург: Норинт, 2006. 2144 с.
12. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Москва: Просвещение, 1977. 335 с.

## References

1. *Big explanatory dictionary of the Russian language* (1998), [*Bol'shoj tolkovyj slovar' russkogo jazyka*], St. Petersburg, 1536 p.
2. Vysotskaya, T. N. (2014), *Nomination of technical artefacts in systemic and cognitive-onomasiological aspects (case study of Russian mining terms): dissertation [Nominacija tehničkih artefaktov v sistemnom i kognitivno-onomasiologičeskom aspektah (na materiale ruskih terminov gornoj promyšlennosti): dis. ... kand. filol. nauk]*, Dnepropetrovsk, 219 p.
3. Vysotskaya, T. N. (2017), “The system of MTA nominative category conceptual structure” [“Sistemnaja organizacija ponjatijnoj struktury nominativnoj kategorii «Gornotehnički artefakty»”], *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Movoznavstvo*, vyp. 11, pp. 14–20.
4. *Mining encyclopedia [Gornaja jenciklopedija]*, available at: <http://www.mining-enc.ru/> (Access time: 20.02.2019)
5. Grinev-Grinevich, S. V. (2008), *Termonology [Terminovedenie]*, Moscow, 304 p.
6. Kandelaki, T. L. (1977), *Semantics and motivation of terms, [Semantika i motivirovannost' terminov]*, Moscow, 168 p.
7. Lotte, D. S. (1940), “Some critical issues of scientific and technical terms’ sampling and building” [“Nekotorye principjal'nye voprosy otbora i postroenija nauchno-tehničkih terminov”], *Izvestija AN SSSR. Ot-delenie tehničkih nauk*, Moscow, pp. 9–15.
8. Novikov, L. A. (1982), *Russian Semantics [Semantika russkogo jazyka]*, Moscow, 272 p.
9. Prystayko, T. S., Vysotskaya, T. N. (2017), “Concerning peculiar character of eurysemic words-specifiers’ classifying function in the text of terminological definitions” [“O specifike klassificirujushhej funkcii širokoznachnyh slov-konkretizatorov v tekste terminologičeskih definicij”], *Slovo i slovar' = Vocabulum et vocabularium*, Minsk, pp. 321–325.
10. Superanskaya, A. V. (2005), *General Terminology [Obshhaja terminologija]*, Moscow, 288 p.
11. “Explanatory encyclopaedical dictionary” (2006), [*Tolkovyj jenciklopedičeskij slovar'*], St. Petersburg, 2144 p.
12. Shmelev, D. N. (1977), *Modern Russian Language, [Sovremennyj russkij jazyk]*, Moscow, 335 p.



**ВИСОЦЬКА Тетяна Миколаївна**

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу НТУ «Дніпровська політехніка»,  
пр. Д. Яворницького, 19, м. Дніпро, Україна; тел. +38(056) 744-73-39; e-mail: tshilovskaya1@gmail.com;  
ORCID ID 0000-0002-4184-4942

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НАЙМЕНУВАНЬ ТЕХНІЧНИХ АРТЕФАКТІВ ГІРНИЧОЇ  
ПРОМИСЛОВОСТІ (на матеріалі термінів понятійної субкатегорії «Машини»)**

**Анотація.** *Мета дослідження* – виділити і описати лексико-семантичні групи найменувань гірничотехнічних артефактів, що входять в понятійну субкатегорію «Машини». *Об'єкт* вивчення – російські терміни-назви гірничотехнічних артефактів, *предмет* – їх лексико-семантичні угруповання. Мета дослідження визначила коло *завдань*: 1) охарактеризувати методику формування субкатегорії «Машини»; 2) виділити лексико-семантичні групи найменувань машин; 3) визначити опорні терміни в межах виділених лексико-семантичних груп. *Матеріал* дослідження – корпус номінацій гірничотехнічних артефактів загальним обсягом понад 3600 одиниць, сформований на основі суцільного перегляду енциклопедичних довідників гірничої справи, гірничої енциклопедії, політехнічних словників російської мови, підручників, навчальних посібників і довідкових видань із гірничої справи, гірничих машин, гірничих комплексів для відкритої і підземної розробки і т. д. Використано такі *методи*: аналітичний метод, прийом кількісних підрахунків, метод компонентного аналізу. В *результаті* дослідження виділені і описані лексико-семантичні групи найменувань гірничотехнічних артефактів, віднесених до понятійної субкатегорії «Машини». *Практичне застосування результатів* можливо в подальших дослідженнях категорії номінації в російській мові. *Висновки*: 1) виявлено, що субкатегорія «Машини» поділяється на 17 лексико-семантичних груп; 2) найбільший номінативний потенціал у різних ЛСГ розглянутої субкатегорії мають опорні компоненти загальнотехнічного характеру: *машина, верстат, конвеєр, комбайн* і більш спеціалізовані *екскаватор, драга*; 3) в цілому кожна з ЛСГ є відкрита система, яку очолює ім'я субкатегорії і до якої належать численні класи номенклатурних найменувань.

*Ключові слова*: лексико-семантична група, найменування, технічний артефакт, номінативна парадигма, опорний термін.

**VYSOTSKA Tetiana**

Candidate of Science, Philology, Docent, Docent of Translation Department, National Technical University "Dnipro Politechnic"; 19, D. Yavornitskii ave., Dnipro, Ukraine; tel.: +38(056) 744-73-39; e-mail: tshilovskaya1@gmail.com;  
ORCID ID 0000-0002-4184-4942

**LEXICAL AND SEMANTIC GROUPS OF MINING TECHNICAL ARTEFACTS NAMES  
(case study of terms from the conceptual subcategory "Machines")**

**Summary.** The *purpose* of the study is to identify and to describe the lexical-semantic groups of the names of mining artefacts that are included in the conceptual subcategory of "Machines". The *object* of study is Russian terms-names of mining technical artifacts, the *subject* is their lexical and semantic groups. The purpose of the study determined the range of *tasks*: 1) to characterize the method of "Machines" subcategory formation; 2) to identify lexical-semantic groups of machine names; 3) to define the reference terms within the selected lexical-semantic groups. The *research material* is a corpus of mining technical artifacts with a total volume of more than 3,600 units, formed on the basis of a continuous review of encyclopedic reference books on mining, mining encyclopedia, polytechnical dictionaries of the Russian language, textbooks, manuals and reference books on mining, mining machines, mining complexes for open and underground mining, etc. The following *methods* have been used: analytical method, quantitative calculation method, component analysis method. As a *result* of the study, lexical-semantic groups of mining technical artifacts related to the conceptual subcategory "Machines" are identified and described. *Practical application* of the results is possible in further studies of the category of nomination in the Russian language. *Conclusions*: 1) the subcategory of "Machines", represented in our sampling by 1330 lexical units, contains 17 lexical-semantic groups; 2) the basic components of the general technical nature, such as *machine, machine-tool, conveyor, combine*, and more specialized ones, such as *excavator and dredge*, possess the greatest nominative potential in various LSG of the subcategory under investigation; 3) in general, each of the LSG and nominative paradigms are open systems, headed by the subcategory name and completed by numerous nomenclature classes.

*Keywords*: lexical and semantic group, name, technical artifact, nominative paradigm, reference term.

Надійшла до редколегії 04.02.2019

DOI 10.15421/251902

УДК 811.161.1 + 81'373.611

### ДБЯЧОК Наталья Васильевна

доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры общего и славянского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина;  
тел.: +(050) 953-25-81; e-mail: dyachok74natalya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

### ОБЛАП Артём Николаевич

студент факультета украинской и иностранной филологии и искусствоведения Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина

## ПРИНЦИПЫ СОСТАВЛЕНИЯ СЛОВАРЯ УНИВЕРБОВ (на материале игровой лексики)

**Аннотация.** Статья представляет собой опыт составления одной из частей словаря универбов русского языка. Материалом послужил универбальный сегмент лексики геймеров – кибер-спортсменов игры «Dota 2», который и определил *объект изучения*. *Предмет исследования* – декларирование принципов лексикографирования универбов-сленгизмов. Все более активное появление и функционирование универбов в различных русскоязычных сленговых системах обусловило необходимость определения критериев организации словарной статьи каждой из исследуемых единиц. *Целью* данного исследования явилось выделение принципов построения словарной статьи универбов-неологизмов, определение ее структуры, а также обобщение основных – уникальных и универсальных – характеристик этих единиц. Были использованы структурный, описательный, сопоставительный, классифицирующий и обобщающий *методы*. *Практическое применение* результатов может найти свое воплощение в исследованиях неологии русского языка. **Выводы.** Логичным и необходимым этапом, следующим за аналитическим изучением представленных к рассмотрению единиц, является лексикографирование, то есть включение их в соответствующий тип словаря в составе четко структурированной словарной статьи, демонстрирующей все уникальные и универсальные особенности этих единиц. Лексикографирование универбов опирается на структуру словарной статьи, которая включает в себя следующие элементы: 1) универб: а) способность к изменению, родовая принадлежность, б) частеречная принадлежность, в) стилистическая принадлежность; 2) его дублет-словосочетание; 3) модель словосочетания; 4) модель универба; 5) ономазиологическая модель, где маркер ономазиологического базиса совпадает с наименованием лексико-семантической группы; 6) лексическое значение универба, являющееся, по сути, более развернутой трактовкой дублетного словосочетания; 7) тип универба по происхождению; 8) квалификация процесса возникновения универба (согласно типу, определенному в п. 7); 9) контексты функционирования универба и семантически тождественного ему словосочетания.

**Ключевые слова:** универбация, универб, лексикография, словарь универбов, структура словарной статьи, геймерский сленг.

**Постановка проблемы.** Неология русского языка охватывает все его функциональные сферы. Периферийные инновации, регулярно употребляясь в речи, часто перемещаются в центр, претендуя на статус элементов активного лексического запаса. Все больше новых слов возникает в интернет-пространстве, медийных текстах, игровом дискурсе. Появление новых наименований всегда требует не только их описания, но и систематизации. Очередным этапом, следующим за подробным анализом конкретных единиц, является лексикографирование – включение их в соответствующий тип словаря в составе структурированной словарной статьи.

Несмотря на то, что «за последние два десятилетия <...> лексикография сделала огромный шаг вперед: сформировались новые типы словарей, обогатился и усовершенствовался метаязык словарных описаний, разработаны новые принципы диалога «словарь – читатель» с учётом многообразных целевых установок адресатов словарной продукции» [12], работа в этом направлении не может считаться завершённой. В. Д. Черняк справедливо отмечает: «Совокупность лексикографических изданий последнего времени отражает языковой облик эпохи, представляет наиболее существенные изменения в лексиконе современной языковой личности; именно словарям принадлежит исключительное место в формировании человека, способного

осознанно строить своё речевое поведение и оценивать речь других» [12]. Также нельзя не согласиться с И. А. Дамбуевым, который видит перспективы развития лексикографии в «совершенствовании существующих и создании новых типов словарей, появлении комплексных словарей и компьютеризации лексикографической деятельности» [2].

**Связь с предыдущими исследованиями.** Динамичность игрового дискурса предполагает использование сокращенных, синтагматически редуцированных наименований, отвечая современной тенденции экономии речевых и письменных усилий. Одним из таких способов появления новых наименований в рамках исследуемого дискурса и является универбация.

До сих пор не существовало однозначного понимания данного явления в лингвистической науке. Универбацию трактуют как в широком значении, так и в узком. Широкое значение относит универбацию к процессам синтетизма в словообразовании, что заключается в воплощении в одном слове значения, выражаемого также словосочетанием: *белолистный* и *с белыми листьями*, *дворик* и *маленький двор*, *отыграть* и *закончить играть* и т. п. В этом значении универбация также определяется как образование слова на базе словосочетания, с которым оно имеет тождественное значение. При таком рассмотрении в разряд универбации следует отнести аббревиацию, субстантивацию, суффиксацию (в том числе и нулевую). В связи с этим ее трактуют как практически любой акт появления нового слова на базе словосочетания как синтаксической единицы [11, с. 21]. Ряд исследователей данного явления, обобщая определения существующих видов преобразования словосочетаний в слова, именуют их общим термином – конденсация [7; 8] или универбализация [10].

Узкое значение термина относит универбацию к процессам образования слова на базе одного из членов некоего многокомпонентного наименования. Маркируют указанный процесс и другие термины. Авторы монографии «Русская разговорная речь», например, относят подобные образования к явлениям семантического стяжения, или семантической конденсации, понимая под этим процессы, связанные с утратой семантической расчлененности комплексных наименований, состоящих из двух или более лексем [6, с. 408]. В. Н. Немченко называет стяжением образование производных слов в результате эллипсиса производящего словосочетания с одновременной суффиксацией [9, с. 241]. Суффиксальная универбация является частью общего процесса универбации. Данное явление обязательно характеризуется наличием в языке двух формально связанных номинативных единиц с общей семантикой: расчлененной (аналитической) и нерасчлененной (синтетической). Результатом универбации является синтетическая единица, обозначаемая терминами *универб* или *универбат*.

Мы согласны с В. И. Теркуловым [10], который рассматривает универбацию как особый способ внутреннего – речевого – словообразования, характеризующийся внутренней мотивированностью, определяющийся тождеством семантики исходной номинативной единицы и ее речевых / текстовых воплощений, которые отличаются друг от друга формально.

В «Материалах к словарю универбов современного русского языка» [4; 5] универбальный контент репрезентован определенным образом (см. табл.).

Универб	Словосочетание	Модель словосочетания	Модель универба	Лексико-семантическая группа	Ономасиологическая модель
анонимка	анонимное письмо	Прил1ед + Сущ1ед	оснПрил1ед + суфСущ + усеч.	документ	[документ (базис)] + [квалификатив (признак)]
вегетарианствовать	увлекаться вегетарианством	Инф + Сущ2ед	оснСущ2ед + суфГл	действие	[действие (базис)] + [инструментив (признак)]

Но для формирования структуры словарной статьи словаря универбов современного русского языка указанных характеристик очевидно недостаточно.

**Постановка завдань дослідження.** Все викладене вище обумовило необхідність визначення критеріїв організації словарної статті кожної з досліджуваних одиниць. *Ціль* нашого дослідження – обґрунтувати принципи побудови словарної статті універбов-неологізмів, визначити її структуру, узагальнити основні – унікальні і універсальні – характеристики цих одиниць.

**Виклад основного матеріалу.** При складанні словарної статті, крім наведених вище особливостей, слід вказувати лексичне значення універба, його тип (універб або квазіуніверб), тип процесу його виникнення (універбація, номіналізація – для універбов, деривація – для квазіунівербов, лексикалізація – для етимологічних універбов), а також приклади використання кожного універба і відповідного йому словосполучення в тому або іншому стилі письмової мови з посиланням на джерело – як доказ універбального або квазіунівербального статусу кожної словарної одиниці.

Отже, структура словарної статті може бути представлена наступним чином.

1. Універб: а) здатність до зміни, родова належність, б) частеречна належність, в) стилістична належність. 2. Його дублет-словосполучення. 3. Модель словосполучення. 4. Модель універба. 5. Ономазіологічна модель, де маркер ономазіологічного базису збігається з найменуванням лексико-семантичної групи. 6. Лексичне значення універба, являючись, по суті, більш розкритою трактовкою дублетного словосполучення. 7. Тип універба за походженням. 8. Кваліфікація процесу виникнення універба (згідно типу, визначеному в п. 7). 9. Контексти функціонування універба і семантично тотожного йому словосполучення.

Інтересною представляється демонстрація словарних статей універбов, використовуваних в мові сучасної молоді, конкретніше – в мові геймерів. Як уже було зазначено, ігровий дискурс є сферою функціонування мови, що продукує неологізми, отримані в результаті різних видів компресії. Це пов'язано з динамічністю будь-якої комп'ютерної гри, а також потребами геймерів вмістити максимум необхідної їм інформації в одиницю часу. Результати універбації в контексті комп'ютерної гри «Dota2» представлені переважно іменами іменників, однією з загальних особливостей яких є їх семантичне тотожство словосполученням відповідних аналітичних англійських найменувань. З цим пов'язано і визначення типу їх походження: універбація, унікальність якої демонструє міжмовна дублетність аналітичного вихідника і синтетичної російськомовної одиниці.

**Др'ювка(и), ж. р., сленг.** – Drow Ranger (Дроу Рейнджер). Модель словосполучення: Ад'єктив + Суц1ед. Модель універба: оснАд'єктив + суфСуц + епентеза. Ономазіологічна модель: [лицо (базис)] + [кваліфікатив (ознака)]. Персонаж комп'ютерної гри Dota2 класу «Ловкість», володіє дальнім типом атаки і наступними здатностями: 1) Frost Arrows; 2) Gust; 3) Precision Aura; 4) Marksmanship. По грі потребує великої кількості предметів, стає сильнішим завдяки їм; свій максимальний потенціал набирає в мід-геймі; добре підходить для швидкого знищення будівель; героїня, дуже залежна від команди, не дає їй аури на додаткову швидкість атаки, еквівалентну частоті показника ловкості героїні (здатність Precision Aura). Універб. Тип процесу – універбація. *Я не хочу драматизувати, але др'ювка ніколи не брала ради її шкоди в солотаргет* (<https://dota2.ru/forum/threads/mertva-li-drovka.1237664/>). **Drow Ranger** зовуть Траксекс – це ім'я чудово підходить для представника низкорослої, троллеподібної, не володіє зовнішнім виглядом раси дроу.

**Легионка(и), ж. р., сленг.** – Legion Commander (Легион Командер, командир легиону). Модель словосполучення: Суц2ед + Суц1ед. Модель універба: оснСуц2ед + суфСуц. Ономазіологічна модель: [лицо (базис)] + [кваліфікатив (ознака)]. Персонаж комп'ютерної гри Dota2 класу «Сила», володіє ближнім типом атаки і наступними здатностями: 1) Overwhelming Odds; 2) Press the Attack; 3) Moment of Courage; 4) Duel. По грі є танком-ініціатором, не потребує великої кількості предметів, щоб приносити користь

команде. Благодаря способности Duel может выключать из драки героев вражеской команды и в случае победы зарабатывать дополнительный урон. Универб. Тип процесса – универбация. *Пикрейт героя довольно уверенно рос и превысил отметку в 25 %, сделав **Легионку** 4-й по популярности* (<https://dota2.net/news/5818-legion-commander-geroy-kotorogo-ne-ponimayut>). **Legion Commander** и герой не могут использовать способности или предметы ([https://dota2.ru.gamepedia.com/Legion\\_Commander](https://dota2.ru.gamepedia.com/Legion_Commander)).

**Баунт(а), м.р., сленг.** – Bounty Rune (Баунти Рун). Модель словосочетания: Адъектив + Сущ1ед. Модель универба: оснАдъект + суфСущ. Ономаσιологическая модель: [предмет (базис)] + [атрибутив (признак)]. Руна, появляющаяся в четырёх местах на карте сначала игры, а потом каждые 5 минут. При использовании дают подобравшему дополнительное золото. Универб. Тип процесса – универбация. *Есть два игрока, которые не хотят отдавать друг другу **баунтос*** (<https://dota2.ru/forum/threads/otzhatie-runki.1108423/>). *Героям Dota2 добавили фразы при поднятии **Bounty Rune*** (<https://www.cybersport.ru/news/geroyam-dota-2-dobavili-frazy-pri-podnyatii-bounty-rune>).

**Морбидка(и), ж.р., сленг.** – Morbid Mask (Морбид Маск). Модель словосочетания: Адъектив + Сущ1ед. Модель универба: оснАдъект + суфСущ. Ономаσιологическая модель: [предмет (базис)] + [атрибутив (признак)]. Внутриигровой предмет в игре Dota2, продающийся за 900 единиц игрового золота в разделе «Мистика» в стандартной и боковой лавке. Даёт герою, который приобрёл данный предмет, способность Lifesteal, восстанавливающую 15 % здоровья от нанесённого персонажем урона. Является одним из компонентов таких предметов, как Mask of Madness, Vladimir's Offering и Satanic. Универб. Тип процесса – универбация. *Морбидка нужна для убийства Рошана на ранней стадии игры* (<https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=1423935108>). *Morbid Mask – это предмет, который можно купить в Основной лавке, в разделе Мистика, и в боковых лавках* ([https://dota2.ru.gamepedia.com/Morbid\\_Mask](https://dota2.ru.gamepedia.com/Morbid_Mask)).

**Фантом(а), м.р., сленг.** – Phantom Lancer (Фантом Лансер). Модель словосочетания: Адъектив + Сущ1ед. Модель универба: оснАдъект + суфСущ. Ономаσιологическая модель: [предмет (базис)] + [атрибутив (признак)]. Персонаж компьютерной игры Dota2 класса «Ловкость», обладающий ближним типом атаки и следующими способностями: 1) Spirit Lance; 2) Doppelganger; 3) Phantom Rush; 4) Juxtapose. По игре чаще всего является типичным керри: слаб и зависим от набора золота и опыта вначале игры, но со временем набирает обороты и способен убить всю команду противника в одиночку. Особенностью героя является наличие у него множества подконтрольных иллюзий, которые сбивают с толку оппонентов, не давая увидеть настоящего героя. Универб. Тип процесса – универбация. *Самый страшный нерф **фантома** – снижение урона нюка...* (<https://dota2.ru/guides/98-phanton-lancer-by-subs-update-230303>); *Ультимативная пассивная способность, Juxtapose, позволяет **Phantom Lancer** раздробиться на двое, создав свою иллюзию* ([https://dota2.ru.gamepedia.com/Phantom\\_Lancer](https://dota2.ru.gamepedia.com/Phantom_Lancer)).

**Выводы и перспективы дальнейших исследований.** Данный опыт в который раз демонстрирует стилевое и этимологическое многообразие и многочисленность универбов русского языка, что предполагает перспективу их исследования и обобщения данных о них в специальных или толковых словарях.

### Библиографические ссылки

1. Березовская Е. А., Сухова Е. В. Современная лексикография: возможности электронных словарей. URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/27957/1/rya-IV-2014-24.pdf> (Дата обращения: 28.12.2018).
2. Дамбуев И. А. Современная лексикография: статус и направления развития. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennaya-leksikografiya-status-i-napravleniya-razvitiya> (Дата обращения: 10.01.2019).
3. Дьячок Н. В. Вопрос о семантических и формальных границах номинатем типа «словосочетание + универб». *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2007. № 4/1. С. 104–109.

4. Дьячок Н. В. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Часть I (А–Л). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 254 с.
5. Дьячок Н. В. Материалы к словарю универбов современного русского языка. Часть II (М–Я). Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. 270 с.
6. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Москва: Наука, 1981. 276 с.
7. Кудрявцева Л. А. Моделирование динамики словарного состава языка. Киев: ИПЦ «Киевский университет», 2004. 208 с.
8. Москович В. А. Статистика и семантика. Москва: Наука, 1969. 304 с.
9. Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование. Москва: Высш. шк., 1984. 256 с.
10. Теркулов В. И. Параметры ономаσιологической классификации универбализационных композитов. *Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Філологічні науки*. 2008. № 13 (152). С. 183–191.
11. Устименко И. А. Ономаσιологический аспект семантической конденсации. *Лексикология. Семасиология*. Белгород: БелГУ, 2001. С. 19–25.
12. Черняк В. Д. Современная лексикография как инструмент формирования лингвистически компетентной личности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennaya-leksikografiya-kak-instrument-formirovaniya-lingvisticheski-kompetentnoy-lichnosti> (Дата обращения: 20.01.2019).

## References

1. Berezovskaya, E. A., Sukhova, E. V. “Modern lexicography: the possibilities of electronic dictionaries” [“Sovremennaya leksikografiya: vozmozhnosti elektronnykh slovarey”], available at: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/27957/1/rya-IV-2014-24.pdf> (Access time: 28.12.2018).
2. Dambuev, I. A. “Modern lexicography: status and directions of development” [“Sovremennaya leksikografiya: status i napravleniya razvitiya”], available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennaya-leksikografiya-status-i-napravleniya-razvitiya> (Access time: 10.01.2019).
3. Diachok, N. V. (2007), “The question of semantic and formal boundaries of nominees of the type “word combination + university” [“Vopros o semanticheskikh i formal'nikh granitsakh nominatem tipa „slovosochetaniye + univerb”], *Bulletin Dnipropetrovsk University. Mouznavstvo*, No. 4/1, pp. 104–109.
4. Diachok, N. V. (2018). *Materials to the dictionary of the modern Russian language univerbs. Part I (A–L)* [Materialy k slovaryu univerbov sovremennogo russkogo yazyka. Chast' I (A–L)], View of B. I. Matorina, Slov'yansk, 254 p.
5. Diachok, N. V. (2019). *Materials to the dictionary of the modern Russian language univerbs. Part II (M–Y)* [Materialy k slovaryu univerbov sovremennogo russkogo yazyka. Chast' II (M–Y)], View of B. I. Matorina, Slov'yansk, 270 p.
6. Zemskaya, E. A., Kitaygorodskaya, M. V., Shiryayev, E. N. (1981), *Russian Conversational Speech* [Russkaya razgovornaya rech'], Science, Moscow, 276 p.
7. Kudryavtseva, L. A. (2004), *Modeling the dynamics of the vocabulary of a language* [Modelirovaniye dinamiki slovarnogo sostava yazyka], CPI "Kiev University", Kiev, 208 p.
8. Moskovich, V. A. (1969), *Statistics and semantics* [Statistika i semantika], Science, Moscow, 304 p.
9. Nemchenko, V. N. (1984), *Modern Russian. Word formation: manual* [Sovremennyy russkiy yazyk. Slovoobrazovaniye : posobiye], High School, Moscow, 256 p.
10. Terkulov, V. I. (2008), “Parameters of onomasiological classification of universalization composites” [“Parametry onomasiologicheskoy klassifikatsii univerbalizatsionnykh kompozitov”], *Bulletin of Lugansk nat. ped. un-tu im. Taras Shevchenko: «Philological sciences»*, No. 13 (152), pp. 183–191.
11. Ustimenko, I. O. (2001), *Onomasiological aspect of semantic condensation. Lexicology. Semasiology* [Onomasiologicheskyy aspekt semanticheskoy kondensatsii. Leksikologiya. Semasiologiya], BelSU, Belgorod, pp. 19–25.
12. Chernyak, V. D. “Modern lexicography as a tool for the formation of a linguistically competent personality” [“Sovremennaya leksikografiya kak instrument formirovaniya lingvisticheski kompetentnoy lichnosti”], available at: <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennaya-leksikografiya-kak-instrument-formirovaniya-lingvisticheski-kompetentnoy-lichnosti> (Access time: 20.01.2019).

**ДЬЯЧОК Наталя Василівна**

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: +(050) 953-25-81; e-mail: dyachok74natalya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

**ОБЛАП Артем Миколайович**

студент факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна

**ПРИНЦИПИ УКЛАДАННЯ СЛОВНИКА УНІВЕРБІВ (на матеріалі геймерської лексики)**

**Анотація.** Стаття є досвідом укладання однієї з частин словника універбів російської мови. Матеріалом послужив універсальний сегмент лексики геймерів – кібер-спортсменів гри «Dota2», який і визначив *об'єкт аналізу*. **Предмет дослідження** – декларування принципів лексикографування універбів-сленгізмів. Більш активне виникнення й функціонування універбів у різних російськомовних сленгових системах зумовило необхідність визначення критеріїв організації словникової статті кожної з досліджуваних одиниць. **Метою** роботи є виокремлення принципів побудови словникової статті універбів-неологізмів, визначення її структури, а також узагальнення основних – унікальних і універсальних – характеристик цих одиниць. Було залучено структурний, описовий, зіставний, класифікаційний *методи* та метод узагальнення. **Практичне застосування** результатів може втілитися в дослідженнях неології російської мови. **Висновки.** Логічним і необхідним етапом, що є наступним після аналітичного вивчення досліджуваних одиниць, є лексикографування, тобто внесення їх до словника відповідного зразка у складі чітко структурованої словникової статті, що демонструє всі унікальні й універсальні риси цих одиниць. Лексикографування універбів спирається на структуру словникової статті, яка містить такі елементи: 1) універб: а) здатність до словозміни, родова віднесеність, б) частиномовна віднесеність, в) стилістична віднесеність; 2) його дублет-словосполучення; 3) модель словосполучення; 4) модель універба; 5) ономазіологічна модель, де маркер ономазіологічного базису збігається з найменуванням лексико-семантичної групи; 6) лексичне значення універба, що є більш розгорнутим погратуванням дублетного словосполучення; 7) тип універба за походженням; 8) визначення процесу появи універба; 9) контексти функціонування універба та семантично тотожного йому словосполучення.

**Ключові слова:** універбація, універб, лексикографія, словник універбів, структура словникової статті, геймерський сленг.

**DIACHOK Natalia**

Doctor of Science, Philology, Professor of the Department of General and Slavonic Linguistics of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: (050) 953-25-81; e-mail: dyachoknatalya@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-3949-3423

**OBLAP Artem**

student of the Department of General and Slavonic Linguistics of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49000

**PRINCIPLES OF COMPLAINING OF DICTIONARY OF UNIVERBS  
(on the material of the game glossary)**

**Summary.** The paper is a practice to compile one of the parts of a dictionary of univerbs of the Russian language. Univerbal segment of lexicon of gamers, being cybergame players of *Dota2*, has determined *object of the study*. **Subject of the study** is declaring principles for lexicographic description of slangism univerbs. More and more active occurrence and functioning of univerbs in the context of different Russian-speaking slangism systems have stipulated the necessity to determine criteria to form lexical entry of each of the units under study. **Objective of the study** is to identify principles to form lexical entry of neological univerbs, to define its structure, and to generalize such basic characteristics of the units as unique and universal. Structural, descriptive, comparative, classificatory, and resumptive *methods* have been applied. **Practical implication** of the results may be used while studying neology of the Russian language. **Conclusions.** We believe that lexicographic description is the logic and required stage following the analytic studies of the units. They should be included in the corresponding dictionary type as a part of clearly structurized lexical entry demonstrating each unique and universal peculiarity of the units. Lexicographic description of univerbs relies upon a strict structure of lexical entry involving following structural elements: 1) univerb: a) ability to vary, generic assignment, b) part-of-speech assignment, c) stylistic assignment; 2) its alternative word combination; 3) model of the word combination; 4) model of the univerb; 5) onomasiologic model where marker of onomasiologic basis coincides with the naming unit of lexical-semantic group; 6) lexical meaning of a univerb, being essentially more explanatory interpretation of alternative word combination; 7) univerbal type in terms of its origin; 8) qualification of a process of the univerb origination (according to a type, determined in p. 7); and 9) context of functioning of the univerb as well as identical word combination.

**Keywords:** univerbation, univerb, lexicography, dictionary of univerbs, structure of lexical entry, gamers' slang.

Надійшла до редколегії 07.04.19

DOI 10.15421/251903

УДК 81.23

**ДЯДЯ Валентина Миколаївна**

старший викладач кафедри романської філології Дніпровського національного університету  
імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: (067) 761 57 21;  
e-mail: valentinandyadya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8017-6107

## **ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ СИСТЕМИ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ (на матеріалі іспанської та англійської мов)**

**Анотація.** *Об'єктом* статті є особливості викладання англійської та іспанської мов. *Предмет* дослідження – вплив особливостей систем зазначених мов на процес їх вивчення. Істотна увага автора приділена проблемі викладання іноземних мов, відмінних від англійської, та попиту на іспанську мову на ринку освітніх послуг. Детально описуються дидактичні особливості і труднощі навчання вимові, лексиці і граматиці розглянутих мов, а також основні чинники впливу ладу мови на діяльність педагога. *Мета* – розкрити вплив особливостей систем англійської та іспанської мов на організацію навчального процесу та власне на процес вивчення вказаних мов у різних його аспектах. Дослідження ґрунтується на порівняльному аналізі фонетики, лексики та граматики англійської та іспанської мов, а також аналізі власного досвіду навчання студентів зазначених мов і труднощів, що виникали в цьому процесі. У *результаті* дослідження розкрито вплив лінгвістичних характеристик іноземних мов на дидактичні особливості їх вивчення і викладання. *Практичне значення* полягає у можливості застосування результатів дослідження в навчальному процесі, а саме в його організації, виборі методики викладання англійської та іспанської мов. **Основні висновки:** 1) викладання і вивчення іноземних мов, які є відмінними від англійської, недостатньо висвітлені в методиці, з огляду на переважне викладання саме англійської; 2) спостерігається зростаюча кількість людей, що володіють англійською мовою, унаслідок чого з'являється попит на інші міжнародні мови, зокрема на іспанську; 3) англійська та іспанська мови мають загальні риси, але значно більше відмінностей у фонетиці, лексиці і граматиці; 4) дані відмінності впливають не тільки на хід конкретного заняття, але й на організацію курсу навчання в цілому.

**Ключові слова:** англійська мова, іспанська мова, методика, фонетика, лексика, граMATика, вимова, курс, вивчення, викладач.

**Постановка проблеми.** Володіння іноземними мовами є одним із необхідних умінь для випускника сучасного вузу. Глобалізація, взаємна інтеграція і зростання міжнародних контактів країн обумовлюють необхідність володіння мовами не тільки для професійних лінгвістів, а й для професіоналів усіх спеціальностей і профілів підготовки. Методичні пошуки спрямовані на розробку методик, що дозволяють не просто сформувати якісні мовні знання, вміння і навички, а й зробити це в максимально короткі терміни. Все більшої актуальності набувають лінгводидактичні питання методики викладання іноземних мов.

**Постановка завдань дослідження.** Основна мета статті дослідження впливу лінгвістичних відмінностей на викладання англійської та іспанської мов – зумовила виконання таких завдань: 1) проаналізувати особливості викладання і вивчення іноземних мов, що є відмінними від англійської, адже їх специфічні особливості є недостатньо висвітленими в методиці викладання. Це пов'язано з тим, що найбільше викладається саме англійська; 2) висвітлити та проаналізувати спільні риси англійської та іспанської мов, а також відмінності у фонетиці, лексиці і граматиці; визначити вплив відмінностей англійської та іспанської мов на організацію курсу навчання в цілому та на хід конкретного заняття.

**Виклад основного матеріалу.** Сьогодні освіта передбачає формування у студентів нового світобачення, готовності і здатності жити і працювати у полікультурному світі, орієнтуватися у світовому професійному просторі. Засобом міжкультурного спілкування виступають іноземні мови, а комунікативна компетенція є ключовою для будь-якого сучасного фахівця. Якість



іншомовної підготовки учнів та студентів стала предметом вивчення таких вітчизняних дослідників, як Л. П. Голованчук, О. І. Пометун, С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. К. Скляренко та ін. У своїй статті С. В. Тенітілов зазначає, що зараз дуже важливо не просто мати певні лінгвістичні знання, а й вміти грамотно їх застосовувати в різних ситуаціях міжкультурного спілкування для вирішення конкретних комунікативних завдань [10, с. 95–99]. При цьому все частіше потрібне знання не однієї, а двох або більше іноземних мов.

Одним із найважливіших прикладних аспектів лінгвістики є методика викладання іноземних мов, що стала сьогодні полігоном для теоретичних досліджень і практичних додатків. Але слід зазначити, що історично склалися дві функціонально різні методики: загальна та приватна. Загальна методика, як правило, присвячена вивченню закономірностей і особливостей процесу навчання іноземної мови незалежно від того, про яку іноземну мову йдеться. Так, принципи відбору навчального матеріалу, співвідношення усного та писемного мовлення на різних етапах уроку будуть у рівнозначних умовах навчання однаковими для будь-якої західноєвропейської мови. Однак знання загальних закономірностей навчання іноземним мовам є недостатнім, коли викладач стикається зі специфічними особливостями конкретної іноземної мови. В наші дні найбільш розробленою є методика викладання англійської мови, внаслідок чого викладач-практик змушений або обмежуватися найбільш загальними аспектами, або проектувати методи викладання англійської на інші мови, що знижує ефективність навчального процесу.

Вважається, що тільки англійська є міжнародною мовою, але такими мовами є також німецька, російська, китайська, арабська, французька, іспанська та португальська. Це ті мови, які слугують не тільки в ролі засобу комунікації відповідної нації, а є державними в декількох країнах, викладаються в усьому світі в ролі іноземних і використовуються в якості постійного засобу комунікації представників різних народів, особливо якщо вони не володіють мовами один одного.

У наші дні іспанська мова поряд з англійською активно використовується в міжнародному спілкуванні і є міжнародною мовою. Українські громадяни добре знайомі з Іспанією, її культурою і традиціями, багато в чому завдяки всесвітньовідомим діячам іспанської культури, таким як Мігель де Сервантес, Лопе де Вега, Федеріко Гарсія Лорка, Мігель де Унамуно, Веласкес, Гойя, Сальвадор Далі, Пікассо. Іспанська мова з кожним днем стає все більш популярною в Україні, це мова туризму і подорожей. Іспанська і латиноамериканська культури дійсно мають певний шарм і колорит в очах наших співвітчизників. Інша справа, що в нашій країні її викладання не дуже поширене. Саме тому знання іспанської мови сьогодні якщо не екзотика, то принаймні рідкість. Але студенти все частіше висловлюють бажання вивчати іспанську як другу іноземну. Іспанську мову дуже часто хочуть вивчати «для себе», оскільки багатьом вона видається однією з найкрасивіших. Найбільш часто вживані образи для обкладинок підручників, аудіо- та відеокурсів, реклами мовних шкіл – це корида, готична іспанська архітектура, образи фламенко. Багато популярних музичних композицій, заспівані іспанською мовою, дуже популярні в нашій країні. Цим, безумовно, можна і потрібно користуватися при відборі додаткового матеріалу для занять [5, с. 119–125]\*. У цілому можна сказати, що попит на іспанську мову на ринку освітніх послуг зараз зростає і методичні питання викладання іспанської мови є актуальними в першу чергу з практичної точки зору\*\*.

У цій статті розглянемо методичні особливості викладання та вивчення англійської та іспанської мов, зумовлені їх лінгвістичними особливостями. Ці мови відносяться до однієї мовної сім'ї (індоєвропейської), але належать до різних груп (германської і романської відповідно), отже, мають як ряд спільних рис, так і відмінні характеристики. Крім того, серед європейських

\* Детальніше про питання ролі музики в педагогічному процесі висвітлено в роботах Н. А. Рибаківної [6].

\*\* Детальніше про поведінку споживачів, а також про ринок інтелектуального капіталу див. у статтях Е. В. Рибокене [7, с. 74–75].

ці мови найбільш поширені в світі і носять статус міжнародних. Оскільки викладання будь-якої мови – це навчання таким його аспектам, як фонетика, лексика і граматики, ми розглянемо педагогічний процес саме в цій системі координат.

За статистикою, найбільш зрозумілою і простою для багатьох людей є **англійська мова**. В ній відсутній рід, узгодження слів, геть відсутні відмінки, та й граматики є елементарною. Так само великий плюс даної мови полягає в тому, що вона має широке поширення, оскільки на ній спілкуються практично в кожній країні світу. Слова дуже легко вимовляються, короткі і чіткі, а дієслова змінюються тільки для третьої особи в теперішньому граматичному часі. Наступну позицію за рівнем складності займає **іспанська мова**, тому що лексика даної мови має латинське коріння, не має відмінків і легко вимовляється. Вона має схожість з англійською через звичайну граматику і орфографію. Їх прийнято вважати «легкими» для вивчення. Але з педагогічної точки зору легких мов не буває. Вивчення будь-якої мови, в тому числі і рідної, це серйозна праця, що вимагає не тільки інтелектуальних, але і вольових зусиль, якщо, звичайно, говоримо про глибоке освоєння мови. Проте з точки зору мовного ладу англійська та іспанська мови об'єктивно простіші багатьох інших європейських мов, особливо якщо говорити про освоєння їх на початковому рівні. Те, наскільки ефективно освоюються базові знання, істотно впливає на процес подальшого вивчення будь-якої мови. Закладені основи впливають на інтерес до навчання (див. про це: [3, с. 20–24]).

Розкриємо вплив ладу мови на методичні особливості її викладання. При навчанні вимови іспанської мови важливо враховувати той факт, що існує різниця з англійською мовою в артикуляції звуків. В англійській мові 6 букв позначають голосні звуки та 20 букв позначають приголосні звуки. Буква **y** позначає як приголосний, так і голосний звук. В іспанській мові, відповідно – 5 та 22 букви. Крім того, існують двозначні літери – **ch, ll, rr**. Більшість приголосних звуків вимовляються ідентично, але деякі звуки є типовими тільки для англійської мови і виключно для іспанської мови. Наведемо деякі приклади:

«**g**» читається як [dʒ] в англійській, якщо після неї стоять «i», «e», а в іспанській – як [h]. Але якщо після даної фонеми стоять «a», «o», «u», вона в обох мовах вимовляється як однаковий звук [g];

«**c**» і в англійській, і в іспанській мовах: перед «i», «e» позначає звук [s] (тільки в іспанській даний звук відповідає міжзубному [θ]), а перед «a», «o», «u» – звук [k];

«**h**» в іспанській мові взагалі не вимовляється;

«**ñ**» не існує в англійській мові, а в іспанській вона позначає м'який звук [n'];

«**j**» в іспанській мові завжди вимовляється як гортанний звук [h];

Щодо правил читання, слід зазначити, що при навчанні будь-якої іноземної мови навичка читання є базовою, а її формування першочерговою. Під кутом навчання читанню різниця між викладанням розглянутих мов величезна. Іспанська характеризується фонетичним принципом написання слів. Це означає, що, за винятком деяких букв і буквосполучень, слово завжди читається, як пишеться. Розглядаючи фонетичні особливості мовних систем, необхідно також враховувати словесний наголос та інтонацію. На відміну від досить складної системи наголосів в англійській мові, правила наголосу в іспанській дуже прості. Як правило, наголос припадає на передостанній склад: *vivo, bolso, osos*; але якщо слово закінчується на приголосну (крім приголосних -n, -s), то наголос переноситься на останній: *español, pared, profesor*. Але якщо наголос ставиться в слові не по правилу, то воно повинно бути зображено графічно: *árbol, mármol, marrón*. Наявність графічного наголосу впливає на значення того чи іншого слова. Наприклад: *tu* – твій, *tú* – ти; *sólo* – тільки, *soló* – єдиний; *té* – чай, *te* – тебе, тобі.

Зрозуміло, є свої труднощі і особливості під час формування інтонаційних навичок іспанської мови, але в цілому можна сказати, що вже після декількох перших занять студент знає, як

прочитати майже будь-яке слово. При навчанні з нуля це дає колосальну перевагу на старті і позитивно позначається на мотивації до подальшого вивчення мови.

При вивченні англійської ситуація прямо протилежна. Розбіжності в вимові однієї і тієї ж букви в різних буквосполученнях, а також випадки різного графічного зображення одного і того ж звуку створюють великі труднощі при навчанні читанню в англійській мові:

1. Графічні труднощі. З 26 пар англійських букв лише чотири можна вважати схожими на відповідні літери українського алфавіту за значенням і формою; це *k, m, t*. Букви *a, b, c, e, h, o, p, y, x* мають місце і в тій і в іншій мові, але читаються по-різному, отже, є складними. Решта букв абсолютно нові для учнів.

2. Орфографічні труднощі пов'язані з орфографічною системою англійської мови, де використовуються 26 букв, 146 буквосполучень, які передають 46 фонем. Учні відчувають труднощі при читанні голосних, поєднань голосних і деяких приголосних, що читаються по-різному. Наприклад: *breakfast – meat; why – who; this – think, her – farmer, corn – doctor; like – live; window – cow*. Крім того, є слова, які пишуться по-різному, а читаються однаково: *sun – son, two – too, write – right, sea – see* та ін.

Для цієї мови характерним є традиційне написання, надзвичайно розмиті правила читання, які містять дуже багато винятків і з великими труднощами піддаються систематизації. Однак навіть у систематизованому вигляді вони не можуть бути викладені в рамках пари занять. На це є низка причин. Одна з них полягає в тому, що через велику кількість винятків у читанні практичне значення набуває транскрипція, вказана у всіх англо-українських словниках. Без неї не можна бути впевненим, як вимовляється незнайоме слово. В іспанських словниках, розрахованих на широке коло користувачів, транскрипція не вказується, оскільки правильне читання слів можливо без неї. По-друге, при відпрацюванні читання викладачеві англійської через наявність постійних винятків часто доводиться відходити від канви пояснення, що ускладнює процес запам'ятовування і розуміння. Занадто часте вказування на виключення може і зовсім заплутати студентів. По-третє, базові правила читання голосних в англійській мові засновані на класифікації складів, яку теж необхідно освоювати, якщо поняття «відкритий склад», «закритий склад» учням не знайомі. Тож читанням потрібно займатися систематично, органічно впливаючи цей вид діяльності в заняття, приділяючи йому чимало часу.

Далі розглянемо граматичні особливості. Граматику іспанської мови прийнято вважати більш складною у порівнянні з англійською через більш складні парадигми різних частин мови, особливо дієслова. Але майже всі явища, які роблять іспанську граматику складнішою від англійської, є в українській мові. Наприклад, шість дієслівних форм при їх відмінюванні в кожному часі не представляють складності для україномовного студента, оскільки при тренуванні розмовного навичку формується відповідність між іспанськими і українськими формами:

*Yo canto* – співаю

*Tú cantas* – співаєш

*El canta* – співає ...

При вивченні англійської мови відмінювання дієслів ніколи не тренуємо, оскільки майже всі форми в кожному часі є однаковими.

Що стосується іменників у англійській та іспанській мовах, важливим є те, що показником множини в обох мовах є закінчення *-s*. Перед іменниками в обох мовах вживається артикль (на відміну від української мови). Наведемо ще один приклад. В іспанській мові всі іменники-неістоти діляться на слова чоловічого і жіночого роду. Для англійця це представляє труднощі, оскільки в його мові всі іменники (назви істот і назви неістот, крім тих, які означають людей) належать до одного роду – середнього. Для україномовної людини, навпаки, такий поділ цілком звичний. Більш того, якщо врахувати, що і в українській, і в іспанській мові більшість слів жіночого роду закінчується на *-a*, ця мовна особливість не є складністю в освоєнні мови. Вільний порядок слів в іспанській мові теж доволі легкий для україномовних студентів. В іспанській мові слова відносно вільно розташовуються в реченні. Однак існує деякий нормативний, звичайний

порядок розстановки членів речення, який може видозмінюватися в промові в залежності від цілей висловлювання, стилістичного забарвлення і т. п.

*El mejor estudiante del grupo leyó su composición al profesor ayer.*

Однак у мові подібний порядок слів зберігається не так вже й часто. Обставини часу і місця можуть розміщуватися на початку речення; обставини способу дії тяжіють до вживання безпосередньо перед присудком або після нього; підмет може стояти після присудка і т. п.

*En los primeros días del mes de enero... después de largo tiempo de lenta navegación llegó a la vista del puerto de la Habana el bergantín "Tolosa" [1, с. 209].*

В англійській мові інверсія є допустимою, проте вона вже є яскраво вираженим стилістичним прийомом, вживання якого теж можливо не як завгодно, а за певними правилами. Взагалі, незважаючи на відносну простоту англійської граматики, для неї характерні явища, не властиві українській. Причому людина, що вивчає мову, починає стикатися з ними вже на ранньому етапі при побудові нескладних речень. Це і допоміжні дієслова, і фіксований порядок слів, і кілька теперішніх часів, і багато іншого. Саме тому англійська грамика, яка вважається однією з найлегших у світі, для україномовних не набагато легше іспанської.

Щодо лексики, незважаючи на приналежність до різних мовних груп, англійська та іспанська мови близькі за лексичним складом. Перша характеризується дуже великим відсотком латинських коренів, а друга власне розвинулася з латини. Основні відмінності в лексиці – це самі принципи словотворення. Одним із способів словотворення, якими характеризується сучасна англійська мова, є словоскладання. Слова, утворені таким чином, зазвичай легко запам'ятовуються і не представляють труднощів при семантизації, оскільки в більшості випадків значення слова вгадується за значенням його компонентів. Наведемо приклади: іменники: *break-stone, ship-building, bee-keeping, workforce*; прикметники: *self-sufficient, highly-developed, state-owned*. Для англійської мови утворення дієслів шляхом словоскладання не є характерним і складні слова зустрічаються рідко: *to whitewash, to babysit*.

В іспанській мові словоскладання також є другим за популярністю після деривації способом утворення. Це складні іменники синтаксичного способу словотворення: зрощення речень: *damebalance, sabelotodo, bienteveo*; зрощення словосполучень: *ecoeficiencia, mediopañó, avenegra*; та складні іменники морфолого-синтаксичного способу утворення: *portafolios, maleducado, compraventa, bienhechor*. Такий спосіб словотворення робить доволі широким пасивний словниковий запас учнів, що включає слова, які людина сама не може вжити в мові, але при цьому розуміє їх значення, коли стикається з ними.

Інший характерний англійській мові словотвірний спосіб, що стає все більш поширеним, це граматичний спосіб словотворення, тобто конверсія. Це спосіб утворення нових слів, при якому зовнішня форма не змінюється, але слово переходить в інший граматичний розряд, отримуючи нові функції і нове значення, яке теж буде часто легко вгадати. Наприклад: іменник → дієслово: *import – to import, progress – to progress*; прикметник → дієслово: *wet – to wet, dry – to dry*; дієслово → іменник: *to graduate – graduate, to remake – remake*. В іспанській мові дана модель не є найпопулярнішою, проте зустрічається найчастіше як трансформація дієслова в іменник: *compra (купує) – la compra (покупка), costar (коштувати) – el costar (націнка)*.

Ще для іспанської мови характерне утворення слів за рахунок афіксів, система яких досить розвинена. Однак практика показує, що іспанський словотвір для україномовних студентів у принципі не набагато складніший англійського, оскільки принципи, за якими функціонують і класифікуються іспанські афікси багато в чому схожі з українськими.

Слід зазначити, що в іспанській та англійській мовах є досить багато близьких за формою й ідентичних за значенням слів типу: *bottle – botella, lasso – lazo, desesperado – desesperado, anchovy – anchoa, cannon – cañón, potato – patatas* та ін. Це також значною мірою полегшує оволодіння другою іноземною мовою.

Далі розглянемо вплив структури мов, що викладаються, на діяльність викладача. Виходячи з аналізу методичних особливостей, наведених у статті, можна зробити висновок, що існують три фактори впливу структури і будови мови на процес її викладання.

**Змістовний** фактор полягає в тому, що фонетика, лексика і граматики визначають власне лінгвістичний матеріал, який підлягає освоєнню учнями. Відбір змісту навчання все більше залежить від викладача. На початковому рівні викладач приділяє увагу вивченню елементарної повсякденної лексики і найпростішої граматики, які визначають зміст навчання будь-якій мові незалежно від обраної методики. Дійсно, не можна говорити будь-якою мовою, не володіючи словниковим запасом хоча б з декількох сотень слів, що позначають предмети, які постійно тебе оточують, дії, які ти і твої оточуючі постійно роблять. Не можна також говорити іноземною мовою без доведених до автоматизму найпростіших граматичних структур, які в різних мовах дещо різняться. Саме вони, як правило, і визначають різноманітність змісту в навчанні різних мов на початковому етапі.

**Організаційний** фактор полягає в плануванні викладачем занять з іноземної мови. Побудова курсу вивчення тієї чи іншої іноземної мови багато в чому залежить від його складності в цілому і від складності окремих його аспектів. У першу чергу це стосується розподілу часу на той чи інший вид діяльності. Наприклад, при дистанційній формі (навчання по skype), яка все частіше практикується в наші дні, існують технічні труднощі в навчанні вимові, оскільки відсутній прями́й контакт з викладачем. У цьому сенсі видається, що навчати дистанційно легше іспанській, ніж англійській мові, адже на вимову у викладанні цієї мови витрачається менше часу. Детальніше деякі аспекти дистанційного навчання розглянуті в роботах С. В. Праводєлова [4, с. 70–79] і С. В. Тенітілова [9, с. 40–46].

**Методологія** навчання – це вибір викладачем методів, навчально-методичних комплексів, конкретних вправ і завдань, а також видів діяльності, спрямованих на відпрацювання найбільш складних для студентів моментів і сторін мови, що вивчається. З одного боку, методи навчання мовам є універсальними, однак той чи інший метод може бути більш-менш ефективним у залежності від конкретної мови, яка вивчається. Наприклад, сьогодні багато говориться про комунікативне навчання мовам без теоретичного аналізу граматики на основі засвоєння готових структур за рахунок розмаїття мовної практики. Цілком очевидно, що за таким методом легше навчати мові з легкою граматикою. Якщо, наприклад, у мові складна вимова, потрібно більше мовної практики, оскільки вимову не відпрацюєш читанням і перекладанням текстів.

**Висновки.** З наведеного аналізу видно, що процес навчання іноземної мови – це в першу чергу процес навчання конкретної мови, а не просто нерідної мови. Такі аспекти мови, як фонетика, лексика і граматики, істотно впливають як безпосередньо на хід, так і на організацію даного процесу, спрощуючи або, навпаки, ускладнюючи формування у студентів тих чи інших мовних умінь і навичок.

Оскільки проблемам викладання інших мов приділяється мало уваги, викладач-практик змушений або обмежуватися найбільш загальними аспектами, або проектувати методи викладання англійської на інші мови, що знижує ефективність навчального процесу. Розглядаючи методику викладання будь-якої мови, ми говоримо не про абстрактні речі, а про реальну практику кожного окремого викладача. На практиці рідко буває так, щоб люди вивчали іноземні мови, не засвоюючи англійську. Навіть якщо в ролі першої іноземної студент обирає іншу мову, другою іноземною для нього буде англійська, оскільки практичне володіння будь-якою іноземною мовою означає вступ людини до міжкультурної комунікації, а цей процес рідко відбувається без англійської.

З точки зору мовного ладу англійська та іспанська мови є значно простішими від багатьох інших європейських мов, особливо якщо говорити про їхнє засвоєння на початковому рівні. Те, наскільки ефективно структуруються базові знання, істотно впливає на процес подальшого вивчення будь-якої мови.

Розглянувши особливості англійської і іспанської мов, робимо висновок про те, що з точки зору навчання читанню різниця між викладанням розглянутих мов є величезною. В іспанській мові здебільшого слово читається так, як пишеться, оскільки ця мова характеризується фонетичним принципом написання слів. Щодо англійської ситуація прямо протилежна. Це означає, що підхід до вивчення англійської мови не може бути ідентичним, читанням потрібно займатися систематично, органічно включаючи цей вид діяльності в навчальний процес, приділяючи йому чимало часу. Варто зауважити наявність великої кількості винятків у правилах читання, які з великими труднощами піддаються систематизації. Тут особливої уваги потребує транскрипція, вказана у всіх англо-українських словниках. В іспанських словниках, розрахованих на широке коло користувачів, транскрипція не вказується, оскільки правильне читання слів можливо без неї. Ми стверджуємо, що для формування навичок читання англійською, на відміну від іспанської мови, від викладача вимагається систематична планомірна робота.

Варто також зазначити, що, незважаючи на належність до різних мовних груп, англійська та іспанська мови близькі за лексичним складом. Перша характеризується дуже великим відсотком латинських коренів, а друга власне розвинулася з латини. Основні відмінності в лексиці – це самі принципи словотворення.

При вивченні граматики звертаємо увагу на те, що іспанську мову зазвичай вважають більш складною у порівнянні з англійською через складні парадигми різних частин мови, особливо через велику кількість дієслівних форм і специфіку їх вживання. Але майже всі явища, які роблять іспанську граматику складнішою від англійської, є в українській мові. Всі ці явища та специфічні особливості кожної мови мають свій вплив на процес їх вивчення, організацію і методику викладання даних мов. Ці особливості не можна ігнорувати та викладати різні іноземні мови «однаково».

Структури мов, що викладаються, не можуть ігноруватися педагогом. Отже специфічні відмінності кожної мови впливають не тільки на хід конкретного заняття, але і на організацію курсу навчання в цілому.

### Бібліографічні посилання

1. Виноградов В. С. Грамматика испанского языка. Москва: КДУ, 2008. 432 с.
2. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. Москва: Академия, 2008. 336 с.
3. Гатиатуллина Э. Р. Горек ли корень учения, или К вопросу о личности педагога в образовательном процессе. *Современное образование*, 2015. № 2. С. 20–44.
4. Праводелов С. В. Преимущества дистанционного обучения и его виды. *Современное образование*, 2015. № 2. С. 70–74.
5. Рыбакова Н. А. Воспитание у школьников качеств самоактуализирующейся личности на уроках музыки. *Педагогика искусства*. 2012. № 2. С. 119–125.
6. Рыбакова Н. А. Теоретические основы и технология художественно-творческой самоактуализации учителя музыки: дис. ... д-ра педагог. наук: 13.00.01. Барнаул, 2006. 383 с.
7. Рибокене Е. В., Алексашина Т. В. Поведенческие установки субъектов рынка интеллектуального капитала в условиях институциональной неоднородности. *Транспортное дело России*, 2013. № 6. С. 74–75.
8. Рибокене Е. В. Экономическое поведение потребителей в условиях транзитивной экономики России: дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.01. Саратов, 2001. 172 с.
9. Тенитилов С. В. Особенности работы преподавателя-тьютора в системе дистанционного обучения. *Дистанционное и виртуальное обучение*, 2014. № 4. С. 40–46.
10. Тенитилов С. В., Флеров О. В. Влияние современных педагогических идеалов на обучение иностранным языкам. *Вестник Российского нового ун-та*. 2010. № 1. С. 95–99.

### References

1. Vinogradov, V. S. (2008), *Grammar of the Spanish language [Grammatika ispanskogo jazyka]*, KDU, Moscow, 432 p.

2. Galskova, N. D. (2008), *The theory of teaching foreign languages. Linguodidactics and methodology [Teorija obuchenija inostrannym jazykam. Lingvodidaktika i metodika]*, Academy, Moscow, 336 p.
3. Gatiatullina, E. R. (2015), "Is the bitter the root of learning, or to the question of the personality of the teacher in the educational process" ["Gorek li koren' uchenija, ili k voprosu o lichnosti pedagoga v obrazovatel'nom processe"], *Modern education*, No 2, pp. 20–24.
4. Pravodelov, S. V. (2015), "The advantages of distance learning and its types" ["Preimushchestva distantsionnogo obuchenija i yego vidy"], *Modern education*, No 2, pp. 70–74.
5. Rybakova, N. A. (2012), "Development of students qualities of self-actualizing personality at music lessons" ["Vospitanie u shkol'nikov kachestv samoaktualizirujushhejsja lichnosti na urokah muzyki"], *Pedagogics of art*, No 2, pp. 119–125.
6. Rybakova, N. A. (2006), *Theoretical foundations and technology of artistic and creative self-actualization of the teacher of music: dissertation [Teoreticheskiye osnovy i tekhnologiya khudozhestvenno-tvorcheskoy samoaktualizatsii uchitelja muzyki: dis. ... d-ra ped. nauk]*, Barnaul, 383 p.
7. Rybokene, Y. V., Aleksashina, T. V. (2013), "Behavioral installations of subjects of the market of the intellectual capital in the conditions of institutional heterogeneity" ["Povedencheskiye ustanovki sub'yektiv rynka intellektual'nogo kapitala v usloviyah institutsional'noj neodnorodnosti"], *Transport Affairs of Russia*, No 6, pp. 74–75.
8. Rebokene, Y. V. (2001), *Economic behavior of consumers in the conditions of a transitory economy of Russia: dissertation [Jekonomicheskoe povedenie potrebitelej v usloviyah tranzitivnoj jekonomiki Rossii: dis. ... kand. jekonom. nauk]*, Saratov, 172 p.
9. Tenitilov, S. V. (2014), "Peculiarities of the work of teacher-tutor in the system of distance learning" ["Osobennosti raboty prepodavatelja-t'jutora v sisteme distantsionnogo obuchenija"], *Remote and virtual learning*, No 4, pp. 40–46.
10. Tenitilov, S. V., Flerov, O. V. (2010), "Influence of modern pedagogical ideals on teaching foreign languages" ["Vlijanie sovremennyh pedagogicheskikh idealov na obuchenie inostrannym jazykam"], *Bulletin of the Russian new university*, No 1, pp. 95–99.

**ДЯДЯ Валентина Николаевна**

старший преподаватель кафедры романской филологии Днепропетровского национального университета  
имени Олеса Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел.: (067) 761 57 21;  
e-mail: valentinandyadya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8017-6107

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВОЙ СИСТЕМЫ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ  
НА ПРОЦЕСС ИЗУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ (на материале испанского и английского языков)**

**Аннотация.** *Объектом* исследования в данной статье являются особенности преподавания английского и испанского языков. *Предмет* исследования – влияние особенностей этих систем на процесс изучения данных языков. Существенное внимание автора уделено проблеме преподавания иностранных языков, отличных от английского, и спроса на испанский язык на рынке образовательных услуг. Подробно описываются дидактические особенности и трудности обучения произношению, лексике и грамматике рассмотренных языков, а также основные факторы влияния строя языка на деятельность педагога. *Цель* – раскрыть особенности систем изучения английского и испанского языков, влияние данных особенностей на организацию учебного процесса и собственно на процесс изучения указанных языков в различных его аспектах. Исследование базируется на сравнительно-сопоставительном анализе фонетики, лексики и грамматики английского и испанского языков в приложении к изучению их, а также анализе собственного опыта обучения студентов данным языкам и трудностей, которые возникали в этом процессе. В *результате* раскрыто влияние лингвистических характеристик иностранных языков на дидактические особенности их изучения и преподавания. *Практическое значение* заключается в возможности применения результатов исследования в учебном процессе, а именно в его организации, выборе методики преподавания английского и испанского языков. *Основные выводы:* 1) вопрос преподавания и изучения иностранных языков, отличных от английского, недостаточно освещен в методике, поскольку в наше время больше всего преподаётся именно английский; 2) учитывая то, что количество людей, владеющих английским, растёт, появляется спрос на другие международные языки, в частности испанский; 3) английский и испанский языки имеют общие черты, но значительно больше различий в фонетике, лексике и грамматике; 4) данные различия влияют не только на ход конкретного занятия, но и на организацию курса обучения в целом.

*Ключевые слова:* английский язык, испанский язык, методика, фонетика, лексика, грамматика, произношение, курс, изучение, преподаватель.

**DYADYA Valentina**

Senior Lecturer of the Department of Romance Philology, Oles Honchar Dnipro National University;  
Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; Tel.: (067) 761 57 21;  
e-mail: valentinandyadya@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8017-6107

**LINGUISTIC FEATURES OF THE LANGUAGE SYSTEM AS THE INFLUENCING FACTOR  
ON THE STUDY PROCESS (using the material in English and Spanish)**

**Summary.** *The object of the research* in this article is the features of teaching English and Spanish. *The subject of the research* is the influence of these features on the process of learning these languages. The considerable attention is paid to the problem of teaching foreign languages that are different from English and the demand for Spanish in the educational services market. The didactic features and difficulties of teaching pronunciation, vocabulary and grammar of the languages as well as the main impact factors of the system of language on the teacher's activities are described in detail. *The purpose of the study* is to reveal the features of the systems of learning English and Spanish, the effect of these features on the organization of the educational process and on the actual process of learning these languages in its various aspects. *The research method* in this article is a contrastive-comparative analysis of the phonetics, vocabulary and grammar of English and Spanish languages as well as the analysis of their own experience in teaching these languages and the difficulties arisen in this process. *The result of the study.* This study has revealed the influence of the linguistic characteristics of foreign languages on the didactic features of their study and teaching. *The practical importance* is seen directly in applying the results in the educational process, namely in its organization, the choice of methods of teaching English and Spanish. *The main author's conclusions* are as follows: 1) the issue of teaching and learning foreign languages other than English is not sufficiently covered in the methodology as English is taught mostly; 2) considering that the number of people who speak English is growing, there is a demand for other international languages, in particular, Spanish; 3) English and Spanish have common features, but significantly more differences in phonetics, vocabulary and grammar; 4) such differences affect not only the course of a particular lesson, but the organization of the course of study as a whole.

**Keywords:** *English, Spanish, methodology, phonetics, vocabulary, grammar, pronunciation, course, study, teacher.*

Надійшла до редколегії 06.04.19.

DOI 10.15421/251904

УДК 811. 161

**ЗАЄЦЬ Ганна Вікторівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики, Одеський національний політехнічний університет;  
пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна; тел.: +38 (048) 705-8301, +38 (048) 705-8302; e-mail: press-centr@onu.ua;  
ORCID.ID: 0000-0001-5318-5780

**АУДІОВІЗУАЛЬНІ ЗАСОБИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ  
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ**

**Анотація.** *Метою* дослідження є висвітлення значення аудіовізуальних засобів у процесі навчання російської мови як іноземної. Завданням роботи є дослідження існуючих видів аудіовізуальних засобів навчання; аналіз можливостей застосування аудіовізуальних засобів як сучасного виду навчання. *Об'єктом* дослідження виступають аудіовізуальні засоби, за допомогою яких у процесі навчання російської мови як іноземної здійснюється відповідне опанування матеріалу. Застосовано описовий *метод* та *метод* аналізу розвідувальної інформації. У *результаті* дослідження було висвітлено основні методичні аспекти роботи з аудіовізуальними засобами навчання на уроках російської мови як іноземної. **Висновки:** 1. Ключові етапи роботи обрано за схемою «завдання – перегляд фільму – завдання». 2. Завдання перед переглядом фільму передбачає аналіз інформації про фільм. 3. Завдання після перегляду фільму передбачають виконання вправ на розуміння змісту, а також на закріплення та введення в мовлення нової лексики. 4. Трансляція художніх фільмів має як емоційний ефект, так і служить імпульсом активізації додаткового стимулу в наступній навчально-практичній і творчій діяльності. Проведений аналіз дав нам змогу визначити, що перегляд фільму повинен включати відповідну мету: буденні ситуації, зрозумілі діалоги, у яких багаторазово повторюються слова і фрази, що зустрічаються в кінострічці, допомагають кращому запам'ятовуванню нової лексики і, як результат, – розвитку мовленнєвої діяльності студентів. Можливість порівняти прочитане й побачене викликає надмірний інтерес студентів і активізує їх до пізнавальної діяльності. Художній фільм не є універсальним засобом, од-



нак має певні прерогативи: надає роботі виховного значення, що допомагає у процесі інтенсивності оволодіння мовою; форсує психологічний потенціал студента (розвиток уваги, пам'яті, мислення); сприяє взаємозв'язку різних видів мовленнєвої діяльності; враховує особливості використання мови в різних стилістичних аспектах тощо.

**Ключові слова:** аудіовізуальні засоби навчання, відео, метод, російська мова як іноземна, художній фільм.

**Постановка проблеми.** Дослідження інноваційних засобів навчання належать до найбільш актуальних напрямів у сучасній методиці викладання російської мови як іноземної. Ґрунтовне місце посідають інформаційні технології, що поширюють перспективи застосування різних електронних ресурсів і сприяють розв'язанню низки складних дидактичних питань, пов'язаних з отриманням професійної освіти та всебічним розвитком особистості.

Зміст мовної освіти іноземних студентів, які навчаються в українських закладах вищої освіти, об'єднує лінгвістичну, мовленнєву та соціокультурну складові, що відзначаються специфічними особливостями у сфері навчання мови різних категорій іноземних громадян.

Зміст розкривається згідно з комунікативними вимогами іноземців, тому може модифікуватися залежно від етапу, рівня та профілю навчання. Мовленнєвий елемент обумовлює створення комунікативної компетентності, що визначає злагоджений розвиток умінь у ключових різновидах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, говорінні, письмі, читанні). Соціокультурний елемент сприяє формуванню соціокультурної компетентності, що виникає під час знайомства іноземних студентів із особливостями української культури та мовною поведінкою носіїв мови в різноманітних комунікативних ситуаціях. Використання аудіовізуальних засобів на заняттях із російської мови як іноземної (РМІ) сприяє вирішенню вищезначених завдань.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Питанню вивчення електронних дидактичних засобів у системі навчання іноземних громадян присвячено чимало наукових робіт, що свідчить про виражений інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників до цієї проблеми. Методику використання художніх фільмів у процесі викладання мови представлено у дослідженнях А. Біловодської, А. Богомолова, Т. Весової, О. Іванової, Т. Страмної, О. Чистякової, Г. Шантурової, виокремлено підґрунтя застосування відеофільмів на заняттях РМІ у праці Л. Біденко, описанню прийомів роботи з аудіотекстами присвячено дослідження А. Тряпельнікова, використання мультимедійних презентацій у системі вищої освіти висвітлено у роботах В. Статівки, Л. Синельникової та інших. Аналіз педагогічного потенціалу інформатизації навчального процесу розкрито у працях В. Бикова, А. Верлана, Б. Гершунського, А. Гуржія, Ю. Дорошенка, А. Єршова, М. Жалдака, Ю. Жука, Р. Кларка, О. Кузнецова, В. Мадзігона, Ю. Машбиця, І. Прокопенка, В. Руденка, О. Співаковського, П. Старра та інших. Проблемі застосування технічних засобів навчання присвячені праці С. Архангельського, В. Беспалька, Л. Прессмана, Г. Суворої, Л. Чашко, М. Шахмаєва та ін. Проте ще недостатньо повно описані аудіовізуальні засоби у процесі навчання російської мови як іноземної.

**Постановка завдань дослідження.** *Метою* статті є висвітлення методики застосування аудіовізуальних засобів у процесі навчання російської мови як іноземної.

*Завдання* статті: дослідити існуючі види аудіовізуальних засобів навчання; проаналізувати можливість застосування аудіовізуальних засобів як сучасного виду навчання.

**Виклад основного матеріалу.** Загальновідомо, що формування комунікативної компетенції студента, оволодіння мовою в культурному контексті є головною метою вивчення іноземної мови. Застосування аудіовізуальних засобів навчання (АВЗН) на уроках російської мови як іноземної дозволяє викладачеві організувати найбільш сприятливі умови для створення високого рівня комунікативної компетенції студентів.

Аудіовізуальні засоби навчання – це своєрідна група засобів підготовки, що отримала максимум поширення в навчальному процесі, включаючи екранні та звукові засоби, призначені для демонстрування зорової та слухової інформації (класифікація за Л. Зельмановою включає екранні, звукові та екранно-звукові засоби).

Аудіовізуальні засоби навчання можуть бути:

- навчальними, спеціально призначеними для занять мовою, що містять методично оброблений навчальний матеріал (наочні посібники);
- навчальними, створеними для занять з інших дисциплін, але залучаються в якості навчальних матеріалів з мови (засоби наочності);
- природними засобами масової комунікації, що включаються в навчальний процес [2, с. 247].

Зокрема, використання на уроках РМІ відео сприяє об'єднанню звукових і зорових образів у характерних обставинах. Викладач має можливість запропонувати студентам мовленнєву ситуацію, завдяки чому вони виступають активними суб'єктами комунікації.

За ствердженням Л. Біденко, «використання на заняттях з РМІ адаптованих відеофільмів та відеокліпів, мультимедійних презентацій стає вагомим кроком у підвищенні мотивації під час навчання російської мови. Дослідження науковців підтверджують думку про те, що електронні ресурси мають певні переваги: активізують пізнавальну діяльність студентів, сприяють індивідуалізації навчання, розвивають умотивованість мовної діяльності; відтворюють комунікативні ситуації, представлені у вищезазначених ресурсах, стимулюють комунікативні потреби студентів як у повсякденному мовленні, так і в навчально-науковій та професійній сфері комунікації» [1, с. 66].

На думку лінгводидактів, художні фільми є одним із найефективніших засобів формування комунікативної компетенції на різних етапах навчання. Саме вони дозволяють «уявити мову в дії, при перегляді відеофільму сприйняттю студента легкодоступні і учасники, і мова, адже люди постають у таких обставинах, у яких проходить комунікація» [4, с. 11].

В аспекті теорії мовленнєвої діяльності відеосприйняття можна розглядати як специфічну мовленнєву діяльність, складовим елементом якої є «ускладнені» рецептивні види мовленнєвої діяльності: аудіювання ускладнюється зорово-слуховим, почуттєво-образним сприйняттям – тріадою «зображення – звук – мовлення», – зазначає О. Ніколенко [3, с. 45].

Відео дозволяє інтенсифікувати кожну стадію заняття: організаційну частину, мотивацію навчальної діяльності, перевірку та корекцію знань студентів, вивчення нового матеріалу, його закріплення, домашнє завдання.

Застосування відеоматеріалів у навчанні РМІ базується на одному з основних методичних принципів – здатності студента обробити й відновити слухову та зорову інформацію, використовуючи слухо-зоровий синтез, що лежить в основі цільових напрямків методики викладання іноземної мови.

Доцільно виділити дидактичні особливості аудіовізуальних засобів навчання:

- висока інформативність;
- раціональна передача навчального матеріалу;
- реалістичність відображення дійсності.

Вищезазначене сприяє реалізації таких значущих дидактичних принципів, як принцип цілеспрямованості; принцип зв'язку з життям; принцип наочності; принцип створення позитивного емоційного фону у процесі навчання РМІ.

Ефективне використання аудіовізуальних засобів навчання, підвищення якості навчання досягається за рахунок виразності та інформаційної цілісності зорово-слухових образів, що дозволяють змодельовувати ситуації спілкування.

Наприклад, при застосуванні звукових кінофільмів, телепередач, відеозаписів – у створенні звукозорового образу беруть участь зображення, написане слово, музика, шуми, а часто і колір. Синтез такого виразного ряду є надзвичайно дієвим засобом із РМІ. При цьому на заняттях успішно реалізується дидактичний принцип наочності, можливість індивідуалізації навчання і масового охоплення студентів, посилюється мотиваційний аспект занять із РМІ.

У сучасній методиці прийнято розмежовувати аудіовізуальні засоби навчання та технічні засоби навчання. До ТЗН відносяться кінопроектори, інтерактивні дошки, відеомагнітофони, радіовузли, теле- і відеостудії. Особливу групу складають лінгафонні пристрої (мовні лабораторії), а також комп'ютери.

Ефективності означеного засобу навчання сприяють також технічні можливості відео, що дає змогу, за потреби, зупинити та повторити дію. Проте не варто забувати, що студенти звикли до пасивного перегляду відео. Тому при всіх можливостях відео центральною фігурою на занятті, звичайно, залишається викладач, який повинен організувати активне сприйняття відео та наступну комунікативну діяльність студентів.

Із метою навчання студентів різним видам мовленнєвої діяльності кожному слухачеві необхідно надати практику в тому виді мовленнєвої діяльності, який він у даний момент опановує. Також варто зауважити, що навчити мовленнєвій діяльності можна лише в живому спілкуванні, а для цього потрібен партнер. Комп'ютерна програма, комп'ютерні диски можуть забезпечити лише спілкування з машиною, а не з живою людиною. Виключення складають комп'ютерні телекомунікації, коли студент уступає в живий діалог із реальним партнером – носієм мови [5, с. 20].

Незважаючи на стрімкий розвиток і впровадження комп'ютерних технологій навчання, традиційні технічні засоби навчання не тільки залишаються основними, але й знаходять нове застосування та розвиваються відповідно до новітніх методик навчання іноземної мови. Розробка та вдосконалення зазначеного засобу призводить до розвитку старих і створенню нових за формою й змістом дидактичних матеріалів, таких як відеофрагменти та відеофільми.

При виборі фільму доцільно враховувати ряд моментів: відповідність програмній тематиці курсу та рівню мовної підготовки студентів. Важливим моментом є тривалість фільму. На нашу думку, найоптимальнішим варіантом є короткометражний фільм. Наприклад, «Влюбилась», Ю. Печенізького, «Оффлайн», А. Сухоніна, «Телефонный звонок» О. Пчолкіна, «Удачное знакомство» Є. Нікітіна для рівня підготовки В1–В2.

Робота з художнім фільмом може включати декілька основних етапів. Ми для своєї роботи обрали схему «завдання – перегляд фільму – завдання». Перехідний етап найчастіше визначає переказ студентами побачених фрагментів ланцюжком, що допомагає зорієнтуватися тим, хто з певних причин не помітив подробиць і не зрозумів сюжет. Наявність таких «мініпереказів» сприяє швидкому та чіткому переходу до завдань після перегляду фільму, не витрачаючи час на додаткові пояснення сюжету.

Розглянемо ключові етапи детальніше.

I. Завдання перед переглядом фільму.

Цей блок передбачає аналіз інформації про фільм, коли необхідно:

- назвати асоціації зі словом чи словосполученням, що є назвою фільму;
- описати ситуацію, що є типовою для цих понять-асоціацій. Наприклад, якщо це предмет, то як його використовують; якщо емоція, то коли вона зазвичай виникає, тощо;
- зробити припущення, про що йдеться у фільмі, обґрунтувати відповідь;
- написати короткий «сценарій» фільму з цією назвою (5–10 речень). Це завдання можна виконувати у групах (3–4 студента);
- проаналізувати обкладинку фільму. Зазвичай на обкладинці розташоване фото головного героя (головних героїв), назва фільму. Варто запропонувати студентам описати людей (зовнішність: риси обличчя, особливості будови тіла, одяг; вік; професія тощо).

Завдання цього блоку є підготовчими перед переглядом фільму, тому вважаємо за необхідне долучити нову лексику, що є базовою для розуміння фільму. Можна запропонувати до нових слів дібрати синоніми чи антоніми, скласти речення. Якщо у фільмі згадуються історичні події чи особи, їх варто «вплести» в канву завдань даного блоку.

Отже, переходити до трансляції фільму можна лише після того, як студенти опанували базову лексику, відпрацювали граматичні конструкції, обговорили питання, що розкривають сприйняття та розуміння ними текстового матеріалу.

II. Завдання після перегляду фільму.

Компонування даного блоку вправ залежить від конкретних задач та цілей уроку. Пропонуємо наступні варіанти завдань:

1. Назвіть імена героїв фільму, опишіть їх.
2. Кому із персонажів фільму належить даний опис? (Навести опис зовнішності дійових осіб фільму.)
3. Хто з персонажів фільму вчинив таку дію ... ? (Перелік дій у формі словосполучень із дієсловом.)
4. Хто із персонажів фільму вимовив ... ? (Наводиться перелік фраз, що є ключовими для розуміння сюжету фільму, мотивів дій суб'єктів.) Опишіть ситуацію, коли та кому персонаж промовив це.
5. Дайте відповідь на питання щодо змісту фільму.
6. Продовжіть речення (наводяться речення, що віддзеркалюють зміст фільму, але ці фрази не дописані до кінця).
7. Оберіть із запропонованого переліку твердження, що відповідають або не відповідають змісту фільму.
8. Напишіть листа сценаристу або режисеру фільму зі своїми враженнями від перегляду, поставте йому питання стосовно змісту фільму.
9. Напишіть листа від імені одного персонажа фільму іншому, опишіть у ньому почуття автора, поставте питання тощо.
10. Напишіть щоденник від імені одного з персонажів фільму. До того ж щоденник може охоплювати як період, що був показаний у фільмі, так і декілька днів чи місяців до або після цього. Для всіх письмових завдань обов'язковою умовою є використання лексики із фільму.
11. Змініть кінець фільму. Наведіть якомога більше варіантів. Поясніть, за яких умов вони були б можливими.
12. Назвіть показані у фільмі реалії (географічні об'єкти, історичні пам'ятки тощо).
13. Розкажіть зміст фільму від імені другорядних суб'єктів. Поясніть мотиви їх вчинків.
14. Додайте себе у ряд героїв фільму та змініть зміст, враховуючи наявність нового персонажа.
15. Підготуйте інтерв'ю з персонажами фільму.
16. Заповніть пропуски в тексті.
17. Розкажіть по ланцюжку зміст фільму (один студент формулює по декілька речень).
18. Розкажіть у правильній послідовності ключові етапи фільму.
19. Розкажіть, хто з персонажів Вам сподобався найбільше. Аргументуйте відповідь.
20. Ігрове завдання «Хто ти з фільму?». Один студент виходить із аудиторії. Інші домовляються про те, яким персонажем він буде. Коли студент повертається, йому по черзі ставлять питання стосовно його дій.

Таким чином, після перегляду фільму виконуються вправи на розуміння змісту, а також на закріплення та введення в мовлення нової лексики. Вищезазначене дає нам можливість передбачити, що головною метою даних вправ є розвиток навичок говоріння та письма. Першочергово студентам пропонується відповісти на запитання, котрі припускають не тільки інтерпретування розуміння студентами змісту фрагмента, але й висловлення власної думки стосовно деяких фрагментів фільму, оцінити вчинки суб'єктів, спрогнозувати їх поведінку, поставити себе на місце персонажів тощо.

**Висновки.** Проведений аналіз дав нам змогу визначити, що перегляд фільму повинен включати відповідну мету, буденні ситуації, зрозумілі діалоги, у яких багаторазово повторюються слова і фрази, що зустрічаються в кінострічці, допомагають кращому запам'ятовуванню нової лексики і, як результат, – розвитку мовленнєвої діяльності студентів. Можливість порівняти прочитане й побачене викликає надмірний інтерес студентів і активізує їх до пізнавальної діяльності. Звісно, художній фільм не є універсальним засобом, однак має певні прерогативи: надає роботі виховного значення, що допомагає у процесі інтенсивності оволодіння мовою; форсує психологічний потенціал студента (розвиток уваги, пам'яті, мислення); сприяє взаємозв'язку різних видів мовленнєвої діяльності; враховує особливості використання мови в різних стилістичних аспектах тощо. Застосування художніх фільмів має як емоційний ефект, так і служить імпульсом активізації додаткового стимулу в наступній навчально-практичній та творчій діяльності.

**Перспективу подальших досліджень** вбачаємо у більш розгорнутому аналізі аудіовізуальних засобів навчання у процесі навчання російської мови як іноземної.

### Бібліографічні посилання

1. Біденко Л. Система роботи з художнім текстом на заняттях з російської мови як іноземної в різнорівневих групах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 64–70.
2. Горлова Н. Состояние методики раннего обучения иностранному языку на пороге третьего тысячелетия. *Иностранные языки в школе*. 2000. № 5. С. 246–248.
3. Николенко Е. Ю., Иванова О. В. Система работы с художественным фильмом на уроках РКИ. *Русский язык за рубежом*. 2013. № 4 (239). С. 43–53.
4. Тряпельников А. В. Использование монтажного листа в работе над развитием речи студентов-иностранцев краткосрочного обучения: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1992. С. 85–86.
5. Чашка С. Комп'ютерна підтримка викладання англійської мови в середніх навчальних закладах. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2003. № 11–12. С. 19–22.

### References

1. Bidenko, L. (2016), "System of work on artistic text in classes from Russian as a foreign language in multilevel groups", *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies* ["Sistema roboti z hudozhnim tekstom na zanjattjah z rosijs'koï movi jak inozemnoï v riznorivnevih gruppah"], *Pedagogichni nauki: teorija, istorija, innovacijni tehnologii* ], № 5 (59), pp. 64–70. (In Ukrainian)
2. Gorlova, N. (2000), "The state of the method of early learning of a foreign language on the threshold of the third millennium", *Foreign languages at school* ["Sostojanie metodiki rannego obuchenija inostrannomu jazyku na poroge tret'ego tysjacheletija"], *Inostrannye jazyki v shkole*], № 5, pp. 246–248. (In Ukrainian)
3. Nikolenko, E. Ju., Ivanova, O. V. (2013), "Features of working with a feature film at the RCT lessons", *Russian language abroad* ["Osobennosti raboty s hudozhestvennym fil'mom na uroках RKI"], *Russkij jazyk za rubezhom*], № 4 (239), pp. 43–53. (In Russian)
4. Trjapel'nikov, A. V. (1992), *The use of the assembly sheet in the work on the development of speech of foreign students of short-term education: dissertation* [*Ispol'zovanie montazhnogo lista v rabote nad razvitiem rechi studentov-inostrancev kratkosrochnogo obuchenija : dis. ... kand. ped. nauk*], Moscow, 1992.
5. Chashka, S. (2003), "Computer support for teaching English in secondary schools", *Open lesson: development, technology, experience* ["Komp'juterna pidtrimka vikladannja anglijs'koï movi v serednih navchal'nih zakladah"], *Vidkritij урок: rozrobki, tehnologii, dosvid*], № 11–12, pp. 19–22. (In Ukrainian)

**ЗАЕЦ Анна Викторовна**

кандидат филологических наук, доцент кафедры лингводидактики, Одесский национальный политехнический университет; пр. Шевченко, 1, Одесса, 65044, Украина; тел. : +38 (048) 705-8301, +38 (048) 705-8302; e-mail: press-centr@opu.ua; ORCID.ID: 0000-0001-5318-5780

### **АУДИОВИЗУАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО**

**Аннотация.** *Целью* исследования является рассмотрение значения аудиовизуальных средств в процессе обучения русского языка как иностранного (РКИ). *Задачей* работы является исследование существующих видов аудиовизуальных средств обучения; анализ ресурсов применения аудиовизуальных средств как современного вида обучения. *Объектом* исследования выступают аудиовизуальные средства, с помощью которых в процессе обучения РКИ осуществляется надлежащее изучение материала. Применены описательный *метод* и *метод* анализа разведывательной информации. В *результате* исследования были рассмотрены основные методические аспекты работы с аудиовизуальными средствами обучения на уроках русского языка как иностранного. **Выводы:** 1. Ключевые этапы работы выбраны по схеме «задания – просмотр фильма – задания». 2. Задания перед просмотром фильма предполагают анализ информации о фильме. 3. Задания после просмотра фильма предусматривают выполнение упражнений на понимание содержания, а также на закрепление и введение в речь новой лексики. 4. Трансляция художественных фильмов имеет как эмоциональный эффект, так и служит импульсом активизации дополнительного стимула в следующей учебно-практической и творческой деятельности. Проведенный анализ позволил нам определить, что просмотр фильма должен включать соответствующую цель: будничные ситуации, понятные диалоги, в которых многократно повторяются слова и фразы, встречающиеся в киноленте, помогают лучшему запоминанию новой лексики и, как результат, способствуют развитию речевой деятельности студентов. Возможность сравнить прочитанное и увиденное вызывает необычайный интерес студентов и активизирует познавательную деятельность. Художественный фильм не является универсальным приемом, но имеет определенные prerogatives: придает работе воспитательное значение, помогает в процессе интенсивности овладения языком; форсирует психологический потенциал студента (развитие внимания, памяти, мышления); способствует взаимосвязи различных видов речевой деятельности; учитывает особенности использования языка в различных стилистических аспектах и т. д.

**Ключевые слова:** аудиовизуальные средства обучения, видео, метод, русский язык как иностранный, художественный фильм.

**ZAIETS Anna Viktorovna**

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Linguodidactics, Odessa National Polytechnic University; Shevchenko ave., 1, Odessa, 65044, Ukraine; tel.: +38 (048) 705-8301, +38 (048) 705-8302; e-mail: press-centr@opu.ua; ORCID.ID: 0000-0001-5318-5780

### **AUDIOVISUAL MEANS IN THE PROCESS OF TEACHING RUSSIAN LANGUAGE AS FOREIGN LANGUAGE**

**Summary.** The *purpose* of the research is elucidation of audiovisual media in the process of teaching Russian language as a foreign language. The *task* of the work is to study the existing types of audiovisual means of training; analysis of the possibilities of using audiovisual means as a modern type of training. The *object* of the research is audiovisual media, through which while learning of the Russian language as a foreign language appropriate mastering of the material is carried out. Descriptive *method* and *method* of analysis of intelligence information are used. As *a result* of the research, the main methodological aspects of work with audiovisual means of education on Russian as foreign language lessons were highlighted. **Conclusions:** 1. The key stages of the work are chosen according to the scheme «task – viewing a film – task». 2. The task before watching a movie involves analyzing information about the movie. 3. The tasks after watching a movie include exercises on understanding of the content, as well as the consolidation and introduction of the new vocabulary in the broadcast. 4. The broadcast of feature films has both an emotional effect, and serves as an impetus for activating an additional stimulus in the next educational, practical, and creative activity. The analysis made it possible for us to determine that the film's review must include the appropriate purpose, everyday situations, clear dialogues, in which repetitive words and phrases that occur on the film repeatedly help to better remember the new vocabulary and as a result – the development of speech activity students. The ability to compare read and seen causes excessive interest of students and activates them into cognitive activity. The feature film is not a universal admission, but it has certain prerogatives: it provides work of educational value, which helps in the process of intensive language proficiency; suppresses the psychological potential of the student (development of attention, memory, thinking); promotes the interconnection of various types of speech activity; takes into account peculiarities of language usage in various stylistic aspects, etc.

**Keywords:** audiovisual teaching aids, video, method, Russian as a foreign language, feature film.

Надійшла до редколегії 10.04.19

DOI 10.15421/251905

УДК: 811.161.2 808.5

**ІВАНЕНКО Ірина Миколаївна**

кандидат філологічних наук, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка,  
бульвар Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна; тел.: 0983169812; e-mail: ivanenkoi@ukr.net;  
ORCID ID: 0000-0002-1496-050X

**ШАВАРДОВА Олена Юріївна**

кандидат політичних наук, м. Київ, 04060; тел.: 0982386767; e-mail: babenuk@ukr.net;  
ORCID ID: 0000-0002-8575-6258

**ТРАНСФОРМАЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ПРИЙОМІВ У ПОЛІТИЧНИХ  
ПРОМОВАХ (на матеріалі стенограм Верховної Ради України)**

**Анотація.** *Метою* дослідження є розкриття мовних особливостей політичних маніпуляцій часів Революції Гідності. Для реалізації поставленої мети потрібно виконати низку завдань: визначити основні різновиди політичних маніпуляцій, які використовуються у сучасній політичній мові, проаналізувати стенограми засідань Верховної Ради України за період від листопада 2013 року по лютий 2014 року, визначити основні маніпулятивні прийоми, що використовувалися мовцями, описати їх. *Об'єктом* представленої роботи є маніпулятивні прийоми в політичній мові. *Матеріалом* дослідження є стенограми засідань Верховної Ради України, записані з 21 листопада 2013 року по 28 лютого 2014 року. Застосовано описовий метод і метод аналізу розвідувальної інформації. У *результаті* дослідження було визначено основні маніпулятивні прийоми, які використовувалися українськими політиками під час Революції Гідності. **Висновки.** Детальний аналіз стенограм Верховної Ради України в період з листопада 2013 року по лютий 2014 року дає змогу говорити про активне використання мовних маніпуляцій і стрімку зміну прийомів, які застосовували представники влади по мірі розвитку подій на Майдані Незалежності. Якщо на початку Революції Гідності використовувалися здебільшого маніпулятивні тексти з великою кількістю риторичних фігур, емоційно забарвленої лексики, гіперболізацією та паралельними конструкціями, то в пізніший період політики вже використовують переважно мовні кліше, експресивні прийоми, оціночну лексику. Промови представників влади поступово скорочуються. Якщо в листопаді їх виступи розгорнуті, охоплюють низку питань, має місце дискусія (що зафіксовано в стенограмах), то вже в січні виступи політиків короткі, агресивні. Риторика поступається місцевим конкретним політичним діям, зокрема прийняттю сумнозвісних законів 16 січня.

**Ключові слова:** політична мова, стилістичний прийом, мовна маніпуляція, риторика, політичні виступи.

**Постановка проблеми.** З точки зору теорії комунікації політика являє собою специфічну сферу людської діяльності, яка по своїй суті є сукупністю мовних дій. Тема є актуальною, оскільки проблема функціонування політичної мови в політичній комунікації сьогодні набуває виняткових масштабів. Вона надзвичайно важлива для розуміння подій Майдану, а також нинішнього конфлікту на Сході країни, до якого призвела насамперед саме політична мовна маніпуляція. Отже, сьогодні важливо дослідити її засоби, аби мати в подальшому ефективні прийоми для її подолання.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Предметні дослідження маніпулятивності політичної мови в процесах політичної комунікації обіймають собою широкий спектр наукових розробок: історію риторики та декламації, соціально-психологічні проблеми спілкування, критику тоталітарного досвіду насадження соціальної міфології, вивчення сучасного перебігу політичного процесу, в якому маніпулятивність мовою часто спирається на новітні інформаційні технології. О. Ожигова розглядає серед мовних прийомів, які використовуються сучасними політиками, афористичність, порушення логічних конструкцій [2]. Особливості політичних маніпуляцій в мові радянського періоду І. Ренчка висвітлила у своїй праці «Лексикон тоталітаризму» [5]. Конкретні лексичні засоби, які можна застосовувати у промовах для досягнення того чи того мовного ефекту, розглядає в своїй книзі також І. Стернін [7]. Проблеми маніпулювання

суспільною думкою розглядає в своїй статті Л. Чік. Ця дослідниця аналізує ті маніпулятивні прийоми, які застосовують українські та російські ЗМІ [8].

Всі ці роботи дають системне уявлення про різні методи впливу, які застосовуються в політиці, маніпулятивні прийоми, однак вони не аналізують напряду таких цінних для дослідника джерел, як стенограми Верховної Ради України, які засвідчують політичні позиції тих чи тих парламентаріїв. У цьому плані робота, присвячена вивченню політичних маніпуляцій і провокацій часів Революції Гідності, є унікальною, дуже важливою для розуміння тих процесів, які відбулися в нашій країні в 2013–2014 роках.

**Постановка завдань дослідження.** Метою статі є розкриття мовних особливостей політичних маніпуляцій часів Революції Гідності. Для реалізації поставленої мети потрібно виконати низку завдань: визначити основні різновиди політичних маніпуляцій, які використовуються у сучасній політичній мові, проаналізувати стенограми засідань Верховної Ради України за період із листопада 2013 року по лютий 2014 року, визначити основні маніпулятивні прийоми, що залучаються мовцями, описати їх. Об'єктом представленої роботи є маніпулятивні прийоми в політичній мові. Предметом дослідження є стенограми засідань Верховної Ради України, записані з 21 листопада 2013 року по 28 лютого 2014 року.

**Виклад основного матеріалу.** Сучасна політична мова часто спирається на ефекти, емоції, розіграну щирість, співчуття, зніяковілість та інші мовні елементи, які допомагають ораторам маніпулювати свідомістю слухача. Це дає змогу окремим політичним діячам та цілим партіям нав'язувати громадянам власну позицію, мотивувати шкідливі для країни рішення, просувати законопроекти, вигідні лише для окремих владних структур чи бізнес-об'єднань. Мовні маніпуляції стали однією з причин трагічних подій на Майдані в 2014 році, а також подальшого збройного конфлікту на Сході України, який триває досі. Саме тому сьогодні так важливо досліджувати механізми впливу на людину через тексти політиків.

Перед тим, як перейти до роботи з мовним матеріалом, розглянемо основні маніпулятивні прийоми, що використовуються в мові політиків. Л. Чік приводить такі ознаки мови сучасних політиків [8, с. 122]:

1. Повторення. Дослідниця зазначає, що такий прийом впливає на несвідомі механізми реципієнта. Надає твердженням додаткової ваги, може перетворити певні твердження на нав'язливі ідеї.

2. Оздобленість народною фразеологією. Політик звертається до фразеологічних зворотів часто з метою зневажити політичного опонента.

3. Гра зі словами, розширення сполучуваності слів як порушення звичних логічних зв'язків у реченні, неочікуваність фіналу. Про такий прийом дослідниця пише наступне: «Він реалізується за допомогою застосування “лозунгових слів”, що являють собою ідеологічно, соціально чи політично значимі тексти, оформлені як короткі оціночні вирази, метою яких є зміна поведінки чи цінностей адресата» [8, с. 122].

4. Використання евфемізмів. Описуючи такі маніпулятивні прийоми, Л. Чік посилається на Ю. Баскову і зауважує, що їх вкрай важко вичленувати з промови політика, тому вони є найбільш небезпечними та ефективними. Евфемізми спотворюють сенс повідомлення та дають можливість викривляти різні факти мовцем. Прикладом такого прийому є вживання слова «націоналізм» у значенні «фашизм».

5. Вживання метафор, розмивання меж смислового значення слів. Метафора зачіпає механізми підсвідомого, що діє в екстралінгвістичному просторі та викликає афекти, які підмінюють собою нормальну комунікативну практику.

6. Вживання неологізмів із образливим для супротивника відтінком. Залякування, в свою чергу, впливає на виникнення ірраціональних фобій, а фобії й страхи являють собою найліпшу умову, в якій можлива маніпуляція свідомістю.



Л. Чік зазначає, що «Серед інших лексичних засобів, що активно застосовуються задля маніпулятивного впливу, вживаються багатозначні слова, омоніми, okazіоналізми. Okazіоналізми за рахунок своєї нестандартності створюють експресивність матеріалу, розстановку акцентів» [8, с. 123].

Такі різні прийоми стають небаченим по потужності засобом керування колективною свідомістю. Маніпуляції психікою людини в повсякденному житті з метою викликати бажану реакцію саме схованим впливом стали практично нормою, внаслідок чого виникає криза довіри до влади, загострюються соціальні протиріччя тощо. Широкомасштабне застосування маніпулятивного впливу в комунікаційних процесах дезорієнтує соціально активну частину населення, викликає психоемоційну й соціальну напруженість, що унеможлиблює адекватне сприйняття деяким громадянам України соціально-економічної й суспільно-політичної ситуації, діяльності суб'єктів політики, у тому числі й вищих органів державної влади. Це підсилює дестабілізацію внутрішньополітичної ситуації й створює труднощі у реформуванні українського суспільства.

Всі представлені маніпулятивні моделі в той чи той спосіб використовувалися в часи незалежної України. Аби проаналізувати їх детальніше, розглянемо порівняльну таблицю (див. табл. 1), за основу якої взято стенограми роботи Верховної Ради України, записані протягом Революції Гідності (від початку мирних протестів до розстрілів на Майдані Незалежності). З повним текстом стенограм можна ознайомитися на сайті Верховної Ради України [6].

Таблиця 1

**Використання маніпулятивних прийомів у промовах політиків під час Революції Гідності  
 (укладено на матеріалі стенограм Верховної Ради України  
 в період з листопада 2013 по лютий 2014 року [6])**

Період Революції Гідності	Домінуючі маніпулятивні прийоми	Приклади
Мирна фаза протистояння (від 21 листопада до 16 січня)	Перебільшення	Перебільшення негативного впливу на Україну: підписання договору з ЄС «...це скорочення по живому тисяч робочих місць, скорочення зарплати заробітних плат, соціальних допомог, водночас – це неможливість проводити модернізацію виробництва» (М. Азаров).
	Експресивні прийоми	Риторичні питання: «Що компенсує нам величезні втрати від закриття ринків Митного Союзу?», «Вони що проти нас санкції вводили?» (М. Азаров).  Використання паралельних конструкцій: Наратор наводить розрізнені цифри щодо умов співпраці з ЄС та Росією, порушує логіку викладу, видає умови співпраці з Митним Союзом за більш привабливі, використовує розрізнені несистематизовані статистичні дані для підкріплення власної позиції.  Прийом градації: наратор поступово вводить факти, які мають підтвердити недоцільність роботи з ЄС.
Гаряча фаза протистояння (17 січня – 26 січня)	У цей період засідань Верховної Ради не проводилося.	

«Перемир'я» (27 січня – 17 лютого)	Використання експресивної лексики, оціночних прийомів	<p>«...ситуація драматична», «Конституційний Суд зробив недобре» (Л. Кравчук).</p> <p>«І сьогодні ви не можете з тим не погоджуватися, що в країні зароджується екстремізм і є прояви тероризму» (Н. Шуфрич).</p>
	Прийом градації	<p>«В країні двовладдя. В країні йде фактично повстання. Дуже швидко переросли наші акції з протестів в повстання. Коли захоплюється влада, а це – факт, коли валиться влада, і органи влади, визначені Конституцією, звільняються стихійно від виконання своїх обов'язків, ясна справа, що це є повалення влади» (Л. Кравчук).</p> <p>«Якщо ви хочете, справді, миру, якщо ви хочете припинити війну, давайте разом домовлятися, увесь український народ» (О. Ляшко).</p>
	Смислові повтори	<p>«Тому голосування, на мою думку, має бути консолідованим. Коли вирішуються великі серйозні політичні кризові питання, голосування може бути тільки консолідоване – прийняти цей закон» (Л. Кравчук).</p> <p>«Щоп'ятниці криваві провокації нав'язують іншу точку зору для народу України, бо саме ті, хто не зацікавлений у спокої, у мирі і у злагоді у нас в Україні якраз і цими п'ятничними кривавими провокаціями сіють тривогу, спонукають до екстремізму, намагаються підштовхнути до радикальних дій тих, хто сьогодні іде, начебто, під гаслами боротися за майбутнє України» (П. Симоненко).</p> <p>«Оце ми хотіли врегулювати, і вони, перелякавшись, а також спецслужби, перелякавшись, це і зробили, зчинили цей галас, звинувачуючи нас у тому, що ми хотіли навести порядок з точки зору національної безпеки і захисту майбутніх...» (П. Симоненко).</p> <p>«У цьому залі рішення для того, щоб заспокоїти суспільство, для того, щоб об'єднати країну, в цьому залі рішення мають прийматися усім залом» (О. Ляшко).</p>
	Використання фразеологізмів	<p>«...ставити опозицію на коліна» (Л. Кравчук).</p> <p>«На відміну від абсолютної більшості присутніх у сесійній залі, я був активним учасником того, як змінювалася Конституція у 2004 році, і хотів би нагадати тим, хто про це забув, що активними противниками, лізли із шкури геть, на плафони дехто вилазив, у сесійній залі були ті, хто сьогодні у перших лавах того, щоб повернутися до Конституції 2004 року» (А. Мартинюк).</p>
Гіперболи, перекручування фактів	<p>«Гору в Україні взяв екстремізм і радикалізм» (П. Симоненко).</p>	

Ретельне вивчення поданої таблиці, а також повних текстів стенограм Верховної Ради України за цей період дає підстави зробити наступні висновки.

Представники різних політичних сил вживають у цей період різноманітні маніпулятивні прийоми. Однак найширше вдавалися до таких мовних елементів депутати від КПУ, «регіонали». Риторика представників цих політичних сил змінюється. Якщо до загострення протистояння вони говорили про «криваві провокації», то після нього перейшли частково на позиції мітингувальників. Ця зміна векторів говорить про орієнтацію на народні настрої, бажання втримати електорат.

Риторика представників різних сил повторюється. Наприклад, С. Єфремов частково відтворює рефрени, які є у виступі Л. Кравчука. Це стосується й інших парламентарів. Подібна особливість мовлення парламентарів вказує на тяглість політичної традиції і тої риторики, яку використовують її представники. Вона дає змогу говорити про те, що представники Партії регіонів продовжують традиції Л. Кравчука та представників іншої старої політичної еліти.

Стенограми засідань Верховної Ради України відтворюють двомовність політичного кола. Деякі депутати дозволяють собі висловлюватися російською під час офіційних виступів. Дехто з депутатів, наприклад С. Єфремов, можуть подавати частину промови українською, а частину – російською мовами.

Набільш агресивні маніпулятивні засоби використовує в своїх промовах Петро Симоненко, лідер нині забороненої партії КПУ. Саме цей оратор застосовує ті означники, які в подальшому будуть використані російською пропагандою: «фашисти», «криваві провокації». Інші представники цієї ж партії (наприклад, А. Мартинюк) також вдаються до використання експресії («лізли зі шкури геть»).

Варто зазначити, що стенограми від 20 лютого 2014 року і далі вже не фіксують використання мовних маніпуляцій, які б зображували протестуючих на Майдані Незалежності в якості фашистів, провокаторів – така риторика з цього часу вже притаманна російським ЗМІ і пов'язана з наступними політичними подіями – окупацією Криму, початком збройного протистояння на Сході. Особливості риторики депутатів у цей період потребують додаткового розгляду.

**Висновки.** Детальний аналіз стенограм Верховної Ради України в період з листопада 2013 року по лютий 2014 року дає змогу говорити про активне використання умовних маніпуляцій і стрімку зміну прийомів, які застосовували представники влади по мірі розвитку подій на Майдані Незалежності. Якщо на початку Революції Гідності використовувалися здебільшого маніпулятивні тексти з великою кількістю риторичних фігур, емоційно забарвленої лексики, гіперболізацією та паралельними конструкціями, то в пізніший період політики вже використовують переважно мовні кліше, експресивні прийоми, оціночну лексику. Промови представників влади поступово скорочуються. Якщо в листопаді їх виступи розгорнуті, охоплюють низку питань, має місце дискусія (що зафіксовано в стенограмах), то вже в січні виступи політиків короткі, агресивні. Замість конкретних фактів: обсягів виробництва, можливих фінансових втрат, скорочення робочих місць депутати говорять про провокації. Парламентарі бездоказово звинувачують мітингувальників у тій ситуації, що склалася, при цьому не наводять конкретної інформації про осіб, зацікавлених у конфлікті. Прикладом цього є фрагмент із промови П. Симоненка *«Щоп'ятниці криваві провокації нав'язують іншу точку зору для народу України, бо саме ті, хто не зацікавлений у спокої, у мирі і у злагоді у нас в Україні якраз і цими п'ятничними кровавими провокаціями сіють тривогу, спонукають до екстремізму, намагаються підитовхнути до радикальних дій тих, хто сьогодні іде, начебто, під гаслами боротися за майбутнє України»*. Риторика поступається місцевим конкретним політичним діям, зокрема прийняттю сумнозвісних законів 16 січня.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в компаративному дослідженні маніпулятивних прийомів проросійських політиків та представників радянської влади, аналіз мовних

маніпуляцій в публічних заявах та партійних програмах українських політиків у період з 2014 року й до наших днів. Особливу увагу в майбутніх студіях над стенограмами Верховної Ради України буде звернуто на промови народних депутатів, зафіксовані в період повалення режиму Януковича, які є логічним продовженням риторики Революції Гідності і демонструють найбільш суттєву зміну політичних орієнтирів.

### Бібліографічні посилання

1. Маслова В. А. Политический дискурс: языковая игра или игра у слова? *Политическая лингвистика*. Вып. 1(24). Екатеринбург, 2008. С. 43–48.
2. Ожигова О. В. Українська мова: зворотний зв'язок: посібник. Київ: Грамота, 2007. 183 с.
3. Панарин И. Н. Слухи как технология информационной войны. URL: [http://www.polittech.org/index.php?option=com\\_content&task=view&id=636&Itemid=38](http://www.polittech.org/index.php?option=com_content&task=view&id=636&Itemid=38) (Дата звернення: 25.01.2019).
4. Парсонс В. Публічна політика: вступ в теорію й практику аналізу політики. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 549 с.
5. Ренчка Інна. Лексикон тоталітаризму. Київ: ТОВ «Видавництво “КЛІО”», 2018. 232 с.
6. Стенограми пленарного засідання Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5164.html> (Дата звернення: 05.01.2019).
7. Стернин И. А. Практическая риторика. Москва: Центр «Академия», 2003. 270 с.
8. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2015. № 5. С. 121–123.

### Reference

1. Maslova, V. A. (2008), “Political discourse: language game or word game?” *Political linguistics* [“Politicheskij diskurs: jazykovaja igra ili igra u slova?” *Politicheskaja lingvistika*]. V. 1(24) pp. 43–48.
2. Ozhigova, O. (2007), *Ukrainian language: feedback: manual* [*Ukrains'ka mova: zvorotnij zv'jazok: posibnik*]. 183 p.
3. Panarin, I. N. “Rumors as an information warfare technology” [“Sluhi kak tehnologija informacionnoj vojny”], available at: [http://www.polittech.org/index.php?option=com\\_content&task=view&id=636&Itemid=38](http://www.polittech.org/index.php?option=com_content&task=view&id=636&Itemid=38) (Access time: 25.01.2019)
4. Parsons, V. (2006), *Public Policy: Joining the theory and practice of analyzing politics* [*Publichna politika: vstup v teoriju j praktiku analizu politiki*], 549 p.
5. Renchka, I. (2018), *The lexicon of totalitarianism* [*Leksikon totalitarizmu*], 232 p.
6. “Transcript of the plenary session of the Verkhovna Rada” [“Stenograma plenarnogo zasidannja Verhovnoi Radi Ukraїni vid 22.11.2013”], available at: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5164.html> (Access time: 05.01.2019).
7. Sternyn, Y. (2003), *The practical rhetoric* [*Prakty`cheskaya ry`tory`ka*], 270 p.
8. Chik, L. (2016), “Resources of linguistic manipulation in modern media”, *Literary process: methodology, names, trends* [“Zasoby` movnogo manipulyuvannya u suchasny`x ZMI”, *Literaturny`j proces: metodologiya, imena, tendencyi*], pp. 121–123.

#### ИВАНЕНКО Ирина Николаевна

кандидат филологических наук, Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко, бульвар Тараса Шевченко, 14, г. Киев, Украина; тел.: 098316981; e-mail: [ivanenkoi@ukr.net](mailto:ivanenkoi@ukr.net); ORCID ID: 0000-0002-1496-050X

#### ШАВАРДОВА Елена Юрьевна

кандидат политических наук, г. Киев, 04060; тел.: 0982386767; e-mail: [babenuk@ukr.net](mailto:babenuk@ukr.net); ORCID ID: 0000-0002-8575-6258

#### ТРАНСФОРМАЦИЯ МАНИПУЛЯТОРНЫХ ПРИЕМОВ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕЧИ (на материале стенограмм Верховной Рады Украины)

**Аннотация.** Целью исследования является раскрытие языковых особенностей политических манипуляций периода Революции Достоинства. Для реализации поставленной цели необходимо выполнить ряд *задач*: определить основные разновидности политических манипуляций, которые используются в современной политической речи, проана-

лизировать стенограммы заседаний Верховной Рады Украины за период с ноября 2013 по февраль 2014 года, определить основные манипуляторные приемы, которые использовались говорящими, описать их. **Объектом** являются манипуляторные приемы в политической речи. **Материалом** исследования послужили стенограммы заседаний Верховной Рады Украины, записанные с 21 ноября 2013 по 28 февраля 2014 года. В работе используются описательный **метод** и **метод** анализа разведывательной информации. В **результате** исследования были определены основные манипуляторные приемы, которые использовались украинскими политиками во время Революции Достоинства. **Выводы.** Детальный анализ стенограмм Верховной Рады Украины в период с ноября 2013 года по февраль 2014 позволяет говорить об активном использовании манипуляций и стремительной смене приемов, которые применяли представители власти по мере развития событий на Майдане Независимости. Если в начале Революции Достоинства использовались в основном манипулятивные тексты с большим количеством риторических фигур, эмоционально окрашенной лексики, гиперболизацией и параллельными конструкциями, то в более поздний период политики уже используют преимущественно речевые клише, экспрессивные приемы, оценочную лексику. Речи представителей власти постепенно сокращаются. Если в ноябре их выступления развернуты, охватывают ряд вопросов, имеет место дискуссия (что зафиксировано в стенограмме), то уже в январе выступления политиков короткие, агрессивные. Риторика уступает место конкретным политическим действиям, в частности принятию печально известных законов 16 января.

**Ключевые слова:** политическая речь, стилистический прием, языковая манипуляция, риторика, политические выступления.

**IVANENKO Iryna Mykolaivna**

Ph.D. in Philology, Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, 14,  
Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, Ukraine; tel.: 098316981; e-mail: ivanenkoi@ukr.net;  
ORCID ID: 0000-0002-1496-050X

**SHAVARDOVA Elena Yuryevna**

Ph.D. in political science, Kyiv, Ukraine, 04060;  
tel: 0982386767; e-mail: babenuk@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-8575-6258

#### **TRANSFORMATION OF MANIPULATIVE APPROACHES IN POLITICAL PROMOPS (on the storage material of the Verkhovna Rada of Ukraine)**

**Summary. Objective** of the paper is to disclose the linguistic features of political manipulation of the times of the Revolution of Dignity. In order to achieve this goal, a number of tasks need to be done: to identify the main types of political manipulations, which used in the modern political language; to analyze the transcripts of meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine (from November 2013 to February 2014); to identify the main manipulative techniques, which used by speakers. **Object** of the submitted work is manipulative techniques in the political language. **Material** is the transcript of meetings of the Verkhovna Rada of Ukraine, recorded between November 21, 2013 and February 28, 2014. A descriptive **method** and **method** of analysis of intelligence information applied. The study identified the main manipulative techniques used by Ukrainian politicians during the Revolution of Attraction. **Conclusions.** The detailed analysis of the verbatim transcripts of the Verkhovna Rada of Ukraine from November 2013 to February 2014 makes it possible to talk about the active use of conditional manipulations and the rapid change in the methods used by the authorities as events unfold on Independence Square. Whereas at the beginning of the Revolution of Virtuous, for the most part, manipulative texts with a large number of rhetorical figures, emotionally colored vocabulary, hyperbolization and parallel structures used, then in the later period, politicians are already using language cliché, expressive techniques, and evaluative vocabulary. The speeches of the authorities are gradually shrinking. If in November their speeches are deployed, they cover a number of issues, there is a discussion (as recorded in the transcripts), then in January, the statements of politicians are short, aggressive. Rhetoric gives way to local concrete political actions, in particular, the adoption of the notorious laws of 16 January.

**Keywords:** political language, stylistic method, linguistic manipulation, rhetoric, political speeches.

Надійшла до редколегії 30.04.19

DOI 10.15421/251906

УДК 811.133.1'36

КІРКОВСЬКА Інга Станіславівна

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна;  
тел. +38(056) 374-98-74; e-mail: inga.kirkovska@gmail.com; ORCID ID 0000-0001-7239-8773

## КАТЕГОРІЯ ФУТУРАЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ МОДУСНИХ КАТЕГОРІЙ

**Анотація.** *Метою* дослідження є вивчення специфіки категорії футуральності в системі модусних категорій на матеріалі французької мови. *Об'єкт* дослідження – категорія футуральності в сучасній французькій мові, предметом є дослідження зазначеної категорії в сучасній французькій мові в системі модусних категорій евіденційності, модальності та персуазивності. *В результаті* дослідження виявлено відмінності між модальністю та модусом, з'ясовано, яке місце посідає категорія футуральності всередині модусних категорій, проаналізовано специфіку категорії футуральності як модусної категорії. **Висновок:** особливістю футуральності як модусної категорії є те, що вона є однією з модусних категорій, що позначає дію/подію, реальну в майбутньому, «на думку мовця». В такому розумінні категорія футуральності є ближчою за змістом до категорій модальності (реальність повідомлюваної інформації з боку мовця) та предикативності (упевненість щодо повідомлюваної інформації з боку мовця), але відрізняється від них семантикою заданої темпоральності, яка передає відношення слідування відносно моменту мовлення. Категорія футуральності пов'язана з іншими модусними категоріями: категорією ствердження з семантикою нейтральної перспективи, категорією персуазивності з семою впевненості відносно майбутнього та категорією модальності з семою реальності відносно майбутнього. Основними видами модальних значень, що входять до модусної категорії футуральності, є: 1) оцінка мовцем змісту висловлювання з погляду реальності / нереальності в майбутньому; 2) оцінка ситуації висловлювання з погляду можливості / необхідності / бажаності в майбутньому; 3) оцінка мовцем ступеня впевненості (персуазивності) змісту повідомлення в плані майбутнього; 4) комунікативна функція висловлювання, що визначається цільовою настановою мовця в плані майбутнього (бажання, намір, перевага); 5) ствердження / заперечення об'єктивних зв'язків між об'єктами, явищами, подіями майбутнього.

**Ключові слова:** кон'юнктив, кондиціонал, модус, модальність, персуазивність, евіденційність, ствердження, футуральність.

**Актуальність** дослідження полягає у висвітленні модусу як дискурсивної категорії. В статті застосовується теорія «можливих світів», що активно використовується у модальній логіці й дискурсології. У прагмалінгвістиці та дискурсології в умовах реального використання мови наявні підходи, що досліджують мову з погляду суб'єкта. Основи феноменології як методологічної основи дискурсивного аналізу релятивізують текст із погляду індивідуальної свідомості, інтерактивності та інтерсуб'єктивності. Відповідно, особливої актуальності набуває акцентуація на ситуативності модусних смислів, функціонуванні амбівалентності, що відповідає принципу реального використання мови суб'єктом. У такому розумінні дискурс сприймається як мотивована ситуацією мовленнєва діяльність, а текст – це результат мовленнєвої діяльності, складник дискурсу, в якому есплікується модус, а отже, особливого інтересу набувають питання щодо розмежування модусу та модальності всередині окремих поняттєвих категорій.

**Постановка проблеми.** Антропоцентрична спрямованість лінгвістики зумовила перспективи дослідження стосовно модусу як когнітивної ознаки, як досвіду людини, її знань, міркувань і уявлень про зовнішній світ. Виникнення цього напрямку сучасної лінгвістики пов'язане з комунікативно-функціональним підходом, одним із проявів якого слугує концепція інтенціонального використання граматичних форм. Розрізнення інтенціоналу та екстенціоналу в логіці (Р. Карнап, Б. Рассел) і лінгвістиці (Ю. С. Степанов, Н. Д. Арутюнова, А. В. Бондарко та ін.) поглиблює вивчення інтенціональної семантики (поняттєвої, сигніфікативної, смислової) на відміну від екстенціональної (преференційної, предметної, денотативної). Згідно з А. В. Бондарко, під інтенціональністю слід розуміти зв'язок семантичних функцій граматичних форм із намірами мовця, комунікативними цілями мовленнєво-мисленнєвої діяльності, здат-

ність змісту, що передається даною формою, бути одним з актуальних елементів мовленнєвого змісту [3]. Акцент на вивченні інтенціоналу, що передбачає поняттєву, сигніфікативну, смисло-ву співвіднесеність, мотивував увагу до інтенціональних контекстів, дейктичних (локаційних) маркерів, перформативів, модусних дієслів та певних синтаксичних структур, що увиразнюють суб'єктивну інтерпретанту. Інтенціональність щільно пов'язана з завданнями прагматичного напрямку в лінгвістиці – вивченням потенціалу впливу. Модус – це один із логічних блоків мисленнєвого аналога повідомлення, суб'єктивна змінна, що виражає різні відтінки почуттів і волі [7, с. 125; 12, с. 67].

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Теза про суб'єктивність у мові та мовленні була розвинута в дослідженнях Ш. Баллі, який виокремлював значення модусу та диктуму і фундаментальної властивості людської психіки, протиставляючи «Я» – як суб'єктивний, індивідуальний, частковий результат мисленнєвої діяльності суб'єкта-мовця, плану «не Я» – онтологічному, об'єктивному, загальному [1]. Слідом за ним Е. Бенвеніст виокремлював «ego» мовця і суб'єкта, матеріалізоване та індивідуалізоване у процесі творення висловлення, та увиразнив це у «відбитках присутності мовця» [2]. В. В. Виноградов визначав модальність як категорію семантичну зі змішаним лексико-граматичним характером [4], а В. З. Панфілов визначав суб'єктивну модальність як відображення ступеня пізнаності об'єктивної дійсності мовцем, що може бути градуйованою: від достовірних суджень до відносно достовірних, імовірних і проблематичних [10].

У сучасному мовознавстві функціонують різні витлумачення модусу та модальності. Але для того, щоб передати зв'язок категорії футуральності й модальності, футуральності та проспективності, потрібно не лише з'ясувати модальну сутність категорії футуральності, а й виокремити ті складові, які об'єднують ці категорії, та витлумачити механізм взаємодії між модусом та модальністю.

**Постановка завдань дослідження.** Метою дослідження є вивчення специфіки категорії футуральності в системі модусних категорій на матеріалі французької мови. *Об'єкт* дослідження – категорія футуральності в сучасній французькій мові, предметом є дослідження зазначеної категорії в сучасній французькій мові в системі модусних категорій евіденційності, модальності та персуазивності.

Основні *завдання*, які необхідно з'ясувати в ході дослідження: 1) виокремити категорію футуральності як модусну категорію серед інших модусних категорій; 2) дослідити основні семантичні ознаки, які вирізняють категорію футуральності серед інших модусних категорій – персуазивності, модальності та ствердження; 3) з'ясувати основні модальні значення модусної категорії футуральності.

**Виклад основного матеріалу.** У концепції функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) Г. Г. Сильницького категорія модусу розглядається як спосіб мотивації мовцем дієслівної дії в аспекті прогнозованого впливу висловлення на адресата [11, с. 90], тобто здійснюється трактування модусу в комунікативно-прагматичному аспекті як засобу регуляції вербальної (невербальної) діяльності. Класифікація модусів у зазначеній концепції відрізняється від класичної концепції дієслівного способу (поділу на дійсний, умовний, наказовий спосіб та кон'юнктив) тим, що у єдиній категорії супозитиву поєднуються категорії *кон'юнктиву* та *кондиціоналу нереальної умови*. Супозитив указує на характеристику мовцем реалізації *vs* нереалізації дії в аспекті вмотивованості, причому чинники, що здійснюють мотивацію, знижують ступінь достовірності.

Модус є категорією з високою інформативною щільністю, модальність – категорією дисперсною. Згадаємо слова Ш. Баллі про те, що модальність у широкому розумінні є модусом [1]. Чинники позамовної ситуації, що містяться в основі визначення дієслівного способу, є здебільшого вербалізованими у межах одного висловлення, у той час як чинники, що містяться в основі ідентифікації модальної одиниці (наприклад, модального прислівника – парентетичного модусу), її віднесення до модального ФСП, зіставлення з модальним значенням певного поля, окреслення

сислової структури, вербалізуються як мінімум у межах мікротексту. З огляду на зазначене модальність і модус є категоріями, що *не протиставляються, а доповнюють* одна одну.

Модус є когнітивною ознакою, оскільки вербалізує в мовленні результат когнітивного процесу мовця, який оцінює, виявляє певні характеристики дискурсивної ситуації, що постулюється ним як актуалізована (категорія локації), розглядається крізь призму знання мовця (категорія епістемічності), її реальності / ірреальності (категорія модальності), ступеня впевненості щодо встановлених ним відношень (категорія персуазивності), як і відомості про неї, що ґрунтуються на власних перцептивних характеристиках, чи переосмислена мовцем через свідомість «іншого» – категорія евіденційності [8, с. 21]. У контексті цієї парадигми категорія футуральності характеризується заданим з боку мовця ступенем проспективної реальності / нереальності щодо певного змісту повідомлення. В такому розумінні категорія футуральності є ближчою за змістом до категорій модальності (реальність повідомлюваної інформації з боку мовця) та предикативності (упевненість щодо повідомлюваної інформації з боку мовця), але відрізняється від них семантикою заданої темпоральності, яка передає відношення слідування відносно моменту мовлення.

На цій основі видається можливим визначити поняттєво-термінологічне співвідношення модусу і модальності, оскільки обидва терміни прийшли в лінгвістику з логіки для інтерпретації диктуму (пропозиції), проте модус позначає ширше поняття, ніж модальність. За О. Нікою для уникнення термінологічної неупорядкованості та синонімічності доцільно визначити модус як метакатегорію, а модальність – як одну з модусних категорій, що позначає реальність / ірреальність повідомлюваного до дійсності з погляду мовця і перебуває у взаємозв'язках з іншими категоріями [8, с. 22]. Категорія футуральності є, на нашу думку, однією з модусних категорій, що позначає дію / подію реальну в майбутньому, щодо якої мовець виражає впевненість.



Рис.1 Категорія футуральності в системі модусних категорій

Отже, основними диференційними чинниками для модусів у концепті ФСП виступають: 1) абстрагування від поточної мовленнєвої ситуації vs зв'язок із поточною мовленнєвою ситуацією (індикатив vs імператив); 2) наявність vs відсутність ускладнення смислових відношень оцінністю та зумовленістю (оптатив vs імператив); 3) наявність vs відсутність протиставлення потенційної та реальної події (контрфактичний супозитив vs імператив) [9, с. 23–28].

На думку В. І. Охріменко, модальність та модус є ізоморфними категоріями; параметри позамовної ситуації, що містяться в основі визначення прототипного модусу та відхилення від прототипу (наприклад, зв'язок із поточною мовленнєвою ситуацією, вихід за межі поточної мовленнєвої ситуації, зв'язок із суб'єктоцентричною системою координат «я – тут – тепер» або відхилення від зазначеної системи координат, визначений або невизначений епістемічний стан



мовця, зв'язок з аксіологічним модусом і т. д.), можуть бути застосованими і для дослідження модальності [9, с. 23–28]. Різноманітність характеристик, об'єднаних терміном «модус», зумовлює її визначення як метакатегорії, яка є структурованою модусними категоріями, що експлікуються чи є представленими імпліцитно.

Для ілюстрації наведених теоретичних положень розглянемо вживання форм КФ в аналітичній статті.

Уживання форм категорії футуральності в публіцистичному стилі зумовлене бажанням мовця якомога швидше переконати читача у скорому настанні, сповненні того, про що йдеться, переконати в правильності певних ідей, долучаючи причинно-наслідковий зв'язок.

*Dans l'ère qui s'ouvre, le Japon devra certainement compter avec le formidable expansionnisme chinois, le désengagement américain, et, qui sait, les missiles nord-coréens – autant de menaces qui favorisent les projets nationalistes de l'actuel gouvernement* (3).

У наведеному прикладі автор реалізує власне бачення ситуації за рахунок вживання модального слова *devoir* в *Futur simple*, що забезпечує реалізацію модального відтінка невпевненості та вірогідності дії в майбутньому. Таке нашарування одразу двох модальних засобів забезпечує передачу семантики експліцитної суб'єктивності автора, яка межує з оцінкою ситуації в майбутньому. Подібний семантичний ефект можемо спостерігати і в наступному прикладі із вживанням дієслова *falloir*:

*Aujourd'hui, quelque 8 milliards d'euros par an y sont affectés au niveau mondial. Les experts estiment qu'il en faudrait entre 200 et 300 milliards chaque année* (1).

Дієслово *falloir*, передаючи аспектуальну ситуацію потреби-повинності, вживане в *Conditionnel*, набуває значення прогностичного майбутнього та є тотожним семантиці *falloir*+*Futur simple*.

Якщо категорія персуазивності характеризує результат когнітивного процесу мовця, спрямованого на вираження модусних смислів, що передають ступені достовірності, впевненості чи невпевненості мовця щодо повідомлюваного в мовленнєвому акті, то категорія модальності є дещо ширшою за змістом і, окрім домінуючої ознаки базисної характеристики реальності / нереальності повідомлюваного, містить ширший спектр мовних та мовленнєвих значень, а також є об'єктом авторської аксіології. М. В. Зайнулін додає до таких значень модальність наміру (інтенціональна модальність) та бажальну (оптативну) модальність [5].

Категорію модальності витлумачують прихильники іншого погляду, зокрема В. Охріменко зазначає, що модальність є чотирирівневим утворенням, що структурується у такий спосіб: модальне поле – система модальних значень, що відносяться до модального поля, – сукупність модальних одиниць, що є засобами вираження модальних значень, – сукупність функціонально-семантичних варіантів, що є мовленнєвою реалізацією модальної одиниці [9, с. 351]. На думку дослідниці, модальність необхідно розглядати у єдності онтології і гносеології. За В. М. Манакіним, модальність – це багатоаспектна категорія, яка має повністю охоплювати багатовимірну дійсність та відображати єдність свідомості-реальності, і тоді модальні засоби можна розглядати як той місток, що зближує мову та мовлення [6, с. 75].

У ході дослідження аналітичної публіцистики спостерігається реалізація футуральної семантики зі значенням майбутнього-прогнозу за рахунок вживання футурального презенту, наприклад:

*La planète s'achemine vers la sixième extinction de masse. Et celle-ci risque de se produire non plus à l'échelle des temps géologiques, mais en quelques décennies seulement. Avec un unique responsable: l'homme* (1).

У наведеному реченні футуральна семантика актуалізується за допомогою двох факторів – семантики дієслів та футурального презенту у значенні майбутнього позачасового. Дієслово *s'acheminer* зі значенням «просуватися вперед» семантично може бути кваліфіковано в ролі

дієслова руху, яке спрямовує дію в майбутнє, а дієслово *risquer de* передає поняття вступу в нову ситуацію або ситуацію на межі здійснення і вербалізує аспектуальну ситуацію інхоативності. Контекстуальна інтеграція цих факторів забезпечує футуральну семантику прогнозу.

Майбутнє-прогноз є доволі розповсюдженим явищем при здійсненні економічних аналітичних оглядів, наприклад:

*L'institut de Francfort n'attend plus que 1,1 % de croissance en 2019 pour l'ensemble de la zone et 1,6 % en 2020, contre 1,7 % pour les deux années lors de ses précédentes prévisions communiquées en décembre. Pour 2021, elle table toujours sur 1,5 %.*

*Le président de l'institution, Mario Draghi, admet ainsi implicitement que la BCE n'atteindra pas avant 2022 son objectif d'une hausse des prix légèrement inférieure à 2 %, et n'a donc pas encore remporté son pari (2).*

Дієслово *attendre*, вживане всередині рестриктивного звороту *ne...plus que*, набуває значення точкової дії у визначеному майбутньому з відтінком негативної оцінки. Семантика дієслова *tableur sur* «замішляти» вже передбачає розрахунок на певний результат, будучи актуалізатором аспектуальної ситуації «здум, планування». Дієслово руху *atteindre*, вживане в заперечній формі *Futur simple*, передає думку аналітика щодо відсутності бажаного результату в майбутньому.

Синтез онтологічного і гносеологічного аспектів зумовлює потребу у створенні загальної класифікації позамовних ситуацій, не зводячи їх лише до комунікативних. Ситуації мають бути співвіднесеними з дійсністю, іншими словами, кореферентними дійсності. У найбільш загальному вигляді їх можна співвіднести з модусами осмислення дійсності: перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним. Такий підхід є зближенням модусу та модальності [9, с. 7].

**Висновки.** Основними видами модальних значень, що входять до модусної категорії футуральності, є: 1) оцінка мовцем змісту висловлювання з погляду реальності / нереальності в майбутньому; 2) оцінка ситуації висловлювання з погляду можливості / необхідності / бажаності в майбутньому; 3) оцінка мовцем ступеня впевненості (персуазивності) змісту повідомлення в плані майбутнього; 4) комунікативна функція висловлювання, що визначається цільовою настановою мовця в плані майбутнього (бажання, намір, перевага); 5) ствердження / заперечення об'єктивних зв'язків між об'єктами, явищами, подіями майбутнього.

Виходячи з цих міркувань, видається можливим додати до основних модальних значень категорії футуральності значення ймовірності та можливості.

Категорія футуральності перетинається з категоріями персуазивності, ствердження та модальності, оскільки семантичні компоненти цих категорій подекуди слугують для експлікації різних відтінків значень.

**Перспективою подальшого дослідження** ми вважаємо з'ясування питання семантичної віднесеності між категорією футуральності та інших модусних категорій – евіденційності, епістемічності та локаційності.

### Бібліографічні посилання

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы языкознания. Москва: Изд. иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / пер. с фр. Ю. Н. Караулова. Москва: Прогресс, 1974. 448 с.
3. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. Ленинград: Наука, 1976. 255 с.
4. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Избранные труды. Исследования по русской грамматике*. Москва: Наука, 1975. С. 53–87.
5. Зайнуллин М. В. О сущности и границах языковой категории модальности: монография. Уфа: БГУ, 2000. 292 с.
6. Манакин В. М. До питання про «семантичні примітиви» в сучасній лінгвістиці. *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика і літературознавство*. 2007. Вип. 1. С. 74–80.

7. Мультилінгвальний словник мовознавчих термінів / укладачі О. В. Гурко, В. В. Корольова та ін. Дніпро: Ліра, 2018. 256 с.
8. Ніка О. Теорія модусу в сучасній лінгвістиці. *Українська мова*. 2011. № 2. С. 19–29.
9. Охріменко В. І. Смилова структура модальних одиниць: монографія. Київ: Логос, 2011. 403 с.
10. Панфилов В. З. Категория модальности и ее роль в конституировании предложения и суждения. *Вопросы языкознания*. 1977. № 4. С. 37–49.
11. Сильницкий Г. Г. Функционально-коммуникативные типы наклонений и их темпоральные характеристики. *Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность*: коллективная монография / отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград: Наука, 1990. С. 90–110.
12. Философия: учеб. / под ред. проф. В. Н. Лавриненко. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Юрист, 2001. 520 с.

### Джерела ілюстративного матеріалу

1. Biodiversité : l'humanité face à ses responsabilités. *Le Monde*. 06.05.2019. URL : [https://www.lemonde.fr/idees/article/2019/05/06/biodiversite-l-humanite-face-a-ses-responsabilites\\_5458837\\_3232.html](https://www.lemonde.fr/idees/article/2019/05/06/biodiversite-l-humanite-face-a-ses-responsabilites_5458837_3232.html)
2. La BCE assombrit son pronostic économique en zone euro. *Le point*. 07.03.2019. URL : [https://www.lepoint.fr/automobile/la-bce-assombrit-son-pronostic-economique-en-zone-euro-07-03-2019-2298972\\_646.php](https://www.lepoint.fr/automobile/la-bce-assombrit-son-pronostic-economique-en-zone-euro-07-03-2019-2298972_646.php)
3. Japon : les défis de l'ère Reiwa. *Le Monde*. 04.05.2019. URL : [https://www.lemonde.fr/idees/article/2019/05/04/japon-les-defis-de-l-ere-reiwa\\_5458235\\_3232.html](https://www.lemonde.fr/idees/article/2019/05/04/japon-les-defis-de-l-ere-reiwa_5458235_3232.html)

### Reference

1. Bally, Ch. (1955), *General linguistics and linguistics issues* [Обшhaja lingvistika i voprosy jazykoznanija], Moscow, 416 p.
2. Benveniste, E. (1974), *General linguistics* [Обшhaja lingvistika], Moscow, 448 p.
3. Bondarko, A. V. (1976), *Theory of morphological categories* [Teorija morfologicheskikh kategorij], Leningrad, 255 p.
4. Vinogradov, V. V. (1975), *On the category of modality and modal words in Russian* [O kategorii modal'nosti i modal'nyh slovah v russkom jazyke], Moscow, pp. 53–87.
5. Zainullin, M. V. (2000), *On the essence and limits of the linguistic category of modality: monograph* [O sushhnosti i granicah jazykovoj kategorii modal'nosti : monografija], Ufa, 292 p.
6. Manakin, V. M. (2007), “The question of «semantic primitives» in modern linguistics” [“Do pitannja pro «semantichni primitivi» v suchasnij lingvistici”], *Actual problems of foreign philology: linguistics and literary studies*, iss. 1, pp. 74–80.
7. *Multilingual dictionary of linguistic terms*, (2018) [Mul'tilingval'nij slovnik movoznavchih terminiv], Dni-pro, 256 p.
8. Nika, O. (2011), “Modus theory in modern linguistics” [“Teorija modusu v suchasnij lingvistici”], *Ukrainian language*, № 2, pp. 19–29.
9. Ohrimenko, V. I. (2011), *Semantic structure of modal units: monograph* [Smislova struktura modal'nih odinic': monografija], Kyiv, 403 p.
10. Panfilov, V. Z. (1977), “The category of modality and its role in the formulation of the proposition and judgment” [“Kategorija modal'nosti i ee rol' v konstituirovanii predlozhenija i suzhdenija”], *Questions of linguistics*, Moscow, № 4, pp. 37–49.
11. Silnitsky, S. N. (1990), “Functional-communicative types of moods and their temporal characteristics” [“Funkcional'no-kommunikativnye tipy naklonenij i ih temporal'nye harakteristiki”], *Theory of Functional Grammar: Temporality. Modality: collective monograph*, Leningrad, pp. 90–110.
12. *Philosophy: a textbook* (2001) [Filosofija: uchebnik] / ed. V. N. Lavrinenko, Moscow, 520 p.

**КИРКОВСКАЯ Инга Станиславовна**

кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой романской филологии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел. +38(056) 374-98-74;  
e-mail: inga.kirkovska@gmail.com; ORCID ID 0000-0001-7239-8773

**КАТЕГОРИЯ ФУТУРАЛЬНОСТИ В СИСТЕМЕ МОДУСНЫХ КАТЕГОРИЙ**

**Аннотация.** *Целью* исследования является изучение специфики категории футуральности в системе модусных категорий на материале французского языка. *Объект* исследования – категория футуральности в современном французском языке, предметом является исследование категории футуральности в современном французском языке в системе модусных категорий эвиденциальности, модальности и персуазивности. В *результате* исследования выявлены те отличия, которые существуют между модальностью и модусом, выяснено, какое место занимает категория футуральности среди модусных категорий, проанализирована специфика категории футуральности как модусной категории. **Вывод:** особенностью футуральности как модусной категории является то, что она обозначает действие / событие, реальное в будущем, «по мнению говорящего». В таком понимании категория футуральности ближе по смыслу к категории модальности (реальность сообщаемой информации со стороны говорящего) и предикативности (уверенность по поводу сообщаемой информации со стороны говорящего), но отличается от них семантикой заданной темпоральности, которая выражает отношение следования относительно момента говорения. Категория футуральности связана с другими модусными категориями: категорией утверждения с семантикой нейтральной проспекции, категорией персуазивности с семантикой уверенности относительно будущего и категорией модальности с семантикой реальности относительно будущего. Основными видами модальных значений, из которых состоит модусная категория футуральности, являются: 1) оценка говорящим содержания высказывания с точки зрения реальности / нереальности в будущем; 2) оценка ситуации высказывания с точки зрения возможности / необходимости / желательности в будущем; 3) оценка говорящим степени уверенности (персуазивности) содержания сообщения в плане будущего; 4) коммуникативная функция высказывания, которая определяется целевой установкой говорящего в плане будущего (желание, намерение, предпочтение); 5) утверждение / отрицание объективных связей между объектами, явлениями, событиями будущего.

**Ключевые слова:** конъюнктив, кондиционал, модус, модальность, персуазивность, эвиденциальность, утверждение, футуральность.

**KIRKOVSKA Inga**

Candidate of Philological Sciences, head of the Romance Department Oles Honchar Dnipro National University;  
Haharina Ave, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel. +38(056) 374-98-74; e-mail: inga.kirkovska@gmail.com;  
ORCID ID 0000-0001-7239-8773

**CATEGORY OF FUTURALITY WITHIN THE SYSTEM OF MODUS CATEGORIES**

**Summary.** *The aim* of the investigation under consideration is to study the nature of the category of futurity within the system of modus categories in the French language. *The object* of the work is the category of futurity in contemporary French, the subject is the study of the category of futurity in contemporary French within the system of modus categories of evidentiality, modality and persuasiveness. *In the course of the study*, the distinctions between modality and modus have been outlined, the place of the category of futurity within the modus categories has been identified, the peculiarity of the category of futurity as a modus category has been analysed. **Conclusions:** the peculiarity of futurity as a modus category is that it belongs to the modus categories denoting action/event, real in the future “in the speaker’s view”. In this sense the category of futurity is closer to the categories of modality (real information stated by the speaker) and predicativity (confidence in the information stated by the speaker) in meaning, whereas differing from them by the semantics of the stated temporality denoting the relation of consequence in reference to the moment of speaking. The category of futurity is connected with other modus categories: category of assertion with semantics of neutral prospection, category of persuasiveness with the same of assurance in reference to the future and category of modality with the same of reality in reference to the future. The major types of modal meanings forming the modus category of futurity are: 1) speaker’s estimation of the subject matter of the utterance from the perspective of reality/irreality in the future; 2) estimation of the environment of the utterance from the perspective of probability/necessity/desirability in the future; 3) speaker’s estimation of the level of assurance (persuasiveness) of the subject matter of the utterance from the perspective of the future; 4) communicative function of the utterance defined by the purpose of the speaker from the perspective of the future (wish, intention, preference); 5) confirmation/negation of objective relations between objects, phenomena, events of the future.

**Keywords:** subjunctive, conditional, modus, modality, persuasiveness, evidentiality, statements, futurity.

Надійшла до редакції 03.04.19

DOI 10.15421/251907

УДК 811.161.1'42

**КУВАРОВА Елена Константиновна**

доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры общего и славянского языкознания  
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина;  
тел.: +38 (056) 374-98-80; e-mail: elkuvarova@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-2925-3648

## **ЭЛЕКТРОННОЕ ПИСЬМО В АСПЕКТЕ ТЕКСТОВЫХ КАТЕГОРИЙ**

**Аннотация.** *Цель исследования* – изучение специфики реализации текстовых категорий завершенности, связности, диалогизации в электронном письме. *Объект изучения* – тексты электронных писем, *предмет* – стилистика, структура, синтаксис писем. *Материал исследования* – опубликованные письма доктора физико-математических наук, профессора Р. Г. Баранцева к коллегам и друзьям, а также их ответные письма. Используются описательный *метод*, методики контекстуального и коммуникативно-прагматического анализа. *Практическое применение* возможно в процессе преподавания синтаксиса и стилистики русского языка. **Выводы.** Речевая реализация ряда текстовых категорий в электронных письмах имеет свои особенности. Граничные демаркаторы эпистолярного текста: обращение, подпись, этикетные формулы приветствия и прощания – при частом обмене сообщениями подвергаются (полностью или частично) редукции, ослабляя тем самым формальную завершенность текста. Диалогизация в электронной переписке формируется не только языковыми средствами, типичными для письменных посланий (обращение, подпись, местоимения и глагольные формы 2-го лица), но и другими способами, такими как прямое цитирование вместо передачи чужого высказывания в виде прямой или косвенной речи, языковая игра как стилистический приём, формирующий определённую тональность общения. Широкое использование неполных и односоставных предложений, местоимений, не связанных с антецедентом, увеличивает значение общности апперцепционной базы участников общения для понимания текста и продолжения эпистолярного диалога. Указание предмета речи посредством местоимений при отсутствии интродуктивной его номинации в письме, отсылка к предыдущим текстам переписки с помощью местоимений и частиц, стилистическое единство в пределах цепочки писем, которыми обмениваются два корреспондента, – это средства, которые усиливают связность текста, распространяя её за пределы отдельного письма, и преобразуют обмен текстами монологического характера в непрерывный эпистолярный дискурс.

**Ключевые слова:** электронное письмо, эпистолярный текст, категории текста, диалогизация, связность, завершенность текста.

**Постановка проблемы.** Письма в течение многих столетий были основным средством дистантного межличностного общения при отсутствии непосредственного контакта между коммуникантами. Публикация писем выдающихся людей, а также рядовых представителей социума, отразивших в своей переписке типичные для определённого периода воззрения и общественные настроения, стала обычной практикой издательств, в результате чего самому широкому кругу читателей была предоставлена возможность ознакомиться с эпистолярным наследием государственных деятелей, писателей, учёных, художников, композиторов. У филологов появилась возможность изучить это наследие не только в плане удовлетворения вполне естественного интереса к уникальному человеку, но и с установкой на исследование письма как особого рода документа, так или иначе противопоставленного устной (непосредственной) коммуникации.

На рубеже XX и XXI веков письмо как средство общения приобретает новые формы своего субстанционального воплощения, связанные, в частности, с использованием электронной почты. Обосновывая тезис о том, что письмо в его традиционном виде уходит, И. Г. Гулякова в статье с симптоматичным названием «Конец жанра» высказывает в то же время предположение, что этот факт не означает полное вытеснение письма, а, «возможно, лишь видоизменение, мутацию, приспособление к новым техническим условиям» [4, с. 5]. Новые каналы передачи информации рождают новые жанровые формы, в которые облекается эта информация, и сегодня уже появляются исследования писем, функционирующих в рамках виртуального дискурса,

исследования, свидетельствующие о том, что эпистолярный жанр во всём своём многообразии заново рождается на наших глазах, а «электронные письма, вероятно, будут служить такими же документами эпохи, как и эпистолярный прошлого» [17, с. 231]. Фокус исследовательских интересов также начинает смещаться в направлении новых форм коммуникации, приходящих на смену обычной переписке, таких, например, как блог, обязанный своим происхождением, по мнению С. В. Зайцевой, именно эпистолярию [6, с. 5].

Эпистолярные тексты, функционирующие в интернет-коммуникации, неоднородны: это самые разные послания на страницах блогов, чатов, форумов, мессенджеров, но прямой преемницей классической переписки является электронная почта, не налагающая каких-либо ограничений на объём сообщения, воспроизводящая в стереотипном виде традиционную для письма эпистолярную рамку, обеспечивающая конфиденциальность и возможность обращаться к конкретному адресату. Тем не менее условия функционирования текста неизбежно влияют на его структуру и стилистику, и на это указывает в статье, посвящённой современному эпистолярному дискурсу, А. В. Курьянович: «Современные электронные ЭТ (эпистолярные тексты. – Е. К.) – модифицированный вариант текстов эпистолярного жанра, особенности которого обусловлены спецификой современной коммуникации. Метаморфозы жанра обнаруживают себя на разных уровнях современного ЭТ, в том числе, – структурно-композиционном» [10, с. 209]. Письмо подвергается трансформациям, затрагивающим не только его структуру, но и лексические, стилистические, синтаксические средства построения текста, и эти модификации требуют изучения.

**Связь с предыдущими исследованиями.** Письма рассматриваются лингвистами в разных аспектах: жанрово-стилистическом (С. В. Антоненко, Н. И. Белунова, Е. М. Виноградова, Н. А. Ковалёва, А. В. Курьянович, А. М. Малахова, Е. В. Суровцева), функционально-коммуникативном (А. А. Акишина, Т. В. Артемьева, А. В. Белова, Э. С. Ветрова, Л. А. Глинкина, Т. Н. Кабанова, О. Н. Пазынич, Т. В. Радзиевская, М. М. Телеки, В. Д. Шинкарук), собственно лингвистическом, который касается непосредственно языка писем как их лингвистической субстанции и предполагает, в частности, исследование писем как среды функционирования тех или иных речевых фигур (С. А. Ганжа, С. В. Гусева, С. И. Комарова, М. А. Смирнова, В. А. Фалина, О. П. Фесенко, Д. А. Шульга). Анализ писем осуществляется также с точки зрения исторической стилистики (А. С. Дёмин, Н. В. Глухих, О. В. Зуева, К. В. Ленец, С. Ф. Руднева), лингвокультурологии (Д. С. Берестовская, А. Н. Володин, Н. Г. Майборода), лингвоперсонологии (Е. В. Барсукова, И. Г. Гулякова, Д. В. Киселева, В. Я. Парсамова, Е. Е. Рыбникова, Н. В. Сапожникова, М. А. Сулейманова). Актуальным направлением исследований в области эпистолярики является изучение писем в аспекте лингвистической теории текста (О. Ю. Кустова, Л. В. Нижникова, Н. В. Павлик, И. А. Паперно, О. Ю. Подъяпольская, Е. Холодняк). В рамках этого направления изучаются способы реализации в письмах отдельных текстовых категорий, в частности: Н. А. Ковалёва показала, как рамочная структура письма формирует завершённость текста [8, с. 42], Л. В. Нижникова и Л. В. Доленко описали языковую реализацию в письмах категорий антропоцентричности и членимости текста [14, с. 298–302], О. Ю. Кустова проанализировала хронотоп текста письма [11, с. 109–129]. М. Г. Корнеева исследовала особенности реализации некоторых текстовых категорий на материале англоязычных электронных деловых писем [9].

Текстовая категория, по определению Т. В. Матвеевой, – это «один из взаимосвязанных существенных признаков текста, представляющий собой отражение определённой части общетекстового смысла различными языковыми, речевыми и собственно текстовыми (композитивными) средствами» [13, с. 533]. Наряду с универсальными категориями, характеризующими разные типы текстов, учёные выделяют и такие категории, которые присущи именно эпистолярным текстам. В исследовании эпистолярного наследия Ф. Кафки, осуществлённом О. Ю. Подъяпольской, рассмотрены особенности выражения категории адресованности в текстах эпистолярного жанра, разработана типология адресованности, выделены интересующая адресованность, отражающая воплощение в тексте диалога адресанта с адресатом, и интертек-

стуальна адресованність, що відображає зв'язи епістолярного тексту з іншими текстами [15, с. 12]. По думці Н. І. Белунової, домінуючою категорією тексту дружеского листа є діалогізація, яка визначається як «маркованість діалогічності в письмовій мові, що відображає її двуначальність (адресант – адресат), представлений системою синтаксических адресантських засобів («Я-сфера») і системою синтаксических адресатських засобів («ТІ-сфера»), що репрезентують факт особисто орієнтованого характеру спілкування» [2, с. 14]. Високою ступенем діалогізації володіють відповідні листи, в яких автор, відповідаючи на запитання адресата або виражаючи своє ставлення до слів адресата, відтворює його висловлювання в формі прямої або косвенної мови [2, с. 109]. Ми вважаємо, що категорія діалогізації характеризує не тільки дружескі листи, але й інші типи листів, при цьому в певній мірі варіюється система мовних засобів вираження діалогічності. Треба врахувати також і те, що листування має ознаки як монологічного, так і діалогічного висловлювання, а епістолярний текст є своєрідним дистантним «моно-діалогом», що поєднує в собі риси письмової та усної мови» [16, с. 138].

**Цілью** даної статті є вивчення специфіки реалізації текстових категорій завершеності, зв'язності, діалогізації в електронному листі. Матеріалом дослідження стали опубліковані листи доктора фізико-математических наук, професора Санкт-Петербурзького державного університету Рема Георгієвича Баранцева до колег та друзів (близько 100 адресатів), а також їх відповідні листи [1].

**Изложение основного материала.** Питання про те, чи обов'язково лист володіє завершеністю, вирішується лінгвістами неоднозначно. А. А. Леонтьєв пише, що «лист є функціонально завершене мовне ціле» [12, с. 28], зв'язуючи завершеність з досягненням певної або іншої мети мовної діяльності. І. Р. Гальперін включає завершеність у визначення листа як однієї з основних його диференціальних ознак: «Лист – це вироблення мовного процесу, що володіє завершеністю, об'єктивоване в формі письмового документа, літературно оброблене відповідно до типу цього документа, вироблення, що складається з названня (заголовка) та ряду особливих одиниць (сверхфразових одиниць), об'єднаних різними типами лексическої, граматическої, логическої, стилістическої зв'язі, що має певну цілеспрямованість та прагматическу установку» [3, с. 18]. Вчений наголошує на тому, що лист повинен бути упорядкований та структурно організований, а значить, «в своєму “правильно оформленому вигляді” лист має початок та кінець. Лист без початку та кінця може існувати лише як відхилення від типологічески встановленого зразка листа» [3, с. 131]. Інші лінгвісти вважають, що лист взагалі не може бути завершений, його завжди можна продовжити, він потенційно невичерпаний. Т. Єщенко звертає увагу на те, що є такі листи, які залишаються незавершеними або закінчуються еліптическими реченнями, привертаючи адресата до процесу текстотворення, тому вона вважає, що категорія цілості більш коректно диференціює поняття «лист» [5, с. 11]. Ми також вважаємо, що актуальна завершеність листа передбачена вичерпаністю теми спілкування та реалізацією комунікативної інтенції автора, що знаходить формальне вираження в системі маркерів початку та кінця листа, які О. Каменська називає граничними демаркаторами [7, с. 84].

В традиційних листах граничними демаркаторами є формули привітання та прощання, звернення до адресата, вказання часу та місця написання листа до або після нього. При електронній листуванні немає потреби позначати час комунікації, оскільки автоматично зберігаються та передаються дата та час надіслання листа. За нашими спостереженнями, в електронних листах автори не вказують ні часу, ні місця їх написання, причём якщо елімінація часових параметрів пояснюється вказаними вище причинами, то для систематического опущення локалізації адресанта пояснення знайти важче, враховуючи мобільність сучасних комунікантів та можливість доступу до Інтернету в різних місцях простору, що ніколи не відображається в аккаунті, на відміну від звичайних листів, де на конверті фіксується адреса відправителя, внаслідок чого вказання місця

ещё и в самом письме представляется избыточным. Можно предположить, что указание времени и места написания текста в традиционном письме воспринимается корреспондентами как единый конструктивный параметр эпистолярного текста, отсюда редукция одного из компонентов (времени) влечёт за собой автоматически редукцию второго компонента (места).

Такие традиционные элементы эпистолярной рамки, как обращение и подпись, в электронных письмах обычно сохраняются, несмотря на то что на экране в аккаунте электронной почты отображаются адреса отправителя и получателя, идентифицирующие участников коммуникации. Стилистика обращений при этом может быть разной, в зависимости от тональности письма, цели общения и характера взаимоотношений между корреспондентами. В анализируемых письмах зафиксированы нейтральные этикетные обращения по имени и отчеству или по имени, речевые клише типа *Дорогая Ольга Васильевна!* (с. 12), *Дорогой Андрей!* (с. 32), *Уважаемые друзья!* (с. 24), *Дорогие друзья!* (с. 387), *Уважаемые Родственники, Друзья и Коллеги!* (с. 49); официальные стереотипные вокативы *Уважаемые коллеги!* (с. 26), *Коллеги!* (с. 354), *Уважаемый Сергей Александрович!* (с. 141), *Глубокоуважаемый коллега* (с. 342), *Уважаемый господин Баранцев* (с. 521), *Глубокоуважаемый Рэм Георгиевич!* (с. 388), *Уважаемые создатели фильма «Дау»!* (с. 392); интимно-дружеские и семейно-родственные обращения: *Милый Рэм Георгиевич* (с. 17), *Дорогой Рэм и все родные и близкие!* (с. 247), *Дорогой дед Рэм!* (с. 373), *Дорогие мудрые друзья!* (с. 242), *Дорогой друг!* (с. 248). Корреспонденты используют и персонифицированные вокативы, субъективно или объективно мотивированные и так или иначе характеризующие адресата, например: *Дорогой Свободный Стас!* (с. 303), *Дорогой Гареммыка!* (с. 333), *Дорогой артист!* (с. 341), *Дорогой дискусант!* (с. 80), *Дорогие дальневосточники!* (с. 380), *С Новым годом, друзья физико-туристических наук!* (с. 385). Такого рода обращения характеризуют не только адресата письма, но и адресанта – как элитарную языковую личность, человека, тяготеющего к языковому творчеству, в поисках выразительных средств прибегающего к языковой игре, намёку, например, в таком вокативе: *Дорогой Ильич (не Владимир и не Леонид)!* (с. 377).

Реже, чем обращением, начало текста маркируется в электронных письмах формулой приветствия: *Добрый день, Сергей!* (с. 74), *Здравствуйте, Михаил Виталиевич!* (с. 125) или опосредованным вокативом: *Коллегам и друзьям* (с. 24). В некоторых случаях эпистолярный текст имеет заголовок (что в целом для писем нехарактерно), также выполняющий роль граничного демаркатора: *Как бы ответ; Как бы новогоднее 2009* (с. 26).

Завершение текста в электронных письмах отмечено подписью, роль которой выполняет самоинициация адресанта. Автор послания может обозначить себя именем, фамилией, но, по нашим наблюдениям, участники онлайн-общения чаще, чем в традиционных письмах, используют в качестве подписи инициалы и различные сокращения: *А. А., Андр. Ал.* (с. 24) – Андрей Алексеев, *О. В.* (с. 19) – Ольга Васильевна, *Р. Г.* (с. 169) – Рэм Георгиевич, *Р. Г. Б.* (с. 20) – Рэм Георгиевич Баранцев, *СВ. МУС* (с. 300) – Станислав Владимирович Мусанов, *СтаМус* (с. 350) – Станислав Мусанов, *БРэм* (с. 304) – Баранцев Рэм и т. п. Такие сокращения можно объяснить стремлением адресанта к экономии усилий, которое поддерживается тем обстоятельством, что при получении письма электронный адрес отправителя обычно сопровождается его самоименованием, введённым в аккаунте при регистрации, и повторение имени и фамилии оказывается избыточным. Иногда, однако, аббревиация строится подобно анаграмме, логогрифу или подпись представляет собой шуточную расшифровку имени-аббревиатуры (*Ваши Рацио-Эмоцио-Мифицици* (с. 248) – первые буквы слов складываются в имя *Рэм*), в чём проявляется творческое отношение автора писем к языку. Подпись адресанта может сопровождаться этикетной формулой – традиционным элементом концовки письма: *Всегда Ваша Галя Ризниченко* (с. 403), *С очень тёплыми чувствами и желанием поддержать Вас, Г. Г. Малинецкий* (с. 259), *С сердечным приветом и пожеланием здоровья. С. М. Марчукова* (с. 293), *С глубоким уважением, Н. И. Мерлина* (с. 294). Авторы дружеских писем нередко отступают от стандарта, так или иначе модифицируя или расширяя речевые клише. В состав заключительных этикетных формул при этом могут



включаться компоненты, сигнализирующие общность узкоколлективного языкового кода, принадлежность к кругу единомышленников, например: *Твой синергетически и дружески – Андр. Ал.* (с. 51), *Всего бодрого! Ваш Р. Г. Б.* (с. 259), *С Уважением и Верой, Ваш СВ.МУС* (с. 351).

Обращение к адресату и подпись адресанта не только маркируют начало и конец эпистолярного текста, но и реализуют категорию диалогизации, обозначая субъектов письменного общения. Имеет значение здесь не столько сам факт обозначения адресанта и адресата, сколько корреляция самономинации и последующего обращения адресата в ответном письме, которая нередко имеет место. Так, Р. Г. Баранцев в письмах к С. В. Мусанову подписывается *Ваш БРэм* – и Мусанов обращается к нему: *Дорогой БРЭМ!* (с. 300). Когда же Мусанов подписывает письмо: *Это Ваш свободный СТАС*, в ответном письме предсказуемо возникает обращение: *Дорогой Свободный Стас!* (с. 303); реакция на подпись *Это Ваш весёлый Стас* – обращение *Дорогой Весельчак!* (с. 340). Эффект подобного «номинативного цитирования» манифестирует связь между инициативным и ответным письмами, усиливая диалогичность эпистолярного текста. Цепочка писем объединяется в диалог не только лексическими маркерами, но и своей стилистикой, тональностью общения, установившейся между корреспондентами. Ирония и самоирония, шутка, каламбур, языковая игра находят зеркальное отражение в самономинациях, которыми подписывают свои письма Р. Г. Баранцев и С. В. Мусанов: *Ваш старый БРэм* (с. 331), *Ваш шершавый и писучий БРэм* (с. 341), *Ваш ещё не очень старый БРэм* (с. 345), *Ваш старенький БРэм* (с. 355), *Ваш уже почти здоровый БРэм* (с. 355) – *Это Ваш скорбящий СТАС* (с. 302), *Ваш уставший СТАС* (с. 305), *Ваш СТАС – шерп книгоноша* (с. 308), *Ваш идиот СТАС* (с. 312), *Ваш вполне живой СТАС* (с. 312), *ВАШ еретический СВ.Мус* (с. 336), *Ваш скользкий мехмат(ершинник), графо, клетто, сексоман* (с. 342), *Ваш АУ* (с. 342), *По-прежнему, Ваш хулиган АУ* (с. 344), *Ваш уже не хулиган АУ, Стас!* (с. 345), *Ваш смиренный АУ* (с. 345), *Ваш садист* (с. 347), *Ваш СтаМус* (с. 350), *Ваш слегка реанимированный Стас* (с. 355).

Обращение, подпись и этикетные формулы в качестве граничных демаркаторов, формирующих завершённость текста, как правило, сохраняются в письмах довольно большого объёма, по сути полноценных текстах, структурированных на абзацы, отделённых от предшествующего в эпистолярном диалоге письма временным интервалом хотя бы в несколько дней. В тех же случаях, когда переписка представляет собой быстрый обмен короткими сообщениями через небольшие промежутки времени (учитывая то, что онлайн-общение даёт возможность практически мгновенной доставки письма), такие сообщения могут полностью или частично утрачивать структурные элементы, сигнализирующие начало и конец текста. Если обмен сообщениями происходит практически в реальном времени, с минимальным промежутком, разделяющим написание текста и прочтение его адресатом, такая переписка приобретает признаки непосредственного общения, которое делает избыточным указание ряда параметров коммуникативной ситуации, обязательное в дистантном письменном общении. Приведём пример цепочки таких посланий из переписки Р. Г. Баранцева с Е. В. Алексеевой:

(1) *Добрый день, Р. Г. Сообщаю последние наши новости: 1) 15 января 2009 года состоялось заседание специальной комиссии ВАК, на котором рассматривалась апелляция Шапошниковой с требованием отмены решения Президиума ВАК о присуждении В. А. Росову учёной степени доктора исторических наук. Апелляция отклонена, решение Президиума ВАК о присуждении Росову учёной степени доктора исторических наук остаётся в силе и дальнейшему обжалованию не подлежит. МЦРовцы грозятся подать в суд. 2) у Линника появилась своя почта: YuLinnik@yandex.ru Он собирается приехать в СПб 11 февраля. 3) 24 января, в 23-20, на канале «100» будет повтор программы о Гранине с вашим участием. Один из ваших кадров даже использовали для рекламы передачи. 4) 27 января все Нины – именинницы! Всего светлого! Лена. 22.01.09*

(2) *Спасибо за хорошие новости, Лена! В Пуцино я возил «Размышления о стиле», а на будущее готовлю текст, который тоже прилагаю. Для критики.*

(3) 1) *Стиль. Интересно было бы посмотреть: Будущее России. Вызовы и проекты: История. Демография. Наука. Оборона. М.: ЛКИ, 2008. Если не очень сложно, то пришлите!*  
2) *От земного... Интересно, но для одноразового прочтения – сложновато. «Критика»: слово «индивидуация» не есть ли «индивидуализация»? И в последнем абзаце на первой странице: (Двойная двойка...) третья строка сверху: «Точно также» д. б. «Точно так же». Л.*

(4) *Всё-таки индивидуация. Я сам удивился. «Русло» прилагаю. Р. Г.*

(5) *«Русло» – хорошо, но просьба была о «Будущем России»: Если не очень сложно, то пришлите! 24.01.09*

(6) *«Будущее России» – это сборник трудов конференции. В нём 264 с. На компьютере у меня его нет. Р. Г. 25.01.09 [1, с. 63].*

Как видим, первое письмо – инициативное, в нём автор начинает сразу несколько тем. От предыдущего опубликованного письма оно отделено трёхнедельным интервалом. Это письмо включает формулу приветствия и обращение к адресату в начале текста (*Добрый день, Р. Г.*), формулу прощания и подпись – в конце (*Всего светлого! Лена*). В последующих же письмах, разделённых небольшими отрезками времени (судя по приведённым в книге датам, все шесть писем были отправлены и получены в течение четырёх дней), нет этикетных формул приветствия и прощания, в каждом письме отсутствует либо обращение, либо подпись адресанта, либо оба структурных элемента эпистолярного текста. Каждый из корреспондентов лишь единожды во всей цепочке писем употребляет обращение к адресату, подпись же, хоть и в сокращённом виде, в большинстве посланий содержится. Частичное или полное отсутствие формальных признаков завершённости текста обуславливает его открытость, незамкнутость, что сближает письмо с репликой устного диалога.

При обмене сообщениями через минимальные временные промежутки, тем более если, как это бывает в онлайн-коммуникации, в случае необходимости на экране легко раскрывается текст предшествующего письма (или нескольких писем), обычно нет необходимости, отвечая на вопросы или комментируя какие-то высказывания, содержащиеся в полученном ранее письме, воспроизводить его текст. Такого рода проявления диалогизации нехарактерны для электронных писем, в то же время интертекстуальные связи реализуются в них иными способами, и некоторые из этих способов будут охарактеризованы ниже.

При необходимости отсылки к предшествующему письму вместо речевого оборота типа *о котором Вы писали...*, *о чём Вы спрашиваете...* в ответном письме (3) употреблены кавычки – пунктуационный знак цитирования: *«Критика»: слово «индивидуация» не есть ли «индивидуализация»?* Передача слов адресата в форме косвенной речи отсутствует. Кавычки маркируют реакцию на последнее предложение письма (2): *Для критики*. Лексическое цитирование не сопровождается в тексте письма каким-либо пояснением, указанием источника цитирования или автора, обозначить которого можно было бы местоимением 2-го лица.

В приведённом ранее эпистолярном диалоге много односоставных предложений: номинативных (*Стиль* (3), *Всё-таки индивидуация* (4)), определённо-личных (*Сообщаю последние наши новости* (1), *«Русло» прилагаю* (4)), неопределённо-личных (*Один из ваших кадров даже использовали для рекламы передачи* (1)), безличных (*Интересно, но для одноразового прочтения – сложновато* (3), *На компьютере у меня его нет* (6)); есть также неполные предложения: *От земного...* (3), *Если не очень сложно...* (5), для понимания которых необходимо обращение к контексту или общим для участников переписки апперцепционным знаниям. Такие проявления эллиптичности в широком значении этого термина характерны, скорее, для устного диалога: в переписке же заполнение незамещённых позиций, необходимое для понимания высказывания, требует выйти за пределы текста письма, привлекая информацию, которая содержится в предшествующих посланиях. Функцию связи письменных текстов между собой подобно тому, как эта связь реализуется в репликах устного диалога, выполняют частицы. Так, в высказывании *Всё-таки индивидуация* (4) частица *всё-таки* усиливает утвердительную модальность ответной реплики как реакция на высказанное ранее сомнение в правильности такого словоупотребления.

В электронных письмах может отсутствовать интродуктивная номинация предмета речи. Ниже приведен ещё один фрагмент из той же переписки. В письме (8) местоимение *его* имеет денотативную отнесённость к объекту, названному в предыдущем письме, – *Линник*. Однако в ответном письме (8) местоимённой номинации не предшествует какая-либо иная, т. е. связь местоимения с антецедентом в пределах текста отсутствует.

(7) *Спасибо за картинки, посмотрела, некоторые просто замечательны. Р. Г., с вами «расплевалась» Авилова, а со мной – Линник. Посылаю вам свою переписку с ним (но без права публикации!). И прицепила ещё одну картинку в дополнение к вашим «зверюшкам». Л. 05.11.09*

(8) *Надеюсь, это ненадолго. Его как заносит, так и выносит. Уже бывало. И со мной, и с Вами. Не будем слишком строгими. Спасибо за кошака. Р. Г. (здесь и далее выделено мной. – Е. К.)*

(9) *Р. Г., деловой вопрос: есть ли у вас альманах Линника «Эвтерпа»? Очень нужно каким-то образом его посмотреть. Л. 08.11.09*

(10) *Не помню. Посмотрю, когда буду на той квартире. Если надо срочно – поторопите. Р. Г. 09.11.09. Не поленился, сходил, порылся. Увы, не нашёл (с. 66–67).*

В том же тексте (8) местоимение *это* указывает на ситуацию, также описанную в предыдущем послании (7): *Р. Г., с вами «расплевалась» Авилова, а со мной – Линник*. В последнем письме (10) номинация предмета речи вообще отсутствует, а незаполненные синтаксические позиции при глаголах в предложениях *Посмотрю, когда буду на той квартире; Увы, не нашёл* получают смысловую интерпретацию только при условии обращения к предшествующему письму, в котором предмет речи назван: *альманах Линника «Эвтерпа»*. Местоимение *той* (на *той квартире*) в тексте (10) содержит указание на признак, не названный в эпистолярном диалоге и, по-видимому, известный адресату в широком контексте пресуппозиционных знаний.

**Выводы.** Речевая реализация ряда текстовых категорий в электронных письмах имеет свои особенности. Граничные демаркаторы эпистолярного текста: обращение, подпись, этикетные формулы приветствия и прощания, указание места и времени написания письма – при частом обмене сообщениями подвергаются (полностью или частично) редукции, ослабляя тем самым формальную завершённость текста. Диалогизация в электронной переписке формируется не только языковыми средствами, типичными для письменных посланий (обращение, самономинация автора, местоимения и глагольные формы 2-го лица), но и другими способами, такими как прямое цитирование вместо передачи чужого высказывания в виде прямой или косвенной речи, языковая игра как стилистический приём, формирующий определённую тональность общения. Широкое использование неполных и односоставных предложений, местоимений, не связанных с антецедентом, усиливает значение общности апперцепционной базы участников общения для понимания текста и продолжения эпистолярного диалога. Указание предмета речи посредством местоимений при отсутствии интродуктивной его номинации в письме, отсылка к предыдущим текстам переписки с помощью местоимений и частиц, стилистическое единство в пределах цепочки писем, которыми обмениваются два корреспондента, – это средства, которые усиливают связность текста, распространяя её за пределы отдельного письма, и преобразуют обмен текстами монологического характера в непрерывный эпистолярный дискурс.

### Библиографические ссылки

1. Баранцев Р. Г. Письма последних лет. Москва; Ижевск: Институт компьютерных исследований, НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2011. 522 с.
2. Белунова Н. И. Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (Жанр и текст писем). Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербурга. ун-та, 2000. 140 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е, стереотип. Москва: КомКнига, 2007. 144 с.
4. Гулякова И. Г. Конец жанра. *Glossos / The Slavic and East European Language Resource Center. Issue 2, Winter 2002. URL: <http://seelrc.org/glossos> (Дата звернення: 17.07.2011).*

5. Єщенко Т. Сучасне розуміння тексту в лінгвістиці. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика*. 2009. Вип. 9. С. 9–12.
6. Зайцева С. В. Лексико-стилістичні та словотвірні особливості українськомовного блогу: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
7. Каменская О. Л. Текст и коммуникация. Москва: Высш. шк., 1990. 152 с.
8. Ковалёва Н. А. Русское частное письмо XIX века: Коммуникация. Жанр. Речевая структура: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01. Москва, 2002. 52 с.
9. Корнеева М. Г. Особенности реализации некоторых категорий текста на материале электронного делового письма. *Известия ВГПУ. Филологические науки*. 2015. № 5. С. 130–135.
10. Курьянович А. В. Современный эпистолярный дискурс: взгляд сквозь призму законов текстовой коммуникации. *Сибирский филологический журнал*. 2011. № 3. С. 204–213.
11. Кустова О. Ю. Письмо как самостоятельный текст и как композиционная часть художественного произведения: на материале писем Теодора Фонтане: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Санкт-Петербург, 1998. 225 с.
12. Леонтьев А. А. Высказывание как предмет лингвистики, психолингвистики и теории коммуникации. *Синтаксис текста*. Москва: Наука, 1979. С. 18–36.
13. Матвеева Т. В. Текстовые категории. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / под ред. М. Н. Кожинной. Москва: Флинта: Наука, 2006. С. 533–536.
14. Нижникова Л. В., Доленко Л. В. Текстовые категории, присущие письму, и специфика их реализации. *IV Міжнар. наук.-практ. конф. з питань методики викладання іноземної мови, пам'яті професора В. Л. Скалкіна (27–28 січня 2005 р.)*: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2005. С. 297–303.
15. Подъяпольская О. Ю. Типология адресованности в текстах эпистолярного жанра (на материале писем Ф. Кафки): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19. Челябинск, 2004. 22 с.
16. Холодняк Е. Эпистолярный текст в аспекте лингвистики текста. *Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика*. 2006. Вип. 3. С. 137–140.
17. Чеснокова И. А. Письмо-исповедь в рамках виртуального дискурса. *Вестник Томск. гос. педагог. ун-та*. 2012. Вып. 1 (116). С. 229–231.

## References

1. Barantsev, R. G. (2011), *Letters of recent years [Pis'ma poslednikh let]*, Institute for Computer Studies, Scientific and Research Center «Regular and chaotic dynamics», Moscow, Izhevsk, 522 p.
2. Belunova, N. I. (2000), *Friendly letters of the creative intelligentsia of the late XIX – early XX century (Genre and text of letters) [Druzheskiye pis'ma tvorcheskoy intelligentsii kontsa XIX – nachala XX v. (Zhanr i tekst pisem)]*, Publishing House of St. Petersburg University, St. Petersburg, 140 p.
3. Halperin, I. R. (2007), *Text as an object of linguistic research [Tekst kak obyekt lingvisticheskogo issledovaniya]*, Ed. 5th, stereotypical, KomKniga, Moscow, 144 p.
4. Gulyakova, I. G. (2002), “The end of the genre” [“Konets zhanra”], *Glossos*, The Slavic and East European Language Resource Center. Issue 2, Winter 2002. URL: <http://seelrc.org/glossos> (Access time: 17.07.2011).
5. Yeshchenko, T. (2009), “Contemporary understanding of the text in linguistics”, *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Linguistics* [“Suchasne rozuminnya tekstu v linhvistytsi”, *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: “Linhvistyka”*], issue 9, pp. 9–12.
6. Zaitseva, S. V. (2015), *Lexical-stylistic and word-formation features of the Ukrainian-language blog: author's abstract [Leksyko-stylistychni ta slovotvirni osoblyvosti ukrayins'komovnoho blohu: avtoref. dys ... kand. filol. nauk]*, Dnipropetrovsk, 20 p.
7. Kamenskaya, O. L. (1990), *Text and communication [Tekst i kommunikatsiya]*, Vysshaya shkola, Moscow, 152 p.
8. Kovalyova, N. A. (2002), *Russian private letter of the nineteenth century: Communication. Genre. Speech structure: author's abstract [Russkoye chastnoye pis'mo XIX veka: Kommunikatsiya. Zhanr. Rechevaya struktura: avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk]*, Moscow, 52 p.
9. Korneyeva, M. G. (2015), “Peculiarities of implementation of some text categories based on the material of electronic business correspondence”, *Bulletin of the Voronezh State Pedagogical University. Philology* [“Osobennosti realizatsii nekotorykh kategoriy teksta na materiale elektronnoho delovogo pis'ma”, *Izvestiya VGPU. Filologicheskiye nauki*], No. 5, pp. 130–135.

10. Kuryanovich, A. V. (2011), "Modern epistolary discourse: a look through the prism of the laws of textual communication", *Siberian Journal of Philology* ["Sovremennyy epistolarnyy diskurs: vzglyad skvoz' prizmu zakonov tekstovoy kommunikatsii"], *Sibirskiy filologicheskiy zhurnal*], No 3, pp. 204–213.
11. Kustova, O. Yu. (1998), *Letter as an independent text and as a compositional part of a work of art: on the material of the letters of Theodor Fontane: dissertation* [*Pis'mo kak samostoyatel'nyy tekst i kak kompozitsionnaya chast' khudozhestvennogo proizvedeniya: na materiale pisem Teodora Fontane: dis. ... kand. filol. nauk*], St. Petersburg, 225 p.
12. Leont'yev, A. A. (1979), "Saying as a subject of linguistics, psycholinguistics and communication theory", *The syntax of the text* ["Vyskazyvaniye kak predmet lingvistiki, psikholingvistiki i teorii kommunikatsii"], *Sintaksis teksta*], Nauka, Moscow, pp. 18–36.
13. Matveyeva, T. V. (2006), "Text categories", *Stylistic encyclopedic dictionary of the Russian language* ["Tekstovyye kategorii"], *Stilisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' russkogo yazyka*], Flinta : Nauka, Moscow, pp. 533–536.
14. Nizhnikova, L. V., Dolenko, L. V. (2005), "Text categories inherent in the letter, and the specificity of their implementation", *IV International scientific and practical conference on the methodology of teaching a foreign language, the memory of Professor V.L. Skalkin (January 27–28, 2005)* ["Tekstovyye kategorii, prishchchiye pis'mu, i spetsifika ikh realizatsii", *IV Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiya z pytan' metodyky vykladannya inozemnoyi movy, pam'yati profesora V. L. Skalkina (27–28 sichnya 2005 r.)*], Astroprint, Odessa, pp. 297–303.
15. Podypolskaya, O. Yu. (2004), *The typology of addressing in the texts of the epistolary genre (on the material of F. Kafka's letters): author's abstract* [*Tipologiya adresovannosti v tekstakh epistolarnogo zhanra (na materiale pisem F. Kafki): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Chelyabinsk, 22 p.
16. Kholodnyak, E. (2006), "Epistolary text in the aspect of text linguistics", *Scientific bulletin of the Kherson State University. Series: Linguistics* ["Epistolarnyy tekst v aspekte lingvistiki teksta", *Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: "Linhvistyka"*], issue 3, pp. 137–140.
17. Chesnokova, I. A. (2012), "Confession Letter in the Framework of Virtual Discourse", *Bulletin of the Tomsk State Pedagogical University* ["Pis'mo-ispoved' v ramkakh virtual'nogo diskursa", *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*], issue 1 (116), pp. 229–231.

**КУВАРОВА Олена Костянтинівна**

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна;  
тел.: +38 (056) 374-98-80; e-mail: elkuvarova@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-2925-3648

**ЕЛЕКТРОННИЙ ЛИСТ В АСПЕКТІ ТЕКСТОВИХ КАТЕГОРІЙ**

**Анотація.** *Мета дослідження* – вивчення специфіки реалізації текстових категорій завершеності, зв'язності, діалогізації в електронному листі. *Об'єкт дослідження* – тексти електронних листів, *предмет* – стилістика, структура, синтаксис листів. *Матеріал дослідження* – опубліковані листи доктора фізико-математичних наук, професора Р. Г. Баранцева до колег і друзів, а також їхні листи-відповіді. Використано описовий *метод*, методики контекстуального та комунікативно-прагматичного аналізу. *Практичне застосування* можливе в процесі викладання синтаксису та стилістики російської мови. *Висновки:* мовленнєва реалізація низки текстових категорій в електронних листах має певні особливості. Граничні демаркатори епістолярного тексту: звертання, підпис, етикетні формули привітання й прощання – за умов частого обміну повідомленнями редукуються (повністю або частково) і цим послаблюють формальну завершеність тексту. Діалогізація в електронному листуванні формується не лише мовними засобами, типовими для письмових послань (звертання, підпис, займенники й дієслівні форми 2-ї особи), а й іншими способами, такими як пряме цитування замість передачі чужого висловлення у вигляді прямої або непрямої мови, мовна гра як стилістичний прийом, що формує певну тональність спілкування. Широке використання неповних і односкладних речень, займенників, не співвіднесених з антецедентом, збільшує значення спільної апперцепційної бази учасників спілкування для розуміння тексту й продовження епістолярного діалогу. Указання предмету мовлення займенниками за відсутності інтродуктивної його номінації в листі, відсилення до попередніх текстів листування за допомогою займенників і часток, стилістична єдність у межах ланцюжка листів, якими обмінюються два кореспонденти, є засобами, що посилюють зв'язність тексту, поширюючи її за межі окремого листа, і перетворюють обмін текстами монологічного характеру на неперервний епістолярний дискурс.

**Ключові слова:** електронний лист, епістолярний текст, категорії тексту, діалогізація, зв'язність, завершеність тексту.

**KUVAROVA Olena**

Doctor of Philological Sciences, Docent, Professor of the Department of General and Slavic Linguistics  
of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38 (056) 374-98-80;  
e-mail: elkuvarova@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-2925-3648

### **ELECTRONIC LETTER IN THE ASPECT OF TEXT CATEGORIES**

**Summary.** The purpose of the paper is to study the peculiarities of implementation of such textual categories as completeness, connectivity, dialogization in electronic letter. *Object of study* is electronic correspondence and *the subject* is the style, structure, syntax of letters. *Material* of the research includes published letters of the Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor R. G. Barantsev to colleagues and friends, as well as their response letters. Descriptive *method*, methods of contextual and communicative-pragmatical analysis are used in the research. *Practical application* of the research is possible while teaching the syntax and stylistics of Russian language. *Conclusion:* speech implementation of a number of textual categories in electronic letters has its own characteristics. Such boundary demarcators of the epistolary text as address, signature, etiquette formulas of greeting and farewell are reducing (in whole or in part) if the exchange of messages is frequent, thereby the formal completeness of the text is weakening. The dialogization in electronic correspondence is formed not only by the linguistic means typical for written messages (address, signature, pronouns and verb forms of the 2nd person), but also in other ways, such as direct quotation instead of transmitting someone else's speech as direct or indirect speech, language game as a stylistic device that forms a certain tone of communication. The widespread use of incomplete and one-compound sentences, pronouns that are not related to the antecedent, increases the importance of common apperception base of the participants in communication for understanding the text and continuing the epistolary dialogue. Specifying the subject of speech by pronouns with the absence of its introductory nomination in a letter, sending to previous texts of the correspondence by pronouns and particles, stylistic unity within the chain of letters exchanged between two correspondents are the means that enhance the coherence of the text, extend it beyond a separate letter and transform the exchange of monologue texts into a continuous epistolary discourse.

**Keywords:** *electronic letter, epistolary text, text categories, dialogization, coherence, completeness of the text.*

Надійшла до редколегії 04.04.19

DOI 10.15421/251908

УДК 81'373. 421:72

**КУЧЕРЕНКО Олена Федорівна**

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та мовної підготовки іноземних громадян  
Харківського національного університету будівництва та архітектури; м. Харків, вул. Сумська, 40, Україна;  
тел. (+38) 0974173360; e-mail: kucherenkoef@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8734-9587

### **СЕМАНТИЧНА СИНОНІМІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ**

**Анотація.** *Мета* статті – проаналізувати семантичні особливості деяких синонімічних термінономінацій в українській архітектурній термінології. *Об'єкт* дослідження – українська термінологічна лексика архітектури. *Предмет* дослідження – семантичні відмінності термінологічних лексем архітектурної царини. *Матеріал* дослідження – словникові статті тлумачних та термінологічних словників, словників синонімів. Застосовано описовий, зіставний та структурний *методи*. *Практичне використання* – унормування сучасної української терміносистеми архітектури. У *результаті* дослідження: 1) виявлено певні семантичні відмінності розглянутих архітектурних лексем, які функціонують в означеній системі термінів; 2) на кожному історичному етапі розвитку термінологічної системи архітектури необхідно виокремлювати новітні характерні зміни у семантиці термінів, у структурі термінономінацій, що її організовують; 3) термінологічні словники з архітектури, видані у різні історичні часи, на відміну від загальноживаних, по-різному відбивають інноваційні зміни архітектурного фонду; 4) словники синонімів не завжди надають необхідні коментарі із зазначенням семантичних особливостей конкретної термінологічної одиниці; 5) розширення понятійного поля термінів архітектури триває повсякчас, що свідчить про сталі активні процеси у його межах; 6) архітектурні термінологічні номінації потребують кодифікації у словниках, довідниках, державних стандартизованих документах.

**Ключові слова:** *термінологія архітектури, семантичні особливості синонімічних термінологічних лексем.*

**Постановка проблеми.** Розвиток архітектури, як і будь-якої іншої сфери людської діяльності, пов'язаний із поступовим формуванням та становленням, сталим розвитком і повсякчасним оновленням й унормуванням понятійного апарату українського термінологічного фонду, що обслуговує зазначену галузь.

Термінологічна ж мова архітектури, безперечно, зазнає неабиякого впливу постійних інноваційних процесів на різних рівнях української літературної мови, зокрема на рівні семантики.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Закономірності розвитку сучасної терміної мови, зокрема проблема термінологічної синонімії в теоретичному та практичному аспектах, повсякчас потребують неабиякого лінгвістичного опрацювання. В українському термінознавстві розв'язанню таких нагальних питань присвячено дослідження Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк та багатьох інших лінгвістів-термінологів.

**Мета** дослідження – проаналізувати семантичні особливості деяких синонімічних термінономінацій в українській архітектурній термінології, оскільки чіткі відношення між синонімічними термінами визначають та унормовують досліджувану терміносистему.

**Виклад основного матеріалу.** Результати науково-технічних інновацій – винаходи, технології, відкриття – одразу ж позначаються на розвиткові літературної (особливо термінологічної) мови. Вони збагачують термінологічний фонд (у тому числі й архітектурний) новими терміноелементами, оскільки виникає потреба у сучасних номінаціях, у визначеннях обсягу понять кожної такої термінологічної одиниці, у нових логіко-семантичних зв'язках терміної організації, значить, інноваційні процеси в науці й техніці та відповідно у науковій українській мові неподільні.

Щодо української архітектурної, тобто конкретної спеціальної термінології, то варто на кожному історичному етапі її розвитку виокремлювати новітні характерні зміни у семантиці термінів, у структурі термінономінацій, що її організовують.

Зазначені активні змінні процеси в архітектурній термінології зумовлені багатьма лінгвістичними та позалінгвістичними чинниками: здатністю терміносистеми постійно відображати інноваційні процеси такої людської діяльності; відбивати певні цивілізаційні етапи розвитку безпосередньо архітектурної (формування та розвиток галузевої терміносистеми) термінології; активне функціонування нових мовних термінологічних одиниць як у межах архітектурного термінологічного фонду, так і в межах українського наукового термінологічного спілкування; означення характерних логічних системних зв'язків у межах терміносистеми архітектури за допомогою лінгвістичних засобів вираження та специфічних синтаксичних форм висловлювань.

Безперечно, інноваційні термінологічні лексеми у певний історичний період розвитку та збагачення фахової мови сприймаються саме як новітні, проте з часом вони вже не постають як такі, оскільки семантичні зрушення кожної терміноодиниці вже зафіксовані та використані.

В якості прикладу викладеного теоретичного матеріалу розглянемо подання спочатку у загальних українських словниках стрижневого терміна досліджуваного термінологічного фонду – *архітектура*, оскільки загальновідомо, що термінна мова «поповнюється» із загально-вживаного лексикону.

У словникові Б. Грінченка згадане слово не презентовано, надано тільки номінацію *архітектурний*. Натомість це видання містить лексему *будівництво* із синонімічними до неї, серед яких є *архітектура*: «*Будівництво – строительство, архитектура*» [9, т. 1, с. 106].

«Російсько-український академічний словник» за ред. А. Кримського подає номінацію *архітектура* та тлумачення до неї з двома значеннями: «1) *архітектура, будівництво*; 2) *будівельний стиль*» [6, с. 10], де у першому значенні лексеми *архітектура* та *будівництво* синонімічні, також ця лексема постає багатозначною, тобто наявно зафіксований розвиток семантичного навантаження на конкретну лексичну одиницю.

«Словник української мови» надає тлумачення до лексеми *архітектура*, у якому є позначення, що це саме мистецтво будівельної справи: «*Архітектура -и, ж. Мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будов, будівельне мистецтво // Характер,*

*стиль будови*» [8, т. 1, с. 65]. Згадане академічне видання має також багатозначну лексему *будівництво*. І тільки в її останньому значенні номінації *архітектура та будівництво* постають синонімічними із наголошуванням вже на науковому характері та характеристиці художньої сутності такої діяльності: «*Будівництво* – 1. тільки одн., те саме, що будування. *Житлове будівництво* – спорудження житлових будинків. *Зелене будівництво* – створення парків, скверів, озеленення вулиць; 2. місце, де здійснюється будування, а також споруджувана будівля, установа або організація, яка будує, споруджує що-небудь; 3. чого або з означенням, тільки одн. перен. створення певних суспільних відносин, суспільного ладу, нових форм управління державою; 4. тільки одн. **наука** про спорудження будов і їх **художнє** оформлення, **архітектура**» [8, т. 1, с. 248]. Отже, семантика досліджуваної лексичної одиниці розширюється, додаються семантичні відтінки – причетність до мистецтва та науки. Наявна синонімія: *будівництво, будування*.

У «Словнику синонімів» зафіксовані такі синонімічні номінації до *архітектура: будівництво та будування* також із позначенням мистецького спрямування архітектурної справи (пор.: «*Архітектура. Мистецтво* проектування, спорудження та художнього оздоблення будов, характер, стиль будови, зодчество (книжк.), будівництво рідше, будування рідше; *Ввечері ми були в горійському театрі. Це нова, досить велика, прекрасна своєю архітектурою споруда* (І. Волошин); *Визначна пам'ятка зодчества давньої Русі – Софійський собор – збудований у 1037 році* (з журналу); *Пам'ятка древнього будівництва; Кладовище в Мадриді. Збоку гранітна каплиця стародавнього будування* (Леся Українка)» [7, т. 1, с. 248]. Ряд синонімів у згаданому словниковому виданні постає таким: *архітектура, будівництво, будування, зодчество* (із позначенням стилістичного вживання – книжкове).

Проте «Словарь української мови» Б. Грінченка (пор.: «*Будування* – 1) построение, созида- ние, сооружение; 2) постройка, строение» [9, т. 1, с. 116]) не подає лексеми *архітектура та будування* як синонімічні. Одинадцятитомне ж видання «Словник української мови» (пор.: «*Будування* – 1. тільки одн. дія за значенням будувати; 2. готова будівля, споруда; 3. тільки одн. характерні особливості, стиль будови, архітектура») у третьому значенні словникової статті цієї номінації підкреслює стилістичні особливості стилю будови та архітектуру [8, т. 1, с. 249], не зазначаючи мистецького та наукового напрямку цієї царини людської діяльності.

Очевидним постає надання у загальних українських словникових виданнях різних історичних періодів означених номінацій як синонімічних. Спеціалізовані галузеві словники, загальні термінологічні словникові видання, як правило, не презентують номінації *архітектура та будівництво (будування)* як термінолексему в цих спеціалізованих словниках не виявлено) як синонімічні та такі, які містять багатозначні терміноодиниці в межах архітектурної терміносистеми. Зазначене не слугує на користь упорядкуванню української термінології архітектури, оскільки термінологічне вживання лексем не припускає синонімії та багатозначності.

У «Термінологічному словнику-довіднику з будівництва та архітектури» за редакцією Р. А. Шмига у тлумаченні терміноодиниці *архітектура* також підкреслено мистецьке спрямування цієї людської діяльності та зазначено, що *архітектура* може означати також і будівлі та їх комплекси: «*архітектура* – мистецтво створення (проектування й побудови) будинків, споруд та їхніх комплексів; самі споруди» [10, с. 24], тобто спостережено цілком небажане для термінологічного ужитку синонімічне використання таких номінацій, як *архітектура та споруда*. Очевидно, що архітектурна термінологічна система (за приклад беремо до уваги аналізовану терміноодиницю *архітектура*) постійно оновлюється, розвивається, однак потребує унормування у спеціалізованих галузевих виданнях.

Термінологічна номінація *будівництво* презентована у згаданому вище словникові- довідникові так: «*будівництво* – 1. галузь матеріального виробництва, яка створює нові, реконструює діючі основні фонди виробничого й невиробничого призначення (будівлі, споруди та їх комплекси); 2. об'єкт, який будують, разом з територією для виконання робіт; 3. процес спорудження будівлі; 4. сфера діяльності будівельної організації, розрізняють будівництво промислове, енергетичне, транспортне, сільське, житлово-цивільне» [10, с. 41]. Очевидним постає, з



одного боку, наявність багатозначності наведеного терміна (галузь виробництва, конкретний об'єкт, процес та сфера діяльності позначені однією термінолексемою), що знову слугує на користь історичному збагаченню та розширенню семантики цієї лексеми. А з іншого боку, у тлумаченні наявна логіко-семантична розгалуженість такої термінологічної одиниці (*будівництво промислове, енергетичне, транспортне, сільське, житлово-цивільне*), що підтверджує відповідну структурованість осучасненої досліджуваної терміносистеми та її конкретного елемента.

Ще одне словникове термінологічне видання «Архітектура. Короткий словник-довідник» за загальною редакцією А. П. Мардера презентує термін *архітектура* також як багатозначний із надзвичайно великим коментарем – зазначенням. У наведеному тлумаченні до першого значення (пор. : «*архітектура* – 1. специфічна форма суспільного буття, процес пізнання та перетворення суспільством середовища життєдіяльності людини відповідно до її матеріальних і духовних потреб» [1, с. 27]) термін *архітектура* – характеризує один із найдавніших соціальних процесів; це така пізнавальна діяльність, що змінює середовище життєдіяльності людини, враховуючи матеріальні й духовні її нагальні потреби; це – форма суспільного буття, пов'язана з наукою, мистецтвом, виробництвом, проте не тотожна їм; це – особлива форма естетичної діяльності людини; художня архітектура – це вид мистецтва. Окрім наведеного значення словник надає ще три: «2. сукупність характерних ознак будинків (споруд) певного історичного періоду (наприклад, *А. античності*), регіону (*А. Латинської Америки*) або стилю (*А. класицизму*); 3. сукупність структурних та композиційних якостей і особливостей певної предметно-просторової форми, (наприклад, *А. споруди, А. міста*); 4. в переносному значенні – будова будь-якого тіла, предмета, системи (наприклад, *А. кристалів, А. обчислювальних машин, А. симфонії, А. фасаду* тощо» [1, с. 28].

В «Українському тлумачному словникові будівельних термінів», який виданий майже на десять років пізніше від вищезгаданого спеціального словникового видання, у тлумаченні термінологічної номінації *архітектура* також наголошено саме на мистецькому спрямуванні цього виду людської діяльності (пор. «*архітектура* (лат. зодчество) – **мистецтво** створення, проектування й побудови різноманітних будинків і споруд, а також цілих будівельних комплексів, що формують просторове середовище для життя і діяльності людей» [11, с. 31]. Окрім того, подано розгалужене тематичне гніздо з базовим *архітектура* (*архітектура «пост»*, *архітектура екологічна*, *архітектура ландшафтна*, *архітектура сонячна*) та *архітектурний* (*архітектурна акустика*, *архітектурна біоніка*, *архітектурна теракота*, *архітектурна форма*, *архітектурне моделювання*, *архітектурні обломи*). Цей тлумачний термінологічний словник не презентує термінологічну синонімічність лексем *архітектура* та *зодчество*, що спостережено у загальних тлумачних словниках. Термін *зодчество* означає виключно галузь архітектурної діяльності як такої (пор. «*зодчество* – **галузь архітектурної діяльності**, яка включає функціональну, інженерно-технічну й естетичну організацію будинків та споруд» [11, с. 181]. Міститься у виданні також новий термін *архітектоніка*, який не подають попередні термінологічні видання. Він дотичний до будівельного та архітектурного мистецтва: «*архітектоніка* – художнє вираження закономірностей побудови споруди, що відповідає його конструктивній системі» [11, с. 31].

Глибокі інноваційні зрушення у семантиці досліджуваного терміна *архітектура* різних історичних періодів, зафіксовані у двох згадуваних термінологічних словниках, беззаперечні.

**Висновки.** Підсумовуючи, зазначимо, що термінологічні словники з архітектури, на відміну від загальноновживаних, якнайповніше відбивають інноваційні зміни архітектурного фонду. Розширення понятійного поля термінів архітектури триває повсякчас, що свідчить про сталі інноваційні процеси у його межах. Практичне користування українською сучасною фаховою мовою архітектури постійно свідчить про недостатнє упорядкування сучасної української архітектурної термінологічної системи.

Результати цієї розвідки: 1) виявлено певні семантичні відмінності досліджуваних архітектурних лексем, які функціонують в означеній системі термінів; 2) на кожному історичному етапі розвитку термінологічної системи архітектури необхідно виокремлювати новітні характе-

рні зміни у семантиці термінів, у структурі термінономінацій, що її організують; 3) термінологічні словники з архітектури, видані у різні історичні часи, на відміну від загальнонавчаних, по-різному відбивають інноваційні зміни архітектурного фонду; 4) словники синонімів не завжди надають необхідні коментарі із зазначенням семантичних особливостей конкретної термінологічної одиниці; 5) розширення понятійного поля термінів архітектури триває повсякчас, що свідчить про сталі активні процеси у його межах; 6) архітектурні термінологічні номінації потребують кодифікації у словниках, довідниках, державних стандартизованих документах.

**Перспективи подальших досліджень.** У наступних дослідженнях плануємо продовжувати дослідження чітко окресленої сучасної української термінологічної системи архітектури з метою її структурного та семантичного упорядкування.

### Бібліографічні посилання

1. Архітектура. Короткий словник-довідник / за заг. ред. А. П. Мардера. Київ: Будівельник, 1995. 303 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусела. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
3. Вільний тлумачний словник української мови. URL: [sum.in.ua// f/](http://sum.in.ua/f/) (Дата звернення: 12.12.2018).
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Російсько-український та українсько-російський словник. Київ: МП «Фенікс», 1992. 560 с.
5. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994.
6. Російсько-український словник / уклад. А. Кримський. Київ: Червоний шлях, 1924. Т. 1. 290 с.
7. Словник синонімів української мови / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук, Г. Н. Горюшина та ін. Київ: Наук. думка, 1999. Т. 1–2.
8. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 1–11.
9. Словарь української мови: в 4 т. / за заг. ред. Б. Грінченка. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.
10. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш. Львів, 2010. 222 с.
11. Український тлумачний словник будівельних термінів / О. М. Лівінський, М. О. Лівінський, О. А. Васильковський, А. О. Васильковський та ін. Київ: Українська академія наук, МП «Леся», 2006. 528 с.

### References

1. *Architecture. Brief dictionary-directory* (1995) [*Architektura. Korotkyi slovnyk-dovidnyk / za zag. red. A. P. Mardera*], Budivelynyk, Kyiv. 303 p.
2. *Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language* (2005) [*Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / za red. V. T. Busela*], Irpin: «Perun», Kyiv, 1728 p.
3. “Free glossary of the Ukrainian language” [“*Vilnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy*”], available at: [sum.in.ua// f/](http://sum.in.ua/f/) (Access time: 12.12.2018).
4. Hanych, D. I., Oliinyk, I. S. (1992), *Russian-Ukrainian and Ukrainian-Russian dictionary* [*Rosiisko-ukrainskyi ta ukrainsko-rosiyskyi slovnyk*], МП «Feniks», Kyiv, 560 p.
5. Panko, T. I., Kochan, I. M., Matsiuk, H. P. (1994), *Ukrainian terminology* [*Ukrainske terminoznavstvo*], Svit, Lviv.
6. *Russian-Ukrainian dictionary* (1924), [*Rosiisko-ukrainskyi slovnyk, uklad. A. Krymskyi*], Chervonyi shliakh, Kyiv, vol. 1, 290 p.
7. Buriachok, A. A., Hnatuk, H. M., Holovashchuk, S. I., Horiushyna, H. N. (1999), *Dictionary of synonyms of the Ukrainian language* [*Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy*], Naukova dumka, Kyiv, vol. 1–2.
8. *Dictionary of the Ukrainian language* (1970–1980), [*Slovnyk ukrainskoi movy: [v 11-tu tomakh]*], Naukova dumka, Kyiv, vol. 1–11.
9. *Dictionary of the Ukrainian language* (1907–1909), [*Slovnyk ukrainskoi movy: [v 4-okh tomakh]*] / za zag. red. B. Hrinchenka], Kyiv, vol. 1–4.
10. Shmyk, R. A., Boiarchuk, V. M., Dobrianskyi, I. M., Barabash, V. M. (2010), *Terminology dictionary for construction and architecture* [*Terminolohichnyi slovnyk-dovidnyk z budivnytstva ta architektury*], Lviv, 222 p.

11. Livynskiy, O. M., Livynskiy, M. O., Vasytkovskiy, O. A., Vasytkovskiy, A. O. (2006), *Ukrainian Explanatory Dictionary of Construction Terms* [Ukrainskyi tlumachnyi slovnyk budivelnykh terminiv], Ukrainska academia nauk, MP «Lesia», Kyiv, 528 p.

**КУЧЕРЕНКО Елена Федоровна**

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и языковой подготовки иностранных граждан Харьковского национального университета строительства и архитектуры; г. Харьков, ул. Сумская, 40, Украина; тел. (+38) 0974173360; e-mail: kucherenkoef@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8734-9587

**СЕМАНТИЧЕСКАЯ СИНОНИМИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ  
АРХИТЕКТУРНОЙ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ**

**Аннотация.** *Цель* исследования – проанализировать семантические особенности некоторых синонимических терминоминаций в украинской архитектурной терминологии. *Объект* исследования – украинская терминологическая лексика архитектуры. *Предмет* исследования – семантические отличия терминологических лексем архитектурной сферы деятельности. *Материал* исследования – словарные статьи толковых и терминологических словарей, словарей синонимов. Используются описательный, сопоставительный и структурный *методы*. *Практическое приращение* – нормирование современной украинской терминосистемы архитектуры. В *результате* исследования: 1) выделены определенные семантические отличия исследуемых архитектурных лексем; 2) на каждом историческом этапе развития терминологической системы архитектуры необходимо выделять новые характерные изменения в семантике терминов, в структуре терминоминаций, которые её организуют; 3) терминологические словари по архитектуре, изданные в разные исторические периоды, в отличие от общепотребительных, по-разному отражают инновационные изменения архитектурного фонда; 4) словари синонимов не всегда дают необходимые комментарии с обозначением семантических особенностей конкретной терминологической единицы; 5) расширение понятийного поля терминов архитектуры происходит постоянно, что свидетельствует об устойчивых активных процессах в его пределах; 6) архитектурные терминологические номинации требуют кодификации в словарях, справочниках, государственных стандартизированных документах.

**Ключевые слова:** терминология архитектуры, семантические особенности синонимических терминологических лексем.

**KUCHERENKO Helena**

Candidate of philological Sciences, Associate Professor, Department of Ukrainian language training of foreign citizens of Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Sumska 40, Kharkiv, Ukraine; тел. (+38) 0974173360; e-mail: kucherenkoef@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-8734-9587

**SEMANTIC SYNONYMY AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT  
OF ARCHITECTURAL TERMINOLOGICAL VOCABULARY**

**Summary.** *Purpose* of research is to analyze the semantic features of terminological nominations in Ukrainian architectural terminology. *Object* of research is Ukrainian terminological vocabulary of architecture. *Subject* of research is the semantic differences between the terminological lexemes of the architectural field of activity. *Material* of research is vocabulary articles of explanatory and terminological dictionaries, dictionaries of synonyms. The paper applies descriptive, comparative and structural *methods*. *Practical value* – codification of modern Ukrainian terminology of architecture. *Results* of research: 1) certain semantic differences of the studied architectural lexemes that function in this system of terms are *highlighted*; 2) at each historical stage of development of the terminological system of architecture it is important to single out new characteristic changes in the semantics of terms and in the structure of terminological nominations that organize it; 3) terminological dictionaries on architecture, published in different historical periods, differently reflect the innovative changes in the architectural fund; 4) dictionaries of synonyms do not always give the necessary *explanations* with the designation of the semantic features in the frame of a specific terminological unit; 5) expansion of the conceptual field of the terms in architecture occurs constantly, which indicates stable active processes within it; 6) architectural terminological nominations require codification in dictionaries, reference books, *state* standardized documents.

**Keywords:** architecture terminology, semantic features of synonymous terminological lexemes.

Надійшла до редколегії 02.04.19

DOI 10.15421/251909

УДК 811.161.2\*373.611\*37\*373

ЛЕТЮЧА Любов Петрівна

канд. філол. наук, доцент ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»; м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, 08400, Україна; тел. (050) 413-08-40;  
E-mail: letinna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0481-850X

## ДЕРИВАЦІЙНА ТА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕРГОНІМІЧНОГО РЕПЕРТУАРУ м. ПЕРЕЯСЛАВА-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

**Анотація.** Метою дослідження є словотвірна та лексико-семантична характеристика ергонімікону м. Переяслава-Хмельницького. Матеріалом дослідження слугували сучасні ергоніми міста, що вперше стали об'єктом дослідження. Джерельна база – сукупність писемного матеріалу, зокрема телефонні довідники міста. Фактичний матеріал збирався і шляхом особистого спостереження, вивчення рекламної продукції підприємств міста протягом 2018 року. Застосовано описовий метод, метод компонентного аналізу, загальнонаукові методи аналізу й синтезу, що дали змогу сформулювати уявлення про ергонімію як цілісну підсистему, проаналізувати лексико-семантичну й словотвірну структуру ергонімів. У результаті було встановлено основні способи деривації ергонімікону м. Переяслава-Хмельницького; запропонована класифікація ергонімів; здійснена їхня лексико-семантична характеристика. **Висновки:** 1. Ергонімічний репертуар м. Переяслава-Хмельницького утворений переважно шляхом метонімії та метафори як результату лексико-семантичної онімізації. Превалюючий характер такого способу пояснюємо економією мовного матеріалу, а також тим, що метафора й метонімія допомагають номінатору у створенні образних, смісних назв, які викликають позитивні асоціації, що вочевидь сприяє залученню клієнта. 2. До типів лексико-семантичної онімізації належать також ергоніми, утворені метафоро-метонімічним перенесенням значення, назви з числовим компонентом та з матеріальною індексацією, а також ті, що створені шляхом трансонімізації. 3. Здійснено класифікацію ергонімікону міста. 4. Проаналізовано ергоніми, утворені іншими способами (лексико-синтаксичним, різновидами морфологічного, лінгвокреативного) або їхнім комбінуванням. За допомогою специфічних, лінгвокреативних способів словотворення номінатори моделюють незвичайні, оригінальні назви, що відповідають загальним тенденціям зміни мови сучасного міста.

**Ключові слова:** деривація, способи творення, лексико-семантична характеристика, ергонім, ергонімікон.

**Постановка проблеми.** Дослідження найменувань низки підприємств, способи номінування, сприйняття подібних назв, їхній вплив на потенційного споживача – важливі питання сучасного мовознавства, що й зумовлює актуальність цієї наукової розвідки. О. Сидоренко стверджує, що увага дослідників саме до цього класу онімів ґрунтується передусім на тому факті, що ергоніміка як самостійний напрям ономастики формується на перехресті різних її розділів. «Аспект вивчення принципів, мотивів, способів і засобів творення назв підприємств та інших ділових об'єднань дозволяє виявити, крім загальних ознак, специфічні риси того чи іншого регіону, де вони утворені, що є досить важливим не тільки в мовознавстві» [19, с. 65].

Населені пункти (насамперед міста) – це місце перебування, діяльності людини, центр, де економічне, політичне й культурне життя народжується та керується, де об'єднуються території, народи, види діяльності, тобто роль міст дуже різноманітна [4, с. 499].

Зміни, спричинені глобалізацією, стосуються не тільки функціонування міст, а також і мови міста. Дослідження «слів на вивісках» безпосередньо стосується проблеми вивчення мови міста. Мова міста відображає існуючий мовний простір і включає велику кількість найменувань, а саме: назви міських об'єктів – будинків, вулиць, районів, площ, підприємств [7, с. 12–13].

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Сьогодні проблематику ергоніміки продуктивно досліджують представники різних ономастичних шкіл, зокрема це українські вчені: О. Белей, О. Гурко, Ю. Горожанов, Ю. Дідур, Г. Зимовець, Н. Кутуза, Н. Лесовець, О. Селіванова; російські дослідники: В. Супрун, І. Крюкова, Н. Пономарьова, М. Новічихіна, М. Голомідова,

Р. Козлов, Т. Шмельова; білоруські ономасти: І. Ратникова, Г. Мезенко, О. Тихоненко. Водночас ергоніми належать до найменш вивчених одиниць ономастичного мовного простору.

**Постановка завдань дослідження. Мета статті** – здійснення дериваційної та лексико-семантичної характеристики однієї з найбільш важливих у мові міста лексичних груп – ергонімікону. Мета обумовила такі **завдання**: 1) виявити у процесі дериваційної характеристики ергонімікону м. Переяслава-Хмельницького основні способи творення ергонімів; 2) класифікувати ергономічний репертуар міста та здійснити його лексико-семантичну характеристику. Матеріалом слугували сучасні ергоніми міста Переяслава-Хмельницького, що вперше стали об'єктом дослідження. Джерельна база – сукупність писемного матеріалу, зокрема телефонні довідники міста. Фактичний матеріал збирався і шляхом особистого спостереження, вивчення рекламної продукції підприємств міста протягом 2018 року.

**Виклад основного матеріалу.** Поняття «ергонім», яке досліджуємо, не має на сьогодні єдиного трактування в ономастичній науці. Уперше він зустрічається в «Словнику російської ономастичної термінології» Н. В. Подольської, де авторка визначає його так: «Ергонім – розряд оніма. Власна назва ділового об'єднання людей, зокрема спілки, організації, установи, корпорації, підприємства, закладу, гуртка» [15, с. 151]. Розширюючи це визначення, К. О. Трифонова наголошує, що під ергонімом слід розуміти власне ім'я кожного ділового об'єкта, незалежно від його правового статусу та наявності або відсутності місця постійної дислокації, що штучно створюється суб'єктом із метою прагматичного впливу на адресата [23]. У цьому дослідженні дотримуємося усталеного в ергоніміці визначення *ергоніма*: це штучна назва об'єднаних із певною метою людей; відповідно *ергоніміка* – розділ ономастики, що вивчає власні назви об'єднань людей; *ергонімія* – сукупність ергонімів; *ергонімікон* – репертуар власних назв на позначення об'єднань людей певного етносу та періоду. Аргументи на користь саме цього терміна висуває С. О. Шестакова: «Термін *ергонім* ... серед інших, запропонованих на позначення відповідних об'єктів, є найбільш прийнятним». Він побудований за чітко визначеною термінологічною моделлю (терміноелемент + онім), органічно входить до ономастичної термінології. «Термін *ергонім* дозволяє об'єднати в межах класу такі групи слів: назви різноманітних підприємств, назви закладів споживчої сфери, назви підприємств сфери послуг, назви акціонерних товариств тощо» [24, с. 52].

Створення повної, детальної класифікації ергонімів за способом творення є складним процесом, оскільки ця лексична мікросистема постійно змінюється: з появою нових назв виникають і нові способи номінацій. Причинами зміни й розширення способів творення ергонімів можна вважати такі: розширення об'єктів номінації та спектра послуг і ріст конкуренції на ринку. Виконуючи функцію одиничного імені (ідентифікаційно-диференціюючу), ергоніми належать до власних назв. Від інших видів онімів ергоніми відрізняються вторинністю номінації, структурно-семантичною різноманітністю (як назву можна використовувати кожен мовну одиницю, починаючи з окремого графічного знака і закінчуючи реченням), слабкою структурованістю, недовговічністю, мінливістю.

М. Г. Курбанова пропонує розширену й доповнену класифікацію способів утворення ергонімів і виділяє таку систему способів творення: морфемна деривація, субстантивація, лексико-синтаксичний спосіб, аббревіація, усічення, лексико-семантична онімізація, лексико-стилістична онімізація й запозичення; вона вказує й на актуалізацію прийому мовної гри для моделювання ергонімів [12, с. 34–50].

У цьому дослідженні під час класифікування ергонімів спираємося на деривати, утворені шляхом лексико-семантичної онімізації, оскільки вважаємо цей шлях одним із найбільш поширених способів ергонімоутворення. Семантичний спосіб онімізації – це процес, що відбувається на рівні лексичного значення без формальних змін структури апелятива, при якому звукова форма твірного слова (мотиватора), залишаючись незмінною, набуває нового значення і стає семантично похідною (мотивованою). Водночас до аналізу долучено ергоніми, утворені іншими способами (лексико-синтаксичним, різновидами морфологічного, лінгвокреативного) або їхнім комбіну-

ванням. Услід за М. Г. Курбановою розрізняємо такі типи лексико-семантичної онімізації ергонімії: проста, що утворена за допомогою перенесення значення: метонімічна, метафорична й метафоро-метонімічна; ергоніми з числовим компонентом і матеріальною індексацією; трансонімізація (див.: [12]). Пропонована класифікація слугувала основою дослідження ергонімікону м. Переяслава-Хмельницького. У результаті здійсненого аналізу пропонуємо таку класифікацію:

**Проста семантична онімізація** позначає об'єкт номінації прямо й може виражатися одним словом та словосполученням, утворюючи:

а) відапелятивний ергонім, виражений одним словом: магазини «Молоко», «Продукти», «Квіти», «М'ясо», «Меблі», «Перукарня», «Кав'ярня», «Сумки», «Парфуми», магазин «Цукерня». У такий спосіб номінатори імпліцитно інформують про спеціалізацію закладу: магазин інструментів;

б) відапелятивний ергонім, виражений сурядним словосполученням: «Хліб і Молоко». Виявлене використання асемантичної графогібридизації [2], що реалізується за допомогою актуалізації англійських графічних засобів як сполучних елементів поряд із власне українськими: магазин «Пиво&Вино». Для стильності назви автори використали графічний знак *амперсанд* – лігатуру, утворену з латинського єднального сполучника «et», що має значення українського «і (та)». Запозичений елемент виконує роль атрактора й не є смислотворчим;

в) ергонім, виражений сполученням повних слів або початкових частин слів: кав'ярня «*justcoffee*», фірмовий магазин-кафе «*Укрпромнпостач*», маркет «*Технобуд*», магазин «*Електробуд*»;

г) ергонім, виражений словосполученням, у якому бере участь апелятив та прикметник, що вказує на виробника: магазин «*Українські ковбаси*», магазин «*Український м'ясний продукт*», кав'ярня «*Італійська кавка*», магазин «*Італійське морозиво*», магазин «*Білоруська косметика*».

Хоч проста онімізація і є досить розповсюдженим способом, однак не викликає зацікавленості з боку мовознавців, оскільки має чисто інформаційний характер, не виокремлюється індивідуальністю й прагматичністю, тому найчастіше використовується для найменування державних установ, магазинів із товарами першої необхідності.

Особливої уваги в контексті семантичного аналізу заслуговує метонімія, що є базовим компонентом у створенні змісту вторинних найменувань. Зокрема, О. О. Тараненко зазначає, що діапазон дії метонімії в процесі номінації ширший за інші мовні процеси [22, с. 28]. Тому одним з найпопулярніших прийомів створення ергонімів є **метонімічна онімізація**. Проаналізований матеріал дає можливість стверджувати, що метонімічна онімізація – досить часте явище в ергонімії, що має місце в системі номінаторів м. Переяслава-Хмельницького. Ергоніми, утворені таким способом, несуть у собі й інформативність, і прагматичність одночасно. У таких назвах, заснованих на асоціаціях, реалізована рекламна функція ергонімії, унаслідок чого вони мають більший потенціал впливу на адресата. Зазначені ергоніми класифікуємо на такі типи:

а) ергоніми, створені на основі метонімічного перенесення між об'єктом продажу та назвою на основі родо-видових відношень. Такі назви продуктивні з точки зору прагматики: магазин квітів «*Орхідея*», ювелірний магазин «*Сапфір*», кав'ярня «*Еклер*», магазин «*Сад Город*», маркет «*Малина*», магазин автозапчастин «*Мотор*», будівельно-господарський центр «*ARBEITEN*» (у назві використовується й прийом графічної гри: заміна букви Т зображенням молотка, що нагадує букву Т). Зустрічаємо комерційні назви, у яких актуалізуються демінутиви – іменники із суб'єктивно-оцінними значеннями: магазин взуття «*Черевичок*», магазин «*Гарбузик*», магазин товарів для рибалки «*Карасик*». Використання демінутивів у сфері номінації пояснюємо загальною тенденцією сучасного мовлення – активізацією емоційно-прагматичного потенціалу узуального словотворення, для якого характерна «експліцитна оцінність» [25]. У назві магазину «*П'ЯТАЧОК*» застосовано прийом заміни символу на графему, що створює асо-

ціацію зі сферою діяльності об'єкта (у літері О зображена голова свинки). Як результат візуалізації комунікації маємо креолізований дериват (Т. В. Попова [18]) також вважає графодеривати креолізованими похідними), що на підсвідомому рівні викликає прихильність до себе адресата. Зафіксовано й ергоніми з використанням демінутивів, у яких зв'язок імені з референтом відсутній: ім'я неможливо семантично пояснити: експрес-кафе «*Білочка*»;

б) ергоніми, створені на основі метонімії з актуалізацією омонімії (чи його сегмента) й іншомовного вкраплення. Цей спосіб творення слів називають по-різному: «графіксація» (В. П. Ізотов), «візуальні неологізми», «неологізми-написання» (О. В. Маринова), графічні оказіоналізми (С. В. Іл'ясова). Послугуємося терміном Т. В. Попової, яка називає такий спосіб «графогібридизацією», розуміючи під цим «оформлення новотворень за допомогою графічних засобів різних мов» [17, с. 124–125]. Активність у ергонімах такого типу проявляє іншомовне слово *ок* (скорочення від *окау*), омонімічне до зменшувально-пестливого суфікса *-ок-*. Магазин мобільних телефонів та аксесуарів «*ГУДОК*» (багатозначне прочитання забезпечується графічним засобом – частина *ОК* виділена іншим кольором), маркет «*ЛотОК*» (багатозначне прочитання забезпечується шрифтовиділенням). Графогібридизація не змінює семантику назви, а виконує функцію атракції;

в) ергоніми-локативи: кафе «*Центр*», ресторан-бар «*Діброва*». Перенесення здійснюється на підставі суміжності: певного місця до імені закладу, розташованого в цій локації.

Назви, мотивовані номінаціями осіб, В. Н. Носенко розділяє на відадресантні й відадресатні [14, с. 74]. Відадресантні ергоніми вказують на сферу діяльності підприємства, категорію послуг, що надаються. Формою перенесення є в цьому разі синекдоха – суміжність частини й цілого, наприклад компанії і її працівників: ремонтна служба «*Електрик*», магазин «*Монтажник*».

Відадресатні ергоніми спрямовані безпосередньо на потенційного клієнта й поділяються на такі тематичні групи:

а) іменування за родом діяльності особи: магазин «*Студент*», магазин «*Садівник*», магазин «*Олімпієць*», канцелярська крамничка «*Школяр*»;

б) іменування за соціальним статусом особи: магазин дитячого одягу «*Дочки та синочки*»;

в) іменування за особистісними якостями: магазин чоловічого одягу «*GALANT*», магазин дитячого та чоловічого одягу «*Джентльмен*», продуктовий магазин «*GURMAN*».

У процесі номінації ергонімів, базуючись на процесі метонімічного перенесення на основі відношень обумовленості, можуть приймати участь й абстрактні іменники: банкетний зал «*Злагода*», ресторан-бар «*Дружба*», *night club* «*Adrenalin*», де лексема *адреналін* виступає як абстрактний іменник у значенні: «З. Те, що викликає сильне збудження, хвилювання, страх і ін.» [21, т. 1, с. 133], перукарня «*Ідеал*», перукарня «*Амплуа*», перукарня «*Акцент*».

Про метафору як засіб вторинної номінації пише, зокрема, В. М. Вовк: «Метафора – це різновид вторинної лексичної номінації, що передбачає постановлення значення на підставі зіставлення двох предметів за загальною ознакою» [3, с. 50]. **Метафорична ергонімія** пов'язує явища, дії, ознаки, спонукає адресата номінації здійснювати певний розумовий процес: зіставляти різні явища, дії, ознаки; шукати аналогії, погоджуватися або не погоджуватися з тими порівняннями, що пропонує номінатор [14, с. 79]. Під час моделювання ергонімів за допомогою метафоричного перенесення частіше реалізуються інформативна, емоційно-оцінна й ігрова функції метафор.

Зібрані та проаналізовані ергоніми, утворені за допомогою метафоричної онімізації, класифікуємо так:

а) назви об'єктів, що утворилися на правах зовнішнього порівняння: магазин «*Теремок*», який побудований у вигляді дерев'яної хатинки з відомої казки;

б) назви продуктів виробництва підприємства, що утворилися на правах зовнішнього порівняння: *gastro bar PATisson*, «ПАТИСОН, а, ч. 1. (*Cucurbita pepo*). Різновидність гарбуза.

У патисонів форма тарілково-сплюснута, плоди невеликі, ребристі, блідо-зеленого забарвлення (Укр. страви, 1957, 197)» [20, т. 6, с. 94]. В основі метафоричної онімізації лежить зовнішня схожість піци та патисона – у вигляді тарілки;

в) ергоніми, в основі творення яких метафоричне перенесення за внутрішньою асоціацією: моделюються назви, що викликають позитивні асоціації, – магазин чай-кава «*Аромат*», магазин «*Рибацький рай*», магазин «*Любимий*», «*BLOOM квіти&кава*» (англ. *bloom* – розквіт), магазин «*Все для Вас*», магазин квітів «*Ваш букет*», магазин «*ДоброБуд*», *beauu goom* «*CRYSTAL*», бар-ресторан «*Прем'єр*». У «Словнику української мови» знаходимо: «Прем'єр. 2. Актор, що займає перше місце в трупі, виконує головні ролі» [20, т. 7, с. 536], імпліцитно виражає оцінку «кращий». Кав'ярня «*Маленька кав'ярня*», де значення деривату *маленька* асоціюється не стільки з оцінкою розміру, як насамперед – з відчуттям затишку, приємної розмови тощо [13, с. 20], кафе «*Сім'я*»: породженням метафори є значення «стосунки в сім'ї», базовані на почуттях любові, взаєморозуміння, бажання бути в колі найрідніших людей. Це підтверджується й дописом до назви – *Там, де тебе завжди чекають*. Магазин «*Продуктова класика*» – така назва обрана в зв'язку з наступним ланцюжком асоціацій, що базується на значенні слова «класика», порівн.: «КЛАСИКА, и, ж., збірн. Класичні, зразкові твори літератури й мистецтва» [20, т. 6, с. 175]: поняття високої якості товарів залишається завжди поняттям стабільним – «класична висока якість». Усі ці назви пов'язані з об'єктами продажу й створені на основі образної метафори; на відміну від метонімії засновані не на заміні слова «за суміжністю», а на схожості ергонімів із діяльністю комерційних підприємств та певними відчуттями від цієї діяльності;

г) в ономастичному просторі сучасного міста зустрічаємо назви, у яких актуалізуються лінгвокультуреми, зрозумілі насамперед українській мовній особистості та одночасно побудовані за внутрішньою асоціацією. За структурою ці ергоніми збігаються зі словом, складним словом, словосполученням, у яких етнокультурні маркери експлікуються за допомогою лексико-семантичних засобів або символічних образів: кафе «*Смерекова хата*», магазин «*Повна скриня*», магазин «*Скриня*», кафе «*Пундики*», кафе-бар «*Шинок*», магазин квітів «*Дивоцвіт*», готельно-ресторанний комплекс «*Любокрай*», магазин товарів для рукоділля «*Сонях*», продуктовий магазин «*Соняшник*», магазин «*Господарочка*», магазин «*Господар*». У словнику-довіднику «*Знаки української етнокультури*» зазначено: «Господар (зменшено-пестливі – господарик, господарчик, господаренько). 1) хазяїн у господі, домі, господарстві; також голова родини, господарства» [8, с. 149–150]. З прагматичного погляду ці назви практично завжди є привабливими, навіть якщо це стосується іноземної аудиторії. У разі, коли іноземці можуть бути не знайомі з українською культурою, аутентичність цих закладів буде їм зрозуміла завдяки невербальним засобам комунікації (інтер'єр, логотип, зовнішній вигляд персоналу тощо);

д) ергоніми, у назві яких актуалізуються незвичні номінації рослин та тварин, не завжди пов'язані з асортиментом пропонованого товару або послуги, але це й викликає зацікавленість: кафе «*Фламинго*», магазин сувенірів «*Azalia*», піцерія «*Elephant*», банкетний зал «*AVOKADO*», магазин «*Камелія*». Звичайно, такі назви належать до лексики символічного характеру, але тут номінатори найчастіше послуговуються екзотичними назвами, а мотиваційною ознакою для них часто стають суб'єктивні, суто індивідуальні асоціації [1, с. 52]. Такі ергоніми «містять позитивні конотації естетичної краси, неординарності, унікальності, <...> створюють позитивний асоціативний фон, відповідно приваблюють» [6, с. 23]. Зауважимо, що ці назви не позиціонують концепцію закладу, тобто не виконують інформативної функції;

е) ергоніми, у назві яких актуалізується новизна пропонованих товарів та послуг: магазин «*Новий*», магазин жіночого одягу «*Обнова*», магазин «*Новий вік*»;

є) ергоніми, у процесі творення яких використовується уособлення як вид метафори: магазин гардин «*Тюльпан*» (між частинами слова *тюль* і *пан* зображена квітка тюльпан, тобто ергонім ускладнений піктограмою). Також у назві реалізується прийом структурно-семантичної



трансформації (завдяки графічному членуванню актуалізуються семантичні компоненти ергоніма) та прийом полісемантики, що забезпечує багатозначність прочитання назви. У такий спосіб номінатори апелюють насамперед до асортименту магазину (*тюль*). Лексема *пан* указує на використання різновиду метафори – уособлення під час творення ергоніма, що мовознавці визначають як один із критеріїв розвитку антропоцентризму в ергонімії – «олюднення» неживих предметів [12, с. 76]. Саме злиття словесної та візуальної мов максимально сприяє успішній реалізації ергоніма. За допомогою уособлення виникли й ергоніми, що отримали в сполученні із загальними іменами характеристики, притаманні людям: магазин будівельних матеріалів «Хороший ліс», магазин автозапчастин «Моя ласточка» (хоч українською повинно бути *ластівка* – вияв інтерференції), магазин сталевих дверей «СТРАЖ»;

ж) іменування за статусом престижності продукту, послуги: салон краси «*fasion look*», магазин одягу, взуття, текстилю «ЛЮКС», продуктовий магазин «Premium», кафе «SushiLux». Відомо, що товари та послуги класу люкс – це розкішні товари та послуги відмінної якості. Вони не мають широкої реклами, оскільки розраховані на впливових людей високого соціального статусу. Ця категорія товарів і послуг недоступна масовому покупцеві через високі ціни. Товари та послуги преміум-класу належать відомим (з високою брендовою репутацією) виробникам, пропонують високу якість, унікальний дизайн. Товари цієї категорії також коштують досить дорого, хоч фактично покупець платить не за якість, а за бренд. Однак сьогодні сфера вживання лексем «преміум», «люкс» для назв різних закладів значно розширилася й не завжди відповідає первинному значенню, що простежуємо й у Переяславі-Хмельницькому. У зв'язку з цим використання таких слів утрачає свою ефективність як один з основних впливових засобів творення ергонімів.

Ще один тип творення ергонімів – моделювання назв шляхом **використання кількісних значень**. Зауважимо, що для ергонімікону м. Переяслава-Хмельницького цей спосіб є не надто популярним. Символ-компонент, пов'язаний із кількісною семантикою, може виражати:

а) успіх здійснення покупки, ефективність обслуговування: магазин «1000 і 1 дрібниця», майстерня «Шиномонтаж № 1», аптека «36.6» Таке найменування містить цифровий компонент і є назвою-символом, в основі якого маємо символ успіху здійснення покупки, якості обслуговування: у такій великій кількості обов'язково знайдеться все необхідне; № 1 – символ першості; ефективність ліків;

б) сучасність підприємства: кафе «3D CINEMA». Назва символізує сучасність товарів або послуг закладів;

в) розширення переліку послуг: товариство, що надає послуги для рибальства, «Маяк Плюс», «Промінь Плюс», «Галатей Плюс», магазин ремонту годинників «Секунда Плюс», магазин «Рюкзачок плюс». Використовуючи лексему *плюс*, номінатори попереджають про можливе розширення послуг;

г) ергоніми, що вказують на швидкість або необхідність надання послуг: кафе «Експрес», студія «ФотоЕкспрес», студія «термінове Фото»;

д) цифровий компонент оніма не є символом, а вказує на цінову політику або рік відкриття комерційної організації, підприємства: рекламне підприємство «Манускрипт 2012», товариство, що виконує операції з нерухомим майном, «Чобіток 2008», магазин «Вісімочка» (у літері О зображена цифра 8);

е) час роботи закладу: продовольчий магазин «Їж-ний 0–24», де актуалізація граматичної категорії способу дії обусловлена прагматично: такі назви виражають заклик, націлений на адресата;

є) зустрічаємо поодинокі приклади, пов'язані з комбінаторикою вербальних і невербальних засобів оформлення комунікативного повідомлення, що до того ж підсилюється трансформацією фразеологізму (створюється полісемантичне висловлювання). І. Б. Голуб у цьому разі

використовує термін «руйнування образного значення фразеологізму» [5, с. 121]: швейна майстерня «7+1 На талії» (між словами *На* і *талії* зображено силует жіночої фігури). Семантична трансформація фразеологізму проявляється в наповненні його новим змістом. У частині назви 7+1 імплікується невербальним засобом стійке словосполучення «Сім раз відміряй – один відріж», що має значення – ‘потрібно спочатку подумати, перевірити й вже потім братися за справу’. Однак актуалізація компонентів *талія*, *швейна майстерня* сприяє розумінню назви буквально: сім раз відміряй – один відріжай. Отже, шляхом буквалізації фразеологічної одиниці досягається полісемантичність ергоніма. У цій назві також реалізується прийом гри з внутрішньою формою слова (утворення нової лексеми шляхом поділу одного слова на два: *На талії*). У цьому разі головна ідея мовної гри дає змогу втілити в життя принцип моделювання креолізованого найменування: на мінімумі тексту – максимум експресії.

Зафіксовані й поодинокі приклади ергонімів із **матеріальною індексацією**. Термін запропонований О. М. Ємельяною. Ця група ергонімів утворена шляхом додавання до мотивувальної основи своєрідного морфа-індексу у вигляді цифри або букви [7, с. 74]: мережа магазинів одягу та взуття «35+». Морф-індекс виокремлює об'єкт з ряду подібних.

**Метафоро-метонімічна онімізація** будується на поєднанні метафори й метонімії. Такі ергоніми вирізняються особливою яскравістю й експресивністю, а така номінація сприяє творенню ефективного ергоніма. Змодельовані в такий спосіб ергоніми класифіковані так:

а) ергоніми із компонентом, що вказує на певний відрізок часу: мережа магазинів виробів із золота «*Золотий вік*» містить кілька значень. У переносному, метафоричному значенні це словосполучення позначає найкращий час із огляду на досягнення, що мають місце в житті людини. Одночасно можна припустити, що частиною цих досягнень повинна бути можливість придбання коштовностей із золота, які є об'єктом продажу ювелірного магазину. У цьому разі ергонім утворюється на основі метонімічного перенесення;

б) ергоніми із запозиченим елементом: зустрічаємо поодинокі метафоро-метонімічні назви з використанням лінгвокреативних елементів, що пояснюється прагненням реалізувати насамперед атрактивну функцію, наприклад: російськомовна назва магазину нижньої білизни «*Мадам Лиффон*». З одного боку, найменування утворене за допомогою метонімічного переносу синекдохи (частина від цілого). З другого – відомо, що з використанням форманту *-off* трансформувалися російські прізвища емігрантів-аристократів першої хвилі, які переїхали до Європи та Америки. Запозичений формант *-off* досі підсвідомо асоціюється з певним статусом: у сучасній номінації подібне вживання запозиченого елемента виконує комунікативну стратегію «підвищення статусу». Одночасно елемент *-off*, на нашу думку, нівелює в назві ергоніма поєднання різко контрастних за стилем слів (пор. оксюморон *Мадам Лиффон*);

в) ергоніми-локативи: розважальний комплекс «*Стара гребля*», магазин «*Фабричний*», міні-маркет «*ПереХрестя*». Детальніше зупинимося на назві другого ергоніма. Під час семантичного процесу творення назви використовується локативна суміжність (різновид метонімії) та прийом *капіталізації*, суть якого полягає в «неузальному чергуванні рядкових і прописних букв, що призводить до актуалізації у складі аналізованого (вживаного) слова інших лексем» [16, с. 192]. Капіталізація – це різновид контамінації із графічно виділеними сегментами (супраграфама): за допомогою графічних засобів обігрується внутрішня форма слова. Унаслідок слово з церковно-релігійної сфери *хрест* стає символом захищеності (різновид метафори за внутрішньою асоціацією);

г) ергоніми, у назві яких просторова метонімічна суміжність поєднана з метафоричним компонентом, що вказує на широту, різноманітність асортименту: магазин «*Імперія білизни*», весільний салон «*Імперія весільної моди*», Кухні Шафи Купе «*ІМПЕРІЯ КОМФОРТУ*», магазин «*Світ кормів*», магазин «*Дитячий одяг від А до Я*», магазин сантехніки «*Світ води*», кафе «*BURGER CITY*», магазин «*Світ коктейлів*», мобільна країна «*ЦИФРОТЕХ*», магазин «*Чайна*

країна», магазин одягу «Сезон», магазин «ФОТОПРОСТІР». У дослідженнях мовознавців можна знайти критику такого плану назв через їхню однотипність. Із цією думкою частково погоджуємося, але усвідомлюємо й велику продуктивність таких моделей ергонімів: демонстрація необмеженого вибору товарів – важливий аргумент для споживача;

д) ергоніми зі сленговим елементом: магазин дитячого одягу «Модняшка», магазин «Кльовий». Щодо останнього прикладу – у полісемантичній назві актуалізовано омонімічні відношення між кореневими морфемами *-кльов-*: 1) позначення місця, де ‘гарно, прекрасно’ [10] – ‘місце, де можна придбати снасті для гарної риболовлі’ (ергонім є прикладом креолізованого тексту: у літері О зображений поплавок).

**Трансонімізація** за своєю граматичною природою – це різновид онімізації. Вона полягає в переході оніма з одного підрозряду імені власного в інший. Трансонімізація ділиться на просту й алюзивну (від лат. *allusio* – жарт, натяк). Проста трансонімізація заснована на метонімічному перенесенні, наприклад: магазин взуття «Аліна», банкетний зал «Ані», перукарня «Анелія», магазин жіночого одягу «Ксенія», магазин «Тетяна», ветеринарна аптека «Мухтар». Алюзивна трансонімізація спирається і на метонімічне, і на метафоричне перенесення: ергонім магазину одягу світових брендів «Mon Paris» м. Переяслава-Хмельницького гарантує покупцеві придбання одягу, що асоціюється з уесвітньовідомою паризькою модою; ергонім ресторану «Ichiro» (японське чоловіче ім’я зі значенням ‘перший син’) указує на те, що саме цей ресторан є першим у місті рестораном японської кухні; магазин запчастин «ГЕРМЕС»: у давньогрецькій міфології Гермес – бог-заступник торгівлі, який допомагає отримати багатство й дохід у цій діяльності, хоча, на нашу думку, ім’ядателі не враховували, що цей успіх може супроводжуватися обманом і навіть злочином [11]. Прикладом може слугувати й ергонім салону штор «Версаль»: у номінації використано одне зі значень оніма – ‘королівська резиденція XVIII ст.’, що сигналізує потенційному покупцю про розкіш товару на рівні королівських запитів; готель «Пектораль»: скіфська пектораль – ‘найвідоміша нагрудна прикраса царя, воїна, виготовлена із золота найвищої проби’, лежить в основі назви готелю, репрезентуючи найвищу якість закладу. Серед ергонімів, утворених шляхом трансонімізації, можна виділити класи відповідно до того підрозряду імені власного, який для них є вихідним: антропоніми та топоніми, що, відповідно, мають певні підкласи.

Ергонімічний простір м. Переяслава-Хмельницького класифікуємо так:

1. Антропоніми-ергоніми: продуктовий магазин «Ірена», ресторан «Леонтій», магазин «Богдан», магазин «Людмила», магазин взуття «Вікторія», готель «Артак», магазин взуття «Наталі», магазин «Каріна», магазин «Любава». У цих прикладах не подані ергоніми, пов’язані з ім’ям власника. О. М. Юдіна пропонує виокремити окрему групу – ‘персоніфіковані» ергоніми, в основі яких лежать імена власників комерційного підприємства або їхніх близьких родичів [26, с. 110]. Наприклад:

а) пестливі або скорочені форми імен: магазин дитячого одягу «Антошка», магазин канцтоварів «Катруся», кафе-бар-піта «Макс», перукарня «Ліка», магазин одягу, аксесуарів, взуття «ВАСИЛЬОК». Зустрічаємо ергоніми, у назві яких реалізується прийом міжслівного накладання як тип контамінації, що вважається особливим словотвірним прийомом, коли обидва слова зберігаються повністю, але «найжджають один на одного» [9, с. 103]. Одне чи обидва з використовуваних слів без зміни входять у нове утворення повністю або урізаються: магазин «МАХ-SIMUM» (буква *X* виділена кольором, експлікуючи межу першого слова);

б) прізвища: автолавка «У Жолудя», підприємство «Kostal»;

в) імена або по батькові: магазин «Джинси У Ангеліни», перукарня «У Валентини», перукарня «У Інни», магазин автозапчастин «АВТО Яків», магазин автозапчастин «ПАВЛОВИЧ І К°»;

г) ініціали: магазин «LD» (Людмила Дюбенко), магазин кухні&меблі «ДЮКС» (Дмитро Кравченко, Юрій Слюсар);

д) прецедентне ім'я як тип прецедентного феномена: магазин «Тарас» (розміщений навпроти музею Т. Г. Шевченка);

е) ергоніми-ідеоніми, що включають відомі персонажі літературних творів, кінофільмів: грузинська кав'ярня «Мимино», магазин побутової техніки «Ассоль», перукарня «Мальвіна», магазин «Білосніжка», магазин «Мисливець Рибалка Робінзон», магазин дитячих іграшок «Острів скарбів».

2. Топоніми-ергоніми, у рамках яких виділяються такі підкласи:

а) ойконіми-ергоніми: торговельний центр «Підсінний». В основу назви покладено топонім – с. Підсінне, що було затоплене внаслідок будівництва Канівського водосховища; кафе «Кулиничі» (с. Кулиничі Харківської обл.); магазин автозапчастин «Левада» (назва мікрорайону м. Переяслава-Хмельницького), гостинний дім «Рокровський» (на вулиці Покровського);

б) астроніми-ергоніми (власне ім'я небесного тіла): магазин «Меркурій»;

в) потамоніми-ергоніми: магазин «Дніпро», кафетерій «Дніпро», критий ринок «Альта» (назва річки у м. Переяславі-Хмельницькому). Ергоніми, в основі яких цей різновид творення, також виконують інформативну функцію, оскільки прямо або побічно вказують на місцезнаходження закладу;

г) ороніми-ергоніми: магазин «Батура» (назва гори в Переяславському районі);

д) прагматоніми-ергоніми (назва марки, бренду): фотосалон «Conica», перукарня «Estel», мережа магазинів свіжих напоїв «BEERLINE», магазин торгової марки «ПРОДУКТИ СРМОЛІНО», магазин від кондитерського дому «ВАЦАК», магазин торгової марки «Наша ряба».

**Висновки.** Отже, можна стверджувати, що ергонімічний простір м. Переяслава-Хмельницького переважно утворений шляхом метонімії та метафори як результату лексико-семантичної онімізації. У назвах, заснованих на асоціаціях, порівняннях, реалізована інформативність і прагматичність ергонімів одночасно, унаслідок вони мають більший потенціал впливу на адресата. Превалюючий характер такого способу утворення «слів на вивісках» пояснюється економією мовного матеріалу, а також тим, що метафора й метонімія допомагають номінатору в створенні образних, містких назв, що викликають позитивні асоціації, а це, очевидно, сприяє зацікавленню клієнта. Як типи лексико-семантичної онімізації проаналізовані також ергоніми, утворені метафоро-метонімічним перенесенням значення, назви із числовим компонентом та з матеріальною індексацією, а також такі, що створені шляхом трансонімізації. Результатом дослідження стала класифікація ергонімікону міста, утвореного різними типами лексико-семантичної онімізації як одного з найбільш поширених способів ергонімоутворення. Водночас ергономічний репертуар міста включає деривати, змодельовані іншими способами (лексико-синтаксичним, різновидами морфологічного, лінгвокреативного) або їхнім комбінуванням. За допомогою актуалізації лінгвокреативних способів словотворення номінатори пропонують незвичайні, оригінальні назви, що однозначно відповідає загальним тенденціям зміни мови сучасного міста. **Перспективу подальших досліджень** убачаємо в більш глибокому вивченні структурної та мотиваційної класифікації ергонімів.

### Бібліографічні посилання

1. Белей О. О. Сучасна українська ергонімія: власні назви підприємств Закарпаття. Ужгород: Ужгород. держ. ун-т., 1999. 112 с.
2. Бутакова Е. С. Лингвистическая креативность в томской эргонимии. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. 2003. № 3 (131). С. 146–152.
3. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи (Природа вторичной номинации). Киев: Наук. думка, 1986. 142 с.
4. Гидденс Э. Социология. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 632 с.
5. Голуб И. Б. Стилистика русского языка. 5-е изд. Москва: Айрис-пресс, 2004. 448 с.

6. Деремента Ю. М. Назви з рослинного і тваринного світу як етимони ерг онімів. *Записки з ономастики*: зб. наук. праць. Одеса: Астропринт, 2012. С. 22–30.
7. Емельянова А. М. Эргонимы в лингвистическом ландшафте полиэтнического города: на примере названий деловых, коммерческих, культурных, спортивных объектов г. Уфы: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Уфа, 2007. 170 с.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 149–150.
9. Земская Е. А. Активные процессы современного словопроизводства. *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*: коллективная монография / отв. ред. Е. А. Земская. Москва: Языки русской культуры, 2006. С. 90–141.
10. Короткий словник жаргонної лексики української мови: вид. 2-е, виправл. і розш. Київ: Критика, 2005. 496 с.
11. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції / пер. з рос. Юрій Іванченко. Київ: Школа, 2004. 218 с.
12. Курбанова М. Г. Эргонимы современного русского языка: семантика и прагматика: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Астрахань, 2014. 191 с.
13. Летючая Л. П. Деривационная репрезентация категории оценки в современном русском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 2004. С. 20.
14. Носенко Н. В. Названия городских объектов Новосибирска: структурно-семантический и коммуникативно-прагматический аспекты: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2007. С. 74.
15. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии [2-е изд., перераб. и доп.]. Москва: Наука, 1988. 198 с.
16. Попова Т. В. Графодериват: слово или текст? *Русский язык: человек, культура, коммуникация*. Екатеринбург: УГТУ – УПИ, 2009 С. 191–198.
17. Попова Т. В. Новые словообразовательные форманты русского языка (на материале графодериватов). *Славянские языки и культуры в современном мире*: матер. междунар. науч. симпозиума. Москва, 2009. С. 124–125.
18. Попова Т. В. Креолизованные дериваты в русском языке рубежа XX–XXI вв. *Активные процессы в современной грамматике*. Москва. Ярославль: Ремдер, 2008. 296 с.
19. Сидоренко Е. Н. Экономическая, правовая и идеологическая обусловленность номинационных процессов. *Вісник Приазовського держ. техн. ун-ту. Серія: Економічні науки*. № 2 (22). 2011. С. 64–70.
20. Словник української мови: в 11 т. 1976. Т. 6, 7. С. 536.
21. Словник української мови: у 20 т. Національна академія наук України. Український мовно-інформаційний фонд. Київ, С.133.
22. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах: основные семантические процессы. Киев, 1989. 254 с.
23. Трифонова Е. А. Названия деловых объектов: семантика, прагматика, поэтика: на материале русских и английских эргонимов: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2006. 247 с.
24. Шестакова С. О. Лексико-семантичні інновації у системі української номінації (на матеріалі ергонімів і прагмонімів): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 241 с.
25. Шмельва Т. В. Диминутив как экспрессивное средство. *Речевое общение и вопросы экологии русского языка*. Красноярск: 2009, С. 357–370.
26. Юдина Е. Н. (2005) Креативное мышление в PR (в системе формирования социокультурных связей и отношений): учеб. пособие. Москва: РИП-холдинг, 2005. С. 110.

## References

1. Beley, O. O. (1999), *Modern Ukrainian ergonymy: proper names of enterprises in Transcarpathia* [*Suchasna ukrajins'ka erhonimiya: vlasni nazvy pidpryyestv Zakarpattya*], Uzhhorod, 112 p.
2. Butakova, Ye. S. (2003), "Linguistic creativity in Tomsk ergonymy", *TSPU Bulletin* ["Lingvisticheskaya kreativnost' v tomskoy ergonimii"], *Vestnik TGPU*, № 3 (131), pp. 146–152.
3. Vovk, V. N. (1986), *Linguistic metaphor in artistic speech* [*Yazykovaya metafora v khudozhestvennoy rechi (Priroda vtorichnoy nominatsii)*], Kiev, 142 p.
4. Giddens, E. (2005), *Sociology* [*Sotsiologiya*], Moscow, 632 p.
5. Golub, I. B. (2004), *Stylistics of the Russian language* [*Stilistika russkogo yazyka*], Moscow, 448 p.

6. Deremenda, Yu. M. (2012), "The names of flora and fauna as ergonyms etymons" ["Nazvy z roslynnoho i tvarynnoho svitu yak etymony erhonimiv"], *Zapysky z onomastyky*, Odesa, pp. 22–30.
7. Yemel'yanova, A. M. (2007), *Ergonyms in linguistic space of multiethnic city: based on the names of business, cultural and sports facilities: dissertation* [*Ergonimy v lingvisticheskom landshafte polietnicheskogo goroda: na primere nazvaniy delovykh, kommercheskikh, kul'turnykh, sportivnykh ob'yektov: dis. ... kand. filol. nauk*], Ufa, 170 p.
8. Zhayvoronok, V. V. (2006), *Ukrainian cultural signs: thesaurus* [*Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk*], Kyiv, pp. 149–150.
9. Zenskaya, Ye. A. (2006), "Active processes of modern word formation". *The Russian language of the end of 20th century (1985–1995): multi-authored monograph* ["Aktivnyye protsessy sovremennogo slovoпроизводства". *Russkiy yazyk kontsa XX stoletiya (1985-1995): kollektivnaya monografiya*], Moscow, pp. 90–141.
10. *A short dictionary of Ukrainian slang*, (2005) [*Korotkyy slovnyk zharhonnnoi leksyky ukrayins'koyi movy*], Kyiv, 496 p.
11. Kun, M. A. (2004), *Legends and myths of Ancient Greece* [*Lehendy i mify Starodavn'oyi Hretsii*], Kyiv, 218 p.
12. Kurbanova, M. G. (2014), *Ergonyms of the modern Russian language: semantics and pragmatics: dissertation* [*Ergonimy sovremennogo russkogo yazyka: semantika i pragmatika: dis. ... kand. filol. nauk*], Astrakhan', 191 p.
13. Letyuchaya, L. P. (2004), *Derivational representation of evaluation category in the modern Russian language: dissertation* [*Derivatsionnaya reprezentatsiya kategorii otsenki v sovremennom russkom yazyke: dis. ... kand. filol. nauk*], Kiev, p. 20.
14. Nosenko, N. V. (2007), *The names of city objects in Novosibirsk: structural-semantic and communicative-pragmatic aspects: dissertation* [*Nazvaniya gorodskikh ob'yektov Novosibirska: strukturno-semanticheskyy i kommunikativno-pragmaticheskyy aspekty: dis. ... kand. filol. nauk*], Novosibirsk, p. 74.
15. Podol'skaya, N. V. (1988), *The dictionary of Russian onomastic terminology* [*Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii*], Moscow, 198 p.
16. Popova, T. V. (2009), "Graphoderivative: a word or a text?" *The Russian language: man, culture, communication* ["Grafoderivat: slovo ili tekst?" *Russkiy yazyk: chelovek, kul'tura, kommunikatsiya*], Ekaterinburg, pp. 191–198.
17. Popova, T. V. (2009), "New derivative morphemes of the Russian language (based on graphoderivatives)". *The materials of International scientific symposium «Slavic languages and cultures in modern world»* ["Novyye slovoobrazovatel'nyye formanty russkogo yazyka (na materiale grafoderivatov)". *Materialy mezhdunarodnogo nauchnogo simpoziuma «Slavyanskiye yazyki i kul'tury v sovremennom mire»*], Moscow, pp. 124–125.
18. Popova, T. V. (2008), "Creolized derivatives in the Russian language at the turn of 20–21 centuries". *Active processes in modern grammar* ["Kreolizovannyye derivaty v russkom yazyke rubezha XX–XXI vv." *Aktivnyye protsessy v sovremennoy grammatike*], Moscow, 296 p.
19. Sidorenko, Ye. N. (2011), "Economic, legal and ideological reasons of nominative processes" ["Ekonomicheskaya, pravovaya i ideologicheskaya obuslovlennost' nominatsionnykh protsessov"], *Visnyk Pryazovs'koho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky*, № 2 (22), pp. 64–70.
20. *The dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol.*, (1976) [*Slovyk ukrayins'koyi movy: v 11 t.*], Kyiv.
21. *The dictionary of the Ukrainian language: in 20 vol.*, (1976) [*Slovyk ukrayins'koyi movy: v 20 t.*], Kyiv.
22. Taranenko, A. A. (1989), *Language semantics in its dynamic aspects: basic semantic processes* [*Yazykovaya semantika v yeye dinamicheskikh aspektakh: osnovne semanticheskiye protsessy*], Kiev, 254 p.
23. Trifonova, Ye. A. (2006), *The names of business facilities: based on Russian and English ergonyms: dissertation* [*Nazvaniya delovykh ob'yektov: semantika, pragmatika, poetika: na materiale russkikh i angliyskikh ergonimov: dis. ... kand. filol. nauk*], Volgograd, 247 p.
24. Shestakova, S. O. (2002), *Lexical and semantic innovations in Ukrainian nomination* [*Leksyko-semantichni innovatsiyi u systemi ukrayins'koyi nominatsiyi (na materialy erhonimiv i prahmonimiv)*], Kharkiv, 241 p.
25. Shmelova, T. V. (2009), *Diminutive as an expressive means. Speech communication and the issues of the Russian language ecology* [*Diminutiv kak ekspressivnoye sredstvo. Rechevoye obshcheniye i voprosy ekologii russkogo yazyka*], Krasnoyarsk, pp. 357–370.
26. Yudina, Ye. N. (2005), *Creative thinking in PR (in the process of social and culture connection and relations formation* [*Kreativnoye myshleniye v PR (v sisteme formirovaniya sotsiokul'turnykh svyazey i otnosheniy)*], Moscow, p. 110.

**ЛЕТЮЧАЯ Любовь Петровна**

кандидат филологических наук, доцент ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»; г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, 08400, Украина; тел. (050) 413-08-40; e-mail: letinna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0481-850x

**ДЕРИВАЦИОННАЯ И ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЭРГОНИМИЧЕСКОГО РЕПЕРТУАРА г. ПЕРЕЯСЛАВА-ХМЕЛЬНИЦКОГО**

**Аннотация.** *Целью исследования* является словообразовательная и лексико-семантическая характеристика эргонимикона г. Переяслава-Хмельницкого. *Материалом исследования* послужили современные эргонимы города, которые впервые стали объектом исследования. *Базой исследования* стали разные письменные материалы, в частности телефонные справочники города. Фактический материал собирался и путем личного наблюдения, изучения рекламной продукции предприятий города в течение 2018 года. Применены описательный метод, метод компонентного анализа слов, методы анализа и синтеза, которые дали возможность сформировать представление об эргонимии как целостной подсистеме, проанализировать лексико-семантическую и словообразовательную структуру эргонимов. В *результате исследования* были установлены основные способы деривации эргонимикона г. Переяслава-Хмельницкого; предложена классификация эргонимов; осуществлена их лексико-семантическая характеристика. **Выводы:** 1. Единицы эргонимического репертуара г. Переяслава-Хмельницкого в своем большинстве образованы путем метонимии и метафоры в результате лексико-семантической онимизации. Превалирующий характер такого способа объясняется экономией языкового материала, а также тем, что метафора, метонимия помогают номинатору в создании образных, ёмких названий, которые вызывают позитивные ассоциации, что, очевидно, способствует привлечению клиента. 2. Как типы лексико-семантической онимизации были проанализированы также эргонимы, образованные метафоро-метонимическим перенесением значения, названия с числовым компонентом и с материальной индексацией, а также эргонимы, образованные путем трансонимизации. 3. Предложена классификация таких эргонимов. 4. Проанализированы эргонимы, образованные другими способами (лексико-синтаксическим, разновидностями морфологического, лингвокреативного) или их комбинированием. С помощью специфических, лингвокреативных способов словообразования номинаторы создают необычные, оригинальные названия, которые отвечают общим тенденциям изменения языка современного города.

**Ключевые слова:** *деривация, способы образования, лексико-семантическая характеристика, эргоним, эргонимикон.*

**LETIUCHA Liubov**

Ph. D in Philology, Associate Professor SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Grigorii Skovoroda University»; Pereiaslav-Khmelnytskyi Suhomlinsky Street, 30, 08400, Ukraine; tel.(050) 413-08-40; e-mail: letinna@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-0481-850X

**DERIVATION AND LEXICAL SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ERGONOMIC REPERTOIRE OF PEREYASLAV KHMELNITSKY CITY**

**Summary.** *The target of this study* is word building and lexical semantic characteristic of Pereiaslav-Khmelnytskyi ergonimicon. *The research material* is modern ergonims of the town which have been the *object* of the study for the first time. Sources base was collected with different written materials, in particular telephone directories. The fact material was collected by personal observation, while learning companies' advertisement leaflets during 2018. A descriptive *method* was used, the method of component analyses of words, the methods of analyses and synthesis, which enabled to form idea about ergonomic as integral subsystem, to analyze lexical and semantic as well as word building structure of ergonims. In the *result* of research main ways of ergonims derivation in town Pereiaslav-Khmelnytskyi have been established; the eggonims classification has been proposed; ergonims lexical and semantic characteristic have been done. **Conclusions:** 1. Ergonims' repertoire in town Pereiaslav-Khmelnytskyi in its majority is built with metonymy and metaphor as a result of lexical and semantic onimisation. This dominant manner character is explained by language material economy, and by the fact, that metaphor and metonymy help nominator in building figurative, capacitative names which create positive associations and it could obviously attract the customer. 2. As types of lexical and semantic onimisation eggonims which were built by metaphoric and metonymic meaning transfer have been analyzed as well. 3. Ergonimicons classification of the town has been done. 4. Ergonims built by other methods (lexical and semantic, variations of morphological, linguistically creative) and their combination have been analyzed. With the help of specific, linguistically creative word building ways nominators create unusual, original names due to the general tendency of the language of a modern town.

**Keywords:** *derivation, creation ways, lexical and semantic characteristics, ergonim, ergonimicon.*

*Надійшла до редколегії 14.02.19 р.*

DOI 10.15421/251910

УДК 811. 161. 1'367

### МЕНЬШИКОВ Игорь Иванович

доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры общего и славянского языкознания  
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина;  
тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: iimdn@gmail.com; ORCID ID 0000-0001-8994-2958

## ИЕРАРХИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ ЕДИНИЦ В РУССКОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТАХ

**Аннотация.** *Цель исследования* – выявить иерархические отношения между коммуникативными единицами, наполняющими русскоязычный текст. *Объект изучения* – иерархия как последовательное вхождение одних синтаксических единиц в другие, более сложные, *предмет* – русскоязычные тексты с синтаксическими построениями различного ранга иерархий. *Материал исследования* – двадцать русскоязычных текстов, содержащих в себе коммуникативные единицы, построенные по разным моделям. *Методы* – использованы описательный, структурный и количественный методы. *В результате* исследования выявлена последовательность вхождения в текст предикативных образований различной сложности. *Практическое применение* – возможно в исследованиях организации текста как синтаксической единицы. Реалии языка, как известно, далеко не всегда могут соответствовать канонизированным суждениям, толкованиям и формулировкам, в том числе и таким, которые зафиксированы в официальных научных, учебных и справочных изданиях. В сверхфразовом единстве может не оказаться сложных предложений, а в качестве текста как синтаксической единицы может функционировать не только сверхфразовое единство или сложное предложение, но и предложение простое и даже отдельное слово, которое тоже может при определённых условиях быть коммуникативной единицей. **Выводы:** 1) составляющими текста являются предикативные коммуникативные единицы; 2) формально ожидаемый вектор иерархии коммуникативных единиц должен предположительно иметь такой вид: простое предложение – сложное предложение – сверхфразовое единство – текст; 3) коммуникативные единицы последующих иерархических рангов в силу их антитранзитивности не всегда строятся непосредственно из единиц ранга предыдущего и строго ему предшествующего; 4) порядок расположения наполняющих текст коммуникативных единиц различного иерархического уровня жёстко не регламентирован и может быть практически произвольным, с многократным дублированием одних и тех же их моделей.

**Ключевые слова:** текст, коммуникативная единица, непосредственно составляющие, иерархические отношения, антитранзитивность.

Определяющее в словосочетании *коммуникативная единица* прямо соотносится с понятием *коммуникативность* как принципиальной возможностью совершить, по И. С. Поповой, акт коммуникации [12, с. 134], заключающийся, как это отмечено в Лингвистическом энциклопедическом словаре, в специфической форме взаимодействия людей: общении, обмене мыслями, сведениями, идеями и т. д. [6, с. 233] – или, несколько шире, в акте целенаправленного информационного обмена между двумя и более сущностями с помощью определённой семиотической системы, в процессе их познавательно-трудовой деятельности [16, с. 274]. Реализуется коммуникативность в системе коммуникативных единиц любого из современных развитых языков, в том числе, естественно, и языков среднего европейского стандарта – СЕС. И вполне логично, по нашему мнению, квалифицировать в качестве коммуникативной любую лингвистическую единицу, связанную с коммуникацией.

**Постановка проблемы.** Коммуникативные единицы имеют свою специфику и, будучи единицами предикативными, как правило, достаточно чётко противопоставлены синтаксическим единицам докоммуникативного, условно говоря, уровня, включающего в себя различного рода номинирующие конструкты. Правда, в системе коммуникативных единиц языков СЕС, или, как это, например, у Бенджамена Л. Уорфа, *Standard Average European* – (SAE), в том числе и в русском языке, далеко не всё однозначно детерминировано, особенно касательно синтаксической иерархии в синонимическом ряду с лексической доминантой *предложение*. Тем не



менее преодолеть имеющиеся при этом противоречия, связанные, в частности, с асимметричным дуализмом языкового знака, т. е. в наличии у одного знака двух и более значений (полисемия, омонимия) и, наоборот, в возможности обозначения одного содержания двумя и больше знаками (синонимия) [16, с. 42], нам представляется теоретически вполне возможным, и задачей предлагаемого ниже исследования является описание реальной, жёстко не обусловленной характером текста иерархии в системе коммуникативных единиц современного русского языка. При этом в качестве иерархических отношений мы квалифицируем такие отношения между предметами и явлениями объективной действительности, которые связаны с их иерархией как совокупностью, по словарю В. Т. Бусела, отношений старшинства в том или ином множестве последовательно расположенных должностей, чинов и т. п. или как возможностью последовательного построения единиц, если говорить о синтаксическом строе языка, более высокого ранга иерархии из единиц предыдущего иерархического ранга. По-разному, правда, даже в специальных справочных и научных изданиях устанавливается направление соответствующего вектора: как от низших рангов к высшим [2, с. 488; 4, с. 119], так и от высших рангов к низшим [1, с. 66; 17, с. 204].

В предлагаемой статье мы исходим из того, что к коммуникативным единицам в различного рода изданиях с разной зачастую степенью обоснованности и категоричности лингвисты относят такие конструкты, как фраза, высказывание, предложение, сложное предложение, период, сложное синтаксическое целое (сверхфразовое единство), текст, а также (в отдельных концепциях) диалог [18, с. 130], предикативная зона [9, с. 17–19] и некоторые другие лингвистические образования, так или иначе связанные с различными средствами, способами и формами человеческого общения. Особое место в приведенном списке терминов, коль скоро мы исследуем собственно иерархические отношения, должны, очевидно, занимать те речевые цепи, которые прямо или опосредованно соотносятся с основной коммуникативной единицей языка – предложением в любом из всех возможных субстанциональных параметров и функциональных назначений соответствующей лингвистической фигуры. К такого рода речевым цепям мы относим, наряду с простым предложением, синтаксические единицы следующего за простым предложением структурно-функционального уровня, включая текст, и фиксируем последовательность из четырёх иерархически связанных друг с другом синтаксических единиц: простого предложения (III), сложного предложения (CII), сверхфразового единства (CE), текста (T).

На первый взгляд, всё здесь иерархически детерминировано вполне определённо, и каждая из коммуникативных единиц последующих структурно-функциональных уровней строится из расположенных слева от неё единиц предыдущих уровней, что чётко соответствует принципу от простого к сложному, когда некая лингвистическая единица, например сложное предложение, будучи более сложной по отношению к какой-то иной, более простой, единице, скажем простому предложению, является одновременно одним из составляющих ещё более сложного, чем она сама, конструктивного построения, такого, например, как сверхфразовое единство, как это имеет место в последовательности из следующих трёх речевых цепей: *Температура воздуха резко снизилась – Температура воздуха резко снизилась, небо затянулось облаками – Температура воздуха резко снизилась, небо затянулось облаками. Сверкнула молния, и пошёл дождь.*

В свою очередь эти речевые цепи могут быть в определённых условиях квалифицированы в качестве одной синтаксической и коммуникативной единицы следующего иерархического уровня – текста.

Реалии языка, как известно, далеко не всегда могут соответствовать канонизированным суждениям, толкованиям и формулировкам, в том числе и таким, которые зафиксированы в официальных научных, учебных и справочных изданиях. В сверхфразовом единстве может не оказаться сложных предложений, а в качестве текста как синтаксической единицы может функционировать не только сверхфразовое единство или сложное предложение, но и предложение простое и даже отдельное слово, которое тоже может при определённых условиях быть коммуникативной единицей (*Нет. Утром. Светает. Похолодало.* и др.). И весьма показатель-

ны в этом плане разработки лингвистов, касающиеся внесистемных синтаксических связей [12, с. 247–286], направлений синтаксической зависимости [11, с. 145–149] и ряда других проблем, прямо или опосредованно ориентированных в их прикладном аспекте на установление и описание иерархии единиц самых разных уровней структуры языка, но прежде всего, что вполне естественно, уровня синтаксического. Попытаемся и мы разобраться не в гипотетически устанавливаемой, а в реальной, объективно имеющей место, а соответственно и воспроизводимой иерархии синтаксического ряда коммуникативных единиц, открываемого простым предложением, включающего в себя сложное предложение и сверхфразовое единство, а завершаемого текстом.

Принцип иерархии традиционно заложен лингвистами в систему построения уровней структуры языка, хотя и здесь есть некоторые нюансы иерархического плана, касающиеся отнесения, скажем, словообразования к лексикологии или к грамматике (морфологии). В синтаксисе с подобного рода энтропией, и в частности при установлении иерархических отношений, мы сталкиваемся очень часто, практически всякий раз, когда в некоторой речевой цепи (и это показала И. С. Попова) имеет место синтаксическая омонимия как такая неоднозначность её смысла, которая непосредственно обусловлена объективной возможностью установить в этой цепи и актуализировать разные синтаксические связи между её компонентами, а соответственно и отобразить в ней различные явления и ситуации объективного мира [12, с. 290]. Там же примеры типа: *Он подошёл к шкафу с книгами; Она вернулась из командировки в Киев; Выступление министра на открытии школы по подготовке водолазов в Днепре* [12, с. 287].

Нормально ожидаемый вектор иерархии коммуникативных единиц должен был бы предположительно иметь такой вид: ПП → СПСЕ → Т. В действительности же всё выглядит не так просто.

**Связь с предыдущими исследованиями.** В речевой практике носителей русского языка мы можем зафиксировать или построить самим синтаксические конструкции, представляющие собой практически любые комбинации рассматриваемых коммуникативных единиц, т. е. самые разные речевые цепи, включающие в себя как отдельные, так и иерархически связанные между собой её коммуникативно значимые компоненты. И это соответствующим образом отражено в грамматике современного русского литературного языка (1970 г.) и в двух изданиях русской грамматики (1980 и 1990 гг.), а также при самом общем толковании текста как нормативного и формально завершённого речевого произведения, содержащего в себе прагматически ориентированную информацию [8, с. 170], в том числе и при квалификации в качестве текста какого-либо содержательно и прагматически существенного фрагмента такого произведения, включая цитату.

**Постановка заданий исследования.** Цель настоящей статьи – описать иерархические отношения между коммуникативными единицами как компонентами русскоязычного текста.

**Изложение основного материала.** В результате проведенного исследования нами были зафиксированы следующие модели коммуникативных единиц, входящих в текст как синтаксическое образование:

ПП (*Во дворе злая собака // Высокое напряжение*).

СП (*Когда поют солдаты, спокойно дети спят // Минздрав предупреждает, что курение вредит вашему здоровью*).

СЕ (*Охранник толкнул дверь кабинета плечом. Она не поддалась // «Всё моё», – сказала злато; «Всё моё», – сказал булат. «Всё куплю», – сказала злато; «Всё возьму», – сказал булат*).

ПП → СП (*В комнате никого не было → В комнате никого не было, но в пепельнице лежала ещё дымящаяся сигарета*).

ПП → СЕ (*Мы не поехали на рыбалку → Мы не поехали на рыбалку. Потому что пошёл дождь. Довольно сильный*).

И это без фиксации конструкторов с различным порядком только двух их составляющих, т. е. конструкторов типа

СП → ПП (В комнате никого не было, но в пепельнице лежала ещё дымящаяся сигарета → Следовательно задумался).

СЕ → ПП (Мы не поехали на рыбалку. Потому что шёл дождь. Довольно сильный → План не удался), – а также ещё шести (эн факториал, т. е. число перестановок из трёх элементов без повторений:  $1 \times 2 \times 3 = 6$ ), которые теоретически могут быть построены с различным порядком расположения трёх его коммуникативных единиц, иерархически наполняющих соответствующий текст: ПП → СП → СЕ; ПП → СЕ → СП; СП → ПП → СЕ; СП → СЕ → ПП; СЕ → ПП → СП; СЕ → СП → ПП.

Проиллюстрируем иерархию коммуникативных единиц и в реальных текстах из романа А. С. Пушкина «Евгений Онегин». Вот типичное построение двух онегинских строф:

*Что ж мой Онегин? Полусонный  
В постелю с бала едет он:  
А Петербург неугомонный  
Уж барабаном пробуждён.  
Встаёт купец, идёт разносчик,  
На биржу тянется извозчик,  
С кувшином охтенка спешит,  
Под ней снег утренний хрустит.  
Проснулся утра шум приятный,  
Открыты ставни; трубный дым  
Столбом восходит голубым,  
И хлебник, немец аккуратный,  
В бумажном колпаке, не раз  
Уж отворял свой васисдас [14, с. 25].*

*Увы, Татьяна увядает,  
Бледнеет, гаснет и молчит!  
Ничто её не занимает,  
Её души не шевелит.  
Качая важно головою,  
Соседи шепчут меж собою:  
Пора, пора бы замуж ей!..  
Но полно. Надо мне скорей  
Развеселить воображенье  
Картиной счастливой любви.  
Невольно, милые мои,  
Меня стесняет сожаленье;  
Простите мне: я так люблю  
Татьяну милую мою! [14, с. 86]*

В левой строфе мы можем, исходя из традиционного их толкования, зафиксировать такие коммуникативные единицы:

- 1) сверхфразовое единство (первая и вторая строки),
- 2) простое предложение (третья и четвёртая строки),
- 3) сложное предложение (следующие четыре строки),
- 4) сложное предложение (шесть заключающих строфу строк).

Последовательность этих единиц представлена следующим вектором:

**СЕ → ПП → СП → СП.**

Соответствующий вектор правой строфы в иерархическом плане выглядит аналогично, хотя и несколько иначе:

**СЕ → СП → ПП → ПП → СП.**

Иначе размещены в тексте строфы и компоненты этого вектора:

- 1) сверхфразовое единство (первые четыре строки),
- 2) сложное предложение (пятая, шестая и седьмая строки),
- 3) простое предложение (первые два слова восьмой строки),
- 4) простое предложение (часть восьмой строки, девятая и десятая),
- 5) сложное предложение (оставшиеся четыре строки).

При этом в обоих приведенных в качестве иллюстрации строфах, как, по нашим наблюдениям, и в большинстве такого рода поэтических фигур романа «Евгений Онегин», наличие собственно иерархических отношений между всеми коммуникативными единицами, входящими в эти фигуры, а также в иные синтаксические образования, весьма проблематично. Вполне очевидно, что ни сложное, ни тем более простое предложение не строится на базе сверхфразового единства, которое в качестве отдельной синтаксической единицы, уже по определению, не может входить в состав предложения. Не может, по определению же, в составе простого предложения оказаться сложное предложение, разве что будучи предложением вводным, т. е. встав-

ленным в другое предложение, но грамматически не связанным ни с одним из его членов [1, с. 72], как это имеет место в том же романе Пушкина:

*И вот уже трещат морозы  
И серебрятся средь полей...  
(Читатель ждёт уж рифмы розы;  
На, вот возьми её скорей!)  
Опрятней модного паркета  
Блестает речка, льдом одета [14, с. 93].*

И ещё, с более развёрнутой вставкой:

*Так он писал темно и вяло  
(Что романтизмом мы зовём,  
Хоть романтизма тут ни мало  
Не вижу я; да что нам в том?)  
И наконец перед зарёю,  
Склонясь усталой головою,  
На модном слове идеал  
Тихонько Ленский задремал... [14, с. 128].*

Выделенные фрагменты обеих строф представляют собой вводные предложения, которые хотя и связаны опосредованно с общей канвой повествования романа, но не входят в содержательную его часть и, надо полагать, могут быть без сколько-нибудь существенных потерь исключены из соответствующих стихов или чем-то заменены в них. Здесь есть некая асимметрия, условно говоря, плана содержания и нарушение иерархических отношений в системе коммуникативных конструкторов, образующих текст как синтаксическую единицу. Думается, что энтропию, а зачастую и прямое нарушение иерархических отношений на синтаксическом уровне структуры языка мы вынуждены будем постоянно фиксировать при квалификации иерархии как последовательного перехода той или иной синтаксической единицы от простой к сложной или от сложной к более сложной. Но возможен и иной принцип описания наполнения текста входящими в него коммуникативными единицами, принцип, аналогичный анализу по непосредственно составляющим, практикуемый в дескриптивной лингвистике [3, с. 185–193] и основанный на противопоставлении компонентов речевой цепи, которые вообще входят в неё, т. е. независимо от их иерархического статуса по отношению друг к другу и к соответствующей семантико-синтаксической доминанте, тем компонентам, из которых непосредственно построено то или иное синтаксическое образование со своей реальной иерархической конфигурацией – от простого к сложному. И если иерархические отношения в общей системе синтаксических единиц, составляющих некоторый текст, являются весьма диффузными, то иерархию предикативных построений как составляющих каждого из последующих иерархических рангов можно представить, используя аппарат модели контаминированных образов, практически однозначно следующим аналитическим выражением:

$$\begin{array}{l} \text{ПП} \\ \text{СП} \\ \text{СЕ} \end{array} \left( \begin{array}{l} \text{СП} \\ \text{СФ} \\ \text{ПП} \end{array} \left( \begin{array}{l} \text{СЕ} \\ \text{ПП} \dots (\text{T}) \\ \text{СП} \end{array} \right) \right)$$

Есть, по-видимому, смысл, как и у Г. Глисона, выделить в общей системе иерархических составляющих такое их подмножество, которое следовало бы квалифицировать в качестве непосредственно составляющих (сокращённо НС) как составляющих, из которых непосредственно образована та или иная конструкция [3, с. 190–191], и в котором вектор иерархических отношений был бы более строгим, без тавтологии и прямо указывал бы на вхождение одной коммуникативной единицы в другую, более сложную. Такого рода гармонии, однако, в русском языке достичь очень трудно, а скорее всего вообще невозможно в силу объективной антитранзитивности

целого ряда речевых фигур, когда, как это иллюстрирует Н. И. Кондаков, из того, например, что А не знаком с В, а В не знаком с С, не следует, что А тоже не знаком с С [5, с. 543]. В синтаксисе: из того, например, что в словосочетании типа *читать вчерашние газеты* существительное *газеты* (А) синтаксически не подчиняется прилагательному *вчерашние* (В), а *вчерашние* не подчиняется глаголу *читать* (С), не следует, что и слово *газеты* не подчиняется этому глаголу.

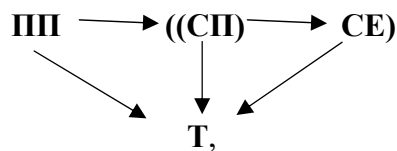
Сводить иерархический вектор компонентов произвольного текста к приведенной выше и теоретически, казалось бы, безупречной его модели  $ПП \rightarrow СП \rightarrow СЕ \rightarrow Т$  формальных оснований нет. И текст, в частности, даже будучи отдельным художественным произведением, может быть построен из одного простого предложения, без сверхфразовых единств и без сложных предложений, как это мы видим в пушкинской «Эпитафии младенцу»:

*В сиянье, в радостном покое,  
У трона вечного творца  
С улыбкой он глядит в изгнание земное,  
Благословляет мать и молит за отца* [13, с. 91].

Более того, в текстах типа *Днепро́вский национальный университет имени Олеса Гончара; Выход в город; Справочное бюро* и т. п. может не оказаться и простых предложений в том, во всяком случае, многословном и мало похожем на строгую научную дефиницию толковании этих коммуникативных единиц, которое даётся во втором томе Русской грамматики под редакцией Н. Ю. Шведовой, где простое предложение определяется как такое высказывание, которое образовано по специально предназначенной для этого структурной схеме, обладает грамматическим значением предикативности и своей собственной семантической структурой, обнаруживает эти значения в системе синтаксических форм (в парадигме предложения) и в регулярных реализациях и имеет коммуникативную задачу, в выражении которой всегда принимает участие интонация [15, с. 89–90]. Сверхфразовое единство, в свою очередь, не обязательно включает в свой состав сложные предложения и, подобно тексту, если исходить из подобных только что приведенному толкований предложения, тоже, по-видимому, может функционировать без предложений простых. Думается при этом, что каких-то обязательных составляющих текста, таких, в частности, которые можно было бы отнести и к его непосредственно составляющим, по всей вероятности, не существует. Ситуация, конечно же, парадоксальная, и выйти из неё можно, как мы считаем, лишь приняв для основной коммуникативной единицы иное, более общее (при этом возможны самые различные, требующие детального обсуждения и специальной дискуссии варианты) определение такого, например, характера:

Предложение – это любое предикативное образование, которое состоит из слова, а равно его аналога или из синтаксически или по смыслу связанной группы слов и выполняет коммуникативную функцию [7, с. 46], т. е. является или может быть единицей общения или её коммуникативно значимым фрагментом.

Такое толкование основной коммуникативной единицы позволяет нам при некоторой детализации субстанциональных параметров соответствующих речевых цепей практически однозначно квалифицировать их в качестве предложений, и в частности предложений простых как единиц первого, младшего иерархического ранга, и непредложений, т. е. каких-то иных лингвистических образований, иных иерархически связанных с предложениями конструктов. При этом общую систему иерархических отношений между коммуникативными единицами текста, исходя из логики приведенных выше соображений, мы считаем целесообразным представить схематично в таком виде:



где стрелки указывают на последовательное вхождение коммуникативной единицы предыдущего иерархического ранга в единицу следующего ранга, а в круглые скобки заключены факультативные в построенных аналитических выражениях их компоненты. Показано, таким образом, что текст может быть построен из одного простого и/или сложного предложения, а также из сверхфразового единства, но минимальными и абсолютно обязательными составляющими текста являются простые предложения, которые могут состоять и из одного слова типа **ВЫХОД**, и даже из одной буквы, скажем буквы **М**, у входа в метро или в соответствующей словарной статье толкового словаря.

Г. Глисон отмечает, что непосредственно составляющие какой-либо конструкции являются составляющими для следующего, нижележащего уровня, т. е. на более низком уровне они будут просто составляющими, а не НС [3, с. 19]. Нужно, однако, иметь в виду, что далеко не все входящие в тот или иной конкретный текст коммуникативные единицы, являясь составляющими этого текста, будут одновременно и его непосредственно составляющими. И это, по всей вероятности, тоже обусловлено антитранзитивностью отношений неравенства, о чём уже шла речь выше. Поэтому применительно к собственно иерархическим отношениям в качестве непосредственно составляющих, чтобы, отразив суть явления, избежать смысловой тавтологии (*непосредственно составляющие* – это *составляющие, из которых непосредственно образована...*), следует, по нашему мнению, квалифицировать такие и только такие коммуникативные единицы как фрагменты соответствующего текста, которые, с одной стороны, сами по себе могут образовать текст и/или входящую в него конструкцию предшествующего тексту ранга иерархии, с другой же стороны, чрезвычайно избирательны в поисках своего места в общем векторе иерархических отношений между коммуникативными единицами текста. Так, непосредственно составляющими текста являются, очевидно, **ПП**, **СП** и **СЕ** (что-то из этих трёх указанных конструктов в тексте есть обязательно, но любого из них может в нём и не быть).

Соответственно далее. Непосредственно составляющими сверхфразового единства являются **ПП** и **СП**, и только в сложном предложении составляющее и непосредственно составляющее представлены одним и тем же компонентом – частью сложного предложения, своего рода аналогом предложения простого. И если, таким образом, соотнести иерархию коммуникативных единиц текста с его НС, то в общем случае собственно иерархическими отношениями между структурными компонентами текста, включая и саму эту синтаксическую единицу, связаны только три его составляющих: простое предложение, сложное предложение и текст. Схематично эта связь может быть представлена следующим вектором:

**ПП → СП → Т**

Аналогичного вида вектор можно поставить в соответствие иерархическим отношениям в системе коммуникативных единиц сверхфразового единства при квалификации этого конструкта, подобно тексту, как предельной, высшего ранга синтаксической фигуры, и будет выглядеть этот вектор так:

**ПП → СП → СЕ**

Что же касается гипотетического и, на первый взгляд, вполне естественного графа **ПП → СП → СЕ → Т**, то он не корректен, поскольку сверхфразовое единство не является обязательным в иерархическом плане промежуточным звеном между сложным предложением и текстом, хотя и может быть одним из НС последнего. Лингвистически правильным и реально отражающим суть описываемого явления будет, по-видимому, следующий контаминированный образ, представляющий собой общую модель иерархических отношений между коммуникативными единицами, наполняющими любой текст и/или любое сверхфразовое единство:

**ПП**  
(**ПП**) **СП** (**СЕ**) **Т**  
**СЕ**

Составляющими, а соответственно и частями иерархического вектора текста, могут быть все входящие в него коммуникативные единицы в самых различных их комбинациях, а иерархически значимыми непосредственно составляющими такого вектора, включая текст, являются только предложение, как простое, так и сложное, и сверхфразовое единство.

**Выводы.** В построенных контаминированных образах достаточно, на наш взгляд, полно и объективно показаны иерархические отношения между входящими в текст коммуникативными единицами, а соответственно и особенности образующих этот синтаксический конструкт предикативных комплексов как определённой сочетаемости лингвистически значимых его структурных и содержательных компонентов. А в плане иерархии наиболее, по нашему мнению, существенными из этих особенностей являются такие две: 1) коммуникативная единица последующего иерархического уровня не всегда и совсем не обязательно строится непосредственно из единиц предыдущего, строго предшествующего ей уровня и 2) порядок расположения наполняющих текст коммуникативных единиц различного иерархического ранга жёстко не регламентирован и может быть практически произвольным, с многократным дублированием одних и тех же их моделей.

**Перспективы дальнейших исследований** заключаются в поисках возможности экстраполяции системы иерархических отношений между коммуникативными единицами в тексте, а соответственно и в других конструктах синтаксического яруса языковой системы на грамматику в целом, а при необходимости и на все предшествующие грамматике уровни структуры языка.

### Библиографические ссылки

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва, 1966. 608 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. Київ, 2005. 1728 с.
3. Глисон Г. Введение в дескриптивную лингвистику. Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1959. 488 с.
4. Інформатика та обчислювальна техніка. Короткий тлумачний словник / за ред. проф. В. П. Гондюла. Київ: Либідь, 2000. 320 с.
5. Кондаков Н. И. Логический словарь. Москва: Наука, 1971. 656 с.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. Москва: Сов. энцикл., 1999. 688 с.
7. Меншиков І. І. Речення як предикативна, комунікативна та функціональна одиниця мовлення. Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. 48 с.
8. Меньшиков И. И. Текст как синтаксическая единица. *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2003. Вип. 9. С. 167–170.
9. Меньшиков И. И. Предикативная зона как фрагмент речевой цепи и синтаксическая категория. *Наук. вісник міжнарод. гуманіт. ун-ту. Серія: Філологія*. 2016. № 21. Т. 1. С. 17–19.
10. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке (к постановке вопроса). *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2010. Т. 18. Вип. 16. С. 221–230.
11. Небеский Л. Об одной формализации разбора предложения. *Математическая лингвистика*. Москва: Мир, 1964. С. 145–149.
12. Попова І. С. Фундаментальні категорії українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель). Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
13. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: в 10 т. Москва: Изд-во АН СССР, 1957. Т. 3. 559 с.
14. Пушкин А. С. Полное собрание сочинений: в 10 т. Москва: Изд-во АН СССР, 1957. Т. 5. 639 с.
15. Русская грамматика: в 2 т. / ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Наука, 1980. Т. 2: Синтаксис. 710 с.
16. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2011. 844 с.
17. Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь. Ростов н/Д: Феникс, 2008. 811 с.
18. Суима И. П. Респонсивные предложения в диалогическом единстве. *Східнослов'янська філологія. Серія: Мовознавство*. 2015. Вип. 27. С. 130–136.
19. Уорф Бенджамен Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. 1960. Вип. 1. С. 135–168.

## References

1. Ahmanova, O. S. (1966), *Dictionary of Linguistic Terms [Slovar' lingvisticheskikh terminov]*, Moscow, 608 p.
2. *Big Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language [Velikij tlumachnij slovník suchasnoi ukrains'koï movi]*, Kyiv, 2005, 1728 p.
3. Glison, G. (1959), *The Entrance to the Descriptive Linguistics [Vvedenie v deskriptivnuju lingvistiku]*, Moscow, 488 p.
4. *Science of Information and Computer. Brief Explanatory Dictionary [Informatika ta obchisljuval'na tehnika. Korotkij tlumachnij slovník]*, Kyiv, 2000, 320 p.
5. Kondakov, N. I. (1971), *Logical Dictionary [Logicheskij slovar']*, Moscow, 656 p.
6. *Linguistic Encyclopedic Dictionary [Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar']*, Moscow, 1999, 688 p.
7. Menshikov, I. I. (2002), *Sentence as Predicative, Communicative and Functional Unit of Speech [Rechennja jak predikativna, komunikativna ta funkcional'na odinicja movlennja]*, Dnipropetrovsk, 48 p.
8. Menshikov, I. I. (2003), "Text as a Syntactic Unit", *Herald of Dnipropetrovsk university. Series Linguistics* ["Tekst kak sintaksicheskaja edinica", *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija Movoznavstva*], vip. 9, Dnipropetrovsk, pp. 167–170.
9. Menshikov, I. I. (2016), "Predicative Zone as a Fragment of Speech Cluster and Syntactic Category" *Scientific Herald of International Humanitarian University. Series Philology* ["Predikativnaja zona kak fragment rechevoj cepi i sintaksicheskaja kategorija", *Naukovij visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Serija Filologija*], № 21, t. 1, Odesa, pp. 17–19.
10. Menshikov, I. I. (2010), "Typology of the Responsive Sentences in the Modern Russian Language (to the Formulation of Problem)" *Herald of Dnipropetrovsk university. Series Linguistics* [Tipologija responsivnyh predlozhenij v sovremennom russkom jazyke (k postanovke voprosa), *Visnik Dnipropetrovs'kogo universitetu. Serija Movoznavstva*], t. 18, vip. 16, Dnipropetrovsk, pp. 221–230.
11. Nebeskij, L. (1964), *About One Formalization of Sentence Analysis. Mathematical Linguistics* [Ob odnoj formalizacii razbora predlozhenija. Matematicheskaja lingvistika], Moscow, pp. 145–149.
12. Popova, I. S. (2009), *Fundamental Categories of the Ukrainian Syntax (Unit, Relation, Model)* [Fundamental'ni kategorii vkrains'kogo sintaksisu (odinicja, zv'jazok, model')], Dnipropetrovsk, 432 p.
13. Pushkin, A. S. (1957), *Full Collection of Works in Ten Books [Polnoe sobranie sochinenij v desjati tomah]*, Moscow, t. 3, 559 p.
14. Pushkin, A. S. (1957), *Full Collection of Works in Ten Books [Polnoe sobranie sochinenij v desjati tomah]*, Moscow, t. 5, 639 p.
15. *The Russian Grammar [Russkaja grammatika]*, Moscow, 1980, t. 2: *Syntax [Sintaksis]*, 710 p.
16. Selivanova, O. O. (2011), *Linguistic Encyclopedia [Lingvistichna enciklopedija]*, Poltava, 844 p.
17. Starichenok, V. D. (2008), *Big Linguistic Dictionary [Bol'shoj lingvisticheskij slovar']*, Rostov n/D, 811 p.
18. Suima, I. P. (2015), "Responsive Sentences in Dialogical Unity", *Eastern Slavic Philology. Series Linguistics* ["Responsivnye predlozhenija v dialogicheskom edinstve", *Shidnoslov'jans'ka filologija. Ser.: Movoznavstvo*], vip. 27. Artemivs'k, pp. 130–136.
19. Uorf, Bendzhamen L. (1960), "Relation of Norms of Behavior and Thinking to the Language", *New in Linguistics* [Otnoshenie norm povedenija i myshlenija k jazyku, *Novoe v lingvistike*], vyp. 1, Moscow, pp. 135–168.

### МЕНЬШИКОВ Ігор Іванович

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна;  
тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: iimdn@gmail.com; ORCID ID 0000-0001-8994-2958

### ІЄРАРХІЯ КОМУНІКАТИВНИХ ОДИНИЦЬ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ

**Анотація.** *Мета дослідження* – виявити ієрархічні відносини між комунікативними одиницями, що наповнюють російськомовний текст. *Об'єкт вивчення* – ієрархія як послідовне входження одних синтаксичних одиниць в інші, більш складні, *предмет* – російськомовні тексти з синтаксичними побудовами різноманітного рангу ієрархій. *Матеріал дослідження* – двадцять російськомовних текстів, що містять у собі комунікативні одиниці, побудовані за різними моделями. Використано описовий, структурний та кількісний *методи*. В *результаті* дослідження виявлено



послідовність входження в текст предикативних побудов різноманітної складності. **Практичне застосування** – можливе у дослідженні організації тексту як синтаксичної одиниці. Реалії мови, як відомо, далеко не завжди можуть відповідати канонізованим судженням, тлумаченням і формулюванням, у тому числі й таким, що зафіксовані в офіційних наукових, навчальних і довідкових виданнях. У надфразній єдності може не виявитися складних речень, а в ролі тексту як синтаксичної одиниці може функціонувати не тільки надфразна єдність або складне речення, а й речення просте і навіть окреме слово, яке також може при деяких умовах бути комунікативною одиницею. **Висновки:** 1) складовими тексту є предикативні комунікативні одиниці; 2) формально очікуваний вектор ієрархії комунікативних одиниць повинен мати приблизно такий вигляд: просте речення – складне речення – надфразна єдність – текст; 3) комунікативні одиниці наступного ієрархічного рангу в силу їх антитранзитивності не завжди будуються безпосередньо із одиниць рангу попереднього і такого, що суворо йому передус; 4) порядок розташування комунікативних одиниць різного ієрархічного рівня, що наповнюють текст, жорстко не регламентований та може бути практично довільним, із багаторазовим дублюванням одних і тих же моделей.

**Ключові слова:** текст, комунікативна одиниця, безпосередньо складові, ієрархічні відносини, антитранзитивність.

#### MENSHIKOV Igor

Doctor of Science, Philology, Professor, Professor of the Department of General and Slavonic Linguistics of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38(056) 374-98-80; e-mail: iimdmu@gmail.com; ORCID ID 0000-0001-8994-2958

#### HIERARCHY OF COMMUNICATIVE UNITS IN RUSSIAN-LANGUAGE TEXTS

**Summary.** *Objective* of the study is to identify the hierarchical relations between communicative units that fill the Russian-language text. *The object of study* is the hierarchy as the sequential inclusion of some syntactic units into the other, more complex ones, *the subject* is Russian-language texts with syntactic constructions of various rank of hierarchies. *The material* of the study is twenty Russian-language texts containing communicative units which are built according to different models. *Methods* – descriptive, structural and quantitative methods were used. *Findings:* the sequence of occurrence in the text of predicative formations of varying complexity was revealed. *Practical value* – is possible in studies of the organization of the text as a syntactic unit. The realities of the language, as is well known, far from always can correspond to canonized judgments, interpretations and formulations, including those stated in official scientific, educational and reference editions. In a super-phrasal unity, there may not be complex sentences, and not only a super-phrasal unity or a complex sentence can function as a text as a syntactic unit, but a sentence can be simple and even a separate word, which can also be a communicative unit under certain conditions. **Results:** 1) the components of the text are predicative communicative units; 2) the formally expected vector of the hierarchy of communicative units should presumably have the following form: a simple sentence – a complex sentence – a superphrase unity – a text; 3) communicative units of the subsequent hierarchical rank due to their anti-transitivity are not always built directly from the units of the previous and preceding rank; 4) the order of location of the communicative units of different hierarchical levels, that fill the text is not strictly regulated and can be almost spontaneous, with multiple duplication of the same models.

**Keywords:** text, communicative unit, immediately components, hierarchical relations, anti-transitivity.

Надійшла до редколегії 07.04.19

DOI 10.15421/251911

УДК 81-139

ОСПОВА Тетяна Федорівна

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української мови  
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, 207-А,  
м. Харків, 61168, Україна; тел.: +38(095)5500501, e-mail: ostaniya1967@gmail.com; ID ORCID 0000-0003-2899-2606

## ВЕРБАЛІЗАЦІЯ НЕВЕРБАЛІКИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ: ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

**Анотація.** *Мета дослідження* – виявити широкий контекстний потенціал мовних одиниць, що містять у своєму складі омовлений невербальний компонент. *Об'єкт вивчення* – невербальний дискурс сучасного українського мовлення, *предмет* – лексико-словотвірні й семантичні інновації, що репрезентують живе мовлення сучасних українців. *Матеріал дослідження* – okazionalні та індивідуально-авторські номінативні одиниці, зафіксовані в академічних словниках і словниках лексичних та лексико-словотвірних інновацій ХХІ ст. *Методи дослідження* – функційний метод, зокрема дискурсивного й когнітивно-ономасіологічного аналізу, структурний у межах трансформаційного й компонентного аналізу, метод асоціативного аналізу та статистичного спостереження. *Результати:* у статті продемонстровано, що 1) застосування морфолого-синтаксичного механізму творення слів зумовлено певними комунікативно-прагматичними інтенціями мовця – посилити експресію або модифікувати комунікативний смисл, а також визначено, що 2) збільшення загального обсягу семантичної структури мови відбувається внаслідок а) генералізації вихідного значення, або розширення семантики; б) конкретизації, або звуження значення первинної сполуки; в) зміщення значення в разі заміни семантично усталеної твірної основи основою – невербальним мотиватором, що здійснюється з метою окреслення комунікативної ситуації або моделювання комунікативної поведінки мовця. До вивчення інноваційних механізмів неморфологічних способів словотворення пропонується методика проектування польової структури (ЛСП), що надає можливість простежити процеси формування інтерпретаційних смислів лексеми – невербального мотиватора. *Практичне використання результатів* цієї наукової розвідки вбачаємо у застосуванні пропонованих методик для подальшого вивчення механізмів вербалізації невербаліки на лексичному і граматичному рівнях мови. У *висновках* стверджуємо (а) продуктивність вербалізації невербаліки, оскільки цей процес дає змогу породжувати, актуалізувати одиниці різних мовних рівнів, (б) функційну багатогранність словотворчо-синтаксичного процесу, ефективність міждисциплінарного підходу, який розширює межі лінгвістичної практики, що сприяє підвищенню мовної й комунікативної компетенції носіїв мови.

**Ключові слова:** вербалізація невербаліки, широкий контекстний потенціал, невербальний дискурс, інновації, живе мовлення, комунікативна ситуація, комунікативна поведінка, комунікативна компетенція.

**Постановка проблеми.** Мова, як відомо, завжди вбирає потужний контекст соціально-культурної реальності, цінностей, традицій буття й виражається в здатності людини фіксувати в знаках і мовленні предметні градації та характеристики довкілля.

Сучасна лінгвістика розвивається в річищі комунікативно-функційної (прагматичної) парадигми, що зорієнтована в діяльнісну й теологічну площину мовної системи в комунікативному середовищі — «соціальне інтерпретується не як зовнішній чинник, що мотивує ті чи інші процеси, а як факт мови; воно невід'ємне від внутрішньої структури мови» [3, с. 79]. У зв'язку з цим актуалізуються нові методи наукового пізнання, спроможні репрезентувати інноваційні явища в мові й мовленні зокрема.

Виразово-зображальні властивості мови, як відомо, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання. Дослідження «екстралінгвальної обумовленості граматичних одиниць надає можливість також стверджувати, що проникнення соціального у сферу лексико-граматичних форм є глибоким і неоднорідним явищем» [3, с. 79]. На сьогодні в Україні відомі лексикографічні праці В. Балог, Л. Василькової, Г. Віняр, І. Глуховцевої, О. Ільченко, Є. Карпіловської, Ж. Колоїз, Н. Лозової, Л. Мазурик, А. Нелюби, О. Стишова, Л. Тименко,

О. Тищенко, Л. Туровської, Д. Шпачук присвячені дослідженню мовних трансформацій не тільки у сфері лексики, але й граматики.

Загальна теорія пізнання містить, як відомо, гіпотезу «подвійного кодування інформації» (А. Пейвіо), що оперує поняттями «логоген» (вербальний код) та «імаген» (невербальний код), які в процесі реалізації інтенцій мовця можуть перетинатися. Невербальні засоби комунікації репрезентуються в мовленні як відповідні коди, що потребують належного ступеня комунікативної компетенції для адекватного декодування інформації. Комунікативні смисли, утворені внаслідок омовлення невербаліки («вербалізації невербаліки»), поглиблюють комунікативну й мовну компетенцію учасників спілкування, розширюють їхній мовний і комунікативний досвід (див. про це: [7]).

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Студії, що присвячені вивченню процесів невербальної комунікативної лінгвістики, паралінгвістики, в Україні репрезентують передусім А. Барташова, С. Голошук, І. Серякова, Л. Солошук (взаємодія вербальних і невербальних компонентів), Г. Демиденко, Л. Петровська, Л. Самойлович (невербальні засоби спілкування в системі фразеології української мови), О. Борисов, Н. Коловоротна, О. Янова (актуалізація концептів як параметрів невербальної комунікації у дискурсивній сфері), Т. Космеда, Т. Осіпова (вербалізація невербальних засобів комунікації в різних видах дискурсів), Н. Бачкур, О. Гандзюк, О. Стародубцева (кінетична лексика художнього твору), а також такі, що ґрунтуються переважно на матеріалі інших мов.

Лексико-словотвірні й семантико-сміслові інновації, що містять у своєму складі омовлений невербальний компонент, який належить до сектора знань, недостатньо репрезентованого в лінгвістиці, становлять один із прихованих ресурсів української мови в дискурсивній практиці, що й мотивує **актуальність** цього дослідження.

Мисленнево-образна природа невербального знака-імагена обумовлює високий інгерентний ступінь експресивності, смислотворчої гнучкості, що репрезентується на різних мовних рівнях – словотвірному й морфологічному, лексичному й фразеологічному, стимулює процеси генералізації, конкретизації або зрушення в семантичній площині мови.

#### **Постановка завдань дослідження.**

**Мета** цієї наукової розвідки – виявити широкий контекстний потенціал мовних одиниць, що містять омовлений невербальний компонент.

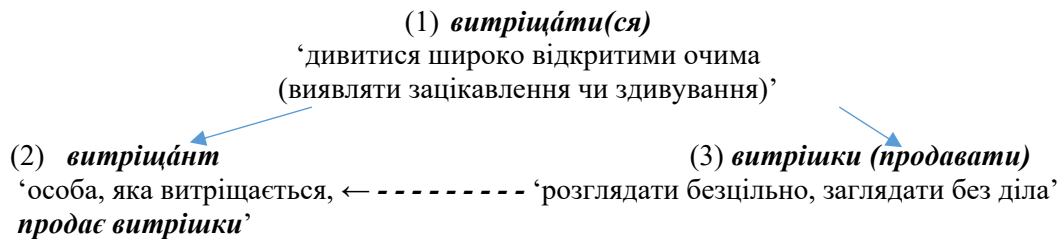
**Виклад основного матеріалу.** Підтримуючи академічну лінгвістичну позицію, сформовану Л. Щербою майже століття тому, про те, що осмислювати факти мови необхідно актуалізуючи факти мовного матеріалу, спроектованого на довкілля [12, с. 380], пролонгуємо сучасну теорію *живого мовлення*, спираючись на постулати, сформульовані, зокрема, Т. Космедою, порівн.: а) поняття *живе мовлення* «слід визначати крізь такі параметри, як динамічність, усно й письмово виражений спонтанний модус, рухливість, креативність»; б) «*живе мовлення* є джерелом порушення літературної норми й одночасно джерелом її поновлення, оскільки мовні помилки стають основою вироблення нових комунікативно-прагматичних норм»; в) «*живе мовлення* мотивовано комунікативною компетенцією носіїв мови, їхнім мовним чуттям і смаком» [3, с. 12] (переклад автор. – Т. О.).

У межах **морфологічного** способу за традиційними словотвірними схемами утворюються оказіональні та індивідуально-авторські експресеми, що виконують і номінативну, й експресивну функції, зокрема вони **омовлюють** виразні **ознаки особи, предмета: безобличний ← без обличч(я)** ('ознака того, що без обличчя'). *Надійде ранок. Начебто рентген, просвітить серце кволе, збайдужіле. І нестачає кисню для легень. І поряд жінки безобличне тіло* (В. Гужва) [5, с. 49]; **безталійний ← без талі[ї(і)]** ('ознака того, хто без талії (гладкий)'). *У напівпорожньому метро дві безталійні тітки в дешевих хутрянках і поганеньких в'язаних шапочках слухали таку ж чувальну третю, але в чорному капелюшку* (Березіль, 3–4/07, с. 3) [5,

с. 50]; *напівпогляд* ← *погляд* ('неуважний, нецілеспрямований погляд'). Я випадковим *напівпоглядом* застаю себе в дзеркалі (Ю. Андрухович) [7, с. 319]; *поміжзуб'я* ← *поміж зуб(ами)*. ('місце (простір) поміж зубами'). *Крізь кінський череп вже піднявся верес, А в поміжзуб'ї зуб точив свій змій...* (Б. Чіп) [5, с. 411].

Особливу увагу привертають лексико-словотвірні ланцюжки або пари слів, що репрезентують експресивні моделі, утворені за типом **словотвірного гнізда**, ланцюжки якого базуються на живих структурно-семантичних зв'язках і мотивуються певними комунікативно-прагматичними інтенціями мовця – **посилити експресію (А)** або **модифікувати комунікативний смисл (Б)**, порівн.: *витріціант* ← *витріціати(ся)* ('особа, яка витріщається; особа, яка *продає витрішки*'). ...*А поруч стояли витріціанти (йшлося про спостерігачів за конкурсом поїдальників тістечок, пиріжків тощо)* (5-й канал: Час новин, 15.08.05) [5, с. 75]. (А) – посилення експресії в новотворі відбувається внаслідок взаємодії похідних значень у словотвірному гнізді: *витріціант* ← *витріціати(ся)* → *вітрішки (продавати)* (див. Схему 1), де значення (2) – 'опредметнений результат дії'. Прагматична інформація та згущення інформації номінативної відбувається за продуктивним словотвірним типом, наслідок чинності якого простежуємо в словах на зразок: *аспірант*, *фігурант*, *дипломант* і т. п. із указівкою власне на особу, а значення (3) – це метафора, де актуалізовано смисл 'безцільно', 'без діла'. Отже, *витріціант* – це не лише 'той, хто «витріщається»' (1), але й 'той, хто при цьому марнує час, байдикує'. Простежуємо значне згущення смислового навантаження.

Схема 1



У живому мовленні регулярним і продуктивним способом словотворення є свідоме **порушення норм формотворення**, зокрема досить поширене творення компаративних форм, для моделювання ступеня вияву ознаки, оцінки від прикметників, які не можуть за характером своєї семантики виявляти ознаку більшою або меншою мірою (відносні прикметники), що застосовується з метою максимального вияву експресії (А), порівн.: *найбезрукіший* ← *безрукіший* || ← *безрук(ий)* (найвищий ступінь ознаки, названої прикметником *безрукий*). В такому колі я значився серед *найбезрукіших*, тому за мною вчитель навіть закріпив іменний віник (ЛУ, 41/11, с. 8) [5, с. 305], або модифікування комунікативного смислу (Б), порівн.: *усміхати* ← *усміх(ати)-ся* ('дія (процес) – змушувати усміхатися'). «*Таємниця*» не тільки *усміхає й розчулює...* (<http://artvertep.dp.ua>, 13.04.07) [5, с. 552] – унаслідок усічення репрезентативної словоформи моделюється імперативна експресема.

У процесі опредметнення дії засобом вербально-субстантивних переходів часто **формується полярне щодо вихідного лексичне значення** новотвору на відміну від традиційних «екваторіальних» моделей (Б), порівн.: *демократія* – *демократизація*, *політика* – *політизація*, *Європа* – *європеїзація* тощо. Порівн.: *доторканізація* ← *доторканізувати* || ← *доторканність* || ← *не-доторкан-ність* ('опредметнена дія (процес), пов'язана з позбавленням (депутатської) недоторканності'). За словами экс-міністра внутрішніх справ, *починати «доторканізацію» треба саме з парламенту, а далі вже переходити до інших структур* (УМ, 20.07.07, с. 2) [5, с. 552]. Отже, відзначимо «факт об'єднання в одному словотвірному акті лексичної й синтаксичної деривації» [1, с. 120].

Найбільш продуктивним морфологічним способом в аспекті моделювання експресивності вважаємо **основоскладання**. Якщо в процесі основоскладання бере участь і **суфікс**, то він, як відомо, разом із закінченням входить до складу форманта, порівн.: *багатомовченко* ← *багато мовч-а(ти)* ('особа, яка багато мовчить'). *І вийшли на арену силачі: ... всезнайко, натякальченко і багатомовченко, дисидентокрутії і поліглот, баяніст і піаніст, балетоман...* (М. Матіос) [5, с. 41] – субстантивне новоутворення назви особи засобом омовлення її ключової комунікативної характеристики (стратегії мовчання), що, закладена у форму типового українського прізвища на *-енко*, наділяє номінацію узагальнювальними якостями й суттєво **розширює семантику** вихідної адвербіально-вербальної сполуки, підсилюючи, відповідно, й експресивність; *вуходёрний* ← *дёр(ти) вух(о)* ('ознака того, хто / що дере вухо'). *І виховувався, звичайно, не на вуходерних диктантах. А музикальний слух – річ не доконечна* (ЛУ, 19/10, с. 8) [5, с. 91] – омовлено екстралінгвальні параметри звуку (тональність, висота, тембр), що за умови дисгармонії негативно впливають на вухо слухача; вербалізація предметної ознаки в контексті **конкретизує**, тобто **звужує значення** первинної сполуки; *хатазкрайній* ← *хат(а) з кра[й](у)* ('ознака, пов'язана із позицією «моя хата з краю»'). *Це означає, що цінності вищого рівня починають превалювати над нашими консюмеристсько-хата-з-крайніми звичками* (УП, 27.01.14) [6, с. 203] – складний композит на позначення комунікативної стратегії, мотивованої прагненням мовця якнайбільш точно висловитися, утворений унаслідок **аглотинації** («склеювання») компонентів, що **генералізують** вихідні значення, узагальнюючи змодельовану в такий спосіб ознаку.

Дослідження лінгвальної практики ЗМІ надають можливість науковцям зробити висновок про збільшення загального обсягу семантичної структури мови внаслідок «розширення і поглиблення змістового вмісту значної кількості слів, тобто виникненням у них ЛСВ, завдяки яким відбувається поповнення і вдосконалення виражально-зображальних засобів літературної мови» [10, с. 211].

Метод статистичного спостереження, зокрема кількісного підрахунку, показав, що на словотвірному рівні новотвори з омовленим невербальним компонентом становлять 0,7–1 % від загальної кількості зафіксованих у відповідних джерелах неологізмів. Натомість їхня пропорційність зростає до 3 % у словниках, що фіксують інновації-перифрази, метафоричні сполучення, тобто одиниці більш високої організації, що належить до компетенції **неморфологічної сфери словотворення**. Отже, **лексико-семантичний аспект** процесу новоутворення варто розглянути на матеріалі описових номінацій відповідної організації, у яких формантом, як відомо, виступає власне семантика.

Досить продуктивним засобом новоутворення є **умовна номінація**. Перенесення широковідомих найменувань на нові реалії – «один із найпоширеніших способів номінації, що відбиває через розвиток мови збагачення людської свідомості такими поняттями, які життя висуває на перший план унаслідок їхньої важливості» [4, с. 14]. Порівн.: *«Гарбуз» міністру-соціалісту*, де репрезентовано негативний смисл й актуалізовано значення 'невтішні результати аграрної політики міністра А. Барановського' (К, № 77, 2005) [2, с. 35]. У цьому разі відфраземний компонент *гарбуз* є невербальним символом комунікативної девіації, що уособлює невдачу, ганьбу, порівн.: *Дістати (з'їсти, покуштувати) [печеного] гарбуза – 'одержати відмову під час сватання'* [11, т. 2, с. 30].

Комплексне вивчення значення передбачає доцільність застосування й традиційних методів аналізу, й інноваційних. Серед мовознавців побутує думка, що «вивчення номінативної діяльності на сучасному етапі розвитку мовознавства потребує "гнучкої" моделі лексичного значення. Цікаві результати в зазначеному аспекті надають дослідження, що демонструють досвід поширення когнітивної теорії значення» [3, с. 19] (переклад автор. – Т. О.). Крім того, фахівці зазначають, «що та або та неоднослівна первинна назва й закріплене за нею вторинне найменуван-

ня з притаманним йому позитивним чи негативним оцінним потенціалом мають у своєму складі граматично панівний компонент, який вступає в семантико-синтаксичні зв'язки з іншими конститuentами й цим самим формує аксіологічно марковану "дефініційну рамку"» [9, с. 28].

З метою визначення контурів цієї рамки простежимо описові конструкції денотату «солодкий», які репрезентовані різнорідними лексико-семантичними варіантами, що мотивовані впливом смакових відчуттів. На думку О. Потебні, серед них можна виокремити **зовнішні** і **внутрішні**, порівн.: «1) **враження від властивостей**, які ми приписуємо нашим зовнішнім предметам і власному тілу, і 2) **оцінка значення цих вражень** для нашого індивідуального буття, відчуття, що виникають від них, задоволення чи незадоволення...» [8, 1993, с. 54] (переклад і жирний шрифт автор. – Т. О.) О. Потебня, як відомо, визначав такі зв'язки: «солодкість предмета уявляється нам власне його заслугою, його дружлюбним ставленням до нас, гіркота, гострота – злістю (...) у галицько-руському наріччі "солодкий" означає "милий"» [8, 1993, с. 73].

Лексико-семантичні варіанти лексеми «солодкий» утворюють польову структуру відповідно до інтерпретації її смислів. Пряме значення слова мотивується враженнями від властивостей предмета й сфокусоване в центральній, ядерній локації поняття, порівн.:

**Ядерна зона** – стартова номінація поняття, нейтральна експресивність, смаковий параметр у **прямому значенні**, порівн.: «який має приємний смак, власт. цукрові, медові і т. ін.; протилежне гіркий, кислий, солоний». *Ще дитиною бігав він там, з утіхою смакуючи солодкий виноград* (М. Коцюбинський) [11, т. 9, с. 446].

**Приядерна зона** – вторинна номінація, що виявляється внаслідок відповідної інтерпретації значення 'солодкий', що підвищує експресивність лексеми – перший рівень (1); де актуалізується **прагматична інформація**, що засобом омовлення смакового параметра моделює ситуацію – другий рівень (2).

Т. Космеда наголошує, що «в значенні не відображаються об'єктивні властивості предмета, а тільки ті, що виокремлені думкою людини, які є важливими в аспекті особливостей її контакту з предметом» [3, с. 20], тому *солодкими* називають і таке, що викликає аналогічні рефлексивні відчуття (1), зокрема *солодка вода, солодке молоко*, порівн.: *Вода тут справді смачна, солодка, не відгонить, як в інших степових колодязях, тухлими яйцями* (О. Гончар); *Жінки розставляють на майдані столи з білими мережаними скатертями, ставлять борщ, хліб, картоплю, молоко — кисле й солодке* (О. Довженко) [11, т. 9, с. 446]. До першого рівня долучаємо також і назви деяких рослин із компонентом 'солодкий' за таким самим принципом, порівн.: *солодкий перець* [11, т. 9, с. 446], *солодкий корінь* [11, т. 4, с. 292].

Другий рівень приядерної зони (2) сформований метафоричними сполуками з актуалізованими прагматичними параметрами, зокрема з виявом специфіки оцінного значення, простежуємо також підвищення ступеня експресивності й чітке окреслення певних ситуативних ознак, порівн.: *солодкий сон, солодке життя, солодкий голос, солодкі очі, солодка усмішка*, порівн.: *Ой, мати божжа! — тихо промовив Бонковський, приклавши трагічно руку до серця й підвівши солодкі очі до неба* (І. Нечуй-Левицький); ... *а на обличчі закрістилася та ж солодка лисяча осмішка* (С. Васильченко) [11, т. 9, с. 446] і т. ін.

Лексеми, зафіксовані словниками, як відомо, належать до активного тезаурусу мови на синхронічному рівні або в діахронічній вертикалі; частотність їхнього використання в мовленні певною мірою знижує ступінь вияву оцінки (її характеру, типу) й експресивності порівняно з інноваціями.

Отже третю, **периферійну зону** формують значення, що виникли внаслідок **подвійної метафоризації**, адже, як відомо, асоціюючи дві різні категорії об'єктів: метафора має подвійну семантичну мотивацію; ця здатність складає найважливішу ознаку «живої» метафори, порівн.: *Гіркий присмак шампанського* [2, с. 150] – змодельовано іронію, що ґрунтується на «гастичному досвіді» адресата: шампанське має солодкий, а не гіркий присмак, тому контекстова

єдність протилежних за відчуттями смаків моделює іронію, що підвищує ступінь експресивності, порівн.: *Гіркий присмак шампанського. Колишнього директора Харківського заводу шампанських вин посадили до СІЗО. Підозрюють, що вкрав 50 мільйонів прибутку підприємства* (УМ, № 172, 2009); *Перчити «солодкій» галузі* [2, с. 193] – простежуємо актуалізацію негативного смислу й породження значення ‘завдавати шкоди вітчизняній цукрової галузі’, порівн.: *Що перчить ... «солодкій» галузі. На відродження бурякоцукрової галузі в регіоні влада, сіль – госпідприємства та цукровиробники повинні працювати в одній упряжці і тісній взаємодії* (СК, № 79, 2010); *Гіркі «солодкі» уроки* (К, № 104, 2005) – змодельовано негативний смисл та вербалізовано значення ‘досвід, отриманий у процесі діяльності цукрової галузі України’ [2, с. 36]. Когнітивний аналіз, вияв відповідних асоціативних зв’язків, як бачимо, надає можливість простежити мотиви моделювання нових смислів чи лексико-семантичних варіантів слова, визначити конкретний механізм їхнього творення.

**Висновки.** Отже, **вербалізація невербаліки** як живий мовний процес виявляє широкий контекстний словотворчий потенціал і репрезентується мовними одиницями різних рівнів – морфемами, лексемами, фразеологізмами, словосполученнями як синтаксичними одиницями, що в межах морфологічного способу за традиційними словотвірними схемами утворюють оказіональні та індивідуально-авторські номінації-експресеми, лексико-словотвірні ланцюжки або пари слів, що базуються на живих структурно-семантичних зв’язках і мотивуються певними комунікативно-прагматичними інтенціями мовця.

Утворення інноваційних лексем відбувається внаслідок свідомого порушення норм формотворення, вербально-субстантивних переходів, актуалізації нових лексичних моделей, генералізації вихідних значень тощо. Механізм семантичного способу з’яви нових значень (ЛСВ) та смислів пов’язаний з певними асоціаціями, що актуалізуються в мовній свідомості, й шкалою експресивності, мотивуючись комунікативною ситуацією потреби їхньої актуалізації.

**Перспективи.** Вивчення неморфологічних способів словотворення варто спрямовувати в площину когнітивістики, що становить перспективу цієї наукової розвідки.

### Бібліографічні посилання

1. Віняр Г. М. Новотворення в словотвірчій системі української мови. *Мовна дійсність в Україні (проблеми, перспективи):* тези доп. і повідомл. наук. конф. Ч. 1. Вінниця, 1994. С. 119–121.
2. Ільченко О. А., Приступа Т. І. Вербалізоване «обличчя» сучасного суспільства в діалозі двох культур (українсько-англійський словник метафоричних словосполучень ЗМІ: 2000–2015 рр.). Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2016. 240 с.
3. Космеда Т. А. Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы. Саарбрюккен: Lambert Academic Publishing, 2017. 308 с.
4. Мазурик Д. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-ті роки ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів: Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 26 с.
5. Нелюба А. Словотворчість незалежної України. 1991–2011: словник. Харків: ХІФТ, 2012. 608 с.
6. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2014): словник / заг. ред. А. Нелюби. Харків: ХІФТ, 2015. 220 с.
7. Осіпова Т. Ф. Вербалізація «невербаліки»: інноваційні словотвірні тенденції в системі мовознавчої термінології. *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках: VI Междунар. науч. конф. (ДНУ им. Олесея Гончара, 22–23 апреля 2013 г.).* Днепропетровск, 2013. С. 221–223.
8. Потєбня А. Мысль и язык. Киев: СИЭНТО, 1993, 192 с.
9. Степаненко М. І. Новітня українська мілітарна перифрастика. *Лінгвістичні дослідження:* зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2017. Вип. 46. С. 27–50.
10. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ: Пуґач, 2003. 388 с.

11. Словник української мови : в 11 т. / ред. І. Білодід (голова), П. Доценко, Л. Юрчук. Київ: Наука, 1971. Т. 2: Г–Ж. 550 с.
12. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. Ленинград: Наука, 1974. 427 с.

## References

1. Viniar, H. M. (1994), “New creation in the word-formation system of the Ukrainian language” [“Novotvorennia v slovotvorchii systemi ukrainskoi movy”], *Movna diisnist v Ukraini (problemy, perspektyvy): tezy dop. i povidoml. nauk. konf. Ch. 1. Vinnytsia*, pp. 119–121.
2. Ilchenko, O. A., Prystupa, T. I. (2016), *The verbalized "face" of modern society in the dialogue of two cultures (Ukrainian-English dictionary of the media's metaphorical word-combinations: 2000–2015) [Verbalizovane «oblychchia» suchasnoho suspilstva v dialozi dvokh kultur (ukrainsko-anhliiskyi slovnyk metaforychnykh slovospoluchen ZMI : 2000–2015 rr.)]*, Natsionalna akademiia Natsionalnoi hvardii Ukrainy, Kharkiv, 240 p.
3. Kosmeda, T. A. (2017), *Linguistic Kaleidoscope: Live Speech Processes [Lingvokalejdoskop: zhivye rechevye processy]*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 308 p.
4. Mazuryk, D. (2002), *Innovative processes in the vocabulary of modern Ukrainian literary language (90th years of the twentieth century.): Author's abstract [Innovatsiini protsesy v leksytsi suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy (90 ti roky XX<sup>st.</sup> st.): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk]*, Lviv. nats. un-t im. I. Franka, Lviv, 26 s.
5. Neliuba, A. (2012) *Creation of the independent Ukraine. 1991–2011: Dictionary [Slovotvorchist nezaleznoi Ukrainy. 1991–2011: Slovnyk]*, KhIFT, Kharkiv, 608 p.
6. Neliuba, A., Redko, Ye. (2015), *Lexico-word-building innovations (2014): Dictionary [Leksyko-slovotvirni innovatsii (2014): Slovnyk. / zah. red. A. Neliuby]*, KhIFT, Kharkiv, 220 p.
7. Osipova, T. F. (2013), “Verbalization "non-verbals": innovative word-formation tendencies in the system of linguistic terminology” [“Verbalizatsiia «neverbalyky»: innovatsiini slovotvirni tendentsii v systemi movoznavchoi terminolohii”], *Leksiko-grammaticheskie innovatsii v sovremennykh slovianskikh jazykah: VI Mezhdunar. nauch. konf. (DNU im. Olesja Gonchara, 22–23 aprelja 2013 g.)*, Dnepropetrovsk, pp. 221–223.
8. Potebnya, A. (1993), *Thought and language [Mysl' i yazyk]*, SIE'NTO, Kiev, 192 p.
9. Stepanenko, M. I. (2017), “Newest Ukrainian Military Periphrasings” [“Novitnia ukrainska militarna peryfrastyka], *Linhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H. S. Skovorody*], vyp. 46, Kharkiv, pp. 27–50.
10. Styshov, O. A. (2003), *Ukrainian vocabulary of the late twentieth century (on the material of the language of the media) [Ukrainska leksyka kintsia KhKh stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii)]*, Puhach, Kyiv, 388 p.
11. *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 iss.*, (1971), [Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. / red. I. Bilodid (holova), P. Dotsenko, L. Yurchuk], Nauka, Kyiv, t. 2: H–Zh. 550 p.
12. Shherba, L. V. (1974), *Language system and speech activity [Jazykovaja sistema i rechevaja dejatel'nost' / red. L. R. Zinder, M. I. Matusевич]*, Nauka, Leningrad, 427 p.

### ОСИПОВА Татьяна Фёдоровна

кандидат филологических наук, доцент, докторант кафедры украинского языка Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды; ул. Валентиновская, 2, 207-А, м. Харьков, 61168, Украина; тел.: +38(095)5500501; e-mail: ostaniya1967@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2899-2606

### ВЕРБАЛИЗАЦИЯ НЕВЕРБАЛИКИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ РЕЧИ: ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

**Аннотация.** *Цель исследования* – определить широкий контекстуальный потенциал языковых единиц, содержащих вербализованный невербальный компонент. *Объект* изучения – невербальный дискурс современной украинской устной речи, *предмет* – лексико-словообразовательные и семантические инновации, представляющие живую речь современных украинцев. *Материал* исследования – окказиональные и индивидуально-авторские номинативные единицы, зафиксированные в академических словарях и словарях лексических и лексико-словообразовательных инноваций XXI ст. *Методы* исследования – функциональный, в частности метод дискурсивного и когнитивно-ономасиологического анализа, структурный метод в рамках трансформационного и компонент-



ного аналізу, метод асоціативного аналізу і статистического спостереження. **Результати:** в статті показано, що 1) застосування морфологічно-синтаксического словотворчого механізму *мотивується системою комунікативно-прагматических інтенцій адресанта*, націлених на підвищення експресивності або суттєвої модифікації комунікативних значень, а також що 2) *збільшення* загальної обсягу семантичної структури номінативних конструкцій в *результаті* а) генералізації початкового значення, або розширення семантики; б) конкретизації, або звуження значення початкової одиниці; в) зміщення значення в випадках заміни семантично устоявшоїся образуючої основи основою – невербальним мотиватором *осуществляється з метою визначення комунікативної ситуації або моделювання комунікативного поведіння адресанта*. Для вивчення інноваційних механізмів неморфологіческих способів словотворення пропонується методика проектування польової структури (ЛСП), що дозволяє прослідкувати процеси формування інтерпретаційних значень лексеми – невербального мотиватора. *Практическе застосування* результатів і використання запропонованих методик можливо в процесі подальшого вивчення механізмів вербалізації невербалики на лексическому і граматическому рівнях мови. В *висновках* констатується продуктивність процесу вербалізації невербалики, проілюстрована одиницями різних мовних рівнів, при цьому спостережаємо функціональну багатогранність словотворческо-синтаксического процесу, ефективність міждисциплінарного підходу, розширюючого межі лінгвістическої практики, що, як представляється, може сприяти підвищенню мовної і комунікативної компетенції носіїв мови.

**Ключові слова:** вербалізація невербалики, невербальний дискурс, широкий контекстний потенціал, інновації, жива мова, комунікативна ситуація, комунікативне поведіння, комунікативна компетентність.

#### OSIPOVA Tetiana Fedorivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, PhD student of the Department of the Ukrainian Language of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; 207-A, Valentynivska str. Apt 2, Kharkiv, Ukraine, 61168; mobile phone: +38(095)5500501, e-mail: ostanaya1967@gmail.com; ID ORCID 0000-0003-2899-2606

#### VERBALIZATION OF NON-VERBALS IN THE UKRAINIAN SPEECH: LEXICAL AND GRAMMATICAL ASPECT

**Summary.** *Objective of the research* is to determine wide contextual potential of linguistic units containing a verbalized non-verbal component. *Object of the research* is a non-verbal discourse of the modern Ukrainian oral speech; *subject of the research* is represented by lexical, word-forming, and semantic innovations representing live speech of the modern Ukrainians. *Materials* of the study include occasional and individual-author's nominative units recorded in academic dictionaries and dictionaries of lexical as well as lexical and word-forming innovations of the 21<sup>st</sup> century. *Methods* of the research are the following: functional (a method of discourse and cognitive-onomasiological analysis), structural (in terms of transformational and component analysis), methods of associative analysis and statistic observation. *The results* are as follows: the paper *has demonstrated* that 1) application of morphological and syntactic word-forming mechanism is *motivated by the system of communicative-pragmatic intentions of an addresser* aimed at the increase in expressiveness or considerable modification of the communicative senses; and 2) *increase* in total volume of semantic structure of nominative patterns *as a result of a)* generalization of the initial meaning or widening in semantics; b) concretization or narrowing of the meaning of the initial unit; c) shifts in the meanings, in cases when semantically conventional forming basis is replaced by the basis being a non-verbal motivator, *take place to determine communicative situation or modeling of communicative behaviour of an addresser*. A methodology to design field structure (LSF) is proposed to study non-morphological methods of word formation; the methodology makes it possible to trace the processes of the formation of interpretational meanings of a lexeme – non-verbal motivator. *Practical implication* of the results and use of the proposed methods are possible in the process of further analysis of the mechanisms to verbalize non-verbals both at lexical and grammatical linguistic levels. *Conclusions* are drawn to emphasize the productivity of the process to verbalize non-verbals illustrated by the units of different linguistic levels; in this context, we can observe functional complexity of both word-forming and syntactic processes as well as efficiency of the inter-disciplinary approach which widens the boundaries of linguistic practice and may favour improvement of the linguistic and communicative competence of the native speakers.

**Keywords:** verbalization of non-verbals, non-verbal discourse, wide contextual potential, innovations, live speech, communicative situation, communicative behaviour, communicative competence.

Надійшла до редколегії 14.03.19

DOI 10.15421/251912

УДК 81'255:387.662

PANCHENKO Olena

Doctor of Sciences (Philology), Professor, Head of the Department of Translation and Linguistic training of Foreigners, Oles Honchar Dnipro National University, Prospekt Gagarina 72, Dnipro 49010, Ukraine; tel.: +38(056) 374-98-86; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

## TRANSLATION STRATEGIES FOR CONTEXTUAL MEANING

**Summary.** The *aim* of the article is to analyze translational strategies used to render a contextual meaning of a lexical unit. The article deals with the general problem of studying word translation in artistic English texts. The *object* of the article is the novels by K. Vonnegut. The *subject* of the article is translational transformations, their frequency and reliability. This problem is a topical one as any type of meaning on the one hand is a certain translational problem, on the other hand, it creates a text specificity. The material of investigation includes abstracts from various artistic texts of classical English literature. The *methods* of investigation are descriptive and comparative one. Thus the *results* of the article are the description of stylistic and translational peculiarities of contextual meaning. The mechanism of its translation was studied by a few researchers and the peculiarities of their functioning were analyzed. Translation of contextual meaning is important enough. Every language combines a form and value arbitrary enough and has specific character. All types of meaning have such inherent feature that they contrast to each other, and there are a few expressions that have different values but identical or similar form. The conclusions state that analyzing the classical English literature we can specify such translational transformations as main ones: 1) analogous translation; 2) compensation; 3) replacement. The main ways of translating this kind of words are analogue, compensation, replacement and sometimes omission which is not desirable. Their choice to a certain extent depends on the register of the context: neutral narrative, scientific or colloquial. Their transformations in scientific context are less pronounced, there we can find analogues, antonymic translations and logical development. All types of replacements are traced in narrative register. The colloquial register may need all types of transformations, compensation among them. The prospects of our investigation are connected with studying possibilities of translating pragmatic meaning.

**Keywords:** translation, meaning, context, compensation, analogue, replacement.

**Problem statement.** The article deals with the general problem of translating various types of meaning from English into Ukrainian. This problem is a topical one as meaning assumes paramount importance in all fields of linguistics. This is so because the term 'meaning' is applied not only to words, word-combinations, sentences but also to the manner of expression into which the matter is cast. Thus, we are to look at meaning from the stylistic perspective.

**Connections with former investigations.** At some period in the development of a certain trend in linguistic theory meaning was excluded from observations in language science; it was considered an extralinguistic category. The tendency was so strong that R. Jakobson suggested the term "semantic invariant" as a substitute for "meaning". If, however, you dislike the word meaning because it is too ambiguous, writes R. Jakobson, then let us simply deal with semantic invariants, no less important for linguistic analysis than the phonemic invariants [7]. But this tendency has been ruled out by later research in language data. One of the prominent American scientists, Wallace L. Chafe, is right when he states that "...the data of meaning are both accessible to linguistic explanation and crucial to the investigation of language structure – in certain ways more 'crucial than the data of sound to which linguistic studies have given such unbalanced attention" [5].

The problem of meaning in general linguistics deals mainly with such aspects of the term as the interrelation between meaning and concept, meaning and sign, meaning and referent. The general tendency is to regard meaning as something stable at a given period of time. This is reasonable, otherwise no dictionary would be able to cope with the problem of defining the meaning of words. Moreover, no communication would be possible.

**Aim and tasks of the investigation.** The role of contextual meaning in translation has not been studied yet as new situations and new contexts set new aspects of the problem. Thus the aim of the article is to analyze stylistic and translational power of the contextual meaning in an artistic text. To achieve

the aim we are to solve the following tasks: to define typical translational transformations for translating contextual meaning; to accumulate the relevant factual material; to classify the obtained usages of contextual meaning and their translation.

**The main part of the investigation.** If we talk about words, we cannot avoid talking about the study of meaning (semantics). The meaning of a word is often complex, having such component as a picture, an idea, a quality, a relationship and personal feelings and association. Palmer [10] suggested that we should draw a distinction between sentence meaning and utterance meaning, the sentence meaning being directly predictable from the grammatical and lexical features of the sentence, while utterance meaning includes all the various types of meaning, then, is the part of meaning of a sentence that we are going to discuss next. He states that utterance meaning is the part of meaning of a sentence that is directly related to grammatical and lexical features, but is obtained either from associated prosodic and paralinguistic features or from the content, linguistic and non-linguistic [10].

Contextual meaning is widely assumed to be one of the central factors in linguistic communication. The sciences noted that this meaning involves an interconnection on the lexical level of language and arises in case of multiple conceptual meanings, when one sense of word forms part of our response to another sense. It is the first meaning or usage which a word will suggest to most people when the word occurs not in isolation [1; 4; 8].

The article deals with the mechanisms of realization of contextual nuances in translated utterances based on the comparative translation analysis of books by K. Vonnegut [11]. A particular text provides plentiful data for analysis and investigation, for it contains rather specific vocabulary and pragmatic intention. A lot of common words may acquire occasional meanings within the context. Both connotative and contextual meanings may pose a considerable challenge for a translator. Thus, we are to examine the approaches and solutions, offered by translators, whose texts are considered adequate and widely accepted ones. It would be useful to compare both Russian (by P. Zafirov [2]) and Ukrainian (by V. Khazin [3]) translations, for these languages have the similar structure and are genetically related. We have analyzed about a hundred of text fragments with special functioning of contextual meaning and summarized translational transformations used there. Here we present some samples to illustrate the most typical and successful results.

The fact that the artistic text under consideration is not uniformed from the point of view of its register is worth paying attention to. The whole artistic context can be split into 1) neutral, narrative; b) bookish, scientifically orientated; c) colloquial. As our observations show, some ways of translating contextual meaning in these registers coincide, the others differ.

**Descriptive, narrative contexts** can be illustrated in the following way. In the very beginning of the text we encounter the description of the setting, i.e. the seaport Guayaquil: *It was always very hot there, and humid, too, for the city was built in the **doldrums** – on a **springy marsh** through which the mingled waters of several rivers draining the mountains flowed. This seaport was several kilometers from the open sea. Rafts of **vegetable matter** often clogged the **soupy waters**, engulfing pilings and anchor lines.* It would be useful to look at different representations of this fictional reality in both translations. There are some notable moments in this excerpt we would like to concentrate our attention on, which are marked with bold letters for this purpose. In the Russian translation we read: *Царила там неизменная жара, да и влажность, так как город построен был в **безветренной экваториальной зоне**, на **пружинящем болоте**, которое образовывали, сливаясь, несколько сбегавших с гор рек. Открытое море начиналось в нескольких километрах от этого морского порта. Нередко **месиво водорослей** заполняло **воды дельты**, **делая их студенистыми**, облепляя сваи причалов и якорные цепи.* V. Khazin provides the following variant: *Там завжди було спекно й вогко, бо місто стояло на **багnistій місцевості**, де били численні джерела і де зливалися перед впадінням в океан, який у тих місцях не знав **штормів**, кілька річок, що стікали з гір. Цей морський порт містився за кілька кілометрів од відкритого моря, і ті кілька кілометрів теплих, **наче бульйон**, вод звичайно були **вкриті рослинними рештками**, що прибивалися до пальових причалів та якірних ланцюгів.*

The word **'doldrums'** has no direct equivalent in Ukrainian as well as in Russian. The unilingual dictionary among other explanations suggests the meaning of *'a part of the ocean near the equator abounding in calms, squalls, and light shifting winds'*. This explanation obviously accounts for the appearance of the word 'океан' in the Ukrainian translation (which is absent in the original, although implied by the word used in the context), which is a typical example of concretization. Translators of the Russian text in this case preferred to keep the structure of the original sentence, and used mere descriptive approach – *безветренной экваториальной зоне*, which is a good solution in terms of space economy, and is often considered as a near equivalent of a word 'doldrums', and included to bilingual dictionaries as an analogue of this noun. The collocation 'springy marsh' preserves its literal meaning by means of word-for-word translation into Russian – *пружинящем болоте*; again Ukrainian text slightly modifies the original phrase, and omits the adjective 'springy', which however, does not violate the context. "Soupy waters" with the help of descriptive translation become *"наче бульйон"* in Ukrainian, and *"студенистыми"* in Russian; the former emphasizing the warm temperature of the waters, and the latter stressing their jelly-like state (due to abundance of vegetable matter). However, we cannot tell for sure, which of the abovementioned characteristics was originally meant by Vonnegut himself. Moreover, **"vegetable matter"** is of interest as well. The word vegetable has a generic dictionary meaning – *растение*, it is this meaning that is represented in the Ukrainian translation. Yet the translators of the Russian one applied concretization and specified the kind of plants or vegetables, having substituted it for *'месиво водорослей'* that is understandable and easily decoded by Russian speakers, for it is the specific type of plants *'водоросли'* (algae), that live in the water.

The phrase *'like amphibious infantry'* describes the way the visitors of Galapagos should climb the rocky slopes. The translators into Russian found a direct equivalent for the noun (infantry – пехота) and applied metonymy in place of its attribute (amphibia are, indeed, sea creatures), thus in translation we get – 'морская пехота'. The Ukrainian translator focuses his attention on the word "amphibious" and leaves it unchanged in translation, on the other hand he has chosen to generalize, selecting more generic concept of 'полки' (i.e. troops) – *"полчища амфібій"*. Both words belong to the same military semantic group, thus their mutual intelligibility within the context does not violate its communicative value. This particular example shows the importance of combinability in translation, different combinability patterns influence the choice of semantic variants.

The next example has to do with **scientific** register. The author gives a description of Galapagos landscape taken from the book by Charles Darwin called "The Voyage of the Beagle" which starts with the phrase: *"Nothing could be less inviting than the first appearance."* Its Ukrainian translation exemplifies a prominent example of such transformation as antonymic translation: *"Перше враження досить-таки гнітюче"*. The Ukrainian phrase sounds more appropriate and fits the contexts better than the one, suggested by the Russian text, even though the last abides by the original structure with the help of literal translation: *"На первый взгляд трудно представить себе что-либо более непривлекательное"*. The same abstract also contains the account of brushwood – *"stunted, sun-burnt brushwood, which shows little signs of life"* that is rendered identically in both translations using antonymic method as well: *"низкорослыми, випаленими на сонці кущами, які майже позбавлені ознак життя..." / "чахлой, выжженной солнцем порослью, почти не подает признаков какой-либо жизни"*.

When Kurt Vonnegut tells his readers about Darwin's most famous and influential scientific volume "The Origin of Species", he mentions the fact that: *"It did more to stabilize people's volatile opinions of how to identify success or failure than any other tome."* Actually this phrase presents no considerable challenge for translators, yet we cannot help noticing, that the literal or word-for-word translation thereof (*стабілізувати*) and even the slightly different in terms of connotative meaning *'систематизувати'* would not make much sense in Russian or Ukrainian. However, it is this verb that is used by translators Zdorovov and Zafirov: *"Трактат этот, более чем любой другой, способствовал стабилизации изменчивых человеческих представлений о том, как можно определить успех или неудачу"*. In Ukrainian variant by Khazin: *"Той трактат зробив більше, ніж будь-який інший, щоб звести до загального знаменника все розмаїття людських суджень щодо добра і зла, успіху і*

невдачі” the set expression is used – ‘звести до загального знаменника’ which actually denotes *systematization of acquired knowledge*; the popular expression is closer to the Ukrainian recipient and fully conveys the denotative meaning of original lexical item.

Logical development, contextual generalization and concretization are actually widely applied in the Ukrainian translation of the novel *Galapagos*. For instance, the word “тубільці” that have already been mentioned as an example of concretization, is extensively used throughout the Ukrainian text as a specifying device: “without safe anchorage or shade or sweet water or dangling fruit, **or human beings of any kind**” – “без пристойних бухт, природних укриттів і прісної води, без крилатих фруктових дерев і навіть без тубільців”. Pragmatic adaptation of the following sentence was a necessary convention for translators, otherwise it would astonish the target readership: *Only one English word adequately describes his transformation of the islands from worthless to priceless: magical*. As we may point out, “English word” could have easily become “українським” or “руським” in translation, yet translators omitted the attribute of the word in both cases: 1) Цю здійснену Дарвіном трансформацію нікчемних островів у неоціненні інакше, ніж магією, не назвеш. 2) Лише одним словом можна верно охарактеризувати миттєво пережиті островами превращення из ничего не стоящих в бесценные: волшебство. Moreover, antonymic relationship between the adjectives ‘worthless and priceless’ and their contradictory usage in this utterance is preserved only in Russian translation, the Ukrainian variant, indeed, contrasts two adjectives – one with positive and the other with negative meaning, yet they are not antonyms in traditional linguistic sense. Thus, the stylistic opposition is partly lost.

The following Ukrainian sentence is a typical example of such transformation as generalization: “Але мільйон років тому планета була така сама багата на воду й харчі, як і тепер, і щодо цього унікальна в усій **Галактиці**” (compared to the original “*But the planet a million years ago was as moist and nourishing as it is today – and unique, in that respect, in the entire Milky Way*”). The original item “*Milky Way*” (the galaxy that contains our Solar System) is substituted by more generic term “*Галактика*” (galaxy as such), even though there is a direct vocabulary equivalent for the original item, fixed not only in dictionaries, but also in scientific literature dealing with astronomy and space exploration (i. e. “*Чумацький Шлях*”). The Russian direct equivalent is, however, used by Zafirov and Zdorovov in their translation: “Однако в действительности Земля тогда, миллион лет назад, была столь же богата влагой и плодоносна, как и сегодня, – и в этом отношении ей не было равных на всем протяжении **Млечного Пути**”.

Next examples will illustrate the purely **colloquial** register. An interesting solution for the word ‘*drinker*’ is suggested by Khazin in the 3<sup>rd</sup> Chapter of K. Vonnegut’s novel: “**He was not a drinker**” – “**Уейт не схильний був чаркувати**”. As we observe, the denotative meaning is preserved, and is conveyed in a verb form. The Ukrainian verb “*чаркувати*” is a colloquial one, and according to Ukrainian explanatory dictionaries, indeed, has a meaning of drinking alcohol, but this usage is not common for the Ukrainian language. For this reason, translators of the Russian version might have been more precise, having translated the noun into Russian with its direct equivalent “*пьянчуга*”.

While the translator of the Ukrainian text decided to render the composite adjective ‘*nut-brown*’ word-for-word as ‘горіхово-брунатний’, translators Zafirov and Zdorovov substituted it with its analogue (the word with more or less the same connotative meaning) – ‘*смуглокожий*’. The translation of a substantivized adjective within the context also deserves attention – the neutral English ‘*natives*’ is conveyed in both translations similarly, using connotation to the region where these natives live, i. e. they are residents of the islands, who are commonly referred to in Russian and Ukrainian as ‘*туземці*’ or ‘*тубільці*’ correspondingly. What interests us most in the following sentence is the translation of denotative meaning of a word group “tone deaf” within this particular context: “*He could talk to birds in their own languages, for example, something she could never have done, since her ancestors were notoriously **tone deaf** on both sides of her family.*” Actually “*tone deafness*” is a peculiar type of deafness that lies in the lack of relative pitch, or the inability to distinguish between musical notes that is not due to the lack of musical training; tone deaf people seem disabled only when it comes to music. The term “*tone deafness*” belongs to the medical field, and has direct equivalents in both Ukrainian and Russian.

Khazin uses this equivalent in his translation: “Він, приміром, умів спілкуватися з птахами на їхніх власних мовах, чого Мері була позбавлена через цілковиту **музичну глухоту** – нею відзначались її предки з обох боків”. Unlike their colleague, Russian translators Zafirov and Zdorovov managed to find an adequate connotative equivalent, which fits the context even better, and is more understandable for Russian speakers, who may be unfamiliar with medical vocabulary: “Он умел, например, разговаривать с птицами на их наречии – чего не дано было ей, чьи предки по обеим линиям были абсолютно **лишены слуха**”. (Отсутствие слуха и есть музыкальная глухота). In another sentence: “The tests were incapable of detecting minor defects in the fetus, such as that it might be as **tone deaf** as Mary Hepburn”, the similar term is conveyed identically (as an absence of musical talent, i. e. ‘отсутствие музыкального слуха’) in both translations: 1) “Аналіз не міг виявити дрібних дефектів плоду – таких, наприклад, що дитина **не матиме**, як Мері Хепберн, **музичного слуху**”; 2) “При всем том анализы были не в состоянии выявить мелкие отклонения в развитии плода. К примеру, что ребенок может **родиться без музыкального слуха**, подобно Мэри Хепберн”.

**Conclusions and prospects.** Thus we can make the conclusion that the contextual meaning is one of the greatest problems in translating any text. The main ways of translating this kind of words are analogue, compensation, replacement and sometimes omission which is not desirable. Their choice to a certain extent depends on the register of the context: neutral narrative, scientific or colloquial. The transformations in scientific context are less pronounced, there we can find analogues, antonymic translations and logical development. Such types of replacements as generalization and concretization are traced in narrative register. The colloquial register may need all types of transformations, compensation among them. The prospects of our investigation are connected with studying possibilities of translating pragmatic meaning.

### Библиографические ссылки

1. Виноградов В. В. Об основных типах лексических значений слов. *Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва, 1977. С. 162–189.
2. Воннегут Курт. Галапагосы. Перевод П. Зафировой при участии Ю. Здорова. Москва, Старт. Т. 5. 1985.
3. Воннегут Курт. Галапагоси. Переклад В. Хазіна. 1985. URL: <http://4itaem.com/book/358063/reader> (Дата звернення: 16.11.2018).
4. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики. Москва, 1986. 240 с.
5. Chafe, Wallace (ed.), *The Pear Stories: Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production*. Norwood, New Jersey: Ablex. 1980.
6. Fries, C. Meaning and linguistic analysis. *Language*. 1954. V. 30. № 1. Pp. 57–88.
7. Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation. In L. Venuti, (1st ed.), *The Translation Studies Reader*. New York: Routledge, 1950. Pp.113–118.
8. Morris, Charles William. *Foundations of the theory of signs*: University of Chicago Press, 1938. 165 p.
9. Nida E. A. *Componential analysis of meaning. An Introduction to semantic structures*. The Hague - Paris, Mouton. 1975. 272 p.
10. Palmer F. R. *Semantics. A new outline*. Cambridge Univ. Press, 1977. 164 p.
11. Vonnegut, Kurt. *Galapagos*. Dial Press, 1999. 324 p.

### References

1. Vinogradov, V. V. (1977), “On main types of lexical meanings of words”, *Selected papers. Lexicology and lexicography* [“Ob osnovnyh tipah leksicheskikh znachenij slov”, *Izbrannye trudy. Leksikologija i leksikografija*], Moscow, pp. 162–189.
2. Vonnegut, Kurt. (1985), *Galapagos*. Translated by P. Zafirov together with Yu. Zdorovov. Start, Moscow.
3. Vonnegut, Kurt. (1985), “Galapagos”, translated by V. Khazin, available at: <http://4itaem.com/book/358063/reader> (Access time: 16.11.2018).
4. Ufimceva, A. A. (1986), *Lexical meaning. Principles of semiological description of vocabulary* [Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики]. Moscow, 240 p.

5. Chafe, Wallace (ed.), (1980), *The Pear Stories: Cognitive, Cultural, and Linguistic Aspects of Narrative Production*. Norwood, New Jersey: Ablex.
6. Fries, C. (1954), "Meaning and linguistic analysis". *Language*, v. 30, № 1, pp. 57–88.
7. Jakobson, R. (1950), "On Linguistic Aspects of Translation". In L. Venuti, (1st ed.), *The Translation Studies Reader*. New York: Routledge, pp.113-118.
8. Morris, Charles William. (1938), *Foundations of the theory of signs*, University of Chicago Press, 165 p.
9. Nida, E. A. (1975), *Componential analysis of meaning. An Introduction to semantic structures*, The Hague - Paris, Mouton. 272 p.
10. Palmer, F. R. (1977), *Semantics. A new outline*. Cambridge Univ. Press, 164 p.
11. Vonnegut, Kurt. (1999), *Galapagos*. Dial Press, 324 p.

#### ПАНЧЕНКО Олена Іванівна

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: +38(056) 374-98-86; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

#### СТРАТЕГІЇ ПЕРЕКЛАДУ КОНТЕКСТУАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ

**Анотація.** *Метою* статті є аналіз трансляційних стратегій, що використовуються для відображення контекстуального значення лексичної одиниці. У статті розглянуто загальну проблему вивчення перекладу слів у художніх англійських текстах. *Об'єктом* статті є романи Ч. Діккенса, К. Воннегута, Дж. Остен. *Предметом* статті є трансляційні перетворення, їх частота та надійність. Ця проблема є актуальною, оскільки будь-який тип значення, з одного боку, є певною трансляційною проблемою, з іншого боку, створює специфіку тексту. *Матеріал* дослідження включає фрагменти з різних художніх текстів класичної англійської літератури. *Методи* дослідження є описовими і порівняльними. *Результати* статті описують стилістичні та трансляційні можливості контекстуального значення. Низка дослідників вивчали механізм його перекладу, проаналізували особливості функціонування цього значення. Переклад контекстуального значення достатньо важливий. Кожна мова поєднує в собі форму і значення довільно і має специфічний характер. Всі типи значення контрастують один з одним, і є кілька виразів, які мають різні значення, але однакові або подібні форми. Зроблені висновки стверджують, що, аналізуючи класичну англійську літературу, можна вказати такі трансляційні перетворення як основні: 1) аналогічний переклад; 2) компенсація; 3) заміна. Ми робимо висновок, що найкращим способом перекладу контекстуального значення є аналог, коли це можливо. Перспективи нашого дослідження пов'язані з вивченням шляхів перекладу прагматичного значення.

**Ключові слова:** переклад, значення, контекстуальне значення, компенсація, аналог, заміна.

#### ПАНЧЕНКО Елена Ивановна

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел.: +38(056) 374-98-86; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

#### СТРАТЕГИИ ПЕРЕВОДА КОНТЕКСТНОГО ЗНАЧЕНИЯ

**Аннотация.** *Целью* статьи является анализ трансляционных стратегий, используемых для передачи контекстуального значения лексической единицы. Рассматривается общая проблема изучения перевода слов в художественных текстах на английском языке. *Объектом* статьи являются романы Ч. Диккенса, К. Воннегута, Дж. Остин. *Предмет* статьи – трансляционные трансформации, их частота и достоверность. Эта проблема является актуальной, поскольку любой тип значения, с одной стороны, является определенной переводческой проблемой, с другой стороны, он создает специфичность текста. *Материал* исследования включает фрагменты из различных художественных текстов классической английской литературы. *Методы* исследования носят описательный и сравнительный характер. *Результатом* статьи является описание стилистических и переводческих возможностей контекстного значения. Механизм его перевода был изучен рядом исследователей, проанализировавшими особенности его функционирования. Перевод контекстуального значения достаточно важен. Каждый язык сочетает в себе форму и значение достаточно произвольно и имеет специфический характер. Все типы значений контрастируют друг с другом, и есть несколько выражений, которые имеют разные значения, но они идентичны или похожи по форме. В *выводах* утверждается, что, анализируя классическую английскую литературу, мы можем указать в качестве основных трансляционных преобразований: 1) аналогичный перевод; 2) компенсацию; 3) замену. Мы делаем вывод, что лучший способ перевода контекстуального значения – это аналог, когда это возможно. *Перспективы* нашего исследования связаны с изучением способов перевода прагматического значения.

**Ключевые слова:** перевод, значение, контекстуальное значение, компенсация, аналог, замена.

Надійшла до редколегії 20.03.19

DOI 10.15421/251913

УДК 811.161.2'374.26(091)

ПЕТРОВА Тетяна Олексіївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовних дисциплін Харківського національного аграрного університету імені В. В. Докучаєва; Харківська область, Харківський район, п/в "Докучаєвське – 2", 62483, Україна;  
тел.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

## ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕЦЕНЗІЙ НА УКРАЇНСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВНИКИ КІН. ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

**Анотація.** *Мета дослідження* – з'ясувати теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники природничої галузі. *Об'єкт дослідження* – система параметричних вимірів термінологічних словників, *предмет* – критичні зауваження щодо репрезентування структурних параметрів термінологічних словників. *Дослідницький матеріал* – тексти рецензій, надруковані протягом кін. ХХ – поч. ХХІ ст. Застосовано такі *методи*: лексикографічного аналізу параметрів словника, кількісного аналізу і порівняльний. У *результаті* дослідження встановлено, що протягом усього аналізованого періоду експерти приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Найбільше зауважень висунуто до словників поч. ХХІ ст. Потенційна важливість *практичного застосування результатів* полягає в удосконаленні теоретико-методологічних принципів і засад створення термінологічних словників, а також їхнього використання під час розроблення словників нового (комбінованого) типу, що комплексно репрезентують лексику певної галузі науки. **Висновки:** 1) критичні коментарі до фахових дефінітивних словників стосуються таких їхніх параметрів: 'вступ / передмова', 'енциклопедична інформація', 'реєстр словника', 'дефініція', 'список літератури'; 2) перекладні дефінітивні словники мають кількісні недоліки стосовно репрезентування таких структурних параметрів: 'реєстр словника', 'зона перекладу', 'дефініція'; 3) до параметрів словників-довідників висувають такі критичні зауваження: замінити заголовний термін-кальку нормативним терміном; додати параметр 'акцентна характеристика'; узгодити заголовні терміни з їхніми дефініціями та ін. Теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники полягає в можливості систематизувати виявлені критиками недоліки репрезентування структурних параметрів видань такого типу задля вдосконалення засадничих теоретико-методологічних основ метатермінографії й практичного реалізування якісних праць.

**Ключові слова:** рецензія, термінологічний словник, термінологічний словник нового (комбінованого) типу, структурні параметри словника, метатермінографія.

**Постановка проблеми.** Відомий лексикограф-енциклопедист І. Огієнко свого часу зауважував: «Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко чуємо, але словник завжди нагадає нам про них» [14]. Утім словники – це не лише суто мовознавче явище, але й потужний культурологічний чинник, джерело духовності й матеріальної історії, вияв національної чесноти, гідності й самопошани, а також утвердження самобутності народу й національного самозбереження. На переконання Л. Полюги, «у процесі національного самозбереження та самозахисту важливу функцію в українській культурі, можливо, більше, ніж в історії інших пригноблених народів, відіграло українське словникарство» [18, с. 144].

Термінологічні словники особливо важливі для ствердження національної літературної мови, розвитку національної науки й техніки: саме їх розглядають як запоруку розбудови культури наукової й літературної мови. «Ні один словник, який би повний не був він, не може заступити собою фахового термінологічного словника. Ось тому кожен фахівець конче мусить мати в себе під руками також і термінологічного словника свого фаху» [15]. Наголосимо, що в Україні раніше, ніж в Росії та Білорусії, і майже одночасно з країнами Європи, починає активно розвиватися термінографія – виходять словники з різних галузей науки. Друкування термінографічних праць у тогочасних умовах (деукраїнізація, ліквідування Інституту української наукової мови, переслідування й репресії авторів українських спеціальних



словників та ін.) засвідчувало прагнення до вироблення власного термінофонду й самостійності національної науки, її різноспрямованість.

Державотвірні процеси кін. ХХ – поч. ХХІ ст. сприяють розширенню тематики лексикографічного опису спеціальних мов. Однак, незважаючи на вагому кількість надрукованого термінографічного матеріалу за останні роки, особливої уваги потребує низка теоретико-практичних питань термінологічної лексикографії: по-перше, це стосується укладання словників нового типу, що вимагають теоретичного розроблення; по-друге, надзвичайна складність галузевих термінологій, їхня розгалуженість і внутрішня диференціація потребують осмислення матеріалу, що повинно знайти відповідне місце у словнику; по-третє, потужні процеси українізації термінотворення, продукування термінів на основі питомих одиниць. «Індикатором» якості фахових словників є критична реакція на них, відображена в текстах опублікованих рецензій, у яких експерти зауважують переваги та недоліки видань. Зазначене й зумовлює необхідність аналізування текстів рецензій на галузеві словники з метою вилучення рекомендацій для розв'язання означених теоретичних проблем термінографії.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Теоретико-методологічні питання термінографії, без сумніву, перебувають у полі зору сучасних мовознавців, зокрема С. Гриньова, В. Дубічинського, З. Комарової, В. Лейчика, В. Щербіна, Л. Боярової, О. Іванової, В. Іващенко, М. Комової, І. Кочан, О. Кочерги, Л. Симоненко, Л. Туровської та ін. Сучасна українська термінографічна критика постійно розвивається, утім у науковій теоретичній літературі все ще не порушено питання про її визнання як цілком самостійного напрямку термінографії з випрацьованою власною методологічною основою. До того ж до сьогодні немає праць, у яких було б висвітлено теоретико-практичне значення рецензій на спеціальні словники.

**Постановка завдань дослідження. Мета цієї статті** – з'ясувати теоретико-практичне значення рецензій на термінологічні словники. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати тексти рецензій на фахові словники й виявити зауваження критиків та їхні пропозиції щодо поліпшення якості видань; 2) узагальнити й систематизувати рекомендації відповідно до структурних параметрів для удосконалення теоретико-методологічних засад створення словників та їхнього практичного застосування, спрямованого на підвищення якості лексикографічного опису термінологічного матеріалу.

**Викладення основного матеріалу.** Засади критики спеціальних словників закладені ще в 20-х рр. ХХ ст., зокрема в указаний період головним завданням кожної з 34 секцій Інституту української наукової мови було створення якісних термінологічних словників. Для цього члени секції сходилися на засідання, під час яких розробляли методологію укладання словників, обговорювали доповіді та вислухували рецензії. Сьогодні потребу підвищення якості фахових словників може задовольнити спирання на досвід і традиції укладання праць такого типу й урахування результатів їхнього критичного діагностування. З урахуванням викладеного вище можемо констатувати, що зростає необхідність удосконалення професійної та об'єктивної критики термінографічної продукції.

Ці проблеми активно вивчаються науковою спільнотою. «У світовій науці лексикографічна критика (dictionary criticism, etc.) займається вивченням і дослідженням всіх аспектів створення й використання словників. У міру розвитку наукового спеціалізування критика словників все частіше виділяється як особливий напрям, що вирішує завдання оцінки словника й верифікації словникових даних, і розвивається сьогодні в декількох перспективних напрямках, в тому числі міждисциплінарних» [20, с. 10]. Критика загальнонавжених словників, на відміну від критики спеціальних видань, в останні роки є однією з головних тем на авторитетних зустрічах лексикографів, засіданнях Комісії з лексикології і лексикографії при Міжнародному комітеті славистів у Гродно (2010), Харкові (2011), Києві (2012), Санкт-Петербурзі (2015), у тематиці доповідей XV Міжнародного з'їзду славистів (Мінськ, 2013) та ін.

Нині термінографічна робота, з одного боку, технічно простіша, з другого – складніша, оскільки стало важко обробляти значний масив термінофонду, виконуючи при цьому

формалізовані процедури й фіксуючи дефіцити в необхідних випадках. Це вимагає значного вдосконалення процедур критичного діагностування термінографічних джерел.

Важливими для з'ясування ролі термінографічної критики у створенні фахових словників є змістовні рецензії на них, у яких на засадах критичного інтерпретування структури видань експерти зазначають їхні суттєві недоліки. Теоретико-практичну роль рецензій на спеціальні словники вбачаємо в такому: 1) їхнє теоретичне значення полягає в потенційній важливості використання результатів під час розроблення моделей сучасних словників і їхніх параметрів; 2) практичне – у можливості застосувати зауваження з прагматичною метою.

Для окреслення теоретико-практичних проблем української термінографії залучено рецензії, що розміщені на сторінках значущих для наукових кіл фахових галузевих вісників, збірників і лінгвістичних періодичних видань, надрукованих протягом кінця ХХ ст. (від 80-х рр.) – початку ХХІ ст. Зауважимо, що авторка цієї розвідки фокусує увагу головно на виявленні в текстах рецензій суттєвих об'єктивних зауважень до словників, утім у більшості проаналізованих праць не виявлено критичного ставлення до них: експерти передусім підкреслюють переваги видань і їхні сильні сторони, а також зосереджуються в коментарях на особистих емоційних позитивних враженнях від знайомства зі словниками й лише на цьому ґрунтують їхню характеристику.

Результати експертизування текстів рецензій засвідчують, що в полі зору критиків перебуває обмежена кількість типів термінологічних словників, що, вочевидь, зумовлено незначним видовим різноманіттям термінографічної продукції, яка побачила світ упродовж аналізованого періоду. Підкреслимо, термінологічні словники за типологією класифікацію і своєю суттю належать до довідкових документів, оскільки містять короткі відомості наукового або прикладного змісту. «В основу видової класифікації словників покладено три блоки ознак відповідно до різних характеристик: інформаційного та матеріального складників документа, умов існування документа в зовнішньому середовищі» [6, с. 146]. Отже, за нашими спостереженнями, у текстах рецензій схарактеризовано такі види термінологічних словників: 1) за інформаційним складником: а) за *широтою охоплення термінологічної лексики* – багатогалузеві, галузеві, вузькогалузеві; б) за *способом семантизування термінів* – дефінітивні, перекладні (двомовні, багатомовні), дефінітивно-перекладні, енциклопедичні словники, довідники, енциклопедії; 2) за носієм інформації – друковані; 3) за обставинами існування в зовнішньому середовищі: а) *стосовно первинності виходу у світ* – оригінальні, передруки й перекладені; б) за *місцем створення* – загальнодержавні й закордонні. Поза увагою критиків залишилися термінологічні поліфункціональні словники, класифікатори, рубрикатори, словники номенклатурних одиниць, орфографічні, електронні та ін.

Не можна не погодитися з твердженням майже кожного рецензента про те, що в умовах інформаційного вибуху, який супроводжує стрімкий розвиток різних наук, виникає нагальна потреба створення якісного словника, який би допомагав дослідникам і науковцям орієнтуватися в термінології описуваних галузей. Важливо, щоб власне критики розуміли призначення термінологічних словників, а головне – рецензій: «Збагаченню і розширенню українського термінофонду служить видання та обговорення проаналізованих у цій статті словників» [17, с. 152]. Усвідомлюючи теоретичну й практичну значущість коментарів до словника, рецензенти повинні виважено й об'єктивно діагностувати термінографічну працю. Утім, зазначаючи недоліки, критики лише в поодиноких випадках подають рекомендації щодо їхнього усунення. Крім того, вони здебільшого не вказують, саме якого параметра стосується зауваження, або якщо й зазначають, то іноді некоректно, наприклад: «Окремо слід звернути увагу на мовні особливості... видання. Ідеться передусім про мовне оформлення пропонуваніх тлумачень і заголовкових статей...: 1) наявність немотивованих росіянізмів: див. ст. **Контрти-тул** – ... відомості приналежності всьому виданню... В українській мові відсутнє слово прина-лежний... (рос. принадлежать – укр. належати); 2) неправильно визначено граматичну форму іменника...; 3) наявні орфографічні помилки...» [3, с. 56]. За визначенням критика, ці «заува-

ження стосуються не змістової частини, а лише оформлення словника» [3, с. 57]. На наше переконання, оформлення – це зовнішнє оздоблення видання, тому всі вказані недоліки стосуються навіть не «змістової частини», а суто параметра 'дефініція', у тексті якого вжито кальки (до того ж росіянізми не можуть бути «вмотивованими» чи «невмотивованими»).

Виявлені в текстах рецензій зауваження до різних типів словників групуємо відповідно до їхніх структурних параметрів (що потребують теоретико-методологічного доопрацювання), аналізуючи за роками – від 80-х рр. XX ст. до 10-х рр. XXI ст. (див. таблицю).

Таблиця

**Критика структурних параметрів термінологічних словників  
 у рецензіях на них протягом кін. XX – поч. XXI ст.**

Типи словників	Параметри										
	Вступ / Передмова	Ресстр термінів	Термінологічна стаття							Список літератури	
			Заголовний термін	Акцентна характеристика	Грамаітична характеристика	Дефініція	Енциклопедична інформація	Транскрипція	Зона перекладу		Ілюстративний матеріал
<b>80-ті рр. XX ст.</b>											
Дефінітивний		+					+				-
Перекладний										-	
Енциклопедичний											
Словник-довідник		+					+			-	
<b>90-ті рр. XX ст.</b>											
Дефінітивний											
Перекладний											
Енциклопедичний		+									
Словник-довідник							+				-
<b>00-ві рр. XXI ст.</b>											
Дефінітивний		+					+				
Перекладний (дефінітивний)		+					+		-	+	
Енциклопедичний											
Словник-довідник				-	+						+
<b>10-ті рр. XXI ст.</b>											
Дефінітивний	+							-			+
Перекладний (дефінітивний)		+	+				+				
Енциклопедичний											
Словник-довідник			+				+				

Примітки: «+» – висока частотність критикування; «-» – низька частотність критикування.

Протягом усього аналізованого періоду, як бачимо, експерти приділяють увагу насамперед дефінітивним, перекладним словникам і словникам-довідникам. Найбільше зауважень висунуто до словників поч. XXI ст., що пов'язано, на нашу думку, з розширенням лексикографічного репрезентування терміноодиниць, зокрема намаганням сучасних упорядників описати спеціальні одиниці на різних мовних рівнях. Крім того, можна було б дорікнути критикам, що вони оминули увагою важливі параметри фахового словника – 'гіперогіпонімія', 'антонімія', 'синонімія', – які передусім засвідчують розвиток терміносистеми як єдності. Однак, за нашими спостереженнями, автори словників, на жаль, не описують

спеціальні одиниці за вказаними параметрами. Викладене визначає нагальну потребу створення словника нового типу – комбінованого словника, що комплексно відображуватиме термінологію як терміносистему. Зауважмо, на сьогодні в сучасній українській термінографії є авторська монографія, присвячена теорії розроблення принципів і засад укладання словника комбінованого типу з фітомеліорації [16].

Проаналізуємо коментарі критиків стосовно репрезентування лексикографічних параметрів у фахових **дефінітивних словниках**. Так, слухними є рекомендації Т. Космеди щодо відображення параметра ‘вступ/передмова’, зокрема вони стосуються невідповідності заявленим у вступній частині принципам і засадам подання параметричних складників термінологічної статті, тобто ілюстративного матеріалу, транскрипції, енциклопедичної інформації, зокрема: «Пояснюючи принципи репрезентації означених параметрів словникової статті... слід було б розмежувати серед них *основні*, очевидно, це етимологічна довідка й нормативний наголос. Усі інші є факультативними, оскільки не в кожній статті подаються. При цьому цілком зрозуміло, чому не в кожній статті є потреба в транскрипції, що ілюструє ті чи ті асимілятивні, дисимілятивні та інші процеси... Однак... слід ретельніше продумати принцип подання у словникових статтях ілюстрацій, прикладів або більш докладно пояснити цей принцип репрезентації словникових статей, оскільки вбачаємо тут деяку непослідовність...» [8, с.195]. Експерт словника також приділяє увагу досить рідко використовуваному термінографічному параметру ‘енциклопедична інформація’, наприклад: «В окремих випадках А. Загнітко подає інформацію про авторство того чи того терміна (поняття)... Ця інформація енциклопедичного характеру, що розширює світогляд молодих мовознавців. Однак цей параметр можна було б репрезентувати послідовніше...» [8, с.196]. Підтримуємо рекомендацію критика Т. Космеди про необхідність дотримуватися однотипного репрезентування параметра ‘енциклопедична інформація’ в терміностаттях. Уважаємо, що під час укладання словників варто враховувати, що деякі спеціальні поняття потребують указівки на авторство чи ширшого (додаткового) роз’яснення з відтворенням таблиць, формул, ілюстрацій, карт, тобто інформації енциклопедичного характеру.

Оцінюючи параметр ‘реєстр словника’, критики найчастіше вказують на *відсутність багатьох термінів, що є складниками описуваної галузі*, зокрема: «немає термінів, уживаних у класичній фітоценології та екології. ...словник... повинен містити такі широковживані терміни...» [21, с. 98]; «У словнику не вміщені деякі важливі в теоретичному відношенні терміни...» [19, с. 88]. У деяких коментарях стосовно цього параметра відстежуємо міркування рецензентів про *зайвість термінів та відповідних даних*, наприклад: «Деякі терміни... та дані... на наш погляд, у словнику зайві» [21, с. 98]. Іноді термінографи, прагнучи збільшити реєстр словника, навмисно залучають терміни, що належать до іншої поняттєвої терміносистеми, яка несуміжна з описуваною. Уважаємо, що наслідком такого некомпетентного підходу до репрезентування аналізованого параметра є хибне розуміння користувачами меж відображуваної терміносистеми й викривлення зв’язків між її складниками.

З-поміж елементів терміностатті дефінітивних словників експерти найчастіше оцінюють параметр ‘дефініція’, зокрема вони викладають такі зауваги: **1) неточність дефініцій**: «Подекуди трапляються не досить чіткі, невдалі помилкові визначення окремих понять і термінів. <...> Неточним є вираз: “Беннеттиты...”. На с. 151 сказано, що *нуцелус* за походженням відповідає мікроспорангію спорових рослин. Це – груба помилка» [19, с. 88]; «Викликає сумнів також трактування деяких термінів» [21, с. 98]; **2) невичерпність (неповне) пояснення понять**: «Описуючи екологію видів, слід було б докладніше охарактеризувати ценози або формації, у яких вони зустрічаються. Варто було б вказати на можливості окремих видів у селекції і впровадження їх у культуру» [5, с. 99]; **3) брак пояснення певних понять**: «Однак, на нашу думку, бракує пояснення таких понять, як категорія лінгвофілософська...» [8, с. 196]; **4) зavelикий обсяг дефініцій**: «...невиправдано великі за обсягом характеристики деяких

термінів. Наприклад, на тлумачення терміна “водоросли” відведено 36 рядків, “грибы” – 27, “зигоміцети” – 24, “миксомицети” – 29... тимчасом як пояснення переважної більшості термінів займають у середньому по 5–7 рядків» [19, с. 88].

Віднаходимо поодинокі критичні коментарі до параметра ‘список літератури’, які стосуються *неповноти списку літератури*, наприклад: «У наведеному списку не зовсім рівномірно представлена література з різних розділів ботаніки. Так, до нього включений другий том шеститомного видання..., і відсутній третій том, присвячений водоростям і лишайникам...але відсутній основний підручник з систематики рослин...» [19, с. 87]. На нашу думку, цей параметр виконує функцію комплексного бібліографічного покажчика, відображає класифікацію використаних праць під час створення словника, показує професійний рівень упорядника. Отже, експертизуючи дефінітивні словники, критики насамперед виявляють порушення в репрезентуванні параметрів ‘вступ/передмова’, ‘реєстр словника’, ‘енциклопедична інформація’, ‘дефініція’ і ‘список літератури’.

Характеризуючи *перекладні дефінітивні словники*, критики діагностують кількісні недоліки стосовно їхніх різних структурних параметрів. Наприклад, за спостереженнями авторки цієї розвідки, параметр ‘реєстр словника’ отримав такі негативні відгуки: **1) брак термінів:** «відсутні широкоживані українськомовні терміни з відповідним щодо позначуваного поняття значенням. Наприклад, термін “радіаційний захист”... це некоректне означення радіологічного або протипроменевого (протирадіаційного) захисту. Насправді ж термін “радіаційний захист” означає захист радіацією, а не від радіації» [10, с. 54]; «Звичайно, найбільш проблематичним було, напевно, включення до словника новітніх термінів... І все ж відсутність слів, що відображають цілі напрями науки, навряд чи виправдана» [4, с. 102]; **2) необхідність замінити реєстрові одиниці:** *а) іншими спеціальними назвами* – «Однак нам видається, що серед реєстрових слів є такі, які можна було б замінити іншими назвами. Так, замість слова *пучок* сьогодні пропонують вживати *жмут*, *щука* – *щупак*, а *розоцвіті* – *рожевоцвіті*» [9, с. 88]. Зауважмо, що рецензент В. Плєскач не лише оцінив один словник, а навіть порівняв два перекладні словники і встановив, що «...назви деяких елементів, наведених у словнику [2], суттєво відрізняються від тих, якими користувалися в Україні в останні десятиліття (словник [1]). Можливо, ці назви використовували у 20-ті роки або мають регіональне походження» [17, с. 152]. При цьому критик зауважує: «Не варто вважати сучасну технічну термінологію цілком зрусифікованою, неправильною, а правильною ту, що відповідає правопису 1928 року. Реабілітацію мовних набутоків 20-х років треба вести обережно, повертаючи до вжитку лише такі терміни, які відповідають сучасному мовному сприйняттю, збагачують мову й не мають відтінку одіозності» [17, с. 152]; *б) вхідний питомий заголовний термін – на чужомовний:* «...варто було б у словникових статтях подати першим англійський відповідник українського терміна, оскільки саме англійська є провідною мовою світової науки, до того ж, наприкінці книги англійський словопоказчик передує російському» [4, с. 101]. З останнім зауваженням дозволимо собі не погодитися, оскільки для пропагування, а насамперед кодифікування й нормування національної термінології, слід надавати перевагу українській мові.

Критики також констатують відхилення у відображенні параметра ‘зона перекладу’ в перекладних дефінітивних словниках (який, за нашими спостереженнями, є досить проблемним), спричинені такими недоліками: **1) неточним перекладом:** «Переклади деяких термінів-іменників спричиняють певні сумніви та заперечення. Вид термічного оброблення *возврат* (англ. терм. – *recovery*) ...словник... трактує як “сукупність будь-яких ... процесів” і перекладає як *зворот*. Такий переклад більше схожий на просту кальку відповідного російського терміна. <...> Англійське слово *recovery* означає повернення, відновлення попереднього стану тощо... Тому цей вид термооброблення краще подати як *відновлення...*» [17, с. 149]; «Деяке заперечен-

ня викликає характер перекладу на російську мову окремих назв таксонів, хоч він і зумовлений природним, на наш погляд, прагненням до стандартизації не лише латинських, а й російських (та українських) назв таксонів водоростей» [7, с. 84]; **2) поширеністю кальок:** «Сьогодні часто використовують українську термінологію, наближену до російської, що вже стало звичкою. З огляду на сказане назріло наукове обговорення цього питання і наукова, а не насильницька стандартизація термінів» [10, с. 54].

Поради експертів щодо **необхідності подати транскрипцію** в перекладному словнику, безперечно, доречні й мають теоретико-практичне значення – транскрипція роз'яснює й закріплює нормативне вимовляння слів та звуків, а саме: «...зважаючи на той факт, що словник розрахований на широке коло користувачів, зокрема студентів, можливо, було б доцільно до деяких найскладніших для вимови термінів додати транскрипцію, щоб не виникало потреби консультиватися в інших джерелах, що підвищувало б змістову цінність словника» [2, с. 243].

Репрезентування параметра 'дефініція' в дефінітивно-перекладних словниках отримує негативну оцінку, що пов'язана з **неточністю дефініювання понять**, наприклад: «Пояснення деяких термінів потребує уточнення...; немає тлумачень до деяких важливих термінів таких, як "генетический стресс", "импринтинг", "цикл мостов" тощо. Пояснення мікоплазма – інфекції мікоплазми – потребує ґрунтовнішого тлумачення, адже мікоплазми уражують рослини» [1, с. 177]. Як бачимо, за висновками рецензентів, дефінітивно-перекладні словники потребують удосконалення параметрів 'реєстр словника', 'зона перекладу', 'транскрипція' і 'дефініція'.

Експертизуванню **енциклопедичних словників** присвячено поодинокі рецензії, тому викладені оцінки параметрів праць такого типу містять потужний потенціал. Так, стосовно «Екологічного енциклопедичного словника» (російськомовного, закордонного) критики вказують на «завеликий» 'реєстр словника', що автор «уводить до нього поняття дуже широкого кола наукових дисциплін: географії, хімії, фізики, філософії, політекономії, юриспруденції та ін., що суперечить назві словника. Завдяки цьому автор становить своєрідний рекорд – в його словнику 8 тис. термінів, тоді як в економічному словнику Б. О. Бикова (1988) їх тільки 1500» [12, с. 84]. Звісно, реєстр енциклопедичного словника повинен містити значну кількість термінів, але не слід поповнювати його реєстр за рахунок терміноодиниць, що є складниками поняттєво-термінологічних апаратів несуміжних галузей.

Підсумовуючи відображені результати діагностування якості репрезентування окремих параметрів **словників-довідників**, виділяємо такі критичні зауваження експертів: **1) замінити заголовний термін-кальку (компонент аналітичного терміна) нормативним терміном**, наприклад, замість «аналіз музейного зібрання» рецензент пропонує «...як заголовкове слово термінів, треба вживати *аналізування*» [13, с. 144]; **2) додати параметр** 'акцентна характеристика': «Добре було б поставити наголоси в кожному терміні й терміні-словосполученні, оскільки чимало з них у процесі мовлення неправильно наголошують, наприклад: *бюлетень* замість нормативного *бюлетень, видання* замість *видання...*» [3, с. 57]; **3) установити відповідність заголовних термінів з їхніми дефініціями:** «...проаналізуймо узгодженість термінів з виознаками (дефініціями). З першої терміно статті випливає, що: *аналіз* – це *дослідження...*; а з другої, що: *анкетування* – це *збір...* Відповідно до вимог... і структури української мови має бути: *аналізування* – це *досліджування...* і *анкетування* – це *збирання...*» [13, с. 144]; **4) додати параметр** 'ілюстративний матеріал': «Недоліком рецензованого словника є повна відсутність ілюстративного матеріалу, який, безумовно, підвищив би його дидактичний рівень і сприяв би ефективнішому використанню» [11, с. 105].

Нагальною проблемою для термінографії є нормалізація термінів у фахових словниках із фіксуванням змін у мові та поглядах на норму в термінології. Так, за спостереженнями деяких рецензентів, один словник може мати численні невідповідності. Так, В. Моргунюк,

проаналізувавши шість сторінок «Словника термінів музейництва», виявив 60 порушень правил слововживання [13, с. 145]. Критик рекомендує дотримуватися словотвірної норми, застосовуючи два головні правила: перше «...полягає в тому, що у фахових текстах, де інформацію треба подавати однозначно, слова треба вживати за своєю прямою призначеністю... Такі помилки в середньому в кожній терміностатті, й здебільшого це є калькування російського слововживання»; друге правило «полягає в тому, що за наявності двох рівнозначних слів українського та іншомовного походження треба вживати українське...: “в процесі музейної комунікації”... а треба “в процесі музейного спілкування”...» [13, с. 145]. Ці рекомендації розуміємо як принципи-постулати, що становлять підґрунтя теоретико-методологічних засад спеціального словникарства, зокрема принципів добирання українських реєстрових / заголовних термінів. Як бачимо, у розглянутих критиками словниках-довідниках бракує параметрів ‘акцентна характеристика’ й ‘ілюстративний матеріал’, а проблемними є параметри ‘заголовний термін’ і ‘дефініція’.

**Висновки.** Аналіз рецензій на словники засвідчує, що найбільше уваги критиками приділено друкованим галузевим і вузькогалузевим, дефінітивним, дефінітивно-перекладним, енциклопедичним словникам і словникам-довідникам. З-поміж поширених і проблемних параметрів розглянутих типів словників насамперед домінують ‘реєстр словника’, ‘заголовний термін’, ‘дефініція’; менше схарактеризовані параметри ‘вступ/передмова’, ‘акцентна характеристика’, ‘зона перекладу’, ‘транскрипція’, ‘енциклопедична інформація’, ‘список літератури / джерела’, ‘ілюстративний матеріал’. Викладені критичні зауваження рецензентів розглядаємо не як виключно недоліки словників, а як перспективу щодо покращення якості праці. Отже, рецензії на термінологічні словники мають важливе теоретико-практичне значення: систематизування виявлених критичних оцінок і недоліків репрезентування структурних параметрів видань такого типу сприятиме вдосконаленню теоретико-методологічних основ метатермінографії задля практичного якісного реалізування спеціальних праць.

**Перспективу досліджень** проблематики термінографічної критики пов’язуємо з удосконаленням теоретико-методологічних принципів і засад відображення параметрів термінологічного словника комбінованого типу, що комплексно й усебічно репрезентує спеціальну лексику певної галузі науки.

### Бібліографічні посилання

1. Бойко А. Л., Глазко В. І., Глазко Г. В. Російсько-англо-український тлумачний словник термінів з прикладної генетики, ДНК-технології та біоінформатики. Київ 2001, 588 с. *Фізіологія і біохімія культурних рослин*. 2004. Вип. 36. № 2. С. 176–177.
2. Буроменський М. В., Симонок В. П. Новий словник з міжнародного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4 (59). С. 242–244.
3. Вербич С. Путівник у видавничій термінології. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 55–57.
4. Колупаєв Ю. Є. Словник української біологічної термінології / укладачі: Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована, С. В. Овсейчик, Л. В. Туровська, Н. О. Яценко, Л. М. Василькова. Київ: КММ, 2012. 744 с. *Вісник Харк. нац. аграр. ун-ту. Серія Біологія*. 2014. Вип. 2 (32). С. 101–103.
5. Комендар В. І., Заяць В. А. Цінний довідник про дикорослі рослини України. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 99.
6. Комова М. Класифікація термінологічних словників. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 620: *Проблеми української термінології*. С. 144–147.
7. Кондратьєва Н. В. Короткий визначник прісноводних водоростей Української РСР. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 84.

8. Космеда Т. Збагачення української лінгвістичної термінологічної лексикографії. Рец. на словник : Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. *Лінгвістичні студії*. 2014. Вип. 28. С. 194–198.
9. Кочан І. Велика подія в біологічній термінографії. Рец. на «Словник української біологічної термінології». Київ: КММ, 2012. 744 с. *Вісник НАН України*. 2013. № 10. С. 86–88.
10. Кравець О. Відроджуючи українську термінологію з радіології. *Вісник Національної академії наук України*, 2008. № 9. С. 53–54.
12. Кричфалуший В. В. и др. Словарь-справочник по агрофитоценологии и луговедению. Киев: Наук. думка, 1991. 136 с. *Укр. ботан. журн.* 1992. Вип. 49. № 3. С. 104–105.
13. Миркин Б. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Гл. ред. Молд. сов. энцикл., 1990. 406 с. *Укр. ботан. журн.* 1992. Вип. 49. № 3. С. 101–102.
14. Моргунок В. Рецензія на «Словник-довідник термінології музейництва» (Микульчик Р. та ін., Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2012. 128 с.). *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 143–146.
15. Огієнко І. Історія української літературної мови / упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2001. 440 с. URL: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu25.htm> (Дата звернення: 20.11.2018).
16. Петрова Т. О. Фітомеліоративна термінологія сучасної української мови та її відображення в термінологічному словнику комбінованого типу. Харків, 2018. 227 с.
17. Плєскач В. Два словники. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*, № 620: *Серія: Проблеми української термінології*. 2008. С. 148–152.
18. Полюга Л. Роль української лексикографії в утвердженні національної самобутності. *Вісник Львівського ун-ту. Серія: Журналістика*. 2003. Вип. 23. С. 144–152;
19. Прокудін Ю. М. На допомогу ботанікам. *Укр. ботан. журн.* 1985. Вип. 45. № 3. С. 87–88.
20. Шаповал В. В. Теория и практика верификации словарных данных на основе источников: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01; 10.02.19. Москва, 2016. 686 с.
21. Шеляг-Сосонко Ю. Р., Андрієнко Т. Л. Новий термінологічний словник з фітоценології. *Укр. ботан. журн.* 1984. Вип. 41. № 6. С. 97–98.

## References

1. Boiko, A. L., Glazko, V. I., Glazko, G. V. (2004), “Russian-English-Ukrainian Explanatory Dictionary of Applied Genetics, DNA technology and Bioinformatics. Kyiv 2001, 588 p.” [“Rosijs'ko-anglo-ukraïns'kij tлумachnij slovník terminiv z prikladnoï genetiki, DNK-tehnologii ta bioinformatiki. Kiiв 2001, 588 s.”]. *Physiology and biochemistry of cultivated plants [Fiziologija i biohimija kul'turnih roslin]*, iss. 36, № 2, pp. 176–177.
2. Buromenskyi, M. V., Symonok, V. P. (2009), “New Dictionary of International Law”, *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine* [“Novij slovník z mizhnarodnogo prava”], *Visnik Akademii pravovih nauk Ukraini*, № 4 (59), pp. 242–244.
3. Verbych, S. (2010), “A Guide to Publishing Terminology”, *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine* [“Putivnik u vydavnychij terminologii”], *Visnik Nacional'noi akademii nauk Ukraini* № 1, pp. 55–57.
4. Kolupaiev, Yu. Ye. (2014), “Dictionary of Ukrainian Biological Terminology. Compilers: D. M. Grodzynskyi, L. O. Symonenko, M. P. Godovana, S. V. Ovseichyk, L. V. Turovska, N. O. Yatsenko, L. M. Vasytkov. K. : KMM, 2012. 744 p.”, *Bulletin of Kharkiv National Agrarian University. Series Biology* [“Slovník ukraïns'koï biologichnoï terminologii. Ukladachi: D. M. Grodzins'kij, L. O. Simonenko, M. P. Godovana, S. V. Ovsejchik, L. V. Turovs'ka, N. O. Jacenko, L. M. Vasil'kova. K.: KMM, 2012. 744 p.”], *Visnik Hark. nac. agrar. un-tu. Serija Biologija*, iss. 2 (32), pp. 101–103.
5. Komendar, V. I., Zaiats, V. A. (1985), “Valuable reference book on wild plants of Ukraine”, *Ukr. botan. journ.* [“Cinnij dovidnik pro dikorosli roslini Ukraïni”], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 45, № 3, p. 99.
6. Komova, M. (2008), “Classification of Terminology Dictionaries”, *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic, № 620: Problems of Ukrainian Terminology* [“Klasifikacija terminologichnih slovníkiv”], *Visnik Nacional'nogo universitetu "L'vivs'ka politehnika”*, № 620: *Problems of Ukrainian Terminology [Problemi ukraïns'koï terminologii]*, pp. 144–147.



7. Kondratieva, N. V. (1985), "A brief determinant of freshwater algae of the Ukrainian SSR", *Ukr. botan. journ.*, ["Korotkij viznachnik prsnovodnih vodorostej Ukraïns'koï RSR"], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 45, № 3, p. 84.
8. Kosmeda, T. (2014), "Enrichment of Ukrainian linguistic terminological lexicography. Rew. to the dictionary: Zagnitko A.P. The dictionary of modern linguistics: concepts and terms: 4 v. Donetsk: Don. NU, 2012", *Linguistic studios* ["Zbagachennja Ukraïns'koï lingvistichnoï terminologichnoï leksikografii. Rec. na slovník: Zagnitko A. P. Slovník suchasnoï lingvistiki: ponjattja i termini: u 4 t. Donec'k : DonNU, 2012"], *Lingvistichni studii*, iss. 28, pp. 194–198.
9. Kochan, I. (2013), "Great event in biological terminology. Review on "Dictionary of Ukrainian Biological Terminology". K.: KMM, 2012. 744 p.", *Bulletin of the NAS of Ukraine* ["Velika podija v biologichnij terminografii. Recenzija na "Slovník Ukraïns'koï biologichnoï terminologii". K.: KMM, 2012. 744 s.], *Visnik NAN Ukraïni*, № 10, pp. 86–88.
10. Kravets, O. (2008), "Reviving the Ukrainian terminology on radiology", *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine* ["Vidrodzhujuchi Ukraïns'ku terminologiju z radiologii"], *Visnik Nacional'noi akademii nauk Ukraïni*, № 9, pp. 53–54.
11. Krychfalushii, V. V., Melika, Zh. K. (1992), "Grodzynskiy A. M., Zlobin Yu. A., Mirkin V. M., Naumova L. G. Reference Dictionary of agro-phytocenology and meadows. Kiev: Scient. opinion, 1991. 136 p.", *Ukr. botan. journ.* ["Grodzinskij A. M., Zlobin Ju. A., Mirkin B. M., Naumova L. G. Slovar'-spravochnik po agrofitocenologii i lugovedeniju. Kiev: Nauk. dumka, 1991. 136 s.'], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 49, № 3, pp. 104–105.
12. Mirkin, B. M., Sheliag-Sosonko, Yu. R. (1992), "Dediu I.I. Ecological Encyclopedic Dictionary. Kyshynev: Main edit. Mold. Sov. Encycl., 1990. 406 p.", *Ukr. botan. journ.* ["Dedju, I.I. Jekologicheskij jenciklopedicheskij slovar'. Kishinev: Gl. red. Mold. Sov. Jencykl., 1990. 406 s.'], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 49, № 3, pp. 101–102.
13. Morhuniuk, V. (2013), "Review on "Reference Dictionary of terminology of museum study" (Mykulchuk R. and others, Lviv: Pub. of Lviv Polytechnic, 2012. 128 p.)", *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic. Series "Problems of Ukrainian terminology"* ["Recenzija na "Slovník-dovidnik terminologii muzejnictva" (Mikulchik R. ta in., Lviv: Vid-vo L'vivvs'koï politehniky, 2012. 128 p.)"], *Visnik Nac. un-tu "L'vivs'ka politehnika"*. Serija "Problemi Ukraïns'koï terminologii", № 765, pp. 143–146.
14. Ohienko, I. "History of the Ukrainian literary language. Author- compiler of historic.–biograph. essay and notes M.S. Tymoshyk) K.: Our culture and science, 2001. 440 p." ["Istorija Ukraïns'koï literaturnoi movi. Uporjad., avt. ist.-biogr. narisu ta primit. M.S. Timoshik. K.: Nasha kul'tura i nauka, 2001. 440 s.'], available at: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu25.htm>. 20.11.2018
15. Ohienko, I. "History of the Ukrainian literary language. Author- compiler of historic.–biograph. essay and notes M.S. Tymoshyk) K.: Our culture and science, 2001. 440 p." ["Istorija Ukraïns'koï literaturnoi movi. Uporjad., avt. ist.-biogr. narisu ta primit. M.S. Timoshik. K.: Nasha kul'tura i nauka, 2001. 440 s.'], available at: <http://litopys.org.ua/ohukr/ohu22.htm>. 20.11.2018 (Access time: 20.11.2018).
16. Petrova, T. (2018), *Phytomelioration terminology of contemporary Ukrainian language and its reflection in the terminology dictionary of the combined type* [Fitomeliorativna terminologija suchasnoï Ukraïns'koï movi ta ï vidobrazhennja v terminologichnomu slovníku kombinovanogo tipu], Kharkiv, 227 p.
17. Pleskach V. (2008), "Two dictionaries", *Bulletin of the National University of Lviv Polytechnic*, № 620: Series "Problems of Ukrainian Terminology" ["Dva slovníki"], *Visnik Nac. Un-tu "L'vivs'ka politehnika"*, № 360: Serija "Problemi Ukraïns'koï terminologii", pp. 148–152.
18. Poliuha, L. (2003), "The role of Ukrainian lexicography in asserting national identity", *Bulletin of Lviv University. Series of journalism* ["Rol' Ukraïns'koï leksikografii v utverdzhenni nacional'noi samobutnosti"], *Visnik L'vivs'kogo un-tu. Serija zhurnalistiki*, iss. 23, pp. 144–152;
19. Prokudin, Yu. M. (1985), "To help botanists", *Ukr. botan. journ.* ["Na dopomogu botanikam"], *Ukr. botan. zhurn.*, 1985, v iss. 45, № 3, pp. 87–88.
20. Shapoval, V. V. (2016), *Theory and practice of verifying vocabulary data on the basis of sources: thesis for the degree of a Doctor of Philology: dissirtation* [Teorija i praktika verifikacii slovarnyh dannyh na osnove istochnikov: diss. na soiskanie uchenoj stepeni d-ra filol. nauk], Moskva, 686 p.
21. Sheliag-Sosonko, Yu. R., Andriienko, T. L. (1984), "New Terminology Dictionary on Phytocenology", *Ukr. botan. journ.* ["Novij terminologichnij slovník z fitocenologii"], *Ukr. botan. zhurn.*, iss. 41, № 6, pp. 97–98.

ПЕТРОВА Татьяна Алексеевна

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковых дисциплин Харьковского национального аграрного университета имени В. В. Докучаева; Харьковская обл., Харьковский р-н, п/о «Докучаевское-2», 62483, Украина; тел.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ РЕЦЕНЗИЙ НА УКРАИНСКИЕ  
ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ КОН. XX – НАЧ. XXI СТ.

**Аннотация.** *Цель исследования* – выявить теоретико-практическое значение рецензий на терминологические словари естественной отрасли. *Объект исследования* – система параметрических измерений терминологических словарей, *предмет* – критические замечания по репрезентации структурных параметров терминологических словарей. *Исследовательский материал* – тексты рецензий, напечатанные в течение кон. XX – нач. XXI в. Используются следующие *методы*: лексикографического анализа параметров словаря, количественного анализа и сравнительный. В *результате* исследования установлено, что в течение всего рассматриваемого периода эксперты уделяют внимание прежде всего дефинитивным, переводным словарям и словарям-справочникам. Больше всего замечаний выдвинуто к словарям нач. XXI в. Потенциальная важность *практического применения результатов* заключается в совершенствовании теоретико-методологических принципов и основ создания терминологических словарей, а также их использования при разработке словарей нового (комбинированного) типа, которые комплексно репрезентируют лексику определенной отрасли науки. *Выводы*: 1) критические комментарии к профессиональным дефинитивным словарям касаются таких их параметров: 'вступление / предисловие', 'энциклопедическая информация', 'реестр словаря', 'дефиниция', 'список литературы'; 2) переводные дефинитивные словари имеют количественные недостатки относительно репрезентации таких структурных параметров: 'реестр словаря', 'зона перевода', 'дефиниция'; 3) к параметрам словарей-справочников выдвигают такие критические замечания: заменить заглавный термин-кальку нормативным термином; добавить параметр 'акцентная характеристика'; согласовать заглавные термины с их дефинициями и др. Теоретико-практическое значение рецензий на терминологические словари заключается в возможности систематизировать выявленные критиками недостатки репрезентации структурных параметров изданий такого типа для совершенствования основных теоретико-методологических основ метатерминографии и практической реализации качественных работ.

**Ключевые слова:** рецензия, терминологический словарь, терминологический словарь нового (комбинированного) типа, структурные параметры словаря, метатерминография.

PETROVA Tetiana

PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Linguistic Disciplines of Kharkiv National Agrarian University named after V. V. Dokuchaiev; Kharkiv region, Kharkiv district, p/o «Dokuchaievske-2», 62483, Ukraine; tel.: (095) 574-76-41; e-mail: t-petrova@ukr.net; ORCID ID 0000-0002-9534-9891

THEORETICAL AND PRACTICAL VALUE OF THE REVIEWS ON UKRAINIAN TERMINOLOGY DICTIONARIES OF THE LATE XX<sup>th</sup> AND THE EARLY XXI<sup>st</sup> CENTURIES

**Summary.** *The aim of the research* is to determine the theoretical and practical significance of the reviews on natural sciences terminology dictionaries. *The object of the research* is a system of parametric measurements of terminology dictionaries, *the subject* is critical remarks on the structural parameters representation of terminology dictionaries. *The research material* is the texts of the reviews published during the late XX<sup>th</sup> and the early XXI<sup>st</sup> centuries. The following *methods* were used: lexicographic analysis of the dictionary parameters, the quantitative analysis and the comparative one. As *a result* of the research, it is determined that throughout the analyzed period the experts focus on definition and translation dictionaries as well as reference dictionaries. Most remarks are made to the dictionaries of the early XXI<sup>st</sup> century. The potential importance of *practical application of the results* is to improve the theoretical and methodological principles and means of terminology dictionaries creation, as well as their use to develop new (combined) type that comprehensively represent the vocabulary of a particular branch of science. *Conclusions*: 1) the critical comments on professional definition dictionaries relate to such of their parameters as: 'introduction / preface', 'encyclopedia information', 'dictionary register', 'definition', 'list of references'; 2) translation definition dictionaries have quantitative drawbacks regarding the representation of such structural parameters: 'dictionary register', 'translation area', 'definition'; 3) to the parameters of reference dictionaries the following critical comments are made: to replace the title loan term by the normative term; to add the 'accent characteristic' parameter; to match the title terms with their definitions etc. Theoretical and practical significance of the reviews on terminology dictionaries gives the possibility to systematize the drawbacks revealed by critics in the representation of structural parameters of such publications, for the purpose to improve the fundamental theoretical and methodological foundations of metaterminography and the practical realization of high-quality works.

**Keywords:** review, terminology dictionary, terminology dictionary of a new (combined) type, structural parameters of a dictionary, metaterminography.

Надійшла до редколегії 26.02.2019

DOI 10.15421/251914

УДК 811.161.2>42:791

### ПІДМОГИЛЬНА Наталія Василівна

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри видавничої справи та міжкультурної комунікації  
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна;  
тел.: +38(056)373-12-41; e-mail: natvpodm@gmail.com; ORCID.ID: 0000-0002-4044-981X

### ТРОФІМОВА Марина Олегівна

магістр з журналістики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро,  
49010, Україна; тел.: +38(056)373-12-41; e-mail: marina52641@gmail.com

## СУБТИТРУВАННЯ КІНОФІЛЬМІВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ПРОБЛЕМА

**Анотація.** *Об'єкт вивчення* – серіали, що демонструвалися на різних українських телеканалах: «Мереживо долі» (телеканал «Інтер»), «Заборонене кохання» (телеканал «Інтер»), «Забудь і згадай» (телеканал «Україна»), «Слід» (телеканал «Україна»), «Безсмертник» (телеканал «Україна»). *Предмет дослідження:* недоліки субтитрування як способу аудіовізуального перекладу, а також аналіз зафіксованих в українських субтитрах помилок, допущених під час опрацювання російськомовних серіалів. *Мета дослідження:* довести необхідність більш ретельного та грамотного редагування українських субтитрів, які надходять у текстовому вигляді в ефір на провідних вітчизняних телеканалах на основі аналізу конкретних прикладів із субтитрованих кінофільмів. У ході роботи над темою використано *методи:* спостереження, описовий, порівняльний, аналізу та синтезу, а також узагальнення. У *результаті дослідження* з'ясовано, що саме неякісна робота редактора позначається у накладанні україномовних низькоякісних субтитрів на російськомовні серіали, і це відіграє істотну роль у формуванні загальної грамотності українців. Аналіз помилок, які потребують реакції професійного середовища і реципієнтів, має суспільне й культурне значення. Візуальне сприйняття неправильно написаних слів або невідредагованих виразів і речень є одним із шляхів популяризації неграмотності серед населення нашої країни. На сьогодні представники медіасередовища, маючи відповідний арсенал знань та необхідного технічного обладнання, іноді недбало ставляться до виконання своїх професійних обов'язків, і це свідчить про низький рівень їхньої кваліфікації й фахової підготовки. *Висновки:* працюючи над субтитрами до аудіовізуального продукту, редактор або субтитрувальник охоплює не лише увесь текстовий матеріал, а й звертає увагу на інші аспекти медіамистецтва (робота з монологами, діалогами, звуковими ефектами, зображенням, загальною атмосферою кадру). Професіоналізм передбачає не лише створення якісного текстового продукту для глядача/читача, а й доречний та адекватний зв'язок між невербальними та вербальними елементами оригіналу та перекладу.

*Ключові слова:* переклад з близькосторідних мов, субтитри, аудіовізуальний переклад, кінофільм.

**Постановка проблеми.** У Законі України «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» від 19 січня 2017 р. зазначається, що всі іншомовні кінострічки обов'язково повинні супроводжуватися україномовними субтитрами. Відповідно до цього закону усі регіональні та загальнонаціональні телеканали повинні подавати 75 % свого контенту українською мовою. Будь-які аудіовізуальні телевізійні продукти повинні супроводжуватися субтитрами українською мовою. У статті 38 (п. 3) зазначено, що у кінотеатрах та інших закладах дозволяється показ іноземних кінострічок мовою оригіналу, але тільки із супроводом субтитрів українською мовою. Також субтитрами повинна супроводжуватися аудіовізуальна реклама мовою національних меншин (ст. 41) [4, с. 18–22].

Допускається 10 % іншомовного тексту «для реалізації художнього і творчого задуму», однак у такому випадку обов'язково повинні бути субтитри. Будь-які іншомовні кінострічки та передачі, виготовлені до 1 серпня 1991 р., а також власний контент каналів, випущений російською мовою, потрібно субтитрувати, і вони не повинні перевищували 25 % загального обсягу телемовлення.

За невиконання або порушення зазначених вимог на телеканал накладається штраф. Сума фінансового покарання не буде статичною, вона відрізнятиметься залежно від каналу і становитиме приблизно 5 % від загального ліцензійного збору цього ж телеканалу [11].

У лютому 2017 р. Національною радою з питань телебачення та радіомовлення був проведений тематичний моніторинг вітчизняних телеканалів щодо обсягу україномовного контенту, який вони демонструють. Рейтинг побудований на основі середньостатистичних показників за результатами двох діб безперервного моніторингу, який включав у себе усі категорії: передачі, реклама, новини, фільми, серіали тощо. Найбільша частка державної мови в ефірі зафіксована у таких вітчизняних телеканалів – лідерів рейтингу: «Еспресо» – 100 %, «5 канал» – 99 %, «Перший» та «Культура» – 97 %. «Антилідерами» стали «Інтер» – 26 %, «Україна» – 26 %, «К2» – 36 % та «Enter фільм» – 39 % [5].

Відповідно до українського законодавства усі телевізійні вітчизняні канали зобов'язані субтитрувати будь-який російськомовний кінопродукт, тому професія редактора субтитрів наразі є дуже актуальною та затребованою, оскільки у працівників цієї галузі з'явилася платформа для створення якісного текстового матеріалу у вигляді україномовних субтитрів. Якість українського телевізійного продукту, культура подання матеріалів, до якої відносимо і грамотність пропонованих текстів, – проблема надзвичайно важлива, яка потребує уваги і професійного підходу.

Субтитри – це перекладений текст, який з'являється у нижній частині екрана синхронно з відповідними за змістом монологіями та діалогами героїв кінофільму або серіалу. Процес субтитрування належить до одного із основних видів аудіовізуального перекладу, який також часто називають кіноперекладом, екранним перекладом або медіаперекладом. Порівняно з іншими способами перекладу фільмів субтитри найменше спотворюють зміст вихідного текстового матеріалу для цільової аудиторії іншої країни, що транслюватиме субтитровану кінострічку. Переклад – це завжди «переінакшення» тексту, і в ході цього процесу втрати неминучі, тому неможливо їх уникнути й під час перекладу-субтитрування, коли з метою мінімізації обсягу текст обов'язково скорочується.

Розглядаючи субтитри до фільмів як об'єкт лінгвістичного дослідження, відчуваємо, що у редактора або перекладача завжди виникають труднощі, оскільки перед ними постає складна система уявлень та знань одночасно двох груп реципієнтів: тих, які володіють мовою оригіналу певного кінофільму, внаслідок чого вони розуміють сенс та ідею будь-якого оригінального повідомлення, а також тих, для яких створюють адаптований переклад цього фільму у вигляді субтитрів.

Редактори субтитрів відповідальні перед аудиторією певного телеканалу за кожне показане на телеекрані слово, оскільки неточність перекладу або неповнота викладу може змінити первинний сенс репліки і навіть призвести до викривлення змісту мовленнєвої партії того чи іншого персонажа, а отже, до неправильного розуміння твору взагалі. На жаль, сьогодні спостерігаємо «популяризацію» та поширення через українські субтитри неграмотності: якщо слова написані неправильно і речення не зредаговані належним чином, то це безпосередній і наочний результат роботи редактора, точніше, свідчення низького рівня професіоналізму редакторів деяких вітчизняних телеканалів.

**Актуальність нашого дослідження** полягає в тому, що на сьогодні проблема накладання українських субтитрів на російськомовні серіали є надзвичайно важливою і потребує уваги та професійного підходу, оскільки візуальне сприйняття неправильно написаних слів або невдредагованих речень суттєво впливає на глядацьку аудиторію, а значить, і на загальну грамотність українців.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Вперше субтитри з'явилися у звуковому кінематографі у зв'язку з необхідністю здійснювати обмін кінострічками на міжнародному рівні. Країна, яка займалася випуском кінофільмів, намагалася продавати права на прокат багатьом державам. Іншомовний дубляж на той час був невигідним, оскільки процес його створення за-

ймав багато часу і вимагав значних коштів. До того ж важко було передбачити, які саме країни будуть зацікавлені у подібному продукті. Тобто використання субтитрів було більш економічним та зручним способом міжнародного обміну фільмами [8, с. 73].

Сьогодні субтитрування визначають як один із способів перекладу, який найчастіше застосовується під час демонстрації зарубіжних фільмів. Його використовують у Нідерландах, Португалії, Ізраїлі, Бельгії, Греції та у країнах Скандинавії. В Україні субтитрування використовується для міжмовного перекладу, найчастіше – з російської мови. Такий вид перекладу визначають як найпоширеніший вид аудіовізуального перекладу в усьому світі [12, с. 82].

Аудіовізуальний переклад – це процес, у результаті якого фільм чи телепередача стають зрозумілими для цільової аудиторії, яка не знайома з мовою оригінального кінопродукту, але й дотепер аудіовізуальний переклад як особливий вид перекладацької діяльності ще не отримав докладного наукового обґрунтування, незважаючи на те, що він започаткований з моменту виникнення кінематографу [12, с. 82]. Дослідники визначають аудіовізуальний переклад як переклад багатомодальних і мультимедійних текстів іншою мовою та їх перенесення в іншу культуру [7, с. 142–143].

У роботах науковців знаходимо не лише детальний опис субтитрів як основи лінгвістичних досліджень, а й процесу субтитрування, у ході якого мовлення персонажів спрощується, внаслідок чого відбувається своєрідний переказ (див.: [15]) і певна деталізація подій [10, с. 284]. А. Козуляев акцентує увагу на тому, що субтитрування виступає у вигляді літературного письмового перекладу, який створюють відповідно до особливих правил, у яких основною вимогою є гранична лаконічність при збереженні естетичних, значеннєвих та стилістичних аспектів мови персонажів кінострічки [6, с. 375–376].

**Постановка завдань дослідження.** Ставимо за мету довести необхідність більш ретельного та грамотного редагування українських субтитрів, які надходять у текстовому вигляді в ефір на провідних вітчизняних телеканалах на основі аналізу конкретних прикладів з субтитрованих кінофільмів, які транслювалися на різних телевізійних каналах нашої країни: «Мереживо долі» (телеканал «Інтер»), «Заборонене кохання» (телеканал «Інтер»), «Забудь і згадай» (телеканал «Україна»), «Слід» (телеканал «Україна»), «Безсмертник» (телеканал «Україна»). Виходячи із зазначеної мети, вважаємо основними завданнями дослідження недоліків субтитрування як способу аудіовізуального перекладу, а також аналіз зафіксованих в українських субтитрах помилок, допущених під час опрацювання російськомовних серіалів.

**Виклад основного матеріалу.** Коли іншомовний текст відтворюється у вигляді субтитрів до кінострічки, то відповідно змінюються задачі перекладу і вимоги до нього – ці два аспекти передбачають відповідність певним критеріям [1, с. 142]. Однією з головних цілей під час перекладу різножанрових художніх фільмів та серіалів можна назвати створення міжмовної естетичної комунікації завдяки інтерпретації вихідного тексту, реалізація якої здійснюється перекладачами або редакторами субтитрів вже на новому – іншомовному – текстовому полі.

Кінофільм – твір мистецтва, під час перекладу якого важливо відтворювати усі його компоненти, включаючи особливості мовленнєвих партій персонажів, що характеризують кінематографічний і художній образ. Нерідко труднощі перекладу фільмів та серіалів пов'язані з відтворенням іншомовними засобами таких мовностилістичних особливостей вихідного тексту, як фразеологізми, аббревіатури, реалії, гра слів, іншомовні вкраплення, нецензурна, табуована лексика, вульгаризми, адже у мові зафіксовані найрізноманітніші прояви мовної свідомості того чи іншого народу.

За формою викладу субтитри можна назвати діалогом, оскільки у них відтворюються винятково репліки персонажів, а будь-який наратив майже повністю відсутній, тобто переклад фільмів за допомогою субтитрів повинен здійснюватися з урахуванням усіх особливостей діалогічного жанру.

Професор В. Горшкова у своїй розвідці «Переклад у кіно» [2] зазначає, що міжмовне субтитрування – це 1) скорочений переклад діалогів фільму, що відображає їхній основний зміст;

2) представлений у вигляді текстового матеріалу візуальний ряд фільму в його оригінальній версії, який розміщено, як правило, у нижній частині екрана. Переклад реплік усіх персонажів редакторів субтитрів або перекладачеві потрібно вмістити в чітко визначену кількість знаків і рядків, детермінованих міжнародними стандартами швидкості читання і відображення субтитрів на екрані. У будь-якому випадку субтитри повинні мати прив'язку до постійних змін планів у кадрі, які зазвичай скорочують час перекладу.

Специфіка перекладу художньої кінострічки зумовлена способом презентації кінопродукту і його характером. Текстовий матеріал кіноперекладу має декілька особливостей: по-перше, він обов'язково має бути зрозумілим глядачеві/читачеві та інформативним, оскільки розрахований на миттєве сприйняття; по-друге, текст повинен вкладатися у точно визначені часові межі звучання, що спричинено необхідністю його синхронізації з текстом оригіналу (слід зважати на те, що темп мовлення героїв фільму або серіалу і використовувані ними граматичні конструкції можуть значно різнитися, тому нерідко потрібно розширювати або, навпаки, скорочувати текст); по-третє, субтитри постійно супроводжуються відеорядом, котрий обумовлює вибір оптимальних варіантів перекладу: важливо приділяти однакову увагу вербальним і невербальним засобам спілкування, а також враховувати безперервний зв'язок зображення у кадрі та текстового матеріалу у вигляді субтитрів.

Надзвичайно важливими є кількісні характеристики субтитрів. На практиці один рядок субтитрів повинен включати до тридцяти п'яти знаків. Така вимога зумовлена тим, що текст може закривати лише нижню частину екрана, тому, як правило, використовують тільки дворядкові субтитри. Сімдесят знаків – обсяг однієї репліки, яка з'являється у нижній частині кадру. Такий обсяг (розмір) субтитрів визначений з огляду на те, що субтитри повинні займати менше 20 % зображення кадру та не закривати значну частину візуальної інформації.

З точки зору граматики будь-який текстовий рядок, відповідно і субтитри, повинні утворювати смислові одиниці. Внаслідок цього субтитр з'являється на екрані під час вимовлення конкретної репліки та зникає, коли вислів закінчено. Для прочитання середньостатистичним глядачем одного дворядкового субтитру, який становить 60–70 знаків, відводиться у середньому 6 секунд. При перекладі субтитру необхідно знайти баланс між максимальним збереженням оригінального тексту та розумінням сюжету й наданням достатнього часу для обробки оком та мозком іншої частини слухових та візуальних елементів. Таким чином, кожні 6 секунд має з'являтися нова репліка або продовження попередньої. Це здійснюється за допомогою спеціальної комп'ютерної програми [10, с. 284].

Кількість внесених модифікацій, обумовлених передусім системними розбіжностями між мовами, може бути різною в залежності від обсягу вербального компонента, його важливості для розуміння сенсу кінематографічного повідомлення, швидкості вимовлення вихідних реплік. Високий рівень грамотності сучасного глядача дозволяє йому зчитувати текст субтитрів у заданому темпі. Динамічність екранного зображення вимагає синтезу аудіо- та відеоряду при дублюванні й економичності тексту субтитрів, таким чином вона перешкоджає перетворенню перегляду фільму в його «прочитання» [9].

Зазвичай процес створення субтитрів проходить у кілька етапів. Передусім з висловлювання редактори видаляють всі надлишкові елементи, які не заважають розумінню тексту, але й не руйнують візуальний ряд зображуваної ситуації. Потім для перекладу матеріалу, що залишився, підбирають найбільш ємні форми вираження, що не суперечать граматичному оформленню і стилю реплік заданого кінодіалогу. Перекладений текст несе в собі тільки частину загального сенсу, паралельно з відеорядом, який бере на себе основне смислове навантаження. На цьому етапі є ризик вдатися до крайнощів: за умови надмірної компресії висловлювання створюється відчуття можливості передачі значного обсягу інформації лише декількома словами, що нагадує телеграфний стиль, тому слід добирати доречні й максимально точні слова [1, с. 144].

Субтитри у фільмах не заважають чути справжню іноземну мову, її особливості, і в цьому сенсі субтитри мають пріоритет перед іншими способами перекладу. Не зважаючи на те, що

субтитри можуть містити багато скорочень у монологіях та діалогах через брак часу та простору у кадрі (дослідники вважають, що втрати перекладу з мови оригіналу на мову цільової аудиторії можуть сягати приблизно 50 %), значна частка втрат компенсується завдяки прослуховуванню оригінальної версії. Субтитрування набуває статусу одного з основних способів перекладу і є найбільш економічним та простим різновидом перекладацької діяльності. Також слід зазначити, що для іноземних глядачів, які надають перевагу саме цьому способу, економічні моменти є менш важливими, ніж автентичність оригінального продукту у вигляді кінострічки. Субтитри дають можливість прослуховувати та вивчати неадаптовані іноземні діалоги, що є ефективним методом практики [19].

Процес субтитрування вимагає видозміни форми вираження кінопродукту – з розмовної на письмову, тобто субтитри перетворюють кінострічку з аудіовізуального продукту на літературний твір, який потребує більшої уваги від глядача/читача, ніж дубляж [14]. Таким чином, можна виокремити три переваги процесу субтитрування: цим способом перекладу можна користуватися під час вивчення іноземної мови; з фінансової точки зору – економічно вигідний варіант; не потребує багато часу для створення. До недоліків субтитрів можна віднести таке: вони не є доречним варіантом для перекладу кінофільмів, цільовою аудиторією якої виступають люди з поганим зором та навичками читання; увага глядача поділена на читання субтитрів та перегляд того, що відбувається у кадрі; значна втрата вербальної інформації внаслідок вагомих текстуальних та формальних обмежень [12, с. 83].

Культурно-специфічна інформація, яка також знаходить своє відображення у процесі субтитрування іноземного кінопродукту, часто перебуває поза фондом знань носіїв іншої культури та мови. Це говорить про те, що інформацію чи знання, які для носіїв мови оригіналу вважаються зрозумілими і без додаткових роз'яснень, реципієнт цільової аудиторії іншої країни може сприймати як «чужі» і такі, що суперечать узуальному досвіду мовної культури його народу [13; 18]. З іншого боку, текст неможливо сприймати поза його культурою, епохою та умовами його породження. Крім того, рівень фонових знань у реципієнтів може бути різним, у зв'язку з розширенням міжкультурної комунікації. Передання фонових знань, які є в оригіналі, стає умовою успіху культурного переносу та результатом компетенції та професіоналізму редактора, який працював над адаптацією іноземного текстового матеріалу [3; 17].

Переклад культурно-специфічних кінотекстів рекомендовано здійснювати з урахуванням того, що серйозне відхилення від заданого оригіналом номінативного змісту сцен призвело б до руйнування сюжетної та рольової тканини фільму. Інтерпретаційний характер перекладу проявляється не тільки на рівні окремого висловлювання або групи реплік, але й у заданні базових параметрів й характеристик мовця і ситуації: емоційний стан учасників діалогу, їх інтереси у певній мовленнєвій ситуації, ступінь їх особистої близькості і, як наслідок, сферу й реєстр спілкування, що допомагає глядачу по-різному трактувати те, що відбувається у конкретному епізоді, по-різному сприймати характер, позицію, настрій, емоції, цілі того чи іншого персонажа [10, с. 284].

Переклад в кіно є специфічним видом перекладу, здійснення якого вимагає від редактора або перекладача, окрім глибоких знань мови оригіналу та мови реципієнта, володіння навичками «перемикання» з усної форми спілкування на письмову, а також розвинутого вміння помічати сенс оригінального повідомлення і конструювати його на мову перекладу зі збереженням загальної тональності кінодіалогу [2, с. 140].

Проаналізувавши субтитри до кількох серіалів, що демонструвалися на українських телеканалах, робимо висновок, що найчастіше помилки й неточності під час перекладу є наслідками недостатнього володіння мовою перекладу, тобто українською мовою. Перекладачі та редактори використовують, як правило, найбільш вживані слова та поширені вирази, що надає субтитрам усередненого вигляду: за їх змістом реципієнтові, який не володіє мовою оригіналу, важко скласти уявлення про жанрові особливості фільму, сформувані власне враження про характер того чи того персонажа. Відчувається, що процес субтитрування нерідко здійснюється поспіхом, за короткий час, і перекладач не обтяжує себе зверненнями до словників і довідників,

аби віднайти найбільш точний і правильний аналог якогось слова або просто уточнити його лексичне значення, інколи навіть вдається до буквального перекладу українською російського слова, нехтуючи можливими семантичними нашаруваннями й конотаціями. Такий підхід до роботи над субтитрами призводить до цілком передбачуваних та очікуваних результатів: субтитри до різних за сюжетами фільмів рясніють русизмами і виглядають так, наче вони зроблені за одними лекалами.

Приміром, у серіалі «Слід» перекладач і редактор віддали перевагу кальці з російської мови, запропонувавши варіант репліки одного з героїв: *Я думаю, ви правильно вчинили, звернувшись до спеціаліста*, хоча краще було б використати слово *фахівець*.

У цьому ж серіалі зустрічаємо фразу: *Поліз у вікно, зірвався і, так сказати, нещасний випадок на виробництві*. Вжиту вставну конструкцію краще було б замінити на український варіант *так би мовити* і уникнути дослівного перекладу суто російського виразу.

Російське слово *богатый* найчастіше в україномовних субтитрах подається як *багатий*, хоча контекстуально вмотивованим у різних випадках було б вживання інших лексем. Наприклад: *Так, я з багатої сім'ї* (серіал «Безсмертник») або *Аристов там з іншого елітного селища багату панянку привіз, пацієнтку Тропарьова* (серіал «Слід»). В останньому випадку цілком можливі словосполучення з іншими прикметниками – *заможна панянка* або *маєтна панянка*.

Приклад з субтитрів до серіалу «Безсмертник»: *І зараз ми будемо пити шампанське і святкувати входи́ни*. У наведеному субтитрі слово *входи́ни* невдало вжите щодо ситуації, про яку йдеться в сюжеті: словом *входи́ни*, як правило, називають народний звичай, а герої серіалу говорять про переїзд до нової квартири. На наш погляд, краще було б замінити *входи́ни* на більш зрозуміле для глядача і доречне у даному контексті слово *новосілля*. Крім того, замість трьох слів (і це при мінімізації об'єму субтитрів!) *ми будемо пити* можна було вжити одне – *питимемо*.

У серіалі «Заборонене кохання» читаємо у субтитрах: *Але ж Ви самі сказали, що там папір якийсь для мене*. За сюжетом фільму головні герої обговорювали певний документ, про який було сказано *бумага*, однак редактори субтитрів подають буквальний переклад *папір*, що спотворює сенс сказаного. На нашу думку, доречно було б вжити замість слова *папір* слово *документ*.

Репліці з серіалу «Безсмертник» *Ви не серди́ться на тата, у нього на роботі справ по го-рло* краще було б надати такий вигляд: *Ви не серди́теся / не гніва́йтеся на тата, у нього на роботі справ донесхочу / по зав'язку* – тоді наведена репліка звучатиме по-українськи.

У серіалі «Мереживо долі» фразу *Коротше, я з одним хлопцем пов'язаний давно, можна сказати, все життя*, на наш погляд, слід перекласти так: *Коротко кажучи, я з одним хлопцем пов'язаний давно, можна сказати, все життя*, оскільки у російського слова *короче* існує український аналог *коротко кажучи*.

У субтитрах майже до всіх кінострічок, які були об'єктом аналізу, спостерігаються непоодинокі орфографічні, пунктуаційні, синтаксичні помилки: написання слів *супердодаток* (серіал «Мереживо долі») і *лжеспсихолог* (серіал «Слід») з дефісом, а лексеми *півдня* (серіал «Безсмертник») у два слова, що суперечить нормам українського правопису [див.: 16]. Відсутні коми у складносурядних реченнях перед сполучником «і», наприклад: *У нього є ласо та револьвер і він захистить мене від кого завгодно* (серіал «Слід»); *Тоді з ним щось відбувається і він не може зупинитися* (серіал «Забудь і згадай»); *Я звільнюся і ми з тобою побачимося* (серіал «Безсмертник») тощо.

Наведемо кілька прикладів з очевидними прорахунками перекладачів і редакторів субтитрів: *Милий, ти б не захоплювався жирної їжею* (потрібно: *жирною їжею*) (серіал «Забудь і згадай»); *Не лічіть грошей у чужій кишені, пане Ендрю* (потрібно: *не рахуйте грошей*) (серіал «Мереживо долі»); *До семи-восьми років зазвичай синдром безслідно зникають, без усілякого лікування* (потрібно: *синдром зникає*) (серіал «Слід»); *У Росію вона прилетіла ще вчора* (потрі-



бно: *до Росії*) (серіал «Слід»); *Я не хочу, щоб він знову потрапив у лікарню* (потрібно: *до лікарні*) (серіал «Мереживо доли»).

І ще один приклад: *...і психолога з таким прізвиськом я в мережі не знайшов* (серіал «Слід»). У наведеній репліці один з головних героїв, говорячи про «сеть», має на увазі мережу Інтернет. Редактори субтитрів для глядача/читача текстового варіанта репліки пишуть це слово з маленької літери, не конкретизуючи, про яку саме мережу говорять персонажі. Іменник *Мережа* у значенні *Інтернет* необхідно і доречно писати з великої літери, щоб уникнути неточності у сприйнятті сюжету реципієнтом.

Чимало пунктуаційних помилок зустрічаємо у субтитрах до серіалу «Забудь і згадай». Наприклад: *Іване, скажи мені хто вони?* (пропущено кому перед підрядною частиною речення); *Їжа, яка приносить радість організму не може бути шкідливою* (підрядне речення, що стоїть у середині складнопідрядного, слід виокремлювати з обох боків).

Або: *І щоб він посилав сам команди пралці, кавовій машині, пічці, усім!* (серіал «Мереживо доли»). У субтитрі допущено пунктуаційну помилку: узагальнююче слово *усім*, що стоїть після переліку однорідних додатків, слід виокремити тире, а не комою.

Серйозним каменем спотикання залишається для перекладачів сленг, вульгаризми, жаргонізми. *Зникаємо мерщій, у нас менше хвилини* – читаємо у субтитрах до серіалу «Забудь і згадай», тоді як екранний герой вимовляє: *Валим*. У даному випадку спостерігаємо очевидну невідповідність стилістичних реєстрів вихідного й похідного текстів.

Звісно, бажано уникати неточностей в оформленні субтитрів: коли у мовленні персонажа спостерігаються паузи, зумовлені нерозумінням або відсутністю необхідної інформації, то в цьому разі, на нашу думку, у субтитрах треба ставити розділові знаки – тире або три крапки, оскільки глядач, який сприймає фільм за допомогою тексту субтитрів, вважатиме, що жодних непорозумінь між учасниками діалогу немає.

Результат неякісної роботи редактора позначається у накладанні україномовних низькоякісних субтитрів на російськомовні серіали, і це відіграє істотну роль у формуванні загальної грамотності українців. Аналіз помилок, які потребують реакції професійного середовища і реципієнтів, має суспільне й культурне значення. Візуальне сприйняття неправильно написаних слів або невідредагованих виразів і речень є одним із шляхів популяризації неграмотності серед населення нашої країни. На сьогодні працівники медіасередовища, маючи відповідний арсенал знань та необхідного технічного обладнання, іноді недбало ставляться до виконання своїх професійних обов'язків, і це свідчить про низький рівень їхньої кваліфікації й фахової підготовки.

**Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:** працюючи над субтитрами до аудіовізуального продукту, редактор або субтитрувальник охоплює не лише увесь текстовий матеріал, а й звертає увагу на інші аспекти медіамистецтва (робота з монологам, діалогам, звуковими ефектами, зображенням, загальною атмосферою кадру). Професіоналізм передбачає не лише створення якісного текстового продукту для глядача/читача, а й доречний та адекватний зв'язок між невербальними та вербальними елементами оригіналу та перекладу.

Під час аналізу 5 російськомовних субтитрованих серіалів (16 серій) в них було виявлено значну кількість помилок, які потребують реакції професійного середовища і реципієнтів. У ході дослідження україномовних субтитрів до цих серіалів, що демонструвалися на вітчизняних телеканалах, зафіксовано десятки помилок перекладу, а також орфографічних, пунктуаційних, синтаксичних, лексичних, стилістичних, морфологічних, змістових та технічних, тобто – повний набір можливих недоліків. Це свідчить про недостатню увагу з боку співробітників телеканалів до перекладу, коректури та вичитування субтитрів, а застосування перекладу субтитрів за допомогою комп'ютерних програм призвело до низькоякісного текстового матеріалу, який надійшов до глядача/читача. Відчуття обов'язку перед аудиторією телеканалу передбачає подання якісного письмового перекладу усної мови персонажів фільмів. Аналіз деяких супере-

чливих моментів і демонстрація абсолютних помилок у субтитрах є підтвердженням актуальності зазначеної проблеми, яка стає дедалі гострішою, оскільки випуск в ефір неграмотних або недостатньо перевірених текстів для українського телебачення поступово стає нормою.

На нашу думку, на рівень якості субтитрів, які пропонують вітчизняні телеканали, впливають декілька вагомих факторів. По-перше, редактор повинен бути професіоналом, який несе повну відповідальність за готовий відредагований телевізійний продукт, що надходить до українського глядача/читача. Професіоналізм та відповідальність включають у себе бездоганне знання мови реципієнта і мови оригіналу, педантичність щодо суперечливих нюансів, уважність у вичитуванні текстів. По-друге, дотримання необхідних технічних характеристик також впливає на сприйняття інформації глядачем. Редактор повинен слідкувати за розміщенням субтитрів на екрані, кольором і розміром шрифту, інтерліньяжем дворядкових субтитрів, швидкістю зміни реплік головних героїв серіалу, а також максимальною кількістю рядків. По-третє, на оцінку правильності написання та подання тексту впливає рівень грамотності самої людини. Таким чином, популяризація неграмотності через не вивірені належним чином субтитри, які надходять у текстовому варіанті в ефір провідних ТБ-каналів, набуває суспільного значення, і це явище неприпустиме.

**Перспективи подальших досліджень** вбачаються нам у професійному вишколі фахівців, від яких залежить якість перекладу та редагування субтитрів до зарубіжних кінострічок, що демонструються на українських телеканалах, уточненні та конкретизації окремих навчальних дисциплін, які вивчають сучасні студенти – майбутні філологи й редактори: необхідно зробити акцент на навчально-методичній підготовці професіоналів відповідного профілю. Допоки мовні дисципліни не вивчатимуть панорамно й протягом тривалого часу, лінгвістичні дослідження субтитрів зводитимуться до фіксації перекладацьких курйозів і відвертих помилок замість пошуків оптимальних та ефективних шляхів подолання наявних недоліків у цій сфері.

### Бібліографічні посилання

1. Горшкова В. Е. Особенности перевода фильма с субтитрами. *Педагогика. Филология. Право. Экология*. 2006. № 3 (10). С. 141–144.
2. Горшкова В. Е. Перевод в кино: дублирование vs. субтитры (на материале фильма Люка Бессона «Ангел-А», Франция, 2005 г.). *Вестник НГУ*. 2007. Т. 5. Вып. 1. С. 135–140.
3. Горшкова В. Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога (на материале современного культурного кино): автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.05. Иркутск, 2006. 42 с.
4. Закон України «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні». URL: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=60952](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952) (Дата звернення: 07.02.2019).
5. Квоти: 75 % української в ефірі та «Діамантова рука» з субтитрами. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28504887.html> (Дата звернення: 21.12.2018).
6. Козуляев А. В. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности. *XVII Царскосельские чтения: материалы междунар. научн. конф.* Т. I. Санкт-Петербург, 2013. С. 374–381.
7. Костров К. Е. Аудиовизуальный перевод: проблемы качества. *Вестник ВолГУ. Сер. 9. Исследования молодых ученых*. 2015. № 13. С. 142–146.
8. Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. № 9. С. 70–74.
9. Лотман Ю. М. Семиосфера. Внутри мыслящих миров. Санкт-Петербург: Искусство Санкт-Петербурга, 2002.
10. Лукьянова Т. Г. Практичні проблеми кіноперекладу: субтитрування. *Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи*. 2013. С. 275–294. (Серія: Dictum Factum).

11. Набрал чинності закон про мовні квоти на ТБ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2323902-nabrav-cinnosti-zakon-pro-movni-kvoti-na-tb-75-kontentu-ukrainskou.html> (Дата звернення: 17.11.2018).
12. Радецька С. В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Філологічні науки*. Кн. 2. 2016. С. 81–84.
13. Сорокин Ю. А. Культура и ее этнопсихолингвистическая ценность. *Этнопсихолингвистика*. Москва: Наука, 1988. С. 5–18.
14. Субтитри на українському телебаченні – незаконні. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshtadnya/subtitri-na-ukrayinskomu-telebachenni-nezakonni> (Дата звернення: 14.12.2018).
15. Сухая Е. В. Типы источников киноречи как основа лингвистических исследований. *Вестник МГОУ. Серия: Лингвистика*. 2010. № 2. С. 68–74.
16. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2012. 288 с.
17. Федорова И. К. Перевод кинотекста в свете концепции культурного переноса: проблема переводческой адаптации. *Вестник Челябинского гос. ун-та. Филология. Искусствоведение*. 2009. Вып. 39, № 43 (181). С. 142–149.
18. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 2009. 216 с.
19. Aegisub. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Aegisub> (Дата звернення: 14.12.2018).

## References

1. Gorshkova, V. Ye. (2006), “Features translation of the film with subtitles”, *Pedagogy. Philology. Law. Ecology* [“Osobennosti perevoda fil'ma s subtitrami”, *Pedagogika. Filologiya. Pravo. Ekologiya*], № 3 (10), pp. 141–144.
2. Gorshkova, V. Ye. (2007), “Translation to the movies: dubbing vs. subtitles (based on Luke Besson’s film “Angel. A”, France, 2005)”, *NSU Bulletin* [“Perevod v kino: dublirovaniye vs. subtitry (na materiale fil'ma Lyuka Bessona «Angel.A», Frantsiya, 2005 g.)”, *Vestnik NGU*], т. 5. вып. 1, pp. 135–140.
3. Gorshkova, V. Ye. (2006), *The theoretical basis of the process-oriented approach to the translation of film dialogue (on the basis of contemporary cultural cinema): author’s abstract* [*Teoreticheskiye osnovy protses-sooriyentirovannogo podkhoda k perevodu kinodialoga (na materiale sovremennogo kul'turnogo kino): avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk*], Irkutsk, 2006. 42 p.
4. “The Law of Ukraine «On the Functioning of the Ukrainian Movie of the State of Sacrifice and the Order of the Foundations in Ukraine»” [“Zakon Ukraini «Pro funktsionuvannya ukrains'koi movi yak derzhavnoi ta poriadok zastosuvannya inshikh mov v Ukraini»”], available at: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=60952](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60952) (Access time: 07.02.2019).
5. “Quotas: 75% of the Ukrainian version of the “Diamond Hand” with subtitles” [Kvoti: 75 % ukrains'koi v tfiri ta “Diamantova ruka” z subtitrami], available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/28504887.html> (Access time: 21.12.2018).
6. Kozulyaev, A. V. (2013), “Audiovisual polysemantic translation as a special form of translation activity”, *XVII Tsarskoye Selo Readings: materials of the Intern. scientific conf.* [“Audiovizual'nyy polisemanticheskiy perevod kak osobaya forma perevodcheskoy deyatel'nosti”, *XVII Tsarskosel'skiye chteniya: mat-ly mezhdunar. nauchn. konf.*], vol. I, St. Petersburg, pp. 374–381.
7. Kostrov, K. E. (2015), “Audiovisual translation: quality problems”, *Bulletin of VolSU. Ser. 9. Studies of young scientists* [“Audiovizual'nyy perevod: problemy kachestva”, *Vestnik VolGU. Ser. 9. Issledovaniya molodykh uchenykh*], № 13, pp. 142–146.
8. Kuzenko, G. M. (2017), “Film translation as specialty type of artistic shift (to the materials of the English language)”, *Odessa linguistic bulletin* [“Kinopereklad euk osoblivii vid khudozhn`oho perekladu (na materialih anhliis`koi movi)”, *Odes`rii linhvistichnii visnik*], вып. 9, pp. 70–74.
9. Lotman, Yu. M. (2002), *Semiosphere. Inside the thinking worlds* [Semiosfera. Vnutri myslyashchikh mirov], St.-Petersburg, 2002.
10. Lukyanova, T. G. (2013), “Practical problems and transition: subtitling”, *Shifting from scientific doslendzhennykh representatives of Kharkov schools* [“Praktichni problemi kinoperekladu: subtitruvann`ia”, *Pereklad u naukovikh doslidzhenn`iakh predstavnikiv kharkivs`koi shkoli*], pp. 275–294.

11. "Put into action the law on quotas for TV" ["Nabrav chinnosti zakon pro movni kvoti na TB"], available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2323902-nabrav-cinnosti-zakon-pro-movni-kvoti-na-tb-75-kontentu-ukrainskou.html> (Access time: 17.11.2018).
12. Radetska, S. V. (2016), "Subtitling as a type of audiovisual translation: advantages and disadvantages", *Philology science* ["Subtitruvannya yak vid audiovizualnogo perekladu: perevagi ta nedoliki", *Filolohichni nauki*], prince 2, pp. 81–84.
13. Sorokin, Yu. A. (1988), "Culture and its ethnopsycholinguistic value", *Ethnopsycholinguistics* ["Kul'tura i yeye etnopsikholingvisticheskaia tsennost'". *Etnopsikholingvistika*], Science, Moscow, pp. 5–18.
14. "Subtitles on the Ukrainian TV-forum – illegal" [Subtitri na ukrains'komu telebachenni – nezakonni], available at: <https://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/subtitri-na-ukrayinskomu-telebachenni-nezakonni> (Access time: 14.12.2018).
15. Sukha, E. V. (2010), "Types of sources of cinema books as the basis of linguistic research", *Vestnik MGOU. Series: Linguistics* [Tipy istochnikov kinorechi kak osnova lingvisticheskikh issledovaniy. Vestnik MGOU. Seriya: Lingvistika], № 2, pp. 68–74.
16. *Ukrainian spelling* (2012), [*Ukrains'ki pravopis*], Kyiv, 288 p.
17. Fedorova, I. K. (2009), "Movie text translation in the light of the concept of cultural transference: the problem of translational adaptation", *Bulletin of the Chelyabinsk State University. Philology. Art criticism* ["Perevod kinoteksta v svete kontseptsii kul'turnogo perenosa: problema perevodcheskoy adaptatsii". *Vestnik Chelyabinskogo gos. un-ta. Filologiya. Iskusstvovedeniye*], Vol. 39, No. 43 (181), pp. 142–149.
18. Schweitzer, A. D. (2009), *Theory of Translation: Status, problems, aspects* [*Teoriya perevoda: Status, problema, aspekty*], Moscow, 216 p.
19. Aegisub. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Aegisub> (Access time: 14.12.2018).

**ПОДМОГИЛЬНАЯ Наталия Васильевна**

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой издательского дела и межкультурной коммуникации  
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина;  
тел.: +38(056)373-12-41; e-mail: natvpodm@gmail.com; ORCID.ID: 0000-0002-4044-981X

**ТРОФИМОВА Марина Олеговна**

магистр журналистики Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр,  
49010, Украина; тел.: +38(056)373-12-41; e-mail: marina52641@gmail.com

**СУБТИТРИРОВАНИЕ КИНОФИЛЬМОВ КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА**

**Аннотация. Объект изучения** – сериалы, которые демонстрировались на различных украинских телеканалах: «Мереживо долі» (телеканал «Інтер»), «Заборонене кохання» (телеканал «Інтер»), «Забудь і згадай» (телеканал «Україна»), «Слід» (телеканал «Україна»), «Безсмертник» (телеканал «Україна»). **Предмет исследования:** недостатки субтитрирования как способа аудиовизуального перевода, а также анализ ошибок, зафиксированных в украинских субтитрах, допущенных в ходе работы с русскоязычными сериалами. **Цель исследования:** доказать необходимость более тщательного и грамотного редактирования украинских субтитров, поступающих в текстовом виде в эфир ведущих отечественных телеканалов на основе конкретных примеров из субтитрированных кинофильмов. В ходе работы были использованы **методы:** наблюдения, описательный, сравнительный, анализа и синтеза, а также обобщения. В **результате исследования** установлено, что именно некачественная работа редактора приводит к тому, что на русскоязычные сериалы накладываются украиноязычные субтитры низкого качества, и это играет важную роль в формировании общей грамотности украинцев. Анализ ошибок, требующих реакции профессионального сообщества и реципиентов, имеет общественное и культурное значение. Визуальное восприятие неправильно написанных слов или неотредактированных предложений и фраз является одним из путей популяризации неграмотности среди населения нашей страны. Сегодня представители медиасообщества, имея необходимый арсенал знаний и соответствующего технического оборудования, иногда с пренебрежением относятся к выполнению своих профессиональных обязанностей, и это свидетельствует о низком уровне их квалификации и специальной подготовки. **Выводы:** работая над субтитрами к аудиовизуальному продукту, редактор или субтитровальщик охватывает не только весь текстовый материал, но обращает внимание и на другие аспекты медиаискусства (работа с монологами, диалогами, звуковыми эффектами, изображением, общей атмосферой кадра). Профессионализм предполагает не только создание качественного текстового продукта для зрителя/читателя, но и уместную и адекватную связь между невербальными и вербальными элементами оригинала и перевода.

**Ключевые слова:** перевод с близкородственных языков, субтитры, аудиовизуальный перевод, кинофильм.

**PODMOGILNAYA Nataliya Vasilievna**

doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Publishing and Intercultural Communication,  
Oles Gonchar Dnipro National University; Gagarin Ave., 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38(056)373-12-41;  
e-mail: natvpodm@gmail.com; ORCID.ID: 0000-0002-4044-981X

**TROFIKOVA Marina Olegovna**

master of Journalism of the Oles Honchar Dniprovsky National University; Gagarin Ave., 72, Dnipro, 49010, Ukraine;  
tel.: +38(056)373-12-41; e-mail: marina52641@gmail.com

**SUBTITLE FILMS AS A LINGUISTIC PROBLEM**

**Summary.** *The object* of study is the series, which were shown on various Ukrainian TV channels: "Merezhivo Doli" ("Inter" TV channel), "Boronene kokhannya" ("Inter" TV channel), "Forget & Zgadai" ("Ukraine" TV channel), "Slid" (TV channel "Ukraine"), "Bezsmertnik" (TV channel "Ukraine"). *Subject of research:* lack of subtitling as a way of audiovisual translation, as well as analysis recorded in Ukrainian subtitles, made in the course of working with Russian-language TV shows. *Objective:* to prove the need for more thorough and competent editing of Ukrainian subtitles, received in text form on the air of the leading domestic TV channels based on specific examples from subtitled films. During the work the following methods were used: observation, descriptive, comparative, analysis and synthesis, as well as generalizations. As a result of the research, it was established that it is the poor quality work of the editor that leads to the fact that Russian-language TV shows are superimposed on low-quality Ukrainian subtitles, and this plays an important role in shaping the general literacy of Ukrainians. The analysis of errors requiring the response of the professional community and recipients has a social and cultural significance. Visual perception of incorrectly written words or unedited sentences and phrases is one of the ways to popularize illiteracy among the population of our country. Today, representatives of the media community, having the necessary arsenal of knowledge and relevant technical equipment, are sometimes disregarding the performance of their professional duties, and this indicates a low level of their skills and special training. *Conclusions:* working on subtitles for an audiovisual product, the editor or subtitle covers not only all textual material, but also draws attention to other aspects of media art (working with monologues, dialogues, sound effects, images, and the general atmosphere of the frame). Professionalism involves not only creating a high-quality text product for the viewer / reader, but also an appropriate and adequate connection between non-verbal and verbal elements of the original and the translation.

**Keywords:** translation from closely related languages, subtitles, audiovisual translation, film.

Надійшла до редколегії 10.04.19

DOI 10.15421/251915

УДК 811.161.1'42

**ПОДОПРИГОРА Анастасия Михайловна**

преподаватель кафедры интенсивного обучения иностранным языкам Приднепровской государственной академии строительства и архитектуры; аспирант кафедры общего и славянского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; ул. Чернышевского, 24а, г. Днепр, 49005, Украина; тел.: +38 (056) 745-23-72; e-mail: a.podoprigora@email.ua; ORCID ID 0000-0002-8852-3580

**ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫХ ЭТИКЕТНЫХ ФОРМУЛ В РУССКИХ ПИСЬМАХ XVIII ВЕКА**

**Аннотация.** *Цель* исследования – изучить лексико-грамматические особенности заключительных этикетных формул в русских письмах XVIII века, описать функционально-семантические типы формул, охарактеризовать их синтаксическую структуру. *Объект* изучения – адресованные разным лицам письма выдающегося русского полководца А. В. Суворова и княгини Е. Р. Дашковой. *Материал* исследования – 120 заключительных этикетных формул, извлеченных из писем методом сплошной выборки. Использован описательный *метод* исследования. *Практическое применение* возможно в процессе преподавания стилистики русского языка. *Выводы.* Заключительные этикетные формулы являются важным структурным элементом концовки письма, обычно предшествующим подписи адресанта. Мы выделили такие функционально-семантические типы заключительных этикетных формул в русских письмах XVIII века: 1) формулы прощания; 2) формулы пожелания (пожелания телесного и душевного здоровья, Божьей помощи и благословения); 3) паракинесические заключительные этикетные формулы (вербальная передача жеста или действия); 4) гонорифические заключительные этикетные формулы (прямое или косвенное указание адресантом

позитивних якостей адресата). В основі побудови заключительних етикетних формул часто лежить то или ине речеве кліше, однак ці кліше отримують поширення завдяки синтаксическим компонентам, в результаті чого заключительні етикетні формули в досліджуваних листах різноманітні за своєю синтаксическою структурою. *Перспективу настоящего исследования* ми бачимо в вивченні динаміки заключительних етикетних формул листа в епістолярії XVIII–XX вв., а також в більш детальному вивченні прагматики і функціонування етикетних формул в залежності від характеру комунікативної ситуації.

*Ключевые слова:* письмо, епістолярний текст, речевий етикет, заключительні етикетні формули, А. В. Суворов, Е. Р. Дашкова.

**Постановка проблеми.** К числу проблем, що виникають перед дослідником переписки як способу дистантного міжособистісного спілкування в умовах, коли непряме спілкування по темі или іншим причинам неможливо, належить питання про сутність листа як типу тексту, про відмежування його від інших видів письмових речевих повідомлень, а в зв'язі з цим – проблема визначення терміна *письмо*. В сучасній лінгвістиці існує багато визначень цього поняття. Приведемо найбільш точно відповідну нашому уявленню формулювання даного терміна, запропоновану відомим спеціалістом в області текстології, внесшим великий внесок в формування принципів видання епістолярного спадку, Е. І. Прохоровим, який називає листами «письменні особисті звернення автора до окремих осіб или колективам осіб, з звичайним присутством типово епістолярних елементів (звернення, дата, підпис и т. п.) и передбачаючі необхідність відповіді (или самі являються відповіддю)» [10, с. 19]. Листи – це найбільш поширений вид епістолярних текстів, до яких відносять и інші види речевих творів, зокрема такі, як щоденники, записки, дарственні надписи и т. п. Далі термін «епістолярний текст» ми будемо використовувати применливо до тексту листа. Вчені-лінгвісти В. А. Фаліна, М. М. Телекі, В. Д. Шинкарук и інші відзначають, що лист по своїй структурній організації має канонічний характер: він складається з зачину, основної частини и закінчення, при цьому В. А. Фаліна вказує на те, що «зачин и закінчення утворюють етикетну рамку листа, маючу свої стилістическі засоби вираження – етикетні епістолярні формули» [14, с. 262]. В зачині присутствують формули привітання, звернення до адресата, а також, як правило, вказується час и місце написання тексту. Основна частина представляє собою виклад подій, обговорення різних питань, тематика яких настільки ж різноманітна, як сама комунікація між людьми. В закінченні листа містяться підпис адресанта и етикетні формули, звичайно передуючі їй.

Етикетні формули в закінченні епістолярного тексту ми називаємо заключительними етикетними формулами. Вони свідчать про завершення тексту листа и по цілях використання звичайно направлені на продовження спілкування, на створення сприятливого емоційного фону для майбутньої комунікації з адресатом. Загальна структура листа залишалася традиційною впродовж багатьох століть, а його трьохчастинне поділення виходить ще з античних канонів и зберігається в подальшому, причём зразки послань, и в першу чергу найбільш етикетних частин листа – прескрипта и клаузули, як відзначає Д. М. Буланін, поширилися в формі листівників в Давній Русі починаючи з XV століття и користувалися популярністю аж до XVIII–XIX вв. [4, с. 188–189]. При цьому з часом змінювалися риторическі канони, зокрема вимоги до оформлення письмових послань, модифікувалися формули речевого етикета, а разом з тим и мовне оформлення закінчення листа, но динаміка цих змін поки не отримала достаточного освітлення и потребує спеціального дослідження.

**Зв'язь з попередніми дослідженнями.** Заключительні етикетні формули листа розглядалися лінгвістами з точки зору їх семантики, морфологіческих властивостей, а також в аспекті речевого етикета. Дослідник російського речевого етикета А. Г. Балакай в докторській дисертації «Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания» проаналізував формули прощання як реалізацію конвенцій в сфері речевої комунікації в російській мовній спільноті [2]. Терміном «формула речевого етикета» він позначає «неоднословні знаки речевого етикета, то єсть фразеологіческі одиниці різної ступені семантическої слитності и мотивованності значення з структурою фразем», и відносить їх,

наряду со словами, традиционно употребляемыми в стереотипных ситуациях общения, а также молчанием и умолчанием, к этикетным знакам языка [2, с. 18].

Н. С. Голикова и И. С. Попова в книге «Етикет і культура мовного спілкування у вищій школі» рассматривают заключительные формулы прощания украинского языка с точки зрения их синтаксической природы и указывают на то, что базовым материалом для этикетно-речевых штампов являются «дуже поширені в комунікативних актах фразеологізовані синтаксичні сполучення – словосполучення й речення, які вживаються як функціонально цілісні утворення, але компоненти яких семантично ще “не зрослися”. Про перехідний категорійний характер таких конструкцій свідчить їхня структурно-граматична варіативність... та збереження первинного лексичного значення більшості складників...» [5, с. 24]. К. А. Старостин называет устойчивые словесные формулы этикетными речевыми знаками, поскольку «функционально-семантическое поле единиц речевого этикета включает в себя как отдельные слова, так и устойчивые выражения, имеющие знаковый характер» [11, с. 169]. К этикетным ресурсам русского языка относятся и особый тип единиц, обозначенный в исследовании С. С. Мусаелян как этикетные коммуникемы (или слова-предложения), – специфический класс нечлененых, фразеологизированных предложений [9, с. 3] типа *Добро пожаловать; В добрый час; Всего хорошего* и т. п. Структурное разнообразие заключительных этикетных формул письма было продемонстрировано в статье Е. К. Куваровой [8, с. 293].

В монографии М. М. Телеки и В. Д. Шинкарука «Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру» заключительные этикетные формулы письма исследуются в аспекте семантико-синтаксических категорий текста. Эпистолярный текст, по мнению авторов книги, является репрезентацией письменного общения, и основная функция такого текста – «інформативність, “повідомлення у процесі опосередкованого спілкування”, віддзеркалення ставлення адресанта до себе, адресата, “третіх осіб”, про яких згадує автор листа» [13, с. 24]. Заключительные формулы письма рассматривались в диахроническом аспекте в работах В. А. Фалиной (на материале писем XIX–XX вв.) [14], С. Л. Катаржиной (письма начала XX в.) [7], Д. Атанасовой-Соколовой (письма XVIII–XIX вв.) [1].

**Постановка задач исследования. Цель статьи** – изучить лексико-грамматические особенности заключительных этикетных формул в русских письмах XVIII века, описать функционально-семантические типы формул, охарактеризовать их синтаксическую структуру. Объектом исследования послужили адресованные разным лицам письма выдающегося русского полководца А. В. Суворова [12] и княгини Е. Р. Дашковой [6], стоявшей у истоков Российской Академии наук. Было проанализировано 120 писем, из которых языковой материал извлекался методом сплошной выборки.

**Изложение основного материала.** Этикетные формулы, которые входят в концовку письма, разнообразны по своей семантике и функционированию. Основное их предназначение – завершить текст и осуществить речевой акт прощания с адресатом, но, по нашим наблюдениям, неправомерно было бы рассматривать заключительные этикетные формулы исключительно как формулы прощания. Мы выделили такие функционально-семантические типы заключительных этикетных формул:

1. Собственно **формулы прощания.** В письмах А. В. Суворова и Е. Р. Дашковой этот смысл, как правило, выражается словоформами *Прощайте, Прощай*, например: «*Так прощай. Еду!*» [12, с. 22]; «*...Прощай, душа моя!*» [12, с. 146]; «*Прощайте, мои странствия, прощайте и Вы, сударыня!*» [12, с. 7]. Отметим, что случаи использования лексемы *прощай(те)* без распространителей в исследуемых нами письмах не зафиксированы. Базовый компонент этикетной формулы *прощайте* часто распространяется обращением, причём адресант может обращаться не только к адресату письма, но и к абстрактному понятию, как это делает, например, Суворов, риторически употребляя вокатив *мои странствия*, символизирующий целый период в его жизни, который, по его мнению, завершается. Эмоциональность прощания в данном случае усиливается лексическим повтором «*Прощайте... прощайте*». Распространение речевого кли-

ше обращением (в том числе риторическим), повтором, на наш взгляд, интенсифицирует эмоциональность выражения личностного отношения к адресату.

Устойчивая словесная формула *Прощай(те)* стала этикетным языковым знаком в результате семантического преобразования формы повелительного наклонения глагола *простить*, и, как указывает А. Г. Балакай, использование её в качестве формы прощания произошло от старинного обычая просить прощения друг у друга при расставании [3, с. 450]. Письмо к своей подруге Кэтрин Гамильтон Е. Р. Дашкова заканчивает словами: «**Прощайте, простите моим клеветникам, пожалейте или презирайте их вместе со мной**» [6, с. 262]. В этом высказывании вследствие того, что глагол *прощайте* поставлен в синонимический ряд с императивом его видового коррелята – глагола *простить*, сохранившего первичное значение извинения, а также в результате контекстуального сближения с глаголами *пожалейте, презирайте* происходит оживление внутренней формы речевого клише. Впрочем, в исследуемых письмах зафиксирован также факт употребления глагола *простить* в составе формулы прощания (не в качестве извинения). В послании А. В. Суворова В. С. Попову подписи предшествует этикетная формула: «**Прости, мой друг! Всегда с истинным почтением Милостивый Государь мой! Вашего Высокородия покорнейший слуга Александр Суворов**» [12, с. 113]. Как видим, тексты писем XVIII в. свидетельствуют о семантической дифференциации глаголов *простить* и *прощать*: первый функционировал в составе этикетных формул извинения и формул прощания, второй – только в качестве формулы прощания (современный «Словарь русского речевого этикета» также оставляет за глаголом *прощать* лишь эту функцию [3, с. 450–452]).

2. **Формулы пожелания** – это, как правило, пожелания телесного и душевного здоровья, Божьей помощи во всевозможных делах и начинаниях. Например, письмо А. В. Суворова Г. А. Потёмкину, написанное сразу после победного сражения в ходе русско-турецкой войны, завершается так: «**Здравствуйте, Светлейший Князь Григорий Александрович! Господь Бог увенчай Вас, Милостивого Государя, новыми победами. Генерал Александр Суворов**» [12, с. 158]. «Здравствуйте» в данном случае – это не формула приветствия, а именно пожелание здоровья. Пожелание здоровья свидетельствует, на наш взгляд, о доверительном и доброжелательном отношении автора послания к адресату. Такие этикетные формулы чаще встречаются в письмах к друзьям или членам семьи, так, письмо к дочери Суворов заканчивает словами: «*Будь благочестива, благонравна и здорова. Христа Спасителя благословение с тобою*» [12, с. 185]. В письме А. В. Суворова к другу и куму А. Д. Константинову мы наблюдаем два акта прощания с адресатом. Данное послание условно можно разделить на две части. В первой, официальной, части письма автор прощается с Константиновым, используя клише, характерные для деловой переписки того периода: «*Пребывая с моим к Вам почтением, Милостивый Государь мой Ваш покорный слуга Александр Суворов*». Далее следует продолжение письма как к другу, а не как к официальному лицу, и соответственно в прощании содержится пожелание здоровья: «*Желаю вам здравия*» [12, с. 55]. Суворов использует формулы пожелания в концовке эпистолярного текста в письмах к подчиненным, например, в письме ротмистру И. Вагнеру: «**Мужайте и успокойтесь. Подлинный подписал: Генерал-Майор Александр Суворов**» [12, с. 19]. К этому же функционально-семантическому разряду относим пожелания оставаться с Христом, с Божьим благословением в письмах к членам семьи: «*Христос с вами, Наташею и домашними*» [12, с. 235], «*Покровительствуй тебя Христос Спаситель!*» [12, с. 217], «*Благословение Божие с тобою!*» [12, с. 131].

3. **Паракинесические заключительные этикетные формулы**, в которых передаётся вербально жест или действие, обычно совершаемое в ситуации прощания при непосредственном общении. В переписке А. В. Суворова: «**...Обнимаю Вас моего друга! И остаюсь с истинным и искреннейшим почитанием...**» [12, с. 8]; «**...Бьет челом от армии генерал-майор и святые Анны кавалер Александр Васильев сын Суворов**» [12, с. 19]; «**Обнимаю Вас, почтенного моего друга, и всегда с совершенным почитанием**» [12, с. 69]; «**Милостивый государь! Целую Ваше письмо и руки, жертвую Вам жизнью моею и по конец дней...**» [12, с. 121]; «**...Поклонись от меня сестрицам. Благословение Божие с тобою!**» [12, с. 131]. Как показы-



вают нам примеры из писем, такие формулы грамматически выражаются глаголами в 1 лице единственного числа (лексемы *Обнимаю, цалую*), глаголом в 3 лице единственного числа + существительное в творительном падеже (*Бьёт челом*), и глаголом повелительного наклонения в единственном числе (*Поклонись*). Обычно жест или действие принадлежит непосредственно адресанту (вербальная замена действия, которое могло быть осуществлено автором), реже – автор предлагает выполнить это действие адресату, обращаясь через него к третьим лицам.

**4. Гонорифические заключительные этикетные формулы.** В таких знаках прощания косвенно через выражение своих эмоций к адресату автор указывает на его позитивные качества. Вообще гонорифические возможности русского языка связаны с реализацией функционально-семантической категории вежливости; по определению П. Ю. Федорченко, «гонорифический потенциал является основой общения ради общения, когда все цели сводятся к тому, чтобы говорить вежливо, поддерживая самооценку собеседника на высоком уровне» [15, с. 210]. Для того чтобы поддержать самооценку адресата при письменном общении, адресант не столько прибегает к прямым комплиментам (что может быть воспринято как лесть), сколько стремится изъяснить свои чувства к адресату, верность, преданность и т. п. Этикетные формулы этого типа широко представлены в письмах А. В. Суворова, например: «*Остаюсь с истиннейшим почитанием, Милостивый Государь! Вашего Высокопревосходительства покорнейший слуга Александр Суворов*» [12, с. 11]. В данном примере мы наблюдаем подчеркнуто уважительное обращение адресанта к адресату и скромность его в подписи (автор называет себя *покорнейшим слугою*). Исследователь речевого этикета и этикетных формул С. Л. Катаржина отмечает, что этикетной формуле писем периода XIX–XX вв. «свойственна асимметрия обращения и подписи – повышение статуса адресата и принижение статуса адресанта, – что проявляется в выборе форм обращения, включающего имя и отчество адресата и восхваляющие его эпитеты и подчеркнуто скромной подписи...» [7, с. 135]. Эту «асимметрию в обращении и подписи» мы также наблюдаем и в исследуемых нами письмах XVIII в. Такой подход к осуществлению прощания в письме, на наш взгляд, связан с этикетными правилами и нормами, характерными для того времени. Исследователь русской эпистолярки Д. Атанасова-Соколова отмечает, что письма второй половины XVIII века писались по образцам из французских письмовников, в которых давались «компилятивные своды теоретических положений риторики эпистолярного стиля... а также классификации разных типов писем (с приложением образцов для каждого из них)» [1, с. 2]. По словам учёного, в этих письмовниках «...давались предписания внешнего этикета, чинонаблюдения в письме» [Там же]. Самой жёсткой регламентации подвергалась рамка письма (приветствие и прощание), а в основной части послания допускалась свобода в построении и изложении. Потому в письмах, обращённых к одному и тому же адресату, гонорифические этикетные формулы включают регулярно повторяющиеся компоненты: *почтение, высокопочитание, преданность, верноподданнейший* и др. В то же время эти формулы обнаруживают разнообразие как в синтаксической их структуре, так и в лексическом наполнении: «*Пребываю с совершенным почтением...*» [12, с. 28]; «*Пребуду с отличным почтением*» [12, с. 44]; «*Препоручаю себя в Высокое покровительство Вашей Светлости и пребуду навсегда с глубочайшим почитанием...*» [12, с. 39]; «*Всенижайше прошу и впредь содержать в Вашем покровительстве того, который с совершенным высокопочтением и истинною преданностию всегда пребудет...*» [12, с. 62]; «*Коли же возможно будет, испрашивая предварительно на то низжайше Вашего Сиятельства дозволения, пребуду с глубочайшим почтением Сиятельнейший Граф Милостивый Государь!*» [12, с. 57]. Как видим, первые две этикетные формулы представляют собой простые односоставные определённо-личные предложения; третья включает два предикативных центра, соединённых сочинительной связью; четвёртая является сложноподчинённым предложением; пятая – сложноподчинённое предложение, осложнённое деепричастным оборотом и обращением. Каждая из приведённых выше единиц включает имена прилагательные – интенсификаторы, усиливающие степень проявления качества, названного определяемым существительным: *совершенный, отличный, глубочайший, истинный*.

В письмах, адресованных Екатерине II, наиболее заметна разница в обращении к адресату и именовании себя адресанта, как, например, у А. В. Суворова: «*Посвящая себя высочайшей Вашего Императорского Величества службе, буду по гроб мой Всемилостивейшая Государыня! Вашего Императорского Величества верноподданейший Александр Суворов*» [12, с. 120]. Приведем также пример из письма Е. Р. Дашковой императрице: «*Если моя преданность и любовь к вашему величеству не могут уже увеличиться, вы, по крайней мере, успокоите личность, которая вам всепреданна. Навсегда вашего величества всепокорная и всепреданная княгиня Дашкова...*» [6, с. 299]. В таких этикетных формулах гонорифические компоненты сопровождают самономинацию адресанта: *верноподданейший, всепокорная и всепреданная*, – и таким образом автор письма декларирует чувства уважения, преданности, любви к адресату.

**Выводы.** Заключительные этикетные формулы являются важным структурным элементом концовки письма, обычно предшествующим подписи адресанта. Мы выделили такие функционально-семантические типы заключительных этикетных формул в русских письмах XVIII века: 1) формулы прощания; 2) формулы пожелания (пожелания телесного и душевного здоровья, Божьей помощи и благословения); 3) паракинесические заключительные этикетные формулы (вербальная передача жеста или действия); 4) гонорифические заключительные этикетные формулы (прямое или косвенное указание адресантом позитивных качеств адресата). В основе построения заключительных этикетных формул часто лежит то или иное речевое клише, однако эти клише получают распространение зависимыми синтаксическими компонентами, в результате чего заключительные этикетные формулы в исследуемых письмах разнообразны по своей синтаксической структуре.

**Перспективу настоящего исследования** мы видим в изучении динамики заключительных этикетных формул письма в эпистолярной XVIII–XX вв., а также в более детальном выяснении прагматики и функционирования этикетных формул в зависимости от характера коммуникативной ситуации.

### Библиографические ссылки

1. Атанасова-Соколова Д. «Говоря с тобою чрез письмо...»: Письма М. Н. Муравьева. Ч. 1. *Новый филологический вестник / Ин-т филологии и истории РГГУ*. 2006. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/govorya-s-toboyu-chrez-pismo-pisma-m-n-muravieva-chast-i> (Дата звернення: 10.04.2019).
2. Балакай А. Г. Русский речевой этикет и принципы его лексикографического описания: автореф. дис. ... докт. филол. наук: 10.02.01. Орёл, 2002. 40 с.
3. Балакай А. Г. Словарь русского речевого этикета: ок. 6000 этикетных слов и выражений. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. 767 с.
4. Буланин Д. М. Письмовники. *Словарь книжников и книжности Древней Руси (вторая половина XIV–XVI вв. Вып. 2. Ч. 2. Л–Я)*. Ленинград: Наука, 1989. С.188–193.
5. Голикова Н. С., Попова И. С. Этикет і культура мовного спілкування у вищій школі: навч.-метод. пос. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. 160 с.
6. Дашкова Е. Р. О смысле слова «воспитание». Сочинения, письма, документы / сост., вступ. ст. и прим. Г. И. Смагиной. Санкт-Петербург: Изд-во «Дмитрий Буланин», 2001. 460 с.
7. Катаржина С. Л. Этикетные формулы в письмах к друзьям русской творческой интеллигенции начала XX в.: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Орск, 2001. 156 с.
8. Куварова Е. К. Заключительная этикетная формула в письме как речевом произведении. *Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации*. 2011. Т. 24 (63). № 4. Ч. 2. С. 289–296.
9. Мусаелян С. С. Этикетные коммуникемы русского языка: системный и функциональный аспекты: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19; 10.02.01. Ростов-н/Д, 2008. 27 с.
10. Прохоров Е. И. Издание эпистолярного наследия. *Принципы издания эпистолярных текстов: Вопросы текстологии*. Вып. 3. Москва: Наука, 1964. С. 6–72.
11. Старостин К. А. Этикетные речевые знаки в письмах с фронта. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2018. № 7 (85). Ч. 1. С. 168–172.
12. Суворов А. В. Письма / издание подготовил В. С. Лопатин. Москва: Наука, 1986. 808 с.

13. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: монографія. Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. 172 с.
14. Фалина В. А. Новые тенденции оформления концовки неофициального письма середины XIX – начала XX века. *Вестник гуманитар. фак-та Иванов. гос. химико-технолог. ун-та*. 2008. Вып. 3. С. 262–266.
15. Федорченко П. Ю. Гонорифический потенциал речи как основа идеального речевого поведения (на материале романа Ф. М. Достоевского «Идиот»): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Белгород, 2001. 275 с.

## References

1. Atanasova-Sokolova, D. (2006), “Talking with you through the letter...”: Letters of M.N. Muravyev. P. 1. *New philological bulletin* [“Govorja s toboju chrez pis'mo...”: Pis'ma M. N. Murav'eva. Ch. 1. *Novyj filologicheskij vestnik / In-t fi-lologii i istorii RGGU*. 2006. № 1.], URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/govorya-s-toboyu-chrez-pismo-pisma-m-n-muravieva-chast-i> (due date: 04/10/2019).
2. Balakaj, A. G. (2002), *Russian speech etiquette and the principles of its lexicographical description: author's abstract* [*Russkij rechevoj jetiket i principy ego leksikograficheskogo opisaniya: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk*], Orjol, 40 p.
3. Balakaj, A. G. (2007), *Dictionary of Russian speech etiquette: approx. 6000 etiquette words and expressions. 3rd ed., corr. and add.* [*Slovar' russkogo rechevogo jetiketa: ok. 6000 jetiketnyh slov i vyrazhenij. 3-e izd., ispr. i dop.*], Astrel': AST: Hranitel', Moscow, 767 p.
4. Bulanin, D. M. (1989), The Writers. *Dictionary of scribes and literacy of ancient Russia (second half of the XIV – XVI centuries. Vol. 2. Part 2. L – YA.* [Pis'movniki. Slovar' knizhnikov i knizhnosti Drevney Rusi (vtoraya polovina XIV–XVI vv. Vyp. 2. CH. 2. L–YA.], Nauka, Leningrad, pp. 188–193.
5. Golikova, N. S., Popova, I. S. (2009), *Ethiket and the culture of moving school in high schools: scientific and methodological manual.* [*Etiket i kul'tura movnogo spilkuvannja u vishhij shkoli: navch.-metod. pos.*] Dnipropetrovsk: View of Dnipropetr. university, 160 p.
6. Dashkova, Ye. R. (2001), *On the meaning of the word "education". Writings, letters, documents / comp., Introd. Art. and approx. G. I. Smagina* [*O smysle slova «vospitanie». Sochinenija, pis'ma, dokumenty / sost., vstup. st. i prim. G. I. Smaginoj*], Dmitriy Bulanin Publishing House, St. Petersburg, 460 p.
7. Katarzhina, S. L. (2001), *Etiquette formulas in letters to friends of the Russian creative people at the begin – of the 20<sup>th</sup> century: dissertation* [*Jetiketnye formuly v pis'mah k druž'jam russkoj tvorcheskoj intelligencii nachala XX v. dis. ... kand. filol. nauk*], Orsk, 156 p.
8. Kuvarova, E. K. (2011), “Final etiquette formula in a letter as a speech work”. *Scientific notes of the Tauride National University. V.I. Vernadsky. Series: Philology. Social communication. T. 24 (63). No. 4. Part 2.* [“Zakljuchitel'naja jetiketnaja formula v pis'me kak rechevom proizvedenii”, *Uchenye zapiski Tavricheskogo nacional'nogo universi-teta im. V. I. Vernadskogo. Serija: Filologija. Social'nye kommunikacii. T. 24 (63). № 4. Ch. 2.*], Simferopol, pp. 289–296.
9. Musaeljan, S. S. (2008), *Etiquette Communichems of the Russian Language: Systemic and Functional Aspects: author's abstract* [*Jetiketnye kommunikemy russkogo jazyka: sistemnyj i funkcional'nyj aspekty : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk*], Rostov-na-Donu, 27 p.
10. Prohorov, E. I. (1964), “Edition of the epistolary heritage”, *Principles of the publication of epistolary texts: Questions of textology* [“Izdanie jepistoljarnogo nasledija”, *Principy izdanija jepistoljarnyh tekstov: Voprosy tekstologii*], issue 3, Nauka, Moscow, pp. 6–72.
11. Starostin, K. A. (2018), “Etiquette speech signs in letters from the front”, *Philology. Questions of theory and practice* [“Jetiketnye rechevye znaki v pis'mah s fronta”, *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*], Gramota, № 7(85). P. 1, Tambov, pp. 168–172.
12. Suvorov, A. V. (1986), *Letters / edition prepared by V.S. Lopatin* [*Pis'ma / izdanie podgotovil V. S. Lopatin*], Nau-ka, Moscow, 808 p.
13. Teleki, M. M., Shinkaruk, V. D. (2007), *The Social Category of Mode in the texts of the Epipolar Genre: monographs* [*Social'ni kategorii modusu v tekstah epistoljarnogo zhanru: monografija*], view of the MDGU of Petra Mogili, Kyiv; Mykolaiv, 172 p.
14. Falina, V. A. (2008), “New trends in the design of the ending of an unofficial letter of the mid-XIX – early XX centuries”, *Bulletin of the Faculty of Humanities of the Ivanovo State University of Chemical Technology* [“Novye tendentsii oformleniya kontsovki neofitsial'nogo pis'ma serediny XIX – nachala XX veka”, *Vestnik gumanitarnogo fakul'teta Ivanovskogo gosudarstvennogo khimiko-tehnologicheskogo universiteta*], issue 3, pp. 262–266.

- 15 Fedorchenko, P. Yu. (2001), *Honoriphic Potential of Speech as the Basis of Ideal Speech Behavior (on the material of the novel by F. M. Dostoevsky "Idiot")*: dissertation [Gonor-ificheskiy potentsial rechi kak osnova ideal'nogo rechevogo povedeniya (na materiale romana F. M. Dostoyevskogo «Idiot»): dis. ... kand. filol. nauk], Belgorod, 275 p.

**ПОДОПРИГОРА Анастасія Михайлівна**

викладач кафедри інтенсивного навчання іноземним мовам Придніпровської державної академії будівництва та архітектури; аспірант кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; вул. Чернишевського, 24а, м. Дніпро, 49005, Україна; тел.: +38 (056) 745-23-72; e-mail: a.podoprigora@email.ua; ORCID ID 0000-0002-8852-3580

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКЛЮЧНИХ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ  
У РОСІЙСЬКИХ ЛИСТАХ XVIII СТОЛІТТЯ**

**Анотація.** *Мета* дослідження – вивчити лексико-граматичні особливості заключних етикетних формул у російських листах XVIII століття, описати функціонально-семантичні типи формул, охарактеризувати їх синтаксичну структуру. *Об'єкт* дослідження – адресовані різним особам листи визначного російського полководця А. В. Суворова і княгині Є. Р. Дашкової. *Матеріал* дослідження – 120 заключних етикетних формул, вибраних із листів методом суцільної вибірки. Використаний описовий *метод* дослідження. *Практичне застосування* можливе в процесі викладання стилістики російської мови. *Висновки.* Заключні етикетні формули є важливим структурним елементом кінцівки листа, що зазвичай розташований перед підписом адресанта. Ми виділили такі функціонально-семантичні типи заключних етикетних формул в російських листах XVIII століття: 1) формули прощання; 2) формули побажання (побажання тілесного і душевного здоров'я, Божої допомоги та благословення); 3) паракінесичні заключні етикетні формули (вербальна передача жесту або дії); 4) гоноріфічні заключні етикетні формули (пряма або непряма вказівка адресантом позитивних якостей адресата). В основі побудови заключних етикетних формул часто лежить те чи інше мовне кліше, однак ці кліше набувають поширення залежними синтаксичними компонентами, в результаті чого заключні етикетні формули в досліджуваних листах різноманітні за своєю синтаксичною структурою. Перспективу дослідження ми бачимо у вивченні динаміки заключних етикетних формул в епістолярії XVIII–XX ст., а також у більш детальному з'ясуванні прагматики й функціонування етикетних формул у залежності від характеру комунікативної ситуації.

**Ключові слова:** лист, епістолярний текст, мовний етикет, заключні етикетні формули, А. В. Суворов, Є. Р. Дашкова.

**PODOPRIGORA Anastasija**

Lecturer, Department of Intensive Foreign Language Teaching, Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture; Postgraduate Student of Department of General and Slavic Language Studies of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel: +38 (056) 745-23-72; e-mail: a.podoprigora@email.ua; ORCID ID 0000-0002-8852-3580

**LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF FINAL ETIQUETTE FORMULAS IN RUSSIAN LETTERS  
OF THE XVIII CENTURY**

**Summary.** *The purpose* of the study is to define the lexical and grammatical features of the final etiquette formulas in Russian letters of the 18th century, to describe the functional and semantic types of formulas, to characterize their syntactic structure. *The object* of study is letters addressed to different persons by the outstanding Russian commander A. V. Suvorov and Princess E. R. Dashkova. The research *material* is 120 enclosed etiquette formulas extracted from letters with a continuous sampling method. The *descriptive method of research* has been used in the article. *Practical application* is possible in the process of teaching the stylistics of the Russian language. *Conclusions:* The final etiquette formulas are an important structural element of the ending of a letter, usually preceding the signature of the addressee. We have identified the following functional-semantic types of final etiquette formulas in Russian letters of the 18th century: 1) formulas of forgiveness; 2) formulas of wishes (wishes of physical and mental health, God's help and blessing); 3) parakinesthetic final etiquette formulas (verbal transmission of a gesture or an action); 4) honorific final etiquette formulas (direct or indirect indication by the addressor the addressee's positive qualities). The basis of the construction of the final etiquette formulas often lies in one or another speech cliché, however these clichés are spread by dependent syntactic components, as a result of which the final etiquette formulas in the letters under study are diverse in their syntactic structure. The perspective of the present study is in the research of the dynamics of the final etiquette formulas of writing in the epistolary of the 18th – 20th centuries, as well as in a more detailed explanation of the pragmatics and functioning of the etiquette formulas depending on the nature of the communicative situation.

**Keywords:** letter, epistolary text, speech etiquette, final etiquette formulas, A. V. Suvorov, E. R. Dashkova.

Надійшла до редколегії 04.04.19

DOI 10.15421/251916

УДК 811.161.1'373.611

## ПРИСТАЙКО Тамара Степановна

доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой общего и славянского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина;  
тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: tamarapristayko@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-4639-0046

### ПУТЬ ИЗ ЛЕКСЕМЫ В МОРФЕМЫ (об экзит-производных в русском языке наших дней)

**Аннотация.** *Цель исследования* – комплексный анализ слов с компонентом *-экзит/-ексит*. *Объект изучения* – речевые контексты, репрезентирующие употребление экзит-производных в русскоязычном сегменте Интернета; *предмет исследования* – освоение брексит-модели русским языком. Используются *методы* наблюдения, сопоставления, классификации и описания, приемы семантического, морфолого-словообразовательного и контекстуального анализов. В *результате* исследования выявлены особенности рецепции экзит-производных в русском языке в аспекте морфемизации экзит-компонента. *Практическое применение* результатов возможно в исследованиях неогенеза в русском языке. **Выводы:** 1) всемирное политическое значение выхода Великобритании из ЕС обусловило появление в лингвистических дискурсах разных стран не только термина *Brexit / Брексит*, но и целого ряда экзит-производных; 2) заняв первоначально «пустую» семантическую нишу со «страновым» значением «выход страны-члена из ЕС», экзит-производные сравнительно быстро оказались вовлеченными в процесс метонимического расширения («выход страны из какого-либо международного соглашения», а также «процесс выхода части какой-либо страны из общего государства») и метафорического переосмысления («уход / выход значимого лица (политика, государственного деятеля) из большой сферы политической (государственной) деятельности»); 3) вместе с лексемой *брексит* экзит-производные проходят этап фонетико-графической адаптации, изживая фонетико-графическую вариантность; входят в морфологическую систему русского языка, преодолевая исконную несклоняемость; 4) в интернет-дискурсе СМИ слово *брексит* активно реализует словообразовательный потенциал, обрастая производными и формируя в русском языке свое словообразовательное гнездо; 5) лексема *брексит* активно вовлекается в орбиту языковой игры, что является одним из условий не только ее рецепции, но и морфемизации компонента *-экзит* в русском языке.

**Ключевые слова:** неогенез, брексит-модель, экзит-производные, морфемизация иноязычного компонента.

**Постановка проблемы.** Одной из составляющих неогенеза в любом языке является процесс заимствования слов из других языков и их последующего освоения на всех уровнях языковой системы. Этот процесс постоянен, непрерывен и обусловлен, в первую очередь, социальными факторами. По мнению ученых, обычно он следует за научным, торговым, культурным обменом и связанной с этим необходимостью новых терминов для обозначения появляющихся в ходе подобных контактов новых понятий и предметов. «В то же время в истории каждого языка есть переломные периоды, обычно обусловленные серьёзными социальными изменениями, когда наблюдается массовый приток иностранных слов» [11]. Последним из таких периодов для русского языка стала постсоветская эпоха, когда в русский язык хлынул вал иноязычных слов, преимущественно из американского варианта английского языка.

Активный приток новых заимствований, связанный, прежде всего, с процессами глобализации и доминированием США в развитии высоких технологий, в свою очередь послужил катализатором ряда языковых явлений, которые «в относительно “спокойные” периоды развития языка были бы не столь заметны и очевидны» [5].

В частности, к таким явлениям, характеризующим процесс заимствования иноязычных слов и их освоения, можно отнести «гнездовое воздействие иноязычной лексики на русскую словообразовательную систему», открывающее ее для новых заимствований [7]. В данном случае речь идет о формировании в принимающем языке рядов заимствований, объединяемых общностью значения и морфологической структуры. Как правило, существенным для появле-

ния в русском языке таких однотипных (точнее, одномодельных) заимствований является то, что в языке-источнике уже существует исходная словообразовательная модель и более или менее обширное лексическое гнездо соответствующих ей слов. Хрестоматийным для этого случая является пример ряда заимствований с компонентом *-мен* (*джентльмен, спортсмен, яхтсмен, шоумен* и др.), вошедший во многие учебники по лексикологии. Можно привести в качестве иллюстрации и ряд новейших заимствований с элементом *-фон*, начало формированию которого было положено интернационализмом *телефон*. Слово, пришедшее в русский язык более двухсот лет тому назад, в наш век высоких технологий возглавило список новообразований-заимствований, созданных по той же модели и обозначающих разновидности телефона: *смартфон, тачфон, гуглофон, камерофон, айфон* и пр. Модель оказалась востребованной и в рамках языковой игры, с помощью которой современная реклама представляет устройства для мобильной связи: *суперфон, экстримофон, яблофон* и др. (подробнее см. об этом: [8]).

В отличие от предыдущих периодов, когда ряды однотипных заимствований пополнялись постепенно, на протяжении длительного периода, особенностью наших дней является то, что новые производные слова образуются и входят в речевое употребление стремительно, одновременно, «когда в соответствии с потребностями языкового коллектива, в связи с актуализацией того или иного понятия, в речевой обиход обрушивается сразу громоздкое словообразовательное гнездо» (цит. по: [7]).

**Связь с предыдущими исследованиями.** На фоне многочисленного потока однотипных иноязычных неизбежно начинается осмысление членимости их структуры: «в таких рядах слов начинают выделяться определенные структурные элементы и параллельно с этим формироваться более или менее конкретное значение выделяемых отрезков» [10]. По мнению О. П. Сологуб, таким образом происходит становление иноязычных структурных элементов как самостоятельных морфем в русском языке, иными словами, осуществляется процесс морфемизации, продолжительный по времени и охватывающий ряд этапов и стадий [10]. Многие иноязычные форманты уже освоены русским языком в качестве словообразовательных, другие же находятся на пути к этому, а некоторые только его начинают. К двум последним, по нашему мнению, следует отнести и новообразования с компонентами *-гейт, -мания, -мейкер, -экзит* и др. Именно эти и подобные им элементы чаще всего попадают в поле зрения ученых в наши дни (см., например: [2; 3; 6] и др.).

Наименее изученными в приведенном ряду являются слова с компонентом *-экзит/-ексит*, к анализу которых лингвисты только приступают, сосредотачивая свое внимание в основном на номинации Брекзит / Брексит [1; 4].

**Постановка заданий исследования.** Отмеченное обуславливает актуальность обращения к комплексному анализу ряда слов с компонентом *-экзит/-ексит*, проведенному на материале русскоязычных сайтов и блогов. **Целью** такого анализа явилось, во-первых, 1) определение состава экзит-производных с 2016 г. (времени появления слова «Брексит» (англ. Britain's exit)\* по сей день (а) и, во-вторых, описание особенностей рецепции анализируемых единиц на семантическом (б), фонетико-графическом и орфографическом (в), морфологическом (г) и словообразовательном (д) уровнях.

В исследовании, помимо общенаучных методов наблюдения, сопоставления, классификации и описания, использовались приемы семантического, морфолого-словообразовательного и контекстуального анализов.

---

\*23 июня 2016-го, состоялся референдум о выходе Великобритании из членства в Европейском Союзе. Тогда 51,89 % проголосовавших британцев отдали предпочтение выходу из ЕС. Процесс получил название – «Брексит» (англ. Britain's exit). Дата выхода Великобритании из ЕС – 29 марта 2019-го (<https://www.segodnya.ua/>).

**Изложение основного материала.** (а) Обзор русскоязычной сферы интернет-коммуникации позволил обнаружить следующий ряд слов, возглавляемый англицизмом *Brexit* / *Брекзит* / *Брексит*: 1) *Grexit* / *Грекзит* / *Грексит*, *Frexit* / *Фрекзит* / *Фрексит*, *ItExit* / *Итексит* / «*италексит*», *Spexit* / *Спексит* / *Исексит*, *Polexit* / *Полэкзит*, «*швексит*», *Nexit* / *Нексит* / *Нукзит*, *Czexit* / *Чекзит* / *Чехзит*, *Belэкзит*; 2) *Venexit* / *Венексит*, *Calexit*; 3) *Whoexit* / «*Хуэксит*»; 4) *Merxit*, *Rexit* / «*Рексит*».

Отметим, что в статье Ю. А. Дубовского и Т. Б. Заграевской в аналогичном ряду приведены *брексит*, *грексит*, *итексит*, *нексит*, *спексит* и *фрексит*. Авторы отмечают незавершенность приведенного списка [4, с. 55], что в полной мере относится и к нашим данным. В частности, не зафиксированные еще в русскоязычном дискурсе варианты *Huxit* / *Hunexit* (возможный выход Венгрии из ЕС) активно используются в англоязычных СМИ, ср.: *Viktor Orbán and Huxit: Hungary may be the next to leave the European Union... Even among Jobbik voters, 49 % would oppose a potential Huxit (sometimes called «Hunexit»)* (Виктор Орбан и *Huxit*: Венгрия может быть следующей, кто покинет Европейский Союз. Даже среди избирателей Jobbik 49 % будут противостоять потенциальному *Huxit* (иногда называемому «*Hunexit*») – перевод наш. – Т. П. (<https://hungarianfreepress.com/2016/07/06/>).

(б) Учитывая семантику экзит-производных и характер производящей основы, мы разделили представленный список на четыре подгруппы (см. выше), отражающие своеобразные этапы семантизации исходной модели. Неологизмы первой подгруппы, кроме *Белэкзит*, объединены общим значением – «процесс выхода страны из состава ЕС». Для большинства стран, кроме Британии, это процесс возможный, предполагаемый, иногда предусматривающий частичный выход из Евросоюза.

Важность и актуальность происходящих в Европе политических процессов обусловила лексикографическую фиксацию некоторых из рассматриваемых неологизмов. В частности, по сообщению Press Association, слово *Brexit* официально включено в Оксфордский словарь английского языка с таким определением: «***Brexit*** – это (предлагаемый) выход Соединенного Королевства из Европейского союза и связанный с ним политический процесс». Еще одно слово, попавшее в Оксфордский словарь, также связано с ЕС, – ***Grexit***. Оно означает «(возможный) выход Греции из валютного союза евро» (<http://korrespondent.net/world/3787321>).

Значимость события, названного неологизмом *брексит*, предопределила выход слова далеко за пределы Великобритании. Как отмечают эксперты, «...брекзит по своей сути стал отражением многих процессов, происходящих в мире – не только в Британии» (<https://snob.ru/selected/entry/117759>).

Действительно, процесс, запущенный Соединенным королевством, получил широкий резонанс. Так, по аналогии с *брекситом* в белорусских, а затем и в СМИ соседних с Белоруссией государств появился неологизм *Белэкзит*, означающий возможный выход Беларуси из Договора о создании Союзного государства, ср.: *Для чего белорусские СМИ педалируют тему «Белэкзита»... Польский телеканал «Белсат» вообще дошёл до заголовка «Минск пригрозил Кремлю Белэкзитом», освещая выступление заместителя министра финансов РБ, где тот на инвестиционном форуме Belarus Crossway'18 порассуждал о целесообразности нахождения Беларуси в ЕАЭС, но никаким «Белэкзитом» не грозил* (<https://cont.ws/@sam8807/1152326>).

Появление неологизма *Белэкзит* позволяет говорить о начавшемся процессе расширения исходного значения. Общее значение неологизмов первой подгруппы можно сформулировать так: «процесс выхода какой-либо страны из какого-либо союзного объединения государств».

Расширение значения наблюдается и в неологизмах второй подгруппы *Calexit* и *Венексит*, образованных по экзит-модели от названий штата Калифорния в США и региона Венето в Италии, ср.: *В 2017-м году, предполагает Bloomberg, в США может зародиться движение, которое, по аналогии с британским Brexit, будет называться Calexit (движение за выход Ка-*

лифорнии из Штатов) как реакцию оппозиции на президентство Дональда Трампа (<https://cont.ws/post/452004>); Областной совет Венето одобрил законопроект, согласно которому население региона признаётся национальным меньшинством... Чтобы обрести юридическую силу, законопроект должен пройти утверждение в национальном парламенте, однако итальянская пресса уже окрестила случившееся **венекситом** (<https://buzina.org/forum.html>); В Италии решение совета уже назвали историческим, сравнив его с брекситом. <...> «**Венексит**: жители Венето следом за южными тирольцами изображают национальное меньшинство и заявляют о желании выйти из состава Италии», – пишет федеральная *La Repubblica* (<https://russian.rt.com/world/article/339838>).

С учетом семантики неологизмов этого ряда можно обозначить широкое значение экзит-производных первой и второй подгрупп как «процесс выхода части какой-либо страны из общего государства».

Своеобразным логическим итогом процесса образования экзит-производных со «страновым» значением можно считать появление иронического неологизма, своего рода универсального термина для обозначения стран, желающих выйти из Евросоюза или других общеевропейских организаций, – «*Whoexit*», ср.: Захарова предложила не придумывать каждый раз термины для желающих покинуть Евросоюз, а пользоваться одним – **Whoexit**? («Кто на выход?»). – В целом, не удивлюсь, если вместо отдельных страновых терминов типа *Grexit* и *Brexit* скоро появится универсальное понятие *Whoexit*? – написала она на своей странице в «Фейсбуке» (<https://point.md/ru/>). Неологизм, несмотря на свою неблагозвучность, тут же был подхвачен многочисленными интернет-источниками, фигурируя в них как в латинизированном, так и в русскоязычных вариантах, ср.: В МИД РФ придумали термин «**Хуэксит**» после референдума в Великобритании (<https://inforesist.org>); Оппозиция во многих западноевропейских странах ставит **Whoexit** во главу своих предвыборных кампаний (<https://iz.ru/news/619610>). Думается, что популярности неологизма способствовало не только то, кто явился его автором, но и игровое начало, реализованное в нем.

Следующий этап семантического освоения брексит-модели западными, а за ними и русскоязычными СМИ воплощают неологизмы *Merxit* и *Rexit* / «*Рексит*», образованные по модели *Brexit* от фамилий известных политиков. Первый из них обозначает предполагаемый уход германского канцлера Ангелы Меркель из большой политики, ср.: **Merxit** обесточит Европу. <...> Вслед за *Brexit* пришел **Merxit**. Трамп удалил Америку из Европы, как удаляют френдов из FB. Теперь и Меркель удаляется. Отныне она не просто «хромая утка», а, увы, вчерашняя хромая утка (<https://alternatyva.org/2018/10/29/>), второй – уход, а точнее увольнение Дональдом Трампом госсекретаря США Рекса Тиллерсона: О разногласиях между президентом и госсекретарем было известно давно, поэтому американские СМИ даже придумали термин для увольнения Рекса Тиллерсона – «**рексит**» (на манер «брексит», обозначающего выход Великобритании из ЕС) (<https://www.novayagazeta.ru/articles/2018/03/14/75797>).

Появление этих неологизмов, с одной стороны, дань языковой игре, прием, использованный журналистами в первом случае для характеристики решения Ангелы Меркель уйти с поста лидера партии ХДС, вызвавшего неоднозначную реакцию мирового политика, во втором – предполагаемой отставки госсекретаря. Для нас же это, прежде всего, показатель продолжающегося семантического расширения общего значения экзит-производных, обусловленный как значением компонента *exit* (выход, уход), так и всей модели «выход из состава какого-либо союза, государства». С продуцированием производных типа *Merxit* можно, очевидно, говорить о формировании значения «уход/выход значимого лица (политика, государственного деятеля) из большой сферы политической (государственной) деятельности».

Еще одним проявлением языковой игры с формой анализируемой модели является неологизм «легзит», который только условно можно отнести к брексит-производным. Возникший



как шутка журналистов Daily Mail окказионализм *Legs-it* стал на короткое время предметом обсуждения многих европейских СМИ, ср.: *Daily Mail* решил выяснить, чьи ноги лучше – главы британского правительства Терезы Мэй или же действующего первого премьера Шотландии Николы Стерджен. <...> Ноги обеих появились на главной странице британского таблоида. <...> Журналисты предлагают забыть про неважный Brexit и решить – кто же выиграл «*легицит?*» (<https://ianews.ru/articles/96196/>).

Как известно, языковая игра, обнаруживающая творческий потенциал языка, интерпретируется многими исследователями как способ развития языковой системы за счет создания нового знака или новой структуры. Очевидно, что у иноязычной словообразовательной модели, попавшей в орбиту языковой игры, больше шансов на генерирование новых производных, что в свою очередь является одним из условий морфемизации одного из компонентов такой модели. Прекрасной иллюстрацией к сказанному является судьба формантов *-гейт*, *-мейкер* и *-мания*, первый из которых уже осознается как суффиксоид и даже суффикс [3; 6], а второй и третий – как словообразовательные форманты, занимающие промежуточное положение между радикасоидом и суффиксоидом [7].

(в) Анализ рецепции экзит-производных на фонетико-графическом уровне позволяет, прежде всего, отметить, что большинство из них используется в письменной речи как в латинской, так и в кириллической графике [см. п. (а)], причем оба варианта могут встречаться в одном тексте, ср.: *До Брексита осталось 75 дней, и растущая вероятность **Брексита** без сделки заставляет богатых европейцев, которые построили свои дома в Великобритании, уезжать из страны.* <...> *И это реакция не столько на сам **Brexit**, сколько на результаты переговоров...* (<https://aftershock.news/?q=node/721472>); *Рост евроскептицизма в странах Евросоюза привел к появлению слов, близких по значению к **Брекситу**. Например, **Фрексит**, **Грексит** и **Ёкзит** означают соответственно процессы выхода из ЕС Франции, Греции и Австрии* (<https://aif.by/social/>); ***Швексит**: в Швеции значительно выросло число желающих выйти из Евросоюза* (<https://ok-inform.ru/.../84599>); *Эммануэль Макрон предостерег Евросоюз от **Фрексита**. Кандидат в президенты Франции от движения «Вперед» Эммануэль Макрон в понедельник в эфире британской телерадиокорпорации ВВС высказал мнение, что Европейскому союзу необходимы реформы, иначе его могут ждать перспективы «**Фрексита**» (**Frexit**) – выхода Франции из состава ЕС* (<https://interfax.ru/world/560728>); *Бизнес против: «**Чехзит**» (**Czexit**) не пройдёт* (<https://finobzor.ru/58371.html>).

Обратим внимание на русскоязычные неологизмы, отличающиеся как вариантностью опорного компонента *-экзит*, так и в некоторых случаях вариантностью первой части неологизма. Поливариантность опорного компонента в составе неологизма *брексит* достаточно полно исследована в статье [4], авторы которой, проанализировав ряд *брексит* / *брэксит* / *брекзит* / *брэксит* / *брегзит* / *брэгзит* в русском и английском языках, пришли к выводу о «побеждающем характере варианта “брексит”», о его продуктивном влиянии на современное словообразование в английском языке (и, по-видимому, на тенденции в кросс-культурном взаимодействии)» [4, с. 59], что подтверждается и нашим материалом из русскоязычных интернет-источников, где превалирует вариант *брексит*.

Отметим сохраняющуюся вариантность в написании экзит-производных в закавыченном и незакавыченном виде (см. примеры выше), со строчной и прописной букв, ср.: *Европейский Союз готов отложить «**брегзит**» на вторую половину года...* (<https://echo.msk.ru/news/2353769-echo.html>); *После «**Брексита**» ждут «**Нексит**»: какие страны готовы покинуть ЕС. После британского референдума о выходе из Евросоюза, он же «**брексит**», Европе может грозить эпидемия похожих плебисцитов. *Washington Post* назвала страны из «группы риска», которые готовы выйти из ЕС вслед за Британией: это Венгрия, Нидерланды, Швеция, Дания, Франция и Греция. <...> В марте следующего года в стране предстоят выборы, и правые уси-*

лят критику ЕС и для привлечения электората будут пытаться провести «нексит» (так называют нидерландский «брексит»), – говорит эксперт (<https://vesti-ukr.com/mir/156211>).

Графические варианты «италексит» / Итексит, Спексит / Исексит, Нексит / Нуксит, Чексит / Чехзит, обусловленные их рецепцией в русском языке, рассмотрим в подразделе (д).

(г) Морфологическое освоение экзит-производных заключается, прежде всего, в их способности включаться в парадигму русского словоизменения. Как правило, на первой стадии вхождения в русский язык иноязычные неологизмы такого типа сохраняют свой исконный облик и несклоняемость. Со временем же, русифицируясь, они начинают вести себя как существительные мужского рода с основой на твердый согласный, склоняясь соответствующим образом.

Большинство обнаруженных контекстов демонстрируют правильное с точки зрения русского словоизменения употребление экзит-производных, ср.: *А в Швеции Шведские демократы и Левые продвигают идею Швексита* (<https://news.rambler.ru>); *Это, на мой взгляд, основные причины, которые заставили голландцев говорить о «Нексите»*, – рассказал АиФ.ру Григорий Трофимчук (<https://http://www.aif.ru>); *...растущая вероятность Брексита без сделки заставляет богатых европейцев, которые построили свои дома в Великобритании, уезжать из страны. <...> И это реакция не столько на сам Brexit, сколько на результаты переговоров...* (<https://aftershock.news/?q=node/721472>); *Марин Ле Пен пообещала пересмотреть условия членства страны в Европейском союзе, призывая не к радикальному, а к частичному Frexit, в случае своей победы на выборах в мае* (<https://www.edinaya-odessa.org/analit/134382401>);

В единичных случаях интернет-источники отражают процесс живого морфологического освоения экзит-производных, демонстрируя варианты их неизменяемости и в русской графической реализации, ср.: *Озабоченность, связанную с обсуждением Чехзит в парламенте, ощущают 83 % иностранных инвесторов, а также две трети чешских компаний* ([www.radio.cz/ru/](http://www.radio.cz/ru/)); *...любые упоминания «Чехзита» (Czexit), это всего лишь запугивание и выторговывание различными политическими силами, каких-то определенных «вкусняшек»* (<https://finobzor.ru/58371>).

Нарочитое пренебрежение нормами словоизменения иноязычного неологизма, сохраняющего исконную графику, наблюдается в случае языковой игры, см.: *Вслед за Brexitom пришел Merxit...* (<https://strana.ua/news/168677>).

(д) В словообразовательном аспекте интересны, во-первых, способ образования экзит-производных и, во-вторых, их словообразовательный потенциал в русском языке.

Словообразовательный анализ показал, что в языках-источниках рассматриваемые единицы образованы преимущественно путем контаминации названий стран Евросоюза и слова exit. Чаще всего второй компонент присоединяется к первым буквам (двум или одной) соответствующих топонимов, ср.: *Brexit (Britain), Grexit (Greece), Frexit (France), Itexit (Italy), Spexit (Spain), Czexit (Czech), Swexit (Sweden), Nexit (Netherlands)*; или к первой части названия государства / региона, оканчивающейся на согласную букву: *Polexit (Poland), Venexit (Veneto), Calexit (California), Hunexit (Hungary), Белэкзит (Беларусь)*, что позволяет избежать неблагозвучности и омонимичности при соединении компонента exit / экзит с одной лишь первой согласной (\*Pexit вм. Polexit, \*Vexit вм. Venexit и т. п.).

Неологизмы Merxit и Rexit образованы телескопическим способом с наложением: в первом случае путем соединения первого слога фамилии с конечной частью слова exit и наложением -к-: *Mer(k) + (e)xit*, во втором же случае можно говорить как о наложении элементов -ex- (R-(ex + ex)-it), так и об образовании неологизма путем контаминации первой буквы имени с компонентом -exit (R(ex) + exit). В результате сращения двух слов (*who + exit*) возник неологизм *Whoexit*.

Интересно проанализировать графическую вариантность первой части русифицированных неологизмов «италексит» / Итексит, Спексит / Исексит, Нексит / Нуксит, Чексит /

*Чехзит*, имеющую в каждом случае свое объяснение. Отметим сразу, что лексемы *Итексит*, *Спексит*, *Нексит* и *Чекзит* представляют собой транслитерацию их англоязычных аналогов (*Itexit*, *Spexit*, *Nexit*, *Czexit*). Лексемы «*италексит*» и *Исексит* образованы путем контаминации первой части русских вариантов топонимов **Итал**(ия) и **Ис**(пания) с компонентом *-ексит*. Лексема *Нукзит* образована от начальной части русского варианта топонима и компонента *-экзит* с усечением начального гласного: **Ни**(дерланды) + *-(э)кзит*. При образовании сложения *Чехзит* усечению подверглись две первые буквы второго компонента: **Чех**(ия) + (э)кзит.

Вполне закономерно, что в центре деривационных процессов, как в языке-источнике, так и в русском языке, находится лексема *брексит*, которая, по мнению экспертов, стала «самым заметным политическим термином за последние 40 лет» (<https://www.kommersant.ru/doc/3186246>). Вместе с ней из зарубежных СМИ пришло слово *брекзитер*, обозначающее сторонника Брексита, ср.: *Фактически, британское общество разделилось на два противоборствующих лагеря – на тех, кто голосовал за выход из Евросоюза – «Брекзитеры» и тех, кто голосовал за то, чтобы остаться – «Римейнеры»* (<https://angliadom.com/88-index/1224>). Парламентские сторонники брексита уже разделились на *брекзитёров-консерваторов* и *брекзитёров-лейбористов* (<https://https://www.politanalitika.ru>).

Русскоязычный фрагмент Интернета активно продуцирует новообразования с производящей основой *брексит*, относящиеся к разным частям речи: *брексист*, *брексизм*, *брекситный*, *брекситовый*, *добрекситный* / *добрекситовый* / *добрекзитовский*, *пост-брекситный*, *брекситить* и др., ср.: *Победа на референдуме сторонников членства в ЕС только углубит внутрипартийный раскол, поскольку «брексисты» в рядах тори преобладают* (<https://russian.rt.com/article/302926>); *Без активного противостояния человека, без ясной рациональной позиции, смелого принятия неизбежных перемен, поиска ответов на вызовы времени, отважной битвы с охлократией, трампизм, брексизм, путинизм имеют шансы превратиться в хроническую болезнь мира* (<https://profile.ru/pryamayarech/item/107989>); *Но с тех пор позиция фунта постепенно укрепляется, хотя все еще не достигла «добрекзитного» уровня* (<https://www.segodnya.ua/1148764.html>); *Этот конкретный продукт – добрекзитовской эпохи, хотя и вывели на рынок они его уже после* (<http://www.ponaehalitut.co.uk/forums/archive/index.php/t-32388-p-225.html>); *Парламент проголосовал ЗА «Брексит» с небольшой разницей голосов. <...> Место Кэмерона заняла Тереза Мэй, имеющая однозначную «За-Брекситовую» позицию* (<http://www.breakfast.com.ua/>); *...процесс политической трансформации пост-брекситной Британии еще далек от своего окончания»* (<https://sputnikpogrom.com/europe/uk/73408/>); *И это еще — только начало европейского турне Трампа. Впереди встречи саммита НАТО, визит в Британию к Мэй, у которой наступил настоящий аппаратно-брекситовый кризис* (<https://novorosinform.org/730530>); *...брекситовый хаос, похоже, отрезвил противников ЕС в Германии и во Франции* (<https://mulnews.com/news/=158283>). В живой речи носителей языка, отраженной в комментариях к статьям, в блогах и форумах, в рамках языковой игры создаются и глагольные номинации, см.: *Избирателям надо меньше брекситить, а больше думать* (<https://echo.msk.ru/news/1948644-echo.html>); *С такой командой брекситить-неперебрекситить...* (<http://www.ponaehalitut.co.uk/forums/archive/index.php/t-32388-p-225.html>). Показательна в этом ряду попытка создания неологизма-скороговорки: *Британия брекситовала-брекситовала, да не выбрекситовала. Надо Британию перебрекситовать и выбрекситовать!* (<http://ursa-tm.ru/forum/index.php?topic/296560>). Приведенные примеры, с одной стороны, ярко отражают реакцию на затянувшийся процесс оформления сделки по выходу из ЕС, проводимого Терезой Мэй, а с другой – являются показателем достаточно высокой степени освоения брексит-модели русским языком.

В дополнение к изложенному отметим также, что в качестве новой единицы слово *брексит* активно реализует синтагматические возможности и формирует синонимические отноше-

ния. Лексема активно вовлекается в языковую игру как на семантическом, словообразовательном, так и на функционально-дискурсивном уровне, становясь объектом метафоризации и игры с прецедентными феноменами (см. об этом: [9]).

Обобщенные в данной статье наблюдения позволяют высказать мнение о том, что экзит-производные в наши дни стали почти обычным явлением политического дискурса, по крайней мере в сфере интернет-коммуникации, а сам компонент *-экзит/-ексит* уверенно преодолевает путь морфемизации в русском языке. Конечно же, следует учитывать, что вопрос о приобретении разными иноязычными формантами статуса словообразовательной морфемы достаточно сложный и неоднозначный и решается учеными по-разному в зависимости от многих условий, среди которых лингвисты называют 1) наличие «пустой ячейки» для выражения определенного значения; 2) необходимость синонимичного выражения определенных отношений; 3) наличие ряда однокоренных слов как основы для формирования у заимствованного слова словообразовательной структуры; 4) развитие словообразовательной активности иноязычного элемента с участием как иноязычных, так и русских производящих основ; 5) развитие многозначности иноязычных морфем в русском языке как результат их высокой словообразовательной продуктивности [10].

Полагаем, что компонент *-экзит/-ексит* в составе брексит-модели уже прошел в процессе рецепции определенную часть отмеченных этапов, что подтверждают и наши **выводы**:

1) всемирное политическое значение выхода Великобритании из ЕС обусловило появление в СМИ разных стран не только термина *Brexit/Брексит*, но и целого ряда производных, образованных по брексит-модели в течение последних двух-трех лет и названных нами экзит-производными;

2) заняв первоначально «пустую» семантическую нишу со «страновым» значением «выход страны-члена из ЕС», экзит-производные сравнительно быстро оказались вовлеченными в процесс метонимического расширения («выход страны из какого-либо международного соглашения», а также «процесс выхода части какой-либо страны из общего государства») и метафорического переосмысления («уход/выход значимого лица (политика, государственного деятеля) из большой сферы политической (государственной) деятельности»);

3) вместе с лексемой *брексит* экзит-производные проходят этап фонетико-графической адаптации, изживая фонетико-графическую вариантность; входят в морфологическую систему русского языка, преодолевая исконную несклоняемость;

4) в интернет-дискурсе СМИ слово *брексит* активно реализует словообразовательный потенциал, обрастая производными и формируя в русском языке свое словообразовательное гнездо;

5) лексема *брексит* активно вовлекается в орбиту языковой игры, что является одним из условий не только ее рецепции, но и морфемизации компонента *-экзит* в русском языке.

Станет ли рассматриваемый компонент полноправной морфемой в русском языке, покажет время. Вполне возможно, что с завершением политико-экономического процесса выхода Соединенного королевства из ЕС и превращением его в факт мировой истории таким же историческим фактом, но уже лингвистики, станут и экзит-производные. Вот почему их судьба в русском языке и составляет **перспективу дальнейших исследований** этого языкового явления.

### Библиографические ссылки

1. Байгарина Г. П. Проект «Слово года» как источник «Словаря времени». *Вестник Кокшетауского гос. ун-та имени Ш. Уалиханова. Серия филологическая*. 2018. № 2. С. 47–54.
2. Григорьев А. В. История слов с формантом *-мейкер-* в русском языке. URL: <https://cyberleninka.ru/article> (Дата обращения: 23.01.2019).

3. Гурова И. В. Гейт-производные в медиа-дискурсе: лингвокреативный аспект. URL: <https://cyberleninka.ru/.../geyt-proizvodnye-v-mediadiskurse-lingvokreativnyy-aspekt> (Дата обращения: 05.01.2019).
4. Дубовский Ю. А., Заграевская Т. Б. Ассимиляция заимствованных англицизмов-неологизмов с компонентом -exit в русском политическом дискурсе. *Известия Самар. науч. центра Российской академии наук. Социальные, гуманитарные, медико-биологические науки*. Т. 19, № 5. 2017. С. 54–60.
5. Кальнова О. Проблемы заимствования: варианты новых иноязычных слов в русском языке. *Acta Universitatis Lodzianis Folia Linguistica Rossica*. 2016. № 13. С. 29–36.
6. Отин Е. С. Об «Уотергейте» и прочих «-гейтах». *Русская речь*. 1996. № 5. С. 109–114.
7. Петрухина Е. В. Новые явления в русском словообразовании. URL: <https://www.portal-slovo.ru/philology/45939.php> (Дата обращения: 21.01.19).
8. Пристайко Т. С. Новообразования в языке рекламы хайтек-товаров. *Вісник Дніпропетров. ун-ту. Серія: Мовознавство*. 2011. Вип. 17. Т. 1. С. 122–128.
9. Пристайко Т. С. Что в Брексите тебе моем (лексема *Брексит* в зеркале языковой игры). *Лексико-грамматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матер. IX Міжнар. наук. конф. (м. Дніпро, ДНУ ім. Олесь Гончара, 12–13 квітня 2019 р.)*. Дніпро: Ліра. С. 166–173.
10. Сологуб О. П. Усвоение структурных иноязычных элементов в русском языке. URL: <http://www.philology.ru/linguistics2/sologub-02.htm> (Дата обращения: 15.01.2019).
11. Толмачёв А. Н. К вопросу о варваризации в современном русском языке. URL: [filnauki.mgimo.ru/sites/default/files/4n15-3.pdf](http://filnauki.mgimo.ru/sites/default/files/4n15-3.pdf) (Дата обращения: 22.01.2019).

### References

1. Bajgarina, G. P. (2018), "Project "Word of the Year" as a source of "Time Dictionary"" ["Proekt «Slovo goda» kak istochnik «Slovarya vremeni»"], *Vestnik Kokshetauskogo gos. un-ta imeni Sh. Ualihanova. Seriya filologicheskaya*, № 2, pp. 47–54.
2. Grigorev, A. V., "History of words with formant -maker- in Russian" ["Istoriya slov s formantom -mejker- v russkom yazyke"], available at: <https://cyberleninka.ru/article> (Access time: 23.01.2019).
3. Gurova, I. V., "Gate-derivatives in media-discourse: linguocreative aspect" ["Gejt-proizvodnye v mediadiskurse: lingvokreativnyj aspekt"], available at: <https://cyberleninka.ru/.../geyt-proizvodnye-v-mediadiskurse-lingvokreativnyy-aspekt> (Access time: 05.01.2019).
4. Dubovskij, Yu. A., Zagraevskaya, T. B., (2017), "Assimilation of borrowed Anglicisms-neologisms with the exit-component in Russian political discourse" ["Assimilyaciya zaimstvovannyh anglicizmov-neologizmov s komponentom -exit v russkom politicheskom diskurse"], *Izvestiya Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk. Socialnye, gumanitarnye, mediko-biologicheskie nauki*, vol. 19, № 5, pp. 54–60.
5. Kalnova, O., (2016), "Borrowing problems: variants of new foreign words in Russian" ["Problemy zaimstvovaniya: varianty novyh inozyachnyh slov v russkom yazyke"], *Acta Universitatis Lodzianis Folia Linguistica Rossica*, 2016, № 13, pp. 29–36.
6. Otin, E. S., (1996), "About "Watergate" and other "-gates" ["Ob «Uotergejte» i prochih «-gejtah»"], *Russkaya rech*, 1996, № 5, pp. 109–114.
7. Petruhina, E. V., "New phenomena in Russian word formation" ["Novye yavleniya v russkom slovoobrazovanii"], available at: <https://www.portal-slovo.ru/philology/45939.php> (Access time: 21.01.19).
8. Pristajko, T. S., (2011), "Neologisms in the high-tech advertising language" ["Novoobrazovaniya v yazyke reklamy hajtek-tovarov"], *Visnik Dnipropetrov. un-tu. Seriya «Movoznavstvo»*, vyp. 17, vol. 1, pp. 122–128.
9. Pristajko, T. S., (2019), "What do you want in my brexite ... (Brexit lexeme in the mirror of the language game)" ["Chto v Breksite tebe moem... (leksema *Breksit* v zerkale yazykovoj igry)"], *Leksiko-grammaticheskie innovacii v sovremennyh slavyanskij yazykah: materialy IX mezhdun. nauch. konf. (g. Dnepr, DNU, 12–13 aprelya 2019 g.)*, Dnipro, pp. 166–173.
10. Sologub, O. P., "Assimilation the structural foreign language elements in the Russian language" ["Usvoenie strukturnyh inozyachnyh elementov v russkom yazyke"], available at: <http://www.philology.ru/linguistics2/sologub-02.htm> (Access time: 15.01.2019).
11. Tolmachyov, A. N., "On the question of barbarization in modern Russian" ["K voprosu o varvarizacii v sovremennom russkom yazyke"], available at: [filnauki.mgimo.ru/sites/default/files/4n15-3.pdf](http://filnauki.mgimo.ru/sites/default/files/4n15-3.pdf) (Access time: 22.01.2019).

**ПРИСТАЙКО Тамара Степанівна**

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального і слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: tamarapristayko@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-4639-0046

**ШЛЯХ ВІД ЛЕКСЕМИ ДО МОРФЕМИ (про екзит-похідні у російській мові нашого часу)**

**Анотація.** *Мета дослідження* – комплексний аналіз слів із компонентом *-екзит/-ексит*. *Об'єкт вивчення* – мовленнєві контексти, що репрезентують вживання екзит-похідних у російськомовному сегменті Інтернету; *предмет дослідження* – засвоєння брексит-моделі російською мовою. Використано *методи* спостереження, співставлення, класифікації і опису, прийоми семантичного, морфолого-словотвірного й контекстного аналізів. *Результатом* дослідження є виявлені особливості рецесії екзит-похідних у російській мові в аспекті морфемізації екзит-компонента. *Практичне застосування* результатів можливо у дослідженнях неогенезу в російській мові. **Висновки:** 1) всесвітнє політичне значення виходу Великої Британії з ЄС зумовило появу в лінгвальних дискурсах різних країн не лише терміна *Brexit / Брексит*, але й цілої низки екзит-похідних; 2) зайнявши вільну семантичну нішу зі значенням «вихід країни-члена з ЄС», екзит-похідні були доволі швидко задіяні у процес метонімічного розширення («вихід країни з будь-якого міжнародного договору», також «процес виходу частини будь-якої країни з цілої держави») та метафоричного переосмислення («ухід / вихід відомої особи (політика, державного діяча) з великої сфери політичної (державної) діяльності»); 3) разом із лексемою *брексит* екзит-похідні проходять етап фонетико-графічної адаптації, переживаючи фонетико-графічну варіантність; входять до морфологічної системи російської мови, долаючи похідну невідмінюваність; 4) в інтернет-дискурсі ЗМІ слово *брексит* активно реалізує словотвірний потенціал, збагачуючись похідними й формуючи у російській мові своє словотвірне гніздо; 5) лексема *брексит* активно залучається до мовної гри, що є однією з умов не лише її рецесії, але й морфемізації компонента *-екзит* у російській мові.

**Ключові слова:** неогенез, брексит-модель, екзит-похідні, морфемізація іноземного компонента.

**PRYSTAIKO Tamara**

Doctor of Science, Philology, Head of the Department of General and Slavonic Linguistics of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38(056) 374-98-80; e-mail: tamarapristayko@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-4639-0046

**A PATH FROM LEXEME TO MORPHEME  
(on exit-derivatives in the present-day russian language)**

**Summary.** *Objective of the research* – complex analysis of the words with *-exit* component. *Object of the research* – speech contexts representing use of exit-derivatives in Russian-language segment of the Internet; *subject of the research* – absorption of the brexit-model by the Russian language. Following *methods* have been applied: observation, comparison, classification, and description as well as semantic, morphological and word-forming, contextual analyses. The research has *resulted* in determining the peculiarities of reception of exit-derivatives in the Russian language in terms of morphemization of the exit-component. *Practical implication* of the results is possible while studying neogenesis in the Russian language. **Conclusions:** 1) world political importance of the withdrawal of Great Britain from the EU has stipulated the fact that not only term *Brexit* but the whole range of exit-derivatives have appeared in linguistic discourses of numerous countries; 2) having occupied initially “empty” semantic niche with “countrywise” meaning “withdrawal of a country-member from the EU”, exit-derivatives have turned to be involved rather fast into the process of metonymic expansion (“withdrawal of a country from any international commute” and “a process of the withdrawal of some part of the country from the whole state”) and metaphoric reinterpretation (“withdrawal/exit of some significant person (politician, state figure) from a big sphere of political (state) activity”); 3) along with *brexit* lexeme, exit-derivatives are going through the stage of phonetic-graphic adaptation generating certain phonetic-graphic variability; they are entering morphological system of the Russian language overcoming original indeclinability; 4) in terms of Internet mass-media discourse, *brexit* word implements actively a word-forming potential acquiring derivatives and forming its own family of words; 5) *brexit* lexeme is being involved actively into the language game being one of the conditions of not only its reception but morphemization of *-exit* component in the Russian language.

**Keywords:** neogenesis, brexit-model, exit-derivatives, morphemization of a foreign-language component.

Надійшла до редколегії 06.02.2019

DOI 10.15421/251917

УДК 811.161.2'282.2

ЧАГАН Оксана Іванівна

викладач, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного; вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів, 79012, Україна; тел.: (0974946704); e-mail: oksanachagan@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-73868116

## НОМІНАЦІЯ ПРИМІЩЕНЬ ДЛЯ УТРИМАННЯ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН І ПТИЦІ (на матеріалі бойківських говірок)

**Анотація.** *Метою дослідження* є вивчення семантичної структури назв приміщень для утримання свійських тварин і птиці в бойківських говірках. *Об'єкт дослідження* – лексико-семантична підгрупа назв приміщень для утримання домашніх тварин і птиці в бойківських говірках. *Матеріалом* для дослідження слугували власні записи мовлення носіїв бойківських говірок про будівництво житла. Використано матеріали лексикографічних, лінгвогеографічних та етнографічних праць із Бойківщини. У дослідженні застосовано описовий, зіставний *методи* та *метод* етимологічного аналізу. У *результаті* дослідження з'ясовано семантичну структуру назв приміщень для домашніх тварин і птиці; встановлено варіантність лексем на фонетичному та морфологічному рівнях; проведено зіставний аналіз лексем з іншими говірками української мови; виявлено етимологію аналізованих лексем і їхні мотиваційні ознаки, продуктивні способи мотивації. **Висновки:** 1. Значна частина аналізованих лексем виявляє розширену семантичну структуру, у деяких говірках фіксуємо лексичну варіантність назв. 2. Більшість аналізованих назв є похідними від назв тварин. Водночас виявляємо слова, що мають прозору мотивацію (*саж* ← *сідати*, *с'їдало* ← *сідати*). 3. За походженням більшість лексем аналізованої лексико-семантичної підгрупи питоми, серед запозичень – германізми та румунізми.

**Ключові слова:** *лексема, значення, демінутиви, семантична структура, лексико-семантична підгрупа, бойківські говірки, будівельна лексика, назви приміщень для утримання тварин та птиці.*

**Постановка проблеми.** Будівельна лексика говірок відбиває важливу частку життя будь-якого селянина. З огляду на тісний зв'язок лексичних одиниць з денотатами ця тематична група лексики завжди перебувала під впливом соціально-економічних і культурних чинників у процесі еволюції житла, адже репрезентує матеріальну культуру народу. Тому лексика традиційного сільського будівництва завжди викликала зацікавлення в багатьох діалектологів.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Вивченню будівельної лексики на матеріалі говірок української мови присвячено праці О. Євтушка [3], М. і О. Никончуків [5], Л. Дорошенко [2], Л. Поліщук [7; 8], Д. Годера [13]. У контексті вивчення сільськогосподарської лексики назви господарських приміщень стали об'єктом аналізу К. Глуховцевої [1], В. Пілецького [6], Л. Тищенко [12], Р. Сердеги [10], С. Поліщук [9] та ін. На матеріалі бойківських говірок тематична група лексики традиційного сільського будівництва ще не вивчена, що зумовлює актуальність нашого дослідження. Зокрема потребує вивчення лексико-семантична підгрупа (ЛСП) назв приміщень для утримання домашніх тварин і птиці.

**Постановка завдань дослідження.** *Мета* статті – з'ясувати особливості функціонування назв приміщень для утримання домашніх тварин і птиці в бойківських говірках. *Мета* передбачає розв'язання таких *завдань*: зафіксувати назви на позначення приміщень для утримання домашніх тварин і птиці; з'ясувати семантичну структуру лексем, їхню етимологію та мотиваційні ознаки формування; виявити лексико-семантичні зв'язки в цій ЛСП.

**Матеріалом для дослідження** слугували власні записи – тексти про будівництво житла, що записані в 51 населеному пункті Бойківщини впродовж 2016–2018 років. Використано матеріали лексикографічних, лінгвогеографічних та етнографічних праць.

**Виклад основного матеріалу.** Лексико-семантичну групу (ЛСГ) назв приміщень господарського призначення за функційним призначенням у бойківських говірках поділяємо на такі

лексико-семантичні підгрупи (ЛСП): назви приміщень для домашніх тварин і птиці; назви приміщень для зберігання продуктів землеробства і реманенту, назви малих архітектурних форм. Серед приміщень для утримання домашніх тварин і птиці в аналізованих говірках виокремлюємо: назви приміщень для усіх свійських тварин (загальна назва), назви приміщень для коней, назви приміщень для кіз та овець, назви приміщень для свиней, назви приміщень для курей.

На позначення приміщення для всіх домашніх тварин і птиці (загальна назва) в обстежених говірках функціює назва *с'тайн'а* (Брк, Бтл, Бнц, Врх, В. Лн, Глц Ск., Гсн, Грбн, Грз, Зкц, Жкн, Жпн, Ісі, Клн, Крк, Лбх С., Лмн, Лбх Т., Мшц, Н. Крп, Н. Ржн, Рзч, Опр, Сглт, Тхк, Трх, Трвк, Тсв, Пбк, Хщн, Хщв, Ябл, Ялн,) та фонетичний варіант слова – *с'тайн'і* (Скл, Ндн, Трл, Тсц, Мшц)].

Тексти репрезентують демінутиви: *стайен'ка* (*с'тайен'ка*) (В. Лн, Глк, Ісі, Рзч, Сглт), *стайеночка* (Тхк), *стайенчина* (Ісі, Н. Ржн, Рзч), *с'тайнейка* (Бтл), *с'тайенка* (Жкн), *с'тайанка* (Явр). У деяких говірках демінутиви вживають на позначення невеликого окремого приміщення для дрібної худоби та птиці: *були так'і спеціал'ні стайен'чини дл'а овець будували / ці ї прибоці* (Н. Ржн). Це підтверджують також етнографічні праці із теренів Бойківщини [11, с. 118; 4, с. 33]. Слово *стайен'ка* вживається також зі значенням 'сезонний хлів у горах для худоби разом із житловим приміщенням': *бо то говорили стайен'ка там дл'а ко'роу* (Сглт).

Спорадично в бойківських говірках значення 'окреме приміщення для дрібної худоби' мають назви *куч'і* (*куча*) (Брк, Зкц), *приб'ік* (Н. Ржн, Глц Ск.), *шоп* (Грз), *пирило* (Крк): *ї нас кури на двор'і / ї шоп'і / майу таку шопу / половина кури / половина в'їці / там їс'о можна / качк'и тримати* (Грз); *дес' мали / ту с'тайн'а / а ту могло бути ше пирило йак'е / та йак с'тайн'а / там могли бути в'їці* (Крк); пор.: *с'тайн'а* 'спеціальне приміщення, будівля для коней' [СУМ, т. 9, с. 637].

У бойківських говірках назва *с'тайн'а* має розширену семантику: 'приміщення для свійської худоби та птиці (загальна назва)', 'приміщення для коней', 'окреме невелике приміщення для овець' (Глц Ск., Лбх С., Н. Ржн, Глвк). Часто нових значень лексема *с'тайн'а* набуває, виступаючи опорним словом в атрибутивних словосполученнях: *к'інс'ка с'тайн'а* 'приміщення для коней' (Брк, Глц Ск., Грбн, Н. Ржн), *в'їча с'тайн'а* 'окреме невелике приміщення для овець' (Глц Ск., Лбх С., Н. Ржн, Глвк). За даними карт АУМ, зі значенням 'приміщення для корів і коней' слово поширене, окрім бойківських, у закарпатських, гуцульських, наддністрянських говірках [АУМ, т. 2, к. 280]. За свідченням етимологів, лексема має праслов'янські корені [ЕСУМ, т. 5, с. 392].

Як стверджують респонденти, у домашньому господарстві всіх тварин, зазвичай, тримали в загальній будівлі: *корову тримали ї с'тайни / була доўга будова / і то їс'о разом // їс'о тримали разом ї с'тайни / ї с'тайни біла куча / була йен'а / і друга / де пус'тиў / там ходило* (Грз); *корова ї с'тайни стоїт / ту корова / а ту царки загороджен'і / там поро'с'а / там тил'а // кон'і тожи ї с'тайни с'коровами // с'тайн'і вилик'і були / тил'пер' малей'і / йак почали за хрушчова будувати малей'і // колис' були с'тайн'і вилик'і / шо маў / к'ін стоїаў / і корова / і бык / і їс'о на йн'ім боці / а на друг'ім боці царки на с'вин'і / на кури / на їс'о* (Крк); *коней і вол'їў тожи ї с'тайни / їни були в'ідгороджен'і в'ід корови / там пириб'ї буў / а так їзагал'і / то ї с'тайни* (Сглт). Тому фіксуємо незначну кількість назв окремих господарських приміщень для утримання тварин у домашньому господарстві.

В обстежених говірках фіксуємо лексема *ко'н'ушин'а* із семантикою 'окреме приміщення для утримання коней' (Н. Ржн, Мшц, Н. Крп, Опр, Хтр) та її фонетичний варіант *кон'ушин'і* (Тсц), похідну від назв тварин, яких там утримують, а також складену назву *к'інс'ка с'тайн'а* 'т. с.' (Глц Ск., Грбн, Брк): *дл'а коніў була ўкрема ко'н'ушин'а / у мени са'мойі йе ше тил'пер' ко'н'ушин'а / ўкremo / т'іко ўкremo / али то ўкremo / то ўже тил'пер' почали будувати / а ше їтиред / даўно / то'то були разом / с'коровами* (Мшц).

У деяких говірках мовці чітко наголошують на відмінності назв *ко'н'ушин'а* 'приміщення для коней у колективному господарстві' та *к'інс'ка с'тайн'а* 'приміщення для коней у домаш-



ньому господарстві' (Брк, Глц Ск., Грбн, Зкц, Опр, Сглт, Грз): *ко'н'ушн'а* <sup>1</sup>була / <sup>1</sup>али то дир'жаїна <sup>1</sup>була / а окремо н'и / де худо'ба / там і кон'і (Лбх Т.); *їе* ко'н'ушн'і / то кол'гозна / а ў л'удеї ни <sup>1</sup>було ко'н'ушн'і / а л'уди три'мали ў с'тайни (Крк); *їак ба'гато* <sup>1</sup>кони'ї / то ўкр'емо / на-зи'валос" <sup>1</sup>к'ін'с"ка с'тайн'а / а ўже *їак* були кол'гости / то нази'вали ко'н'ушн'а (Глц Ск.). Отже, фіксуємо семантичне протиставлення за ознакою 'приналежність'; пор.: ко'н'ушн'а 'т. с.' [СУМ, т. 9, с. 637]; відома в багатьох говорах української мови, про що свідчать лінгвістичні атласи: зх.-поліс. [Євт., к. 72], наддніпр. [АУМ, т. 1, к. 284], слоб. та степ. [АУМ, т. 3, к. 68].

Окреме приміщення для утримання овець у бойківських говірках репрезентоване суфіксальними утвореннями від основи *вівч-*: *в'їу'чарн'а* (Бгт, Врх, Мшц), *в'їу'чарник* (Бтл, Бгт, Гсн, Сглт, Тпц, Тр'є), що мають прозору мотивацію, а також складеними назвами: *в'їу'ча* <sup>1</sup>стайн'а (Глц Ск., Лбх С.), *стайен'чина* на <sup>1</sup>в'їу'ці (Н. Ржн), *с'тайенка* на <sup>1</sup>в'їу'ці (Глк), *хл'їу* д'ла о'вець' (Лбх Т.).

Назви *в'їу'чарн'а*, *в'їу'чарник*, відомі й літературній мові [СУМ, т. 1, с. 551], а також іншим говорам української мови (пор.: зх.-поліс. [Євт., к. 74], серед.-поліс., серед.-наддніпр., поділ. [АУМ, т. 1, к. 286], говірках Середнього Надбужжя [9, с. 165]). Назва має праслов'янські корені [ЕСУМ, т. 1, с. 389]

Лексема *хл'їу* 'окреме приміщення для дрібної худоби', кодифікована в літературній мові зі значенням 'будівля для свійської худоби та птиці' [СУМ, т. 11, с. 83], поширена в інших говірках української мови: пор.: зак. [Сабад., с. 403], наддністр. [Шило, с. 266], гуц. [ГГ, с. 202], зх.-поліс. [Євт., к. 70], сх.-под. [8, с. 129]. Слово зафіксоване у бойківських говірках також М. Онишкевичем: *хл'їу* 'хлів для свиней' [Он., т. 2, с. 340]. Однак власні дослідження демонструють спорадичне вживання слова, що свідчить про його часткову архаїзацію у бойківських говірках. Назва успадкована з праслов'янської мови [ЕСУМ, т. 6, с. 182].

Спорадично зі значенням 'окреме приміщення для овець' вживається слово *зим'їу'ка* (Лз). Традиційно в бойківських говірках лексема *зим'їу'ка* вживається із семантикою 'сезонне житло разом із хлівом за селом, у горах'. Реалізація значення 'окреме приміщення для утримання овець', припускаємо, мотивоване його сезонним призначенням для утримання овець у зимовий період, оскільки в теплу пору року овець переважно випасали в горах; пор.: *зимівник* 'утеплене приміщення для зимування бджіл; зимове житло запорожця за межами Січі' [СУМ, т. 3, с. 566]; пор.: гуц. *зим'їу'ка* 'будівля, де взимку зупиняються пастухи' [ГГ, с. 83]. Слово *зим'їу'ка* має праслов'янські корені [ЕСУМ, т. 2, с. 262].

В аналізованих говірках не фіксуємо спеціальних назв приміщень для утримання кіз, оскільки, за свідченням респондентів, у домашньому господарстві мало хто їх розводить. Кіз, зазвичай, утримують у загальній будівлі для домашніх тварин: *кози три'майут ў с'тайни / або ў* <sup>1</sup>царку / *або прив'їазана / дехто три'маїе* <sup>1</sup>через д'ї'теї / *бо моло'ко* <sup>1</sup>д'їти п'їут / *зараз поч'т'ї* <sup>1</sup>то у <sup>1</sup>кажд'ї <sup>1</sup>хат'ї ко'за *їе* (Лбх Т.); *кози хто три'маў / то ў с'тайни / ў нас* <sup>1</sup>доста ни <sup>1</sup>три'майут / *ў нас ўзага'л'ї* <sup>1</sup>мало хто <sup>1</sup>маїе / *їе дес' там / али* <sup>1</sup>мало (Сглт); *ў нас ту* <sup>1</sup>дужи <sup>1</sup>мало *їе / та* <sup>1</sup>кози *їе / а три'майут / та дес" там* <sup>1</sup>ў с'тайни (Лмн).

На позначення окремого приміщення для утримання свиней у всіх досліджуваних говірках функціює лексема *куча* (Брк, Бшц, В. Лн, Головец. Ск., Грбн, Грз, Жкн, Зкц, Крк, Лбх С., Лбх Т., Лмн, Мшц, Ндн, Н. Крп, Н. Ржн, Опр, Сглт, Трвк, Тхк, Тшц), що ілюструє варіантність на фонетичному: *куч'а* (Лмн), *куч'ї* (Врх, Скл) та словотвірному: *кучка* (Н. Ржн, Ялн) рівнях. Спорадично фіксуємо лексему *сви'нарник* 'т. с.' (Тр'є) та атрибутивне словосполучення *с'винс'ка* *куча* 'т. с.' (Брк, Лмн, Грз).

Загальнонародна назва *сви'нарник* 'приміщення для свиней' [СУМ, т. 9, с. 70] не часто вживана в досліджуваних говірках, однак поширена із цим значенням серед говорів української мови: пор.: лемк. [Пирт., с. 351], серед.-надбуз. [9, с. 170], центр.-слоб. [10, с. 135].

У бойківських говірках лексема *куча* демонструє розгалужену семантичну структуру. (див. таблиця 1); пор.: *куча* 'приміщення для птахів і тварин' [СУМ, т. 4, с. 422]. Ізоглоси лексеми зі схожим семантичним наповненням продовжуються в інших говірках української мови: пор.: гуц. [ГГ, с. 108], наддністр. [Шило, с. 157], зак. [Сабад., с. 157], бук. [СБГ, с. 245], поділ. [8, с. 131],

зх.-поліс. [Євт., кк. 72, 74, 76], степ. [Моск., с. 47]. Не зовсім з'ясована етимологія назви, очевидно, пов'язана з питомими лексемами *кутати* чи *кут* [ЕСУМ III, с. 167].

Таблиця 1

**Компоненти семантичної структури лексеми *куча***

Семантика. Типи	‘окреме приміщення для утримання свиней’	‘відгороджене місце у хліві для свиней’	‘відгороджене місце у хліві для овець’	‘відгороджене місце у хліві для телят’	‘відгороджене місце у хліві для курей’	‘місце для курей у хліві над свиньями’	‘місце під піччю для курей’	Говірки
1	+	–	–	–	–	–	–	ВОГ
2	+	+	+	+	+	–	–	Брк, Грз, Лмн
3	+	+	+	+	+	–	+	Жкн
4	+	+	–	–	–	–	–	Скл
5	+	–	–	–	–	–	+	Пбк

У ЛСП назв приміщень для утримання свійських тварин та птиці виділяємо назви відгородженого місця в хліві для свиней, овець, телят, курей, що представлена лексемами *куча* (Брк, Грз, Жкн, Лмн), *царок* (Бгт, Бтл, Врх, Глц Ск., Грбн, Зкц, Ісї, Клн, Кмк, Крк, Лбх Т., Лбх С., Лсц, Мтв, Мшц, Н. Ржн, Опр, Орк, Плв, Рзч, Сглт, Трвк, Тхк, Хщн, Хтр, Ябл, Ялн). Обидва слова виявляють розширену семантичну структуру у бойківських говірках (див. таблиці 1, 2), що пов'язано з поліфункціональністю денотатів.

Таблиця 2

**Компоненти семантичної структури лексеми *царок***

Семантика. Типи	‘окреме приміщення для утримання свиней’	‘відгороджене місце у хліві для свиней’	‘відгороджене місце у хліві для овець’	‘відгороджене місце у хліві для телят’	‘відгороджене місце у хліві для курей’	‘місце для курей у хліві над свиньями’	‘місце під піччю для курей’	Говірки
1	–	+	+	+	+	–	–	Врх, Грбн, Зкц, Крк, Лбх С., Лбх Т., Мшц, Н. Ржн, Опр, Сглт, Трвк, Тшц, Хтр, Хщн, Ябл, Ялн
2	–	+	+	+	+	+	–	Клн
3	–	–	–	–	–	–	+	Скл
4	–	+	+	+	+	+	+	Глц Ск.

У багатьох говірках, що досліджувалися, виявлено аналітичні назви, які номінують призначення місця: *тел'ача куча* (Брк), *тел'ачий царок* (Глц Ск., Грбн, Зкц, Клн, Крк, Опр, Лбх Т., Н. Ржн, Трвк, Ябл) ‘відгороджене місце у хліві для телят’; *свинск'ий царок* (Глц Ск., Грбн, Клн, Трвк), *свинск'ий царок* (Хтр), *свин'ачий царок* (Лбх Т., Н. Ржн), *царок д'я свиней* (Глц Ск.,

Грбн, Зкц, Ябл), *царок на с'вин'і* (Врх, Мшц, Н. Ржн, Сглт, Ялн), *пац'ук'іу царок* (Крк), *с'винс'ка куча* (Брк) – ‘відгороджене місце у хліві для свиней’; *кур'ачий царок* (Глц Ск.), *кур'іча кучка* (Жкн) – ‘відгороджене місце у хліві для курей’; розташування місця: *царок п'ід по'валоу* (Клн) ‘спеціальне місце для курей у хліві над свинями’: *там де три'майт сви'ну / куча / во'на у' с'тайни / у' нас ни' можи' бути окремо / у' нас мо'роз / зи'ма / с'н'ігы / т'реба' теплої / хо'доба сто'їит / а ту' куч'і / у'с'о / од'на / дру'га / т'рета / с'тайн'а ви'лика / у' с'тайни сто'їит ко'рова / а ту' ш'тири' куч'і // йак то сви'н'а / то с'винс'ка' куча / а ти'л'а / то ти'л'ача / так с'а нази'вали* (Брк); *у' с'тайни у' мени' напри'мер чо'тири' царк'и йе / то ти'л'ачий / то сви'н'ачий / тожи' бу'у царок дл'а о'вец'* (Лбх Т.); пор.: *о'царок* ‘загін для худоби’ [СУМ, т. 5, с. 827]; пор.: гуц. *царок* ‘перегородка для поросят або телят’ [Негрич, с. 180], лемк. *царок* ‘загорожа для курей або свиней’ [Пирт., с. 422], бук. *царок* ‘огороджене місце для дрібної худоби; загорода’ [СБГ, с. 619]. Етимологи вказують на румунське походження слова [ЕСУМ, т. 6, с. 229].

Значення ‘окреме приміщення для курей’ реалізується назвами: *кур'атник* (Грз, Мшц), *кур'ник* (Н. Ржн, Опр, Крк), *куча* (Зкц), *шопа* (Грз), зрідка *с'ідало* (Мшц): *куреї три'майт на с'ідал'і / йак куреї' вокремо / то вс'о йі'но: с'ідало с'а нази'вайе* (Мшц). Частина слів номінує відгороджене місце в хліві для курей: *кур'ник* (Грбн, Врх), *кур'атник* (Зкц, Грз), *царок* (Крк, Лбх С., Грбн, Опр, Клн, Хтр, Глц Ск.), *кур'ачий царок* (Клн, Лбх С., Глц Ск.), *кур'ічий царок* (Хтр, Крк), *саж* (Тхл), *потач* (Крк), *куча* (Брк, Лмн, Грз).

На позначення місця для курей у хліві над свинями в досліджуваних говірках фіксуємо такі назви: *кур'атник* (Зкц), *кур'ник* (Брк, Лбх Т., Н. Крп), *подр'а* (Тхк, Хтр), *потач* (Крк, Сглт, Ябл), *с'ідало* (Мшц), *с'ідайла* (Врх), *царок п'ід по'валоу* (Клн).

Маніфестантами значення ‘місце під піччю, де сидять кури’ є назви *потач* (Брк, Брн, Бтл, Грз, Зкц, Врх, Мшц, Лбх С., Лсц, Сглт), *потачка* (Лмн, Хщв), *потач'* (Шдц), *потач'а* (Лбх С., Хщв), *потич* (Лбх С.), *п'ід'п'іч* (Грбн, Скл), *царок* (Скл), *кур'ачий царок* (Глц Ск.), *п'іт п'рип'ічком* (Хтр, Крк, Н. Ржн, Грз, Тсц, Пбк), *п'ід зап'ічком* (Лбх С.), *кучка* (Жкн, Пбк), *кур'іча кучка* (Жкн), *кур'ник* (Лбх Т., Мшц, Н. Крк); пор.: *кур'атник* ‘приміщення для курей’ [СУМ, т. 4, с. 414], *кур'ник* ‘т. с.’ [СУМ, т. 4, с. 411]; пор.: лемк. *кур'ник* ‘клітка або приміщення для курей’; [Пирт., с. 180], зх.-поліс. *кур'атник*, *кур'ник* ‘приміщення для свійської птиці’ [Євт., к. 76], поділ. *кур'ник*, *кур'ничок* ‘окрема будівля для утримання курей в умовах домашнього господарства’ [8, с. 131], серед.-надбуз. *кур'атник*, *кур'ник* ‘приміщення для курей у невеликому приватному господарстві’, ‘приміщення для курей у великому господарстві’ [9, с. 188].

Бойківську назву *саж* ‘відгороджене місце в хліві для курей’ (Тхл) фіксуємо okazіонально. Одне зі значень цього слова в літературній мові ‘місце в хліві, клітка, де вигодовують гусей, індиків і т. ін.’ [СУМ, т. 9, с. 14]. Слово походить від питомого дієслова *са'дити* [ЕСУМ, т. 5, с. 162]; пор.: сх.-поділ. *саж* ‘літнє дерев'яне приміщення для свиней’ [8, с. 131], центр.-слоб. *саж* ‘окреме дерев'яне приміщення для свиней’ [10, с. 131].

Лексема *потач* ‘місце під піччю, де сидять кури’ у багатьох досліджуваних говірках архаїзується, що пов'язано зі зміною способу будівництва печі, а це, звісно, зумовлює зникнення місця для утримання курей. Етимологи виводять слово від псл. *р'ѣтъка* ‘пташка’ [ЕСУМ, т. 6, с. 229]; пор.: бойк. *п'от'а* ‘птаха, пташина; горобець’ [Он., т. 2, с. 127], гуц. *п'оте*, *п'отетко* ‘пташеня; курча’ [ГГ, с. 155–156]. Мотивацією для номінації, очевидно, є назва птиці, що там утримується.

Слово *с'ідало* в бойківських говірках вживається зі значенням ‘окреме або прибудоване до основної будівлі приміщення для курей’, а також ‘місце для курей над свинями’; пор.: *сідало* ‘переклада, жердина у пташнику чи в клітці, на яку сідають на ніч кури або індики’ [СУМ, т. 9, с. 212]. Назва утворена, очевидно, від питомого дієслова *сідати* [ЕСУМ, т. 5, с. 227].

Назва *подр'а* (фонетичний варіант *п'ідр'и*) у бойківських говірках багатозначна: ‘горище над хлівом’ (Тхк), ‘горище у клуні’ (Лбх Т., Сглт), ‘місце для курей над свинями’ (Тхк, Хтр); пор.: наддністр. [Шило, с. 204], гуц. [ГГ, с. 152], бук. [СБГ, с. 438]. У закарпатських говірках слово зафіксоване зі значенням ‘у старовинних хатах велике ліжко для багатьох осіб з дощок,

постелених на колах' [Сабад., с. 243]. Як припускають етимологи, псл. *rodga*, *rodgъ* утворене з прийменника *ro* й основи \* *drъ-* «дерево» [ЕСУМ, т. 4, с. 477].

Лексема *шона* у досліджуваному говірковому ареалі ілюструє розширену семантичну структуру: 'приміщення для домашніх тварин та птиці', 'приміщення для зберігання воза та іншого реманенту', 'приміщення для зберігання дров', що, очевидно, зумовлено функційним навантаженням денотата; пор.: *шона* 'покрівля, накриття на опорах для захисту чого-небудь від сонця, дощу і т. ін.' [СУМ, т. 11, с. 509]; пор.: лемк. *шона* 'клуня', 'приміщення для сіна, соломи', 'приміщення для сільськогосподарського реманенту' [Пирт., с. 443], наддністр. 'місце, де складають дрова' [Шило, с. 281], зх.-поліс. *шона* 'будівля для зберігання сіна, соломи, снопів, а також для молотьби, віяння' [Свт., к. 68], гуц. [ГГ, с. 218], пд.-слоб. 'приміщення для зберігання зерна' [12, с. 161], сх.-поділ. 'приміщення для реманенту', 'приміщення для утримання свиней у домашньому господарстві', 'приміщення для утримання корів у домашньому господарстві', 'будівля для зберігання снопів, сіна, полови, а також для молотьби, віяння', 'приміщення для коней', 'приміщення для полови', 'утеплене темне приміщення, куди зносять вулики для зимівлі бджіл', 'приміщення, у якому зберігають зерно', 'приміщення для зберігання дров', 'приміщення для овець, кіз' [9, с. 366]. Назва запозичена з німецької мови; свн. *schopf* «будова без передньої стінки як навіс для возів; сіни» [ЕСУМ, т. 6, с. 453].

Аналізовані назви приміщень для курей виявляють тенденцію до утворення синонімічних рядів: *п'ід зап'ічком*, *потач'а* (*потач*, *потич*) (Лбх С.), *п'іт п'рп'ічком*, *кучка* (Пбк), *п'ід<sup>м</sup>п'іч*, *царок* (Скл), *кур'ник*, *потач* (Мшц) – 'місце під піччю, де сиділи кури'; *куча*, *кур'атник* (Грз), *царок*, *потач* (Крк) – 'відгороджене місце у хліві для курей'; *кур'атник*, *шона* (Грз), *кур'атник*, *с'ідало* (Мшц) – 'окреме або прибудоване до основної будівлі приміщення для курей'.

Полісемічними є такі лексеми: *кур'атник* 'відгороджене місце у хліві для курей', 'спеціальне місце для курей у хліві над свинями', 'місце під піччю, де сидять кури' (Зкц); *кур'ник* 'спеціальне місце для курей у хліві над свинями', 'місце під піччю, де сидять кури' (Лбх Т); *с'ідало* 'окремий хлів для курей', 'спеціальне місце для курей у хліві над свинями', 'місце під піччю, де сидять кури' (Мшц), *царок* (див. табл. 2).

Більшість зафіксованих назв приміщень для тварин позначає будівлі в приватному господарстві. Однак фіксуємо назви приміщень для тварин у колективному господарстві, що здебільшого утворені від назв тварин, яких там утримують: *тел'атник* 'приміщення для телят у колективному господарстві' (Грз, Мшц, Хтр); *короуник* 'приміщення для корів у колективному господарстві' (Грз, Мшц, Хтр); *ко'нушн'а* 'приміщення для коней у колективному господарстві' (Глц Ск., Грбн, Грз, Зкц, Мшц, Опр, Сглт), *сви'нарник* 'приміщення для свиней у колективному господарстві' (Глц Ск., Грбн, Грз, Зкц, Мшц, Опр, Сглт); *л'ітний лаг'ер* 'відгороджене місце для худоби у колективному господарстві' (Глц Ск.), *л'ітний таб'ір* 'т. с.' (Н. Ржн), *короуник* 'т. с.' (Хтр), *го'род дл'а ко'рови* 'т. с.' (Глц Ск.), *п'рог'ін* 'т. с.' (Клн), *загорода* 'т. с.' (Лбх Ск.), *заруб* 'т. с.' (Скл).

Найбільш продуктивні способи номінації ЛСП назв приміщень для домашніх тварин і птиці такі: суфіксальний: *-н' (-а)* (*с'тайн'а*, *ко'нушн'а*, *в'і'чарн'а*), *-ник-* (*сви'нарник*, *короуник*, *тел'атник*, *кур'ник*, *кур'атник*, *в'і'чарник*), *-к(-а)* (*зим'і'юка*, *кучка*, *ста'йенка*, *с'тайанка*, *потачка*), *-л (-о)* (*с'ідало*); менш продуктивними є префіксальний (*п'риб'ік*, *п'ід<sup>м</sup>п'іч*) та безафіксний спосіб (*саж*). Типовою є аналітична номінація, що репрезентована атрибутивними (*к'інс'ка с'тайн'а*, *в'і'чача с'тайн'а*, *с'винс'ка куча*, *тел'ача куча*, *с'винс'к'ий царок*, *пац'ук'і'у царок*, *кур'ачий царок*, *кур'іча кучка*), сполученнями прийменника з іменником (*п'ід зап'ічком*, *п'іт п'рп'ічком*), а також складеними назвами (*ста'йен'чина на в'і'ці*, *хл'і'у дл'а о'вець*).

**Висновки.** Здійснений аналіз назв приміщень для домашніх тварин і птиці в бойківських говірках констатує той факт, що значна кількість аналізованих лексем ілюструє лексичну варіантність. Аналізовані найменування переважно є похідними від назв тварин. Водночас виявляємо одиниці, утворені від дієслів на позначення дії, яку виконують, перебуваючи на цьому міс-

ці (*саж* ← *са<sup>1</sup>дити*, *с''ідало* ← *сі<sup>1</sup>дати*). За походженням більшість лексем аналізованої ЛСП питомі, запозичення репрезентовані германізмами та румунізмами.

**Перспективи подальших досліджень вбачаємо** в дослідженні та аналізі інших ЛСГ тематичної групи лексики традиційного сільського будівництва в бойківських говірках.

### Список обстежених населених пунктів і їхніх скорочень

Бнщ – Бубнище, Долинський р-н, Івано-Франківська обл.; Бтл – Бітля, Турківський р-н, Львівська обл.; Брк – Боберка, Турківський р-н, Львівська обл.; Брн – Бориня, Турківський р-н, Львівська обл.; В. Лн – Велика Лінина, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Врх – Верхне, Турківський р-н, Львівська обл.; Глвк – Галівка, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Глц Ск. – Головецько, Сколівський р-н, Львівська обл.; Глц Сmb. – Головецько, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Грбн – Гребенів, Сколівський р-н, Львівська обл.; Грз – Грозьова, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Гсн – Гусний, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл.; Жкт – Жукотин, Турківський р-н, Львівська обл.; Жпн – Жупани, Сколівський р-н, Львівська обл.; Зкц – Закіпці, Турківський р-н, Львівська обл.; Ісі – Ісаї, Турківський р-н, Львівська обл.; Клн – Кальне, Сколівський р-н, Львівська обл.; Кмк – Комарники, Турківський р-н, Львівська обл.; Крк – Кривка, Турківський р-н, Львівська обл.; Лз – Лази, Воловецький р-н, Закарпатська обл.; Лмн – Лімна, Турківський р-н, Львівська обл.; Лбх С. – Либохора, Турківський р-н, Львівська обл.; Лбх Т. – Либохора, Турківський р-н, Львівська обл.; Лсц – Лосинець, Турківський р-н, Львівська обл.; Мтв – Матків, Турківський р-н; Мшц – Мшанець, Старосамбірський р-н; Ндн – Недільна, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Н. Крп – Новий Кропивник, Дрогобицький р-н, Львівська обл.; Н. Ржн – Нижня Рожанка, Сколівський р-н, Львівська обл.; Опр – Опорець, Сколівський р-н; Плв – Плав'є, Сколівський р-н, Львівська обл.; Пбк – Побук, Сколівський р-н, Львівська обл.; Рлч – Розлуч, Турківський р-н, Львівська обл.; Сглт – Сигловате, Турківський р-н, Львівська обл.; Скл – Сукіль, Долинський р-н, Івано-Франківська обл.; Тпл – Топольниця, Старосамбірський р-н; Трвк – Тернавка, Сколівський р-н, Львівська обл.; Тр'є – Тур'є, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Трл – Терло, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Трх – Труханів, Сколівський р-н, Львівська обл.; Тсв – Тисів, Сколівський р-н, Львівська обл.; Тсц – Тисовиця, Старосамбірський р-н, Львівська обл.; Тхк – Тухолька, Сколівський р-н; Тхл – Тухля, Сколівський р-н, Львівська обл.; Тшц – Тишівниця, Сколівський р-н, Львівська обл.; Хщв – Хащів, Турківський р-н, Львівська обл.; Хщн – Хащованя, Сколівський р-н, Львівська обл.; Хтр – Хітар, Сколівський р-н, Львівська обл.; Ябл – Яблунів, Турківський р-н, Львівська обл.; Явр – Яворів, Турківський р-н, Львівська обл.; Ялн – Ялинкувате, Сколівський р-н, Львівська обл.

### Бібліографічні посилання

1. Глуховцева К. Д. Динаміка складу назв господарських приміщень у східнослов'янських говірках. *Український діалектологічний збірник*. Київ: Довіра, 1997. С. 177–194.
2. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
3. Євтушок О. М. Народна будівельна лексика Західного Полісся. Рівне, 1990. 145 с.
4. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 15–67.
5. Никончук М. В., Никончук О. М. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир: РВВ облполіграфвидаву, 1990. 369 с.
6. Пілецький В. І. Генеза лексико-семантичної групи назв будівель для худоби та птиці в надністрянських говорах півдня Тернопільщини. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*: тези доп. Ужгород: Вид-во Ужгородського державного університету, 1982. С. 103–104.
7. Поліщук Л. Б. Структурна організація та географія назв традиційного будівництва в східнополіських говірках: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Умань, 2015. 424 с.
8. Поліщук Л. Б. Номінація господарських приміщень для утримання тварин у східнополіських говірках. *Мовознавчий вісник*: зб. наук. праць. Черкаси, 2011. Вип. 12–13. С. 129–134.
9. Поліщук С. С. Міждіалектна взаємодія говорів середньонадбузького ареалу: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2016. 375 с.
10. Сердега Р. Л. Назви господарських приміщень у центральнослободжанських говірках (склад і семантична структура). *Вісник Харків. нац. у-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2006. Вип. 47. С. 36–39.

11. Сілецький Р. Б. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ – початку ХХ ст. Київ: Наук. думка, 1994. 140 с.
12. Тищенко Л. М. Південнослобожанські назви приміщень для зберігання зерна та снопів у просторовій та часовій проекції. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2006. № 1. С. 157–164.
13. Тодер Д. Д. Лексика, пов'язана з житлом та прилеглою до нього територією, в українських говорах Закарпаття. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород: Ужгородський нац. ун-т, 2012. Вип. 18. С. 78–88.

### Джерела

- АУМ – Атлас української мови: в 3 т. / ред. кол.: І. Г. Матвіяс (голова), Я. В. Закревська та ін. Київ: Наук. думка, 1984–2001.
- ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. 232 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. Київ: Наук. думка, 1982–2012. Т. 1–6.
- Євт. – Євтушок О. М. Атлас будівельної лексики Західного Полісся. Рівне: Держ. ред.-вид. підприєм., 1993. 134 с.
- Моск. – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області. Одеса: Вид-во Одес. пед. ін-ту, 1958. 78 с.
- Негр. – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 224 с.
- Он. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ: Наук. думка, 1984. Ч. І–ІІ.
- Пирт. – Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2004. 364 с.
- Сабад. – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 478 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.
- СУМ – Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. І–ХІ.
- Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.

### References

1. Hlukhovtseva, K. D. (1997), “Dynamics of outbuildings, names structure in Eastern Slobozhanshchina dialects”, *Ukrainian dialectological collection* [“Dynamika skladu nazv hospodarskykh prymyshchen u skhidnoslobozhanskykh hovirkakh”, *Ukrainskyi dialektolohichnyi zbirnyk*], Kyev, pp. 177–194.
2. Doroshenko, L. I. (1999), *Areal placing of building vocabulary in Eastern Polissia dialects: Author's abstract* [*Arealohiia budivelnoi leksyky skhidnopoliskoho dialektu: Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk*], Kyev, 19 p.
3. Yevtushok, O. M. (1990), *The folk construction vocabulary of the Western Polissya* [*Narodna budivelna leksyka Zakhidnoho Polissia*], Rivne, 145 p.
4. Kobilnik, V. (1936), “Material culture of village Zhukotin of Turchansky district”, *Chronicle of Boikivshchyna* [“Materialna kultura sela Zhukotytn Turchanskoho povitu”, *Litopys Boikivshchyny*], Sambir, Part 7, pp. 15–67.
5. Nikonchuk, M. V., Nikonchuk, O. M. (1990), *The constructional vocabulary of the right-hand side of Polissya in the lexical-semantic system of the East Slavic languages* [*Budivelna leksyka pravoberezhnoho Polissia v leksyko-semantichnii systemi skhidnoslovianskykh mov*], Zhytomyr, 369 p.
6. Pilletsy, V. I. (1982), “Genesis of the lexical-semantic group of names of buildings for livestock and poultry in transdnistriean dialects of the south of Ternopil oblast”, *The lexicon of the Ukrainian language in its relations with the neighboring Slavic and non-Slavic languages: abstracts dop.* [“Heneza leksyko-semantichnoi hrupy nazv budivel dlia khudoby ta ptytsi v naddnistrianskykh hovorakh pivdnia Ternopilshchyny”, *Leksyka ukrainskoi movy v yii zviyazkakh z susidnimy slovianskymy i neslovianskymy movamy: tezy dop.*], Uzhhorod, pp. 103–104.
7. Polishchuk, L. B. (2015), *Structural organization and geography of the names of traditional construction in the Eastern Podillya dialects: dissertation* [*Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv tradytsiinoho budivnytstva v skhidnopodilskykh hovirkakh: dis. ... kand. filol. nauk*], Uman, 424 p.
8. Polishchuk, L. B. (2011), “Nomination of commercial premises for the maintenance of animals in the Eastern Podillya dialects”, *Linguistics Journal. Collection of scientific works* [“Nominatsiia hospodarskykh

- prymishchen dlia utrymannia tvaryn u skhidnopodilskykh hovirkakh”, *Movoznavchyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats*], Cherkasy, № 12–13, pp. 129–134.
9. Polischuk, S. S. (2016), *Interdialectal interaction of the Speeches of the Middle Nourban Range: dissertation [Mizhdialektna vzayemodiya hovoriv seredn'onadbuz'koho arealu: dis. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 375 p.
  10. Serdega, R. L. (2006), “Names of premises in Central Sloboda dialects (composition and semantic structure)”, *Bulletin of Kharkiv National University. V. N. Karazin. Series: Philology* [“Nazvy hospodarskykh prymishchen u tsentralnoslobozhanskykh hovirkakh (sklad i semantychna struktura)”, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho u-tu im. V. N. Karazina. Seriya: Filolohiia*], Kharkiv, № 47, pp. 36–39.
  11. Sileckiy, R. B. (1994), *Rural settlement and farmstead in the Ukrainian Carpathians of the XIX – early XX centuries [Silske poseleння ta sadyba v Ukrainykykh Karpatakh XIX – pochatku XX st.]*, Kyiv, 140 p.
  12. Tishchenko, L. M. (2006), “South-Slabobian names of premises for storage of grain and sheaves in spatial and temporal projection”, *Linguistics: coll. sciences works* [“Pivdenoslobozhans'ki nazvy prymishchen' dlya zberihannya zerna ta snopiv u prostoroviy ta chasoviy proektsiyi”, *Linhvistyka: zb. nauk. prats*], Lugansk, № 1, pp. 157–164.
  13. Toder, D. D. (2012), “Lexics related to housing and the territory adjacent to it, in the Ukrainian dialects of Transcarpathia”, *Modern problems of linguistics and literary criticism: collection of sciences works* [“Leksyka, poviazana z zhytloom ta prylehloiu do noho terytoriiu, v ukrainykykh hovorakh Zakarpattia”, *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: zb. nauk. prats*], Uzhgorod, № 18, pp. 78–88.

### Sources

- АУМ – *Atlas of the Ukrainian language* (1984–2001) in 3 v. / Ed. Col.: IG Matvias (head), Ya. V. Zakrevskaya and others. [*Atlas ukraïnskoi movy, v 3-kh t. / red. kol.: I. H. Matvias (holova), Ya. V. Zakrevska ta in*], Kiev.
- ГГ – *Hutsul dialects. Short dictionary* (1997) [*Hutsulski hovirky: Korotkyi slovnyk*]. Lviv, 231 p.
- ЕСУМ – *Etymological dictionary of Ukrainian language* (1982–2012) [*Etymolohichni slovnyk ukraïnskoi movy*]: in 7 v. Kyev, T. 1–6.
- Євт. – Yevtushok, O. M. (1993), *Atlas of building vocabulary of Western Polissya [Atlas budivelnoi leksyky Zakhidnoho Polissia]*, Rivne, 134 p.
- Он. – Onyshkevych, M. I. (1984), *Dictionary of Boiko dialects: in 2 part [Slovnyk boikivskykh hovirok, v 2 ch.]*, Kyev, part I–II.
- Пирт. – Pyrtei, P. S. (2004), *Short dictionary of Lemko dialects [Korotkyi slovnyk lemkyvskykh hovirok]*, Ivano-Frankivsk, 364 p.
- СБГ – *Dictionary of Bukovina dialects* (2005) [*Slovnyk bukovynskykh hovirok*] / for community edit NV Guivanyuk, Chernivtsi, 688 p.
- СУМ – *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1970–1980) [Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 t.]*, Kyev, V. I–XI.
- Шило – Shylo, H. (2008), *Upper Dnister regional dictionary [Naddnistrianskyi regionalnyi slovnyk]*, Lviv, 288 p.

#### ЧАГАН Оксана Ивановна

преподаватель, Национальная академия сухопутных войск имени гетьмана Петра Сагайдачного;  
ул. Героев Майдана, 32, г. Львов, 79012; тел.: 097-4946-704; e-mail: oksanachagan@ukr.net;  
ORSID ID: 0000-0001-7386-8116

#### НОМИНАЦИЯ ПОМЕЩЕНИЙ ДЛЯ СОДЕРЖАНИЯ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ И ПТИЦЫ (на материале бойковских говоров)

**Аннотация.** *Цель* исследования – изучение семантической структуры названий помещений для содержания домашних животных и птицы в бойковских говорах. *Объект* исследования – лексико-семантическая подгруппа названий помещений для содержания домашних животных и птицы в бойковских говорах. **Материалом** для исследования послужили записи речи носителей бойковских говоров о строительстве жилья, сделанные автором в 51 населённом пункте на протяжении 2016–2018 годов. Используются также материалы лексикографических, лингвогеографических и этнографических работ по Бойковщине. В исследовании применены описательный, сопоставительный *методы* и *метод* этимологического анализа. В *результате* исследования выяснена семантическая структура названий помещений для животных и птицы; установлена вариативность лексем на фонетическом и морфологическом уровнях, проведен сопоставительный анализ лексем с другими говорами украинского языка; вывлена этимология проанализированных лексем и их мотивационные признаки. **Выводы:** 1. Значительная часть проанализированных лексем характеризуется расширением семантической структуры, в некоторых говорах фиксируется лексическая вариативность названий. 2. Большинство проанализированных названий мотивированы названиями животных.

Одновременно обнаружены слова, имеющие прозрачную мотивацию (*sazh* ← са|дѣти, *s''idalo* ← сѣ|дати). 3. По происхождению большинство лексем рассмотренной лексико-семантической подгруппы исконные, среди заимствованных преобладают немецкие и румынские.

**Ключевые слова:** лексема, значение, деминутивы, семантическая структура, лексико-семантическая подгруппа, бойковские говоры, лексика традиционного сельского строительства, названия помещений для содержания животных и птицы.

CHAHAN Oksana Ivanivna

Theacher, Higher military educational institution; Heroiv Maidanu st., 32, Lvov, 79012; Phone number: 097-4946-704;  
e-mail: oksanachagan@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-73868116

#### NAMING OF THE PREMISES FOR KEEPING DOMESTIC ANIMALS AND POULTRY IN BOYKOS DIALECT

**Summary.** *The aim* of the study is to explore the semantic structure of the names of premises for keeping domestic animals and poultry in Boykos dialect. *The object* of study is lexical and semantic subgroup of the premises names for keeping domestic animals and poultry in Boykos dialect. *The material* for study was the personal recording of the Boykos native speaker, who spoke about the building the house, it took place in 51<sup>st</sup> settlement during 2016 – 2018. The materials of lexicographic, lexico-geographic and ethnic works from Boykivshyna were used. The descriptive, comparative *methods* and *method* of etymological analysis were applied. As *a result* of the study, the semantic structure of the premises names for domestic animals and poultry were found out; the variability of the lexemes on the phonetic and morphological level was determined; the comparative analysis of lexemes with other Ukrainian language dialects was conducted; the etymology of the analyzed lexemes and their motivational peculiarities, their effective features of motivation were revealed. **Conclusions:** 1. Most part of the analyzed lexemes shows extended semantic structure, there is lexical variability in certain dialects. 2. Most of the analyzed names are derived from the names of the animals. At the same time, we find the words, that have clear motivation (*sazh* ← са|дѣти, *s''idalo* ← сѣ|дати). 3. By the origin most of the lexemes of the analyzed lexical and semantic subgroup are specific; among the borrowings are German and Romanian words.

**Keywords:** a lexeme, meaning, semantic structure, lexical and semantic subgroup, Boykos dialect, lexis of traditional village building, premises names for keeping domestic animals and poultry.

Надійшла до редколегії 01.03.19

DOI 10.15421/251918

УДК [811.161.2+811.162.4]’373

ШПІТЬКО Ірина Миколаївна

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна;  
тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: iryna-shpitko@ukr.net; ORCID ID 0000-0003-4639-0537

#### СУЧАСНА СЛОВАЦЬКА МОВА ТА ПРОБЛЕМА АНГЛІЦИЗМІВ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

**Анотація.** *Об'єкт* дослідження – словникові статті та мовленнєві контексти, які репрезентують використання/невикористання англіцизмів у мові Інтернету, *предмет* дослідження – питомі та запозичені ресурси в номінації нових понять. *Мета* дослідження – продемонструвати особливості сучасної словацької лексики в контексті процесів всесвітньої глобалізації. Використано *методи* спостереження, зіставлення й опису. У *результаті* дослідження виявлено англіцизми та національно-мовні еквіваленти до інтернаціональних англіцизмів у лексико-семантичній системі словацької мови. *Практичне застосування результатів* можливе в дослідженнях динамічних процесів лексико-семантичних систем слов'янських мов і досвіду деяких слов'янських країн у вирішенні проблеми англіцизмів. **Висновки:** 1) лексичний рівень мови, якому найбільше властива ознака динаміки, у сучасних глобалізаційних умовах зазнає помітного впливу англіцизмів; 2) процес запозичення має як певні переваги, так і недоліки: з одного боку, він урізноманітнює та збагачує словниковий запас мовців, а з іншого – витісняє власне мовні структури; 3) словацька мова має у своєму арсеналі багаті мовні можливості для позначення різних реалій навколишнього світу, у тому числі й сучасних, активно залучаючи для процесу номінації нового поняття власно мовні ресурси як словотворчі, так і семантичні, з-поміж останніх метафоричні перенесення; 4) у лексико-семантичній системі словацької мови очевидною виявляється також взаємодія питомих та



іномовних ресурсів, паралельне співіснування їх засвідчує перспективний і гармонійший шлях розвитку словацького лексикону.

**Ключові слова:** лексико-семантична система мови, запозичення, англiцизм, питомі ресурси, національно-мовна самобутність.

**Постановка проблеми.** Сучасному суспільству властиве явище глобалізації – процес все-світньої економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації. Основним із його наслідків є зближення культур (а мова виступає одним із проявів культури народу), що спричинило активне проникнення в сучасні слов'янські мови англomовних найменувань різноманітних реалій життя сучасного світового суспільства, яке й відображає процеси глобалізації, розширення та поглиблення міжнародних зв'язків, різкого збільшення потоку інформації із Заходу. Лексичні неологізми виникають у результаті зовнішніх запозичень, кількість яких значно збільшилася в усіх сферах життя. Хвиля англiцизмів охопила всі слов'янські мови, сприяючи зближенню їх, хоча експансія англійської мови – явище, безумовно, негативне, яке призводить до втрати слов'янської мовної самобутності [15, с. 335].

У Словаччині – у самому серці Європи – глобалізація проникає в більшість сфер суспільного життя, зокрема й у мову. Приєднання Словаччини до Європейського Союзу спричинило хвилювання словацьких лінгвістів щодо проблем глобалізації та націоналізації в мові, а саме втрати словацькою мовою національної ідентичності.

**Зв'язок із попередніми дослідженнями.** Проблеми мовних запозичень і пов'язаної з нею культури мови в словацькому мовознавстві присвячено чимало наукових досліджень. Лінгвісти визначають чинники, які спричиняють процеси запозичення, та описують процеси адаптації англiцизмів як одних із найбільш запозичених одиниць на різних рівнях мови (фонетичному, словотвірному, лексико-семантичному, граматичному) (Я. Горецький, М. Олоштяк, З. Вепіова), фіксують семантичні зрушення, яких зазнає у процесі запозичення іномовна лексема (Я. Горецький, З. Добрик), відзначають негативний вплив англійської мови на словацьку на основних мовних рівнях (А. Краль, С. Ондрейович, М. Бугарова, С. Місловічова), піднімають проблему щодо збереження національної самобутності словацької мови (Ю. Долник, Л. Рендар, Ш. Пеціар) та багато інших. Вирішення цих питань нерозривно пов'язане з пошуками гармонії в мові, яка виявляє себе в рівновазі між власними та запозиченими номінативними ресурсами. Лексичні та семантичні інновації в словацькій мові, як і в інших слов'янських, засвідчують зміни в мовних смаках словацького суспільства (особливо молодих користувачів мови), динаміку мовних норм, функціонально-стилістичну диференціацію словацької мови, у якій важливу роль відіграють свої, питомі, давно засвоєні та нині засвоювані номінації. З-поміж усіх проблем найбільш гострою є проблема збереження національної ідентичності словацької мови, спричинена процесами глобалізації та уніфікації. Словацькі науковці висловлюють занепокоєння у зв'язку з діяльністю ЗМІ, які чинять небезпечний вплив не лише на психологію й поведінку широких верств населення, а й на їхню мову. Протягом останніх років чітко простежується тенденція духовної, моральної й інтелектуальної деградації значної частини населення, і насамперед молодій генерації, під впливом засобів масової інформації, оскільки на сьогодні це одне з найпотужніших джерел формування інноваційного словника, розвитку норм літературної мови, її комунікативних ознак, а для багатьох мовців – це своєрідний освітньо-навчальний канал, який здатний забезпечити потреби у формуванні умінь і навичок правильного, грамотного користування мовними ресурсами. Нині зрозуміло, що наслідки, які несе глобалізація в інформаційній сфері, можуть бути не лише позитивними, а й негативними. Словацькі лінгвісти докладають багато зусиль для того, щоб поліпшити стан словацької мови, не допустити поширення зайвих мовних одиниць. Це досягається публікацією досліджень у словацьких лінгвістичних виданнях «Slovenská reč», «Kultúra slova» тощо, появою в мережі Інтернет «Мовного консультативного центру», який є спільним проектом порталу Sme.sk та Інституту мовознавства Л. Штура Словацької академії наук, працівники якого забезпечують професійне мовне консультування (<https://jazykovaporadna.sme.sk>).

**Постановка завдань дослідження.** Актуальним у сучасному мовознавстві є питання вивчення слов'янських мов у глобалізованому світі. *Мета* нашої статті – продемонструвати особливості сучасної словацької лексики в контексті процесів всесвітньої глобалізації. До *завдань* дослідження входить: 1) визначення спільних словацько-українських англіцизмів і чинників функціонування їх у лексико-семантичних системах споріднених мов; 2) виокремлення словацьких лексем-відповідників до загальнослов'янських англіцизмів і опис шляхів їх творення та функціонування; 3) аналіз паралельного співіснування номенів – питомих і запозичених – у лексико-семантичній системі словацької мови. *Об'єктом дослідження* є словникові статті та мовленнєві контексти, які репрезентують використання / невикористання англіцизмів у мові Інтернету, *предмет дослідження* – питоми та запозичені ресурси в номінації нових понять. *Матеріалом* для дослідження слугували тлумачні й одно- та двомовні словники, інтернет-джерела різної тематичної спрямованості.

**Основний виклад матеріалу.** На сучасному етапі англійська мова набуває все більшої популярності серед інших мов світу, вона отримала «статус *lingua franca* завдяки глобалізації і стала офіційною або домінантною мовою для двох мільярдів осіб у 75 країнах світу» [11]. Цьому статусу сприяли різні чинники, насамперед позамовні. Розповсюдження англійської мови тривалий час було пов'язане з колоніальною експансією Британської імперії (у сучасні США, Австралію, Південну Америку, Канаду, Нігерію та Індію); у ХХ ст. дві світові війни ще більше підтримали цю тенденцію, адже Версальський договір був першим міжнародним договором, написаним двома мовами – французькою й англійською, що гарантував статус англійській мові як дипломатичній; після 1945 р. англійська мова користувалася престижем мови визволителів із країни, матеріальні багатства якої викликали захоплення європейських країн, розірваних війною; цей статус також зберігався в країнах радянського блоку, де він був пов'язаний з ідеєю свободи й цивілізованого світу [11]. Завдяки довговіковому науково-технічному прогресу англійська частина північноамериканського континенту створювала й нові назви для нових реалій у науці, техніці та продуктах економіки. Її мова розвивалася в ритмі цих соціальних змін, а потім надихала решти мови світу. Неологізми виникали разом з економічною експансією і ще більше посилювали культурний вплив США [11]. Тому абсолютно природно, що слов'янські мови, забезпечуючи комунікативні потреби мовців, засвоювали одиниці з різних мов, але найбільшим чином з англійської. На думку словацького мовознавця Я. Качали, «на цивілізованому шляху людства вплив англійської мови є неминучим, і тому його не уникнути. Про повне усунення англіцизмів не йдеться, а йдеться про правильну економічну, культурну й мовну політику, яка б підтримувала дослідження й культуру словацької мови в Словацькій Республіці та в межах цієї підтримки вирішувалися питання й запозичень, розв'язувані на основі суверенності нашої мови» [6, с. 39].

Не потребує доказів наявність англіцизмів у різних сферах суспільно-політичного, культурного, економічного життя слов'янського соціуму, словацького й українського: *futbal* – футбол, *basketbal* – баскетбол, *blues* – блюз, *džez* – джаз, *koučing* – коучинг, *didžej* – ди-джеї, *internet* – інтернет, *kliknúť* – клікнути, *spam* – спам, *blog* – блог, *mejkar* – мейкан, *kliring* – кліринг, *holding* – холдинг, *damping* – демпінг, *kreditka* – кредитка, *manažér* – менеджер, *čipsy* – чипси, *koktail* – коктейль, *toast* – тост, *hotdog* – хотдог, *celebrita* – селебрити, *bestseller* – бестселер, *triler* – трилер, *retake* – ремейк, *bilbord* – білборд, *hobby* – хобі, *lobing* – лобіювання, *smajlik* – смайлик, *vikend* – вікенд, *briefing* – брифінг, *globalizácia* – глобалізація, *profil (používateľa)* – профіль (користувача), *exkluzívny* – ексклюзивний, *investícia* – інвестиція, *monitoring* – моніторинг, *moderátor* – модератор, *hacker* – хакер, *love story*, *no comment* тощо. Одні з них увійшли до лексико-семантичних систем досить давно і доволі часто не сприймаються носіями мови як іномовні, інші – стали елементами мовної системи зовсім недавно, спричинені бурхливим суспільним, економічним, культурним розвитком суспільства тощо. Тому запозичені одиниці в сучасному мовознавстві науковці почали диференціювати за часовим критерієм і поділяють на дві групи: «1) засвоєні, тобто ті, які увійшли до лексиконів давно й виявили в них життєдайність, та 2) засвоювані, або ті, що входять до лексиконів на наших очах, виявлять певну мовну моду» [19].

Важливими чинниками, які сприяють входженню запозичень у лексико-семантичні системи мов, є й внутрішньомовні, найвагомішим із-поміж яких є поява запозиченої лексеми у зв'язку з відсутністю відповідної у цільовій мові (*džip* – *džip*, *čip* – *čip*, *менеджер* – *manažér*), тобто так звана «номінативна безвихідь» сприяє появі запозиченої одиниці; перевага запозиченої лексеми на місці власне національного, більш громіздкого словосполучення або описового звороту (*brifing* «коротка прес-конференція» – *brifing* «krátke informatívne stretnutie činiteľa s novinármi»; *бартер* «прямий безгрошовий обмін товарами чи послугами» – *barter* «bezpečný výmenný obchod», *хот-дог* «бутерброд із сосискою або ковбаскою» – *hotdog* «párok v rožku»; *білборд* «вид зовнішньої реклами у вигляді щита, що встановлюється зазвичай уздовж вулиць, трас» – *billboard/bilbord* «vel'koplošná reklamná tabuľa», *селебрити* «добре відома людина, що має шанувальників» – *celebrita* «mediálna známa osobnosť»; нестача часу для створення їх еквівалентів у цільових мовах [17, с. 209]. Проте деякі запозичені лексичні одиниці мають у слов'янських мовах відповідники: англ. *shop*, *market* – слц. *obchod*, *predajň*, укр. *магазин*; англ. *on-line* – слц. *naživo*, *priamo*, укр. *наживо*; англ. *star* – слц. *hviezda*, укр. *зірка*; англ. *cash* – слц. *hotovosť*, укр. *готівка*, англ. *casting* – слц. *konkurz*, укр. *конкурс*, англ. *interview* – слц. *rozhovor*. Саме такі одиниці мовознавці вважають «псевдоглобалізованими, непотрібними запозиченнями з європейських чи світових мов [15, с. 336 – 337]. У зв'язку із цим актуальним виявляється питання: чи потрібні такі англіцизми, чи не є вони зайвими модними запозиченнями, хоч деякі з них уже міцно закріпилися в словниковому складі молодого покоління користувачів, чи варто замінити наявні загальноживані лексеми англійськими лексичними одиницями? Відповідь є однозначною: доречно використовувати англійські запозичення для позначення поняття, яке ще не має в цільовій мові питомого, національного відповідника. Словацький науковець Ю. Долник відзначає, що у «вирішенні цього питання за основу необхідно брати принцип функційності та стосовно англіцизмів керуватися правилом: запозичувати лише функційно потрібні одиниці» [3, с. 65]. «Використання таких англійських слів і виразів, як *headline* замість *titulok*, *joint-venture* замість *spoločný podnik*, *comeback* замість *návrat*, *workshop* замість *seminar*, *tvorivá dielňa*, *pracovná porada* тощо не можна вважати збагаченням лексичної системи мови» [14, с. 196].

Проблема запозичень, як зазначалося вище, є сьогодні однією з найболючіших проблем, адже перенасичення цільової мови іномовними елементами може призвести до втрати національної мовної самобутності взагалі та виражальних засобів рідної мови, використання її словотвірних, семантичних, фразеологічних, граматичних можливостей для передачі нових понять, витіснення питомої лексики зокрема. Є мови, в яких мовознавці та пересічні громадяни дотримуються мовного патріотизму, створюючи власні відповідники іномовним словам. Наше дослідження покликане показати «життя» лексичних одиниць у спорідненій слов'янській мові – словацькій, які є еквівалентами відомим англіцизмам. Фоном у процесі опису функціонування англіцизмів у сучасній словацькій мові є українська мова, оскільки завдяки зіставленню маємо змогу оглянути ситуацію в словотворенні та номінації однієї мови на тлі цих процесів в інших слов'янських, а це дає потужний імпульс і надійне підґрунтя для висновків про типові й відмінні, національно-самобутні в тенденціях розвитку сучасної слов'янської лексико-семантичної системи. Слушними виявляються й слова Р. Якобсона, який відзначав, що «встановлення відмінностей на тлі подібностей і еквівалентності є кардинальними проблемами лінгвістики [20, с. 197].

За масштабністю, інтенсивністю проникнення англіцизмів слов'янської мови посідають різне місце на шкалі «питоме» – «запозичене». Пуристичний настрій словаків, здавна притаманний цій нації, захищає словацьку мову від засилля англіцизмів (а також богемізмів) [13] і на сучасному етапі. Зіставлення слов'янських мов дозволяє виділити випадки, коли активно вживаній запозиченій лексемі в українській мові відповідає в словацькій питома, незапозичена: *комп'ютер* – *počítač* (від *počítat* «обчислювати, підраховувати»), *принтер* – *tlačiareň* (від *tlačit* «друкувати»), *дайвінг* – *potápačstvo* (від *potápať* «топити, занурювати»), *попкорн* – *pukance* (від *pukat* «лопати»), *чирлідер* – *roztlieskavač* (від *roztlieskavat* «плескати»), *бум*, *ажіотаж* – *rozvoj* (від *rozvíjať* «розвивати, розкручувати»), *інтерв'ю* – *rozhovor* (від *rozhovoriť sa* «розговоритися») тощо. Еквівалента-

ми поширених англiцизмiв у словацькiй мовi є власне мовнi похiднi лексеми, утворенi деривацiйним способом вiд дiєслiвних основ. Частина iнновацiйноi лексики в слов'янських мовах має у своєму складi iномовнi афiксiди. Порiвнюючи нову лексику словацькiй i українськiй мов, дослiдниця Я. Кредатусова помітила, що запозичений префiксiд **art- /apm-**, який є калькою з англ. «мистецтво», сполучаючись зi слов'янськими основами, має рiзну активнiсть у деривацiйних процесах спорiднених мов. «У словацькiй мовi перевага на боцi лексем *umenie, umelecký: apm-тусовка – umelecké spoločenstvo, apm-бiзнес – umelecké podujatie organizované s cieľom zisku, apm-ринок – komerčná činnosť v odvetvi umenia, apm-фестиваль – festival umenia, apm-часопис – časopis umeleckého zamerania, apm-пiдготовка – umelecká príprava*» [9, с. 155]. Науковець зафiксувала лише «кiлька нових слiв з префiксiдом **art-** у сучаснiй словацькiй мовi: *artterapia «pomenovanie pre liečbu umením», atr-kinо «filmové umenie vyššej kvality»*» [9, с. 155]. Отже, словацька мова, означаючи нове поняття, не завжди послуговується запозиченими одиницями, а використовує питомi мовнi одиницi, активно задiюючи нацiональнi ресурси в процесi номiнацiї новоi одиницi. За даними М. Олоштяка, у словацькiй мовi з-помiж 500 найбiльш уживаних слiв лише 9 iншого, нiж праслов'янського, походження [11].

Українська дослiдниця Є. А. Карпiловська, науковi дослiдження якої присвяченi iнновацiйним проблемам українського лексикону, зазначає, що власнi та iншомовнi ресурси номiнацiї можуть перебувати в станi: «1) конкурування, наслiдком якого стає перевага одного з них у певних контекстуальних полях; 2) мирного спiвiснування в одному полi з рiзним водночас семантико-прагматичним статусом у ньому i 3) паралельного iснування в мовi завдяки розподiлу за рiзними сферами її функцiонування, рiзними зонами певного концептуального поля, а то й за рiзними полями» [19]. Спостереження за словацькoю лексикою зупинило наш погляд на запозичених лексемах *export* та *import*, якi в словацькiй лексико-семантичнiй системi мають питомi мовнi дублети, вiддiєслiвнi деривати *vývoz* i *dovoz*: **export** -u m. *vývoz* (tovaru, služieb ap.), op. import: *e. do západných krajín, vyrábať na e.* [8, с. 157] – **vývoz** -u m. *vyvážanie, vyvezenie* (význ. 3, 4): *v. obuvi, strojov* export, op. *dovoz*; *v. kapitálu do cudziny* [8, с. 888]; **import** -u m. *dovoz* (tovaru, služieb ap.), op. export: *i. dreva, i. z Poľska* [8, с. 219] – **dovoz** -u m. *dovážanie, dovezenie* (význ. 1, 2): *d. dreva z hory; platíť za d.; d. banánov* import, op. *vývoz; látky z d-u* [8, с. 135]. Аналiз функцiонування цих рiзних за походженням лексем засвiдчує бiльш активне використання питомих номiнацiї як на офiцiйних сторiнках урядових установ, так i в рiзних iнтернет-виданнях: *Dovoz a vývoz tovaru do/z krajín EÚ; Colný úrad príslušný pre miesto, kde sa tovar balí alebo nakladá na odoslanie na vývoz; O dovoze tovaru je možné zjednodušené hovoriť pri každom prepravení tovaru cez colnú hranicu colného územia Únie na územie EÚ resp. SR; Dovoz / vývoz tovaru podliehajúceho veterinárnej kontrole z tretích krajín* тощо.

На позначення осiб, установ, країн, якi експортують/iмпортують товари за кордон / iз-за кордону у двох слов'янських мовах наявнi запозиченi деривати: укр. *експортер, iмпортер* – слц. *exportér, importér* [16, т. 1, с. 934]. Проте словацька мова здавна має у своєму арсеналi й синонiмiчнi назви дiяча, утворенi за допомогою праслов'янського форманта *-ca*: «**dovozca** -u mn. -ovia m. *kto dováža* (tovar zo zahraničia), op. *vývozca: hlavný d. potravín* [8, с. 135] – **vývozca** -u mn. -ovia m. *kto vyváža* (tovar), op. *dovozca: v. surovín, automobilov* [8, с. 888]. Фактичний матерiал дозволяє нам стверджувати, що з-помiж двох лексем – питомої й запозиченої – бiльшу активнiсть використання виявляє питома словацька номiнацiя: *Colný úrad zodpovedný za miesto, kde je usadený vývozca; Od 1. januára 2017 vstúpili do platnosti ustanovenia o systéme samo osvedčovania pôvodu registrovanými vývozcami, ktorí môžu preferenčný pôvod tovaru preukazovať potvrdením o pôvode; Dovozca (osoba zodpovedná za umiestnenie na trh) je každá fyzická alebo právnická osoba so sídlom alebo miestom podnikania v Európskej únii...; Dovozca musí byť schopný poskytnúť orgánu trhového dozoru kópiu vyhlásenia o zhode.*

Загальновiдомою в лексичних системах слов'янських мов є лексема англiйського походження *чипси* (рос. *чипсы*, бiлор. *чытсы*, хорв. *čips*, пол. *czypsy*). У словацькiй мовi функцiонує два

номени на позначення обсмаженої в маслі картоплі: *čipsy* – запозичений та *zemiakové lupienky* – власно мовний, аналітичний, де *zemiakové* – картопляні (від *zemiaky* «картопля» > *zemaikový* «картопляний»), а *lupienka* «пелюстка». Складена назва – *zemiakové lupienky* – є вторинною номінацією й виникла шляхом перенесення найменування за подібністю ознак, тобто шляхом метафоризації. Наприклад, на сайті словацького супермаркету Tesco представлено цей продукт власне мовною назвою: *Lay's XXL. Vyprážené zemiakové lupienky s príchutou jarnej cibule; Lay's Strong. Vyprážené zemiakové lupienky s pikantnou príchutou; Zemiakové lupienky s príchutou štiplavej papriky тощо*. Питома словацька назва є більш громіздкою за англіцизм *čipsy*, тому носії словацької мови активніше використовують запозичену одиницю. Про мирне співіснування різних за походженням лексем на позначення того самого об'єкта свідчить і такий приклад. У статті «Čipsy – časovaná bomba!» кількість використання лексем *čipsy* та *zemiakové lupienky* є однаковою, вони функціонують як абсолютні синоніми: *Minimálne polovicu obsahu zemiakových lupienkov tvoria rýchle sacharidy, ktoré negatívne vplyvajú na hladinu glukózy i inzulínu v krvi. To znamená, že po skonzumovaní čipsov rýchlo vyhladneme a hľadáme niečo, čím hlad zahnať* [<https://fitastyl.sk/clanky/vyziva/cipsy-casovana-bomba>]. Англійський номен є відносно новим запозиченням у словацькій мові: Короткий тлумачний словник словацької мови 2003 року його не подає, а в новому Словнику сучасної словацької мови, перший том якого вийшов у 2006 році, його зафіксовано з приміткою «розмовне»: «čips -su obyč. pl. čipsy m., pôv. pís. chips (angl.) hovor. pražene zemiaky nakrájané na tenké kolieska, zemiakové lupienky: paprikové, cesnakové čipsy; chrumkat' čipsy [16, т. 1, с. 512]. Отже, напевне, на появу й функціонування в словацькій мові запозиченої лексеми вплинула дія так званої тенденції мовної економії, завдяки якій питома аналітичне найменування починає заступати однослівна запозичена лексема.

З історії словацької мови відомо, що її носіям часто доводилося боронити свою мову: початок ХХ ст. – боротьба проти мадяризації й онімечування, друга половина ХХ ст. – протичеська, яка триває й до сьогодні [13], початок ХХІ століття – боротьба проти англіцизмів. Відомий словацький мовознавець Я. Качала зазначає, що словацька мова подолала складні умови свого розвитку і ніколи не втрачала своєї ідентичності та специфіки [6, с. 42]. Словацькі науковці сподіваються, що після інтеграції Словацької Республіки до Європейського Союзу словацька культура та словацька мова не стануть музейними експонатами, і наголошують, що, коли йдеться про процеси глобалізації та інтеграції, «мова є тим перевеслом, який з'єднує й утримує разом певну національну спільноту» [4, с. 29].

**Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.** Лексичний рівень мови, якому найбільше властива ознака динаміки, у сучасних глобалізаційних умовах зазнає помітного впливу англіцизмів. Процес запозичення має як певні переваги, так і недоліки: з одного боку, він урізноманітнює та збагачує словниковий запас мовців, а з іншого – витісняє власне мовні, національні структури. Словацька мова має у своєму арсеналі багаті мовні можливості для позначення різних реалій навколишнього світу, у тому числі й сучасних. Досить активними в процесах номінації нового поняття є власне мовні ресурси як словотворчі, так і семантичні, з-поміж останніх метафоричні перенесення. У лексико-семантичній системі словацької мови очевидно виявляється і взаємодія питомих й іномовних ресурсів, паралельне співіснування їх засвідчує перспективний і гармонійний шлях розвитку словацького лексикону.

**Перспективи подальших досліджень** вбачаються нам у дослідженнях динамічних процесів лексико-семантичних систем слов'янських мов і досвіду словацьких науковців у вирішенні проблеми англіцизмів.

### Бібліографічні посилання

1. Bugárová, M. Intonácia a sémantika vety. Nitra: Vydavateľstvo FF UKF. 2001. 134 s.
2. Dobřík, Z. Lexikální význam anglicizmů a iných slov cudzieho pôvodu v slovenčine a němčine. *Slovenská reč*. 2005. Ročník 70. Č. 6. S. 321–337.
3. Dolník, J. Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu. Bratislava: Veda, 2010. 300 s.

4. Findra, J. Jazyk, řeč, člověk. Bratislava: Vydavateľstvo Q111. 1998. 111 s.
5. Horecký, J. Cudzie slová v slovenčine dnes. *Studia Academica Slovaca*, 23. Bratislava: Stimul, 1994. S. 78–83.
6. Kačala, J. Slovenčina doteraz a v budúcnosti. *Kultúra slova*. 1991. Ročník 25. S. 33–42.
7. Král, Á. Intonácia oznamovacej vety. *Slovenská reč*. 2001. Ročník 66. Č. 5. S. 257–277.
8. Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda 2003. 985 s.
9. Kredatusova, J. Ukrajinská neológia a obnovovacie procesy v ukrajinskej lexike. Prešov: FFPrešovskej univerzity v Prešove, 2014. 252 s.
10. Mislovičová, S. O niektorých prevzatiach z angličtiny. *Kultúra slova*. 2018. Ročník 52. Č. 4. S. 209–215.
11. Ološtiak, M. Lexikológia slovenského jazyka. URL: <http://olostiak.webz.cz/2prekl/P9-preberanie.pdf>.
12. Ondrejovič, S. Intonácia slovenskej vety a médiá. *Slovenská reč*. 2002. Ročník 67. Č. 2. S. 77–81.
13. Peciar, Š. Jazykový purizmus a apretorská prax. URL: <http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/1949-50/9-10/sr1949-50-9-10-lq.pdf>.
14. Považaj, M. Zo súčasných problémov jazykovej kultúry. *Kultúra slova*. 1995. Ročník 29. Č. 4. S. 193–197.
15. Rendár, L. Slovenčina v globalizujúcom sa svete. *Globalizácia versus identita v stredoeurópskom priestore*: zborník z II. medzinárodnej konferencie doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Ed. S. Letavajová. Trnava: Filozofická fakulta Univerzity Cyrila a Metoda. 2004. S. 334–338.
16. Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
17. Vépyová, Z. Fenomén anglicizmov v slovenských časopisoch a periodikách. URL: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A24166/pdf>.
18. Vépyová, Z. Adaptácia anglických kompozít v súčasnom spisovnom jazyku. *Zborník Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity. Séria A – philologica*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2005. S. 21–26.
19. Karpilovs'ka, Ye. A. "Replenishment of the resources of the modern Ukrainian nomination: own - assimilated - assimilated in the time perspective" ["Popovnennya resursiv suchasnoyi ukrayins'koyi nominatsiyi: svoye – zasvoyevane – zasvoyuvane v chasoviyi perspektivi"]. URL: [http://linguistics.kspu.edu/webfm\\_send/948](http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/948).
20. Jakobson, R. (1985), *Selected works [Izbrannyye raboty]*, Moscow, 460 p.

**ШПИТЬКО Ирина Николаевна**

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел.: +38(056) 374-98-80; e-mail: iryna-shpitko@ukr.net; ORCID ID 0000-0003-4639-0537

**СОВРЕМЕННЫЙ СЛОВАЦКИЙ ЯЗЫК И ПРОБЛЕМА АНГЛИЦИЗМОВ  
В ГЛОБАЛИЗИРОВАННОМ МИРЕ**

**Аннотация.** *Объект* исследования – словарные статьи и речевые контексты, репрезентирующие использование/неиспользование англицизмов в языке Интернета, *предмет* исследования – исконные и заимствованные ресурсы в номинации новых понятий. *Цель* исследования – продемонстрировать особенности современной словацкой лексики в контексте процессов всемирной глобализации. Используются *методы* наблюдения, сопоставления и описания. В *результате* исследования выявлены англицизмы и национально-языковые эквиваленты к интернациональным англицизмам в лексико-семантической системе словацкого языка. Практическое применение результатов работы возможно в исследованиях динамических процессов лексико-семантических систем славянских языков и опыта некоторых славянских стран в решении проблемы англицизмов. **Выводы:** 1) лексический уровень языка, которому больше свойственен признак динамики, в современных глобализационных условиях испытывает заметное влияние англицизмов; 2) процесс заимствования имеет как определенные преимущества, так и недостатки: с одной стороны, он разнообразит и обогащает словарный запас говорящих, а с другой – вытесняет собственно языковые структуры; 3) словацкий язык имеет в своем арсенале богатые языковые возможности для обозначения различных реалий окружающего мира, в том числе и современных, активно привлекая для процесса номинации нового понятия собственно языковые ресурсы как словообразовательные, так и семантические, среди последних метафорические переносы; 4) в лексико-семантической системе словацкого языка очевидным оказывается также взаимодействие исконных и заимствованных ресурсов, их параллельное сосуществование свидетельствует о перспективном и гармоничном пути развития словацкого лексикона.

**Ключевые слова:** лексико-семантическая система языка, заимствования, англицизмы, исконные ресурсы, национально-языковая самобытность.

**SHPIŤKO Iryna**

Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor of the Department of General and Slavonic Linguistics  
of Oles Honchar Dnipro National University; Gagarin Avenue, 72, Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38(056) 374-98-80;  
e-mail: iryna-shpitko@ukr.net; ORCID ID 0000-0003-4639-0537

#### **MODERN SLOVAK LANGUAGE AND PROBLEMS OF ANGLICISMS IN THE GLOBALIZED WORLD**

**Summary.** Dictionary entries and speech context representing use / nonuse of anglicisms in the Internet language are *objects of the research*; original and borrowed resources to nominate new concepts are *subjects of the research*. *Objective of the research* is to demonstrate features of modern Slovak lexis in the context of worldwide globalization processes. The research involves *methods* of observation, comparison, and description. The *research results* in the identification of anglicisms and their national linguistic equivalents in the lexical and semantic system of the Slovak language. *Practical implication* of the research results is possible in terms of studying dynamic processes of lexical and semantic systems of the Slavic languages and practices of certain Slavic countries while solving the problems of anglicisms. *Conclusions* are as follows: 1) under the modern globalization conditions, lexical level of the language, being characterized by higher dynamics, demonstrates considerable influence of anglicisms; 2) borrowing process has both its advantages and disadvantages: on the one hand, it diversifies and enriches vocabulary of the speakers, on the other hand, it expels proper linguistic structures; 3) the Slovak language is rich with different linguistic tools to define various culture-bound items surrounding the speakers with the active use of both word-forming and semantic (including metaphoric transitions) resources for the process of nomination; 4) in terms of lexical and semantic system of the Slovak language, interaction of the original and borrowed resources is rather obvious, their parallel existence shows prospective and harmonic development of the Slovak vocabulary.

**Keywords:** *lexical and semantic system of language, borrowings, anglicisms, original resources, national linguistic identity.*

*Надійшла до редколегії 26.03.19*

## ЗМІСТ

<b>Высоцкая Т. Н.</b> Лексико-семантические группы наименований технических артефактов горной промышленности (на материале терминов понятийной субкатегории «Машины») .....	3
<b>Дьячок Н. В., Облап А. Н.</b> Принципы составления словаря универбов (на материале игровой лексики) .....	10
<b>Дядя В. М.</b> Лінгвістичні особливості мовної системи як фактор впливу на процес вивчення іноземних мов (на матеріалі іспанської та англійської мов).....	16
<b>Заєць Г. В.</b> Аудіовізуальні засоби у процесі навчання російської мови як іноземної... 24	
<b>Іваненко І. М., Шавардова О. Ю.</b> Трансформація маніпулятивних прийомів у політичних промовах (на матеріалі стенограм Верховної Ради України).....	31
<b>Кіркowska І. С.</b> Категорія футуральності в системі модусних категорій.....	38
<b>Куварова Е. К.</b> Электронное письмо в аспекте текстовых категорий.....	45
<b>Кучеренко О. Ф.</b> Семантична синонімія як чинник розвитку архітектурної термінологічної лексики.....	54
<b>Летюча Л. П.</b> Дериваційна та лексико-семантична характеристика ергонімічного репертуару м. Переяслава-Хмельницького .....	60
<b>Меньшиков И. И.</b> Иерархия коммуникативных единиц в русскоязычных текстах .....	72
<b>Осіпова Т. Ф.</b> Вербалізація невербаліки в сучасному українському мовленні: лексико-граматичний аспект.....	82
<b>Ranchenko O. I.</b> Translation strategies for contextual meaning.....	90
<b>Петрова Т. О.</b> Теоретико-практичне значення рецензій на українські термінологічні словники кін. ХХ – поч. ХХІ ст.....	96
<b>Підмогильна Н. В., Трофімова М. О.</b> Субтитрування кінофільмів як лінгвістична проблема .....	107
<b>Подопригора А. М.</b> Лексико-грамматические особенности заключительных этикетных формул в русских письмах XVIII века .....	117
<b>Пристайко Т. С.</b> Путь из лексемы в морфемы (об экзит-производных в русском языке наших дней).....	125
<b>Чаган О. І.</b> Номінація приміщень для утримання свійських тварин і птиці (на матеріалі бойківських говірок) .....	135
<b>Шпілько І. М.</b> Сучасна словацька мова та проблема англіцизмів у глобалізованому світі.....	144



## CONTENTS

<b>Vysotska T. M.</b> Lexical and semantic groups of mining technical artefacts names (case study of terms from the conceptual subcategory “Machines”).....	3
<b>Diachok N. V., Oblap A. M.</b> Principles of compiling of dictionary of univerbs (on the material of the game glossary).....	10
<b>Dyadya V. M.</b> Linguistic features of the language system as the influencing factor on the study process (using the material in English and Spanish).....	16
<b>Zaiets A. V.</b> Audiovisual means in the process of teaching russian language as foreign language.....	24
<b>Ivanenko I. M., Shavardova E. Yu.</b> Transformation of manipulative approaches in political promops (on the storage material of the Verkhovna Rada of Ukraine)....	31
<b>Kirkovs’ka I. S.</b> Category of futurity within the system of modus categories .....	38
<b>Kuvarova O. K.</b> Electronic letter in the aspect of text categories .....	45
<b>Kucherenko H. F.</b> Semantic synonymy as a factor in the development of architectural terminological vocabulary .....	54
<b>Letiucha L. P.</b> Derivation and lexical semantic characteristics of ergonomic repertoire of Pereyaslav Khmelnytsky city.....	60
<b>Menshikov I. I.</b> Hierarchy of communicative units in russian-language texts .....	72
<b>Osipova T. F.</b> Verbalization of non-verbals in the ukrainian speech: lexical and grammatical aspect .....	82
<b>Panchenko O. I.</b> Translation strategies for contextual meaning.....	90
<b>Petrova T. O.</b> Theoretical and practical value of the reviews on ukrainian terminology dictionaries of the late XX <sup>th</sup> and the early XXI <sup>st</sup> centuries.....	96
<b>Podmogilnaya N. V., Trofimova M. O.</b> Subtitle films as a linguistic problem.....	107
<b>Podoprighora A. M.</b> Lexical and grammatical features of final etiquette formulas in russian letters of the XVIII century.....	117
<b>Prystaiko T. S.</b> A path from lexeme to morpheme (on exit-derivatives in the present-day russian language).....	125
<b>Chahan O. I.</b> Naming of the premises for keeping domestic animals and poultry in boykos dialect.....	135
<b>Shpitko I. M.</b> Modern slovak language and problems of anglicisms in the globalized world.....	144

Наукове видання

**ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО І СЛОВ'ЯНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА**  
**ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕГО И СЛАВЯНСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**  
**PROBLEMS OF GENERAL AND SLAVIC LINGUISTICS**

Заснований у 1993 р.

У 2017 р. змінено назву журналу. Стара назва: *Вісник Дніпропетровського університету*.  
Серія: *Мовознавство*, ISSN 2312-2919 (Print) (<http://movoznavstvo.com.ua>)

Часопис виходить 2 рази на рік.

Вимоги до змісту та оформлення статей, що подаються до редакції наукового часопису «Проблеми загального і слов'янського мовознавства» для опублікування, розміщено на веб-сайті: [pgsl-journal.com](http://pgsl-journal.com)

Журнал виходить 2 рази в год.

Требования к содержанию и оформлению статей, подаваемых в редакцию научного журнала «Проблемы общего и славянского языкознания» для опубликования, размещены на веб-сайте: [pgsl-journal.com](http://pgsl-journal.com)

The journal is published twice a year.

Requirements for the content and design of articles, which are submitted to the editorial office of the scientific journal «Problems of Common and Slavonic Linguistics» for publication, are posted on the website: [pgsl-journal.com](http://pgsl-journal.com)

---

*Українською, російською, англійською мовами*

*Свідоцтво державної перереєстрації серія КВ 23083-12923 ПП від 28.12.2017 р.*

*Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань, в яких можуть друкуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (PHD) у галузі філологічних наук, відповідно до наказу МОН України № 261 від 06.03.2015 р. (із змінами від 04.04.2018 р., № 326).*

*Вісник зареєстрований у Міжнародних наукометричних базах:  
Google Scholar, National Library of Ukraine Vernadsky*

Рекомендовано до друку на вченій раді Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 7 від 20.12.2018)

Коректор О. М. Гордієнко  
Оригінал-макет В. В. Спіріна  
Дизайн обкладинки І. Д. Кольцової

---

Підписано до друку 21.06.2019 р. Формат 70x108<sup>1</sup>/<sub>16</sub>. Папір офсетний.  
Друк плоский. Ум. друк. арк. 18. Тираж 50 пр. Зам. № 192.

ПП «Ліра ЛТД», вул. Наукова, буд. 5, м. Дніпро, 49107.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру  
серія ДК № 6042 від 26.02.2018 р.

ISSN 2617-0957; ISSN 2663-0745. Проблеми загального і слов'янського мовознавства.  
2019. № 3. 1-154.